

THE

HOWKHAMBÂ SANSKRIT SERIES;

A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS.

NOS, 164, 165, 166, & 183.

वीरमित्रोदयः ।

पूजाप्रकाशः ।

महामहोपाध्यायश्रीमित्रमिश्रविरचितः ।

साहित्योपाध्यायविष्णुप्रसादशर्मेणा संशोधितः ।

VÎRAMITRODAYA,

PUJA PRAKÂSA,

BY

MAHÂMAHOPÂDHYÂYA PANDITA MITRA MÎSRA.

EDITED BY

Vishnu Prashada Sarma.

PUBLISHED AND SOLD BY THE SECRETARY,

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT BOOK-DEPOT.

BENARES.

AGENTS:- OTTO HARRASSOWITZ LEIPZIG:

PANDITA JYESHTHÂRAMA MUKUNDAJI BOMBAY:

PROBSTHAIN & CO., BOOKSELLERS, LONDON

Printed by Jai Krishna Dasa Gupta,

AT THE VIDYÂ VLÂSA PRESS

BENARES.

1913.

Price Rupees four.

Registered According to Act XXX of 1857.

वीरमित्रोदयस्य पूजाप्रकाशः ।

श्रीगणेशायनमः ॥

अथ देवतापूजा ।

तत्र पूजानाम् देवतोद्देशेन द्रव्यत्यागात्मकत्वाद्यग एव ।
तत्र यद्यपि केषांचिदावाहनादीनामवागात्मकत्वात् पूजात्वं न स्या-
त् । नच तेषां पूजात्वं नास्त्येवेति वाच्यम् । षोडशस्वप्नुपचारेषु
शास्त्रकाराणां पूजाशब्दप्रयोगात् । तथापि यागायागसमुदाये
पूजाशब्दो गौरवितप्रीतिहेतुक्रियात्वेनोपाधिना रूढ एव । यथा
इष्टिपशुसोमसमुदाये राजसूयशब्दः । यद्यपि ईश्वरे यागायागसमु-
दायक्रियया जीववदन्तःकरणवृत्तिरूपा प्रीतिर्नोत्पद्यते, अन्तः क-
रणाभावात् । तथापि मायावृत्तिविशेष एव प्रीतिः शिक्षादिवत् ।
सा च यद्यपि उत्पन्नत्वान्नश्यति, तथापि फलं यावत् तिष्ठति ।
अन्येषां मते अपूर्ववत् ।

अथ देवपूजनाधिकारिणः ।

तत्र

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रान्त्यजातयः ।

संपूज्य तं सुरश्रेष्ठं भक्त्या सिंहवपुर्धरम् ॥

मुच्यन्ते चाशुभैर्दुस्त्रैर्जन्मकोटिसमुद्भवैः ।

इतिनारसिंहीयात्, पूजनस्य

विष्णुप्रा.....देवब्राह्मणपूजनम् ।

इति साधारणधर्ममध्ये पाठाच्च असङ्कोचेन सर्वेऽधिकारिणः ।

यत्तु नरसिंहपुराणे,

अनाश्रमित्वं गृहभङ्गकारणमतो गृहाणाश्रममुत्तमं मुने ।
 अनाश्रमस्थैर्द्विज वेदपारगैरपि त्वहं नानुगृह्णामि चार्चनम् ॥
 इति भगवद्वाक्यम् । तस्यायमर्थः । आश्रमिकृतमर्चनं यथा-
 ऽनुगृह्णामि न तथाऽनाश्रमिकृतमिति । साधारणधर्मबोधकवच-
 नस्वरसादाचाराच्च ।

देवीपुराणे देवीमूर्त्तीरभिधाय ब्रह्मवाक्यम्,
 एतासां शास्त्रवेत्ता यो देवपूजाविधौ शुभः ।
 मातृमण्डलवेत्ता च ब्राह्मणः क्षत्रियोऽपि वा ॥
 प्रतिचारोऽथ वैश्यो वाऽप्यन्यो वा तन्त्रविद्यदि ।
 पूजाविधौ भवेत् श्रेष्ठो नापदुर्न कुशीलवः ॥
 नानैष्ठिको दाम्भिको वा पूजकः प्राप्यते शुभः ॥
 प्रतिचारः शूद्रः । अपदुः असमर्थः । पूजारत्नाकरे तु पण्ड-
 इति पठित्वा रुद्रपूजायामकुशल इतिव्याख्यातम् । कुशीलवो न-
 टादिः । अत्रैकपाके वसतां पुत्रभ्रातृणामपि देवपूजाधिकारमाह—
 आश्वलायनाचार्यः,

पृथगप्येकपाकानां ब्रह्मयज्ञो द्विजातिनाम् ।
 अग्निहोत्रं सुरार्चा च सन्ध्या नित्यं भवेत्ततः ॥ इति ।
 देवपूजायां सर्ववर्णाधिकारे—

विष्णुः,
 आगमोक्तेन मार्गेण स्त्रीशूद्रैरपि पूजनम् ।
 कर्त्तव्यं श्रद्धया विष्णोः सर्वैश्वर्यप्रदायकम् ।
 स्मृत्यर्थसारे—

बौधायनः,
 शूद्राणां चैव भवति नाम्ना वै देवतार्चनम् ।
 सर्वे चागममार्गेण कुर्युर्वेदानुसारिणा ॥

चतुर्थीनमोन्तेन देवतानाम्नेत्यर्थः ।

तथा,

स्त्रीणामप्यधिकारोऽस्ति विष्णोराराधनादिषु ।

दीक्षामन्त्रविहीनोऽपि कुर्याद्देवार्चनं बुधः ॥ इति ।

प्रतिनिधित्वेन अधिकारिण उक्ताः—

मन्त्रराजानुष्टुब्धविधाने,

गुरवः पूजकाश्चैव विद्वांसो येऽग्निहोत्रिणः ।

अधिकारित्वमर्हन्ति यद्वा याज्ञिकदीक्षिताः ॥

वेदवेदार्थवेत्ता च स्मार्त्तकर्मज्ञ एव वा ॥ इति ।

इत्याधिकारिणः ।

अथ पूजाकालः ।

तत्र माध्याह्निकतर्पणानन्तरं वैश्वदेवात्पूर्वं विष्णुपुराण इ-
ष्टदेवपूजा, पाद्मनारसिंहयोर्विष्णुपूजोक्ता अतः स एव कालः ।

व्यासेन वैश्वदेवानन्तरं देवपूजाविधानात् सोऽप्यपरः कालः ।

इष्टदेवविष्णुपूजाऽन्यदेवपूजानां तु

देवकार्यस्य सर्वस्य पूर्वाह्णस्तु विधीयते ।

इति नरसिंहपुराणीयवाक्यात् पूर्वाह्णः कालः ।

नारदीये,

प्रातर्मध्यन्दिने सायं विष्णुपूजां समाचरेत् ।

यथा सन्ध्या स्मृता नित्या विष्णुपूजा तथा बुधैः ॥

अशक्तौ विस्तरेणैव प्रातः सम्पूजयेद्हरिम् ।

मध्याह्ने चैव सायं च पुष्पाञ्जलिमपि क्षिपेत् ॥

मध्याह्ने विस्तरेणैव संक्षेपेणाथवा हरिम् ।

सम्पूज्य भोजनं कुर्यादन्यथा नरकं व्रजेत् ॥

नैमित्तिकेषु सर्वेषु तत्तत्कालाविशेषतः ।

पूजयेद्देवदेवेशं द्रव्यं सम्पाद्य यत्नतः ॥

अन्ये देवतापूजाकालास्तत्तत्पूजाप्रकरणे द्रष्टव्या इति ।

अथ तत्तद्देवताराधने फलानि ।

मात्स्ये,

आरोग्यं भास्करादिच्छेदनमिच्छेद्दुष्टाशनात् ।

ज्ञानं च शङ्करादिच्छेन्मोक्षमिच्छेज्जनार्दनात् ॥

याज्ञवल्क्यः,

आदित्यस्य सदा पूजां तिलकस्वामिनस्तथा ।

महागणपतेश्चैव कुर्वन् सिद्धिमवाप्नुयात् ॥

तिलकप्रियस्य स्वामिनः स्कन्दस्य ।

मार्तण्डतिलकस्वामिमहागणपतीन् वयम् ।

विश्ववन्द्यान्मस्यामः सर्वसिद्धिविधायिनः ॥

इति वाचस्पत्यश्लोके कल्पतरुणा तथा व्याख्यातम् । विज्ञानेश्वरस्तु तिलकं स्वामिन इति पठित्वा तिलकं सुवर्णादिनिर्मितमिति व्याचख्यौ । पूजामित्यादि त्रिषु सम्बध्यते । सदाश्रवणान्नित्येति केचित् । वस्तुतः फलसम्बन्धश्रवणात्काम्यापि ।

याज्ञवल्क्यः,

श्रान्तसंवाहनं रोगिपरिचर्या सुरार्चनम् ।

विप्रपादोदकोच्छिष्टमार्जनं गोप्रदानवत् ॥

गवाहिकं देवपूजा वेदाभ्यासः सरित्प्लवः ।

नाशयन्त्याशुपापानि महापातकजान्यपि ॥

सरित्प्लवो नदीस्नानम् । सरिदत्र पुण्या नदी ।

देवीपुराणे,

मन्त्रादिसाधनं द्रव्यं रुद्रयागादवाप्यते ।

धीमेधाज्ञानवात्सल्यमुपायागादवाप्यते ॥

रुद्रयागात् रुद्रपूजातः । धारणावती बुद्धिर्मेधा ।

तथा,

यः प्रदद्याद्भवां लक्षं दोग्ध्रीणां वेदपारगे ।

एकाहमर्चयेद्भानुं तस्य पुण्यं ततोऽधिकम् ॥

यं च काममभिध्यायन् भास्करोन्वितमानसः ।

उपोष्य तमवाप्नोति प्रसन्ने कमलध्वजे ॥

कमलध्वजे रवौ ।

तथा,

यजेदेकं सहस्रांशुं मोक्षकामो न संशयः ।

तथा,

योगो ज्ञानं यशः सिद्धिर्महादेवादवाप्यते ।

आरोग्यं साम्प्रतं पुत्रं भास्करात्प्राप्नुयात् ध्रुवम् ॥

साम्प्रतं कुशलम् ।

गतिमिष्टां तथा कामं प्रददाति त्रिविक्रमः ।

धर्मार्थकाममोक्षणां भाजनं विष्णुपूजकः ॥

सर्वान् कामानवाप्नोति सम्पूज्य विष्णुवल्लभाम् ।

विघ्नो न जायते तस्य यजेद्यस्तु विनायकम् ॥

मातृगणान्महासिद्धिः सर्वेषामेव जायते ।

लभते धनधान्यानि मर्त्यः पूज्य हुताशनम् ॥

महागणपतेः कर्मसिद्धिं प्राप्नोति मानवः ।

महागणपतेरिति पञ्चमी ।

सर्वं जगद्वशीकुर्यान्महागणपतिः सदा ।

स्वर्गापवर्गसंसिद्धिर्दुर्गायागात्प्रजायते ॥

भविष्ये,

यः सदा पूजयेद्दुर्गां प्रणमेद्वापि भक्तितः ।

स स्वर्गराज्यमोक्षाणां क्षिप्रं भवति भाजनम् ॥

मार्कण्डेये,

स्तुता सम्पूजिता पुष्पैर्गन्धधूपादिभिस्तथा ।

ददाति वित्तं पुत्रांश्च मतिं धर्मे तथा शुभाम् ॥ इति ।

ब्रह्मविष्णुमहेशानां यावज्जीवं प्रतिज्ञया पूजा विहिता

कूर्मपुराणे,

तस्माद्ब्रह्मा महादेवो विष्णुर्विश्वेश्वरः परः ।

एकस्यैव स्मृतास्तिस्त्रस्तन्वः कार्यवशात् प्रभोः ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन त्रयः पूज्याः प्रयत्नतः ।

यदीच्छेदचलं स्थानं यत्तन्मोक्षाख्यमुत्तमम् ॥

वर्णाश्रमप्रयुक्तेन धर्मेण प्रीतिसंयुतः ।

पूजयेद्भावयुक्तेन यावज्जीवं प्रतिज्ञया ॥ इति ।

असाधारण्येनैतानि फलानि न तु फलान्तरदातृत्वव्या-
वृत्तिः । वाक्यान्तरेषु तेषां फलान्तरदातृत्वश्रुतेः । तत्र विष्णु-
पूजोत्कृष्टेत्युक्तम्—

कूर्मपुराणे,

न विष्ण्वाराधनात्पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकम् ।

तस्मादनादिमध्यान्तं नित्यमाराधयेद्भरिम् ॥ इति ।

गरुडपुराणे,

विष्णुर्ब्रह्मा च रुद्रश्च विष्णुर्देवो दिवाकरः ।

तस्मात्पूज्यतमं नान्यमहं मन्ये जनार्दनात् ॥

भागवते,

यथा तरोर्मूलनिषेचनेन तृप्यन्ति तत्स्कन्धभुजोपशाखाः ।

प्राणोपहारसच्च यथेन्द्रियाणां तथैव सर्वाह्णमच्युतेज्या ॥

अणोपहारो भोजनादिः । तत्र विष्णुपूजा नित्या काम्या-

च । तत्र नित्यत्वबोधकवचनानि यथा,
 एकाहमपि न स्थेयं विना केशवपूजनात् ।
 एकाहवर्जनाद्राजन् पुण्यं याति पुरा कृतम् ॥
 तथा कूर्मपुराणे,
 यो मोहादथवाऽऽलस्यादकृत्वा माधवार्चनम् ।
 भुङ्क्ते स याति नरकं शूकरोष्विह जायते ॥
 अनर्चयित्वा गोविन्दं यैर्भुक्तं धर्मवर्जितैः ।
 शुनो विष्टासमं चान्नं नीरं च मुरया समम् ॥
 स्कान्दे,
 केशवार्चा गृहे यस्य न तिष्ठति महीपते ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यमभक्षणसमं स्मृतम् ॥ इति ।
 अत्र कर्मणि ल्युट् । अभक्ष्यसममित्यर्थः ।
 काम्यत्वबोधकानि यथा,
 भौमान्मनोरथान् स्वर्गं स्वर्गिवन्धं तथा पदम् ।
 प्राप्नोत्याराधिते विष्णौ निर्वाणमपि चोत्तमम् ॥
 स्वर्गिपदमिन्द्रादिपदम् ।
 नारसिंहे,
 यस्तु पूजयते नित्यं नरसिंहं नरेश्वर ।
 स स्वर्गमोक्षभागी स्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥
 तस्मादेकमना भूत्वा यावज्जीवं प्रतिज्ञया ।
 पूजनान्नरसिंहस्य समाप्नोत्यभिवाञ्छितम् ॥
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रान्त्यजातयः ।
 सम्पूज्य तं सुरश्रेष्ठं भक्त्या सिंहवपुर्धरम् ॥
 मुच्यन्ते चाशुभैर्दुःखैर्जन्मकोटिगतोत्तमैः ।
 तेपि भूयोऽभिजायन्ते श्वेतद्वीपनिवासिनः ॥ इति ॥

न त्वसम्पूज्य भुञ्जीत केशवं कौशिकीं शिवम् ।
 इति वाचस्पतिमिश्रधृतकालिकापुराणवचनाच्छिवादिपूजा-
 ऽपि नित्या । एतेन शिवादिपूजनं काम्यमेवेति मृतमपास्तम् ।
 शिवं भास्करमग्निं च केशवं कौशिकीमपि ।
 मनसाऽनर्चयन् याति देवलोकादधोगतिम् ॥
 इतिवचनाच्च ।

अथ देवपूजायाः स्थानविशेषाः ।

गृह्यपरिशिष्टे, तानप्सु वाऽग्नौ वा सूर्ये वा स्थण्डिले प्र-
 तिमासु नावाहनविसर्जने भवतः । स्वाकृतिषु शस्तासु देवता
 सन्निहितेति ।

शातातपोपि,

भूमावग्नौ तथा चाप्सु दिवि सूर्ये च देवताः ।

नित्यमग्ने हिरण्ये च ब्राह्मणेषु च गोषु च ॥ इति ।

एतेषु स्थानेषु सन्निहिता इतिशेषः । भूमौ जले आकाशे
 भावनया देवतात्वम् । अन्नादीनां तु देवतार्चनायां नाधिकरण-
 त्वं शिष्टाचारविरोधात् । किन्तु पूजार्थत्वमेव देवताधारत्वकी-
 र्चनम् ॥

मनुः,

अप्स्वग्नौ चैव हृदये स्थण्डिले प्रतिमासु च ।

विप्रेषु च हरेः सम्यगर्चनं मनुना स्मृतम् ।

अग्नौ क्रियावतां देवो दिवि देवो मनीषिणाम् ॥

प्रतिमास्वल्पबुद्धीनां योगिनां हृदये हरिः ।

तस्य सर्वगतस्यार्चा स्थण्डिले भावितात्मनाम् ॥

विप्राणां वपुराश्रित्य सर्वास्तिष्ठन्ति देवताः ।

अतस्तत्रैव ताः पूज्या अलाभे प्रतिमादिषु ॥

तथा,

विप्राणां रूपमास्थाय प्रचरन्तीह देवताः ।

पूज्यन्ते ब्राह्मणालाभे प्रतिमादिषु कुत्र चित् ॥

‘ब्राह्मणो वै सर्वा देवता’ इति श्रुतेर्ब्राह्मणे पूजा अतिप्रशस्ता ।

भारते सर्वदेवताधारत्वकथनाच्च । अत एव श्रावणद्वादशीव्रत-
विशेषे ब्राह्मणादेः पूजाधारता श्रूयते

यथा कल्पतरौ ब्रह्मपुराणे,

प्रयागादिषु तीर्थेषु नदीनां सङ्गमेषु च ।

कृत्वा स्नानं तु विधिना हृषीकेशं प्रपूजयेत् ॥

जले स्थलेऽम्बरे मूर्तौ कुम्भे वा कमलोपरि । .

बह्वौ विप्रे गुरौ वापि पितर्यथ च मातरि ॥

आहूयाऽऽसनपुण्याहस्वागतैरथ विस्तरैः ।

पाद्यार्घ्यपुष्पधूपैश्च दीपालङ्कारचामरैः ॥

इत्यादि । कुम्भे दुर्गादिपूजा पुराणोक्ता । उत्सवादिषु
कुम्भे सर्वदेवान् पूजयन्ति । कमलोपरि रेखादिना कमलाका-
रवति पात्रे सर्वदेवपूजा आगमादिप्रसिद्धा । भूमिजलाकाशप्र-
तिमाः सर्वदेवानाम् । विष्णोर्द्वारकाशिलाशालग्रामशिखे ।
शिवस्य लिङ्गम् । दुर्गायाः पुस्तकशूलखड्गाः । विष्णुपूजा शा-
लग्रामे महाफला । शिवपूजा लिङ्गे महाफला । शालग्रामे स-
र्वेपि देवाः पूज्या इति शिष्टाः । ‘न तु केवलभूतले’ इति वचनात्
पूजा केवलभूमौ सति सम्भवे न कार्या । गृहस्थेन तु शिवपूजा
जले न कार्येत्यागमिकाः ।

श्रीभागवते भगवद्वाक्यम्,

सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणा गावो वैष्णवः खं मरुज्जलम् ।

भूरात्मा सर्वभूतानि तत्र पूजापदानि ये ॥

सूर्ये तु विद्यया त्रय्या हविषाम्नौ यजेत माम् ।
 आतिथ्येन तु विप्राग्न्ये गोष्वङ्ग यवसादिना ॥
 वैष्णवे बन्धुत्कृत्या खे हृदि ध्याननिष्ठया ।
 वायौ मुख्यधिया तोये द्रव्यैस्तोयपुरस्कृतैः ॥
 स्थण्डिले मन्त्रहृदयैर्भोगैरात्मानमात्मनि ।
 क्षेत्रज्ञं सर्वभूतेषु समत्वेन यजेत माम् ॥
 मुख्यधिया प्राणबुद्ध्या । भोगैरिति सक्चन्दनादिना ।
 आत्माऽभिन्नः परमेश्वरः प्रीयतामिति बुद्ध्या भोगाचरणमपि
 पूजेत्यर्थः ।

तदुक्तं लिङ्गपुराणे,
 गन्धपुष्पादिकं सर्वं शिरसा यो विधारयेत् ।
 विष्णवे सर्वमित्येवं मत्वासौ वैष्णवः स्मृतः ॥ इति ।
 आतिथ्यादिविशेषविधावपि गन्धाद्युपचारपूजा न विरुद्धा ।
 अत एव सूर्यादौ द्रव्यैरपि पूजां वक्ष्यति
 अर्चायां स्थण्डिले वह्नौ सूर्ये स्वे यदि वा द्विजे ।
 द्रव्येण भक्तियुक्तोऽर्चेत् स्वगुरुं माममायया ॥ इति ।
 आगमिकास्तु यन्त्रे पूजामिच्छन्ति
 यन्त्रं मन्त्रमयं प्रोक्तं मन्त्रात्मा देवतेति च ।
 यन्त्रं विना कृता पूजा देवता न प्रसीदति ॥
 इतिवाक्यात् । तयेति शेषः ।
 नारदोऽपि,
 अप्सवर्गनौ हृदये सूर्ये स्थण्डिले प्रतिमासु च ।
 षट्स्थानेषु हरेः सम्यगर्चनं मुनिभिः स्मृतम् ॥ इति ।
 विष्णुधर्मोत्तरे,
 आपो ह्यायतनं तस्य तस्मात्तासु सदा हरिः ।

अर्चाभावे तथा वेद्यां स्थले पर्णपुटेऽपि वा ।

नदीतीरेऽथ कमले केशवं पूजयेन्नरः ॥

मन्त्रराजानुष्टुब्धविधाने,

अप्स्वग्नौ हृदये सूर्ये स्थण्डिले प्रतिमासु च ।

षट्स्वेतेषु हरिं सम्यगर्चयेत्..... ॥

तथा,

कर्मणाग्नौ जले पुष्पैर्ध्यानेन हृदयेऽर्चयेत् ।

जपेन सूर्यबिम्बे स्यात् स्थण्डिले भावितात्माभिः ॥

बाह्यैर्द्रव्यगुणैरेव प्रतिमां पूजयेत्सदा ।

अत्र षडग्रहणं नाधिष्ठानान्तरपरिसंख्यार्थम् ।

तथा,

पूजार्थमुत्तमं स्थानं शालग्रामं तदुच्यते ॥

प्रतिमादौ षडावृत्त्या पूजिते यत्फलं लभेत् ।

शालग्रामेऽर्चिते देवेऽप्येकावृत्त्यापि तल्लभेत् ॥

स्कान्दे,

नृसिंहपूजने श्रेष्ठा शालग्रामोद्भवा शिला ।

द्वारकाजातचक्राङ्गा शिला श्रेष्ठा तथैव च ॥

तयोश्च सङ्गमं कृत्वा पूजयन् मुक्तिभाक् भवेत् ।

तयोरसम्भवे चार्चा सदैव नवधा स्मृता ॥

अर्चा प्रतिमा ।

रत्नजा हेमजा चैव राजती ताम्रजा तथा ।

रैतिकी वा तथा लौही शैलजा द्रुमजा तथा ॥

रैतिकी पित्तलजा ।

अधमाधमा विज्ञेया मृन्मयी प्रतिमा च या ।

सर्वकामप्रदा चैव रत्नजा चोत्तमोत्तमा ॥

रत्नजा लक्ष्मिदाऽऽयुर्दा पुष्टिश्रीदा च हेमजा ।

राजती पुत्रदा चैव तथा प्रज्ञाकरी मता ॥
 ब्रह्मवर्चस्करी ताम्री तथाऽऽरोग्यप्रदायिनी ।
 रैतिकी कीर्तिदा चैव तथा कान्तिप्रदायिनी ॥
 लौही च जयदा ज्ञेया शैलजा भूमिदायिनी ।
 द्रुमजा धान्यदा ज्ञेया मृन्मयी भोगदायिनी ॥
 तत्रादौ पूजनार्थाय मुख्यं स्थानं मयोच्यते ।
 शालग्रामोद्भवा शस्ता जाता या चक्रतीर्थके ॥

ब्रह्मोवाच ।

भगवन् देवदेवेश शङ्खचक्रदाधर ।
 संशयं मे समुत्पन्नं छेतुमर्हस्यशेषतः ॥
 शालग्रामं तु यत्पुण्यं क्षेत्रं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 तत्र तिष्ठति विश्वात्मा सर्वदेवनमस्कृतः ॥
 क्षेत्रोत्पन्नाः स्वयम्बिम्बाः सूक्ष्माः सूक्ष्मतरास्तथा ।
 प्रादुर्भावैश्च विविधैर्लाञ्छनैश्च समान्विताः ॥
 अर्थदाः कामदाश्चैव धर्ममोक्षप्रदायकाः ।
 शस्ता अशस्ताः किम्भूता एतदाख्यातुमर्हसि ॥

श्रीभगवानुवाच ।

शृणु ब्रह्मन् प्रवक्ष्यामि शालग्रामे स्थितं हरिम् ।
 हरिस्तत्र स्थितो नित्यं प्रादुर्भावैरनेकधा ॥
 लाञ्छनैर्विविधाकारैर्लाञ्छनं यत्र दृश्यते ।
 चक्राङ्कितं हरेश्चापि शालग्रामस्य लक्षणम् ॥
 यथायोग्यं विचार्यैव ग्रहीतव्यं प्रयत्नतः ।
 आदौ शिलां परीक्षेत ग्राह्याग्राह्यविभागतः ॥
 स्थिरासना सुवृत्ता च फलाकारा यवानना ।
 कृष्णा च पाण्डुरा पीता नीला श्यामाथ शुक्ला ॥

देवपूजायाः स्थानविशेषेषु शालग्रामशिलाः । १३

कपिलाभा च काचाभा दूर्वाभा रक्तापिङ्गला ।
एताः शुभाः शिला ग्राह्या मिश्राश्चैव विशेषतः ॥
स्थिरासना परिज्ञेया स्वकस्थानसुखप्रदा ।
वृत्ता सुवृत्तदा प्रोक्ता फलाकारा फलप्रदा ॥
यवानना च विज्ञेया वाक्सौन्दर्यप्रदायिका ।
(मन्त्रसिद्धिकरी स्निग्धा नित्यश्रीकान्तिदायिका) ॥
कीर्त्तिभोगप्रदा कृष्णा पाण्डुरा पापहारिणी ।
पीता पुत्रप्रदा नित्यं लक्ष्मीशान्तिप्रदा तथा ॥
नीला बह्वन्मदा ज्ञेया तथा वै कान्तिदायिनी ।
पुष्टिद्विप्रदा श्यामा श्वेता सत्त्वप्रदायिनी ॥
कपिलाख्या भवेन्मुद्रा ज्ञानैश्वर्यप्रदायिका ।
कामप्रदा च काचाभा दूर्वाभा पशुदायिनी ।
रक्ताऽऽरोग्यप्रदा नित्यं मिश्रा मिश्रफलप्रदा ॥
धात्रीफलप्रमाणा या करसम्पिहिताङ्गका ।
पूजनीया शिलाभावे तत्र जाते दुमेऽपि वा ॥
तत्र शालग्रामे ।
तत्राप्यामलकीतुल्या पूज्या सातीव या भवेत् ॥
तस्यामेव सदा ब्रह्मन् श्रिया सह वसाम्यहम् ।
यथायथा शिला सूक्ष्मा तथा चैव वसाम्यहम् ॥
तस्यां मां पूजयेन्नित्यं धर्मकामार्थसिद्धये ।
एवं ब्रह्माणमुक्त्वा धरणीं प्रत्याह ।
तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि विशेषं तव सुन्दरि ।
शैलं लिङ्गाङ्कितं तत्र दृश्यते यत्र कुत्रचित् ॥
पूजयेत्तद्विशेषेण तत्र सन्निहितः शिवः ।
शिवनाभिरिति ख्यातं शालग्रामोद्भवं तु यत् ॥

दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा नरो देवि सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 शैवं नारायणं शैलं यत्र देशे व्यवस्थितम् ॥
 तच्छैवं विष्णुमतीर्थं शालग्रामसमुद्भवम् ।
 पूजनीयं प्रयत्नेन तत्र सन्निहितानुभौ ॥
 येऽर्चयन्ति महाभक्त्या शिवनाभिं नरोत्तमाः ।
 ते यान्ति मन्दिरं शम्भोः सिद्धचारणसेवितम् ॥
 शिवनाभिं च ये भक्त्या विधिवत्पूजयन्ति वै ।
 गन्धपुष्पोपहारैश्च ते यान्ति शिवसन्निधिम् ॥
 द्विनाभिः पद्मरूपा चेत् भवेद्धरिहरात्मिका ।
 नाभौ लिङ्गेन युक्ता वा श्वेताभा वै खुरान्विता ॥
 शिवनाभीति विख्याता भुक्तिमुक्तिप्रदायिका ।
 यवमात्रं तु गर्त्तं स्याद्यवार्थं लिङ्गमुच्यते ॥
 शिवनाभिरिति ख्यातः त्रिषु लोकेषु दुर्लभः ।
 वासुदेवमयं क्षेत्रं लिङ्गं शिवमयं स्मृतम् ॥
 तस्माद्धरिहरक्षेत्रे पूजयेच्छङ्कराच्युतौ ।
 सा चेच्छिलाशतैः शस्ता चतुर्वर्गफलप्रदा ॥
 साक्षान्महेश्वरेणात्र संयुक्तं पूजयेद्धरिम् ।
 पाञ्चजन्याङ्किता या तु पद्मेन गदया युता ॥
 तत्र श्रीः प्रत्यहं तिष्ठेत् सदा सम्पदमादिशेत् ।
 जया च परमा मुद्रा चतुर्वर्गफलप्रदा ॥
 एषा चैकेन चिह्नेन लाञ्छिता वै प्रशस्यते ।
 सकृदभ्यर्चितो येन देवो योगेश्वरो हरिः ॥
 दर्शनात्स्पर्शनाच्चैव शालग्रामस्य नित्यशः ।
 निर्दहिष्यति तत्सर्वं ज्वालयाम्निरिवेन्धनम् ॥ (?)
 न तेषामपराधोऽस्ति शालग्रामशिलार्चने ।

देवपूजायाः स्थानविशेषेषु शालग्रामशिलाः । १५

तैश्चाहं पूजितो यस्मान्नान्यथैव वसुन्धरे ॥
कुरुक्षेत्रसमो देशः समन्तात् क्रोशपञ्चकम् ।
तन्मध्ये त्रियते यस्तु साधकः सुसमाहितः ॥
दशधन्वन्तरस्थस्तु जायते न पुनर्भवे ।
दशधन्वन्तरं चत्वारिंशद्द्वस्तमध्ये ।
शालग्रामशिला यत्र तिष्ठेत्तु हरिचिह्निता ।
हरिचिह्नं चक्रं तद्वती ।
तत्रैवच कुरुक्षेत्रं नैमिषं पुष्करं तथा ।
सा श्रेष्ठा सर्वदा पूज्या मुच्यते पूजको भवात् ॥
शालग्राममयी मुद्रा संस्थिता यत्र कुत्रचित् ।
वाराणस्यां यवाधिक्यं समन्ताद्योजनत्रयम् ॥
शालग्रामसमीपे तु क्रोशमात्रं समन्ततः ।
कीकटेऽपि नरो याति वैष्णवं भवनं मृतः ॥
कामासक्तोऽपि यो नित्यं भक्तिभावविवर्जितः ।
शालग्रामशिलां पुत्र पूजयेत्सोऽच्युतो भवेत् ॥
कामासक्तोऽपि क्रुद्धोऽपि शालग्रामशिलार्चनम् ।
भक्त्या वा यदिवाऽभक्त्या कृत्वा मुक्तिमवाप्नुयात् ॥
यत्किञ्चित्पैतृकं कुर्यात् सपिण्डं वा तदन्तिके ।
विष्णुलोकं स गच्छेत्तु लभते शाश्वतं पदम् ॥
जन्मप्रभृति यत्पापं दुःखभूतं महत्कृतम् ।
इयं मुद्राऽर्पिता येन नाशयेत्तस्य तत्क्षणात् ॥
मुद्रा शिला । अर्पिता दत्ता ।
हरिस्तत्र सदा विष्णुर्मन्त्रात्मा विश्वरूपधृक् ॥
लक्ष्मीः कीर्त्तिस्तथा कान्तिः पुष्टिः श्रीश्च सरस्वती ।
ह्रीः शान्तिश्च सदा सर्वमुद्रायां पुत्र संस्थिताः ॥

सततं चार्चयेन्नित्यं हरिदेहसमन्विताम् ।
 ध्यानं पूजां तथा दानमग्निकार्यं जपादिकम् ॥
 तदग्रे पञ्चकं कुर्यात्तत्सर्वं चाक्षयं भवेत् ।
 शालग्रामोद्भवं देवं भावयेदपि यो नरः ॥
 सोऽपि याति परं ब्रह्म किंपुनर्यः सदाऽर्चयेत् ।
 कृत्वा पापसहस्राणि शालग्रामं प्रपश्यति ॥
 पापपाशाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ।
 तत्रैव,

एवं लक्षणसम्पन्ना पारम्पर्यक्रमागता ।
 उत्तमा सा तु विज्ञेया गुरुदत्तापि तत्समा ॥
 फलपुष्पैश्च तत्स्थानं गत्वा तत्र समर्चयेत् ।
 गुरुभिः पूजयित्वाथ कलान्यासाच्च मन्त्रतः ॥
 गुरुभिः कारयित्वैवं शुभे लग्नेऽनुकूलके ।
 ततो गुरुं समभ्यर्च्य शक्त्या भक्त्या प्रणम्य तम् ॥
 पूजयिष्याम्यहं भक्त्या शालग्रामोद्भवं हरिम् ।
 गुरुः शिष्याञ्जलौ दद्याच्छान्तिः शिवमिति ब्रुवन् ॥
 गृहीत्वा शिरसा धृत्वा ततः सम्पूजयेत्सदा ।
 शालग्रामे स्वयं गत्वा व्रतैः सह विशेषतः ॥
 पूर्वाद्रेः पूर्वदृष्टां तु दत्त्वाऽऽराध्य सदक्षिणाम् ।
 द्वितीया तु स्वयं पूज्या सा शिला चोत्तमोत्तमा ॥
 क्रयक्रीता परिज्ञेया मध्यमा याचिताऽधमा ।
 व्रती सन् । पूर्वाद्रेः पूर्वं प्रथमतो दृष्टां शिलामाराध्य पूजयि-
 त्वा सदक्षिणां ब्राह्मणाय दत्त्वा द्वितीया मूर्तिः स्वयं पूज्या सा
 सर्वोत्तमेत्यर्थः ।

अथ त्याज्याः शिला उक्तास्तत्रैव,

देवपूजायाः स्थानविशेषेषु शालग्रामशिलाः । १७

त्याज्यां शिलामतो वच्मि शृणु ब्रह्मन् समासतः ।

तिर्यक्चक्रा परित्याज्या बद्धचक्रा तथैवच ॥

क्रूरापिच परित्याज्या स्फोटा रूक्षा तथैवच ।

कुरूपा निष्ठुराऽनास्या कराला विकरालिका ॥

कपिला विषमावर्त्ता व्यात्तास्या कोटरा तथा ।

आसने चलना भग्ना महास्थूला विगर्हिता ॥

विगर्हितेति मूर्त्तिनाम ।

आसने सुषिरं यस्याश्चक्रैकैकेन संयुता ।

दर्दुरा बहुचक्रा च लग्नचक्राप्यधोमुखी ॥

दर्दुरा अश्लक्षणा ।

छिद्रा दग्धा सुरक्ता च बृहच्चक्रा विभीषणा ।

चक्रेणावृतचक्रा च बृहच्चक्रा प्रकीर्त्तिता ॥

बहुरेखासमायुक्ता भग्नचक्रा तथैवच ।

दीर्घचक्रा परित्याज्या पाङ्क्तिचक्रा विशेषतः ॥

मस्तकास्या ह्यचिह्ना च वर्ज्या ह्येताः सदा बुधैः ।

क्रूरा दंष्ट्रासमायुक्ता स्फोटा बुद्बुदसंयुता ॥

अचिरात् शुष्कतां याति यस्यां लिप्तं तु चन्दनम् ।

कुरूपा कुत्सिताकारा निष्ठुरा निर्द्रवा स्मृता ॥

स्ववेष्टनतुरीयांशमास्यं यस्याः शुभा हि सा ।

तस्मादधिकवक्रा च करालेति प्रकीर्त्तिता ॥

तुरीयांशश्चतुर्थीशः ।

तृतीयांशस्यसंयुक्ता दंष्ट्रया विकरालिका ॥

संवृतास्या परिज्ञेया वेष्टनद्व्यष्टभागतः ।

द्व्यष्टभागः षोडशांशः ।

व्यात्तास्या चाधिका ज्ञेया वृत्ताधिक्यैर् तु काटरा ।

स्थूला त्वष्टाङ्गुलायामा पूजकस्याङ्गुलेन तु ॥
 अधिके तु महास्थूला तां गृही न तु पूजयेत् ।
 अधोमुखी त्वधरास्या ऊर्ध्वास्यापिच निन्दिता ॥
 तिर्यक्चक्रान्विता दद्याद्भ्रमणं क्लेशसंयुतम् ।
 क्रूरा रोगप्रदा नित्यं स्फोटा चायुर्विनाशिनी ॥
 रूक्षा चोद्वेगदा नित्यं दुःखदारिद्र्यदायिका ।
 कुरूपा दैन्यदा चैव निष्ठुरा पुण्यनाशिनी ॥
 अनास्या मौख्यदा चैव कराला भयदायिका ।
 ऐहिकामुष्मिकं हन्ति विकराला स्वभावतः ॥
 कपिला पत्नीहा नित्यं व्याप्तास्या जयनाशिनी ।
 कोटरा पूजकं हन्ति तथा बन्धुविनाशिनी ॥
 आसने चलना नित्यं प्रवासस्य प्रदायिनी ।
 भग्ना धनहरा नित्यं महास्थूला व्ययप्रदा ॥
 गर्हिताऽप्यायदा प्रोक्ता कीर्त्तिदा मुषिरासना ।
 एकचक्रा कुलग्री स्यान्मस्तकास्या च पुत्रहा ॥
 दर्दुरा कुष्ठदा ज्ञेया बहुचक्रा भयप्रदा ।
 बहुचिन्ताप्रदा छिद्रा लग्ना चान्ध्यप्रदा हि सा ॥
 अधोगतिप्रदा ज्ञेया तथैवाधोमुखी तु सा ।
 बहुचक्रान्वयं हन्ति यशोग्री बहुरेखिका ॥
 पङ्क्तिचक्रा पतिं हन्ति बृहच्चक्रा गृहक्षया ।
 अचिह्ना निष्फला ज्ञेया निराशत्वप्रदायिनी ॥
 एतत् बहुशालग्रामसद्भावे द्रष्टव्यम् ।
 अलाभे तु तत्रैवोक्तम्
 क्षेत्रे तु वासुदेवोऽस्ति स्थितश्चोपलकुक्षिषु ।
 शालग्रामे विशेषेण हरिस्तत्रैव संस्थितः ॥

देवपूजायाः स्थानविशेषेषु शालग्रामशिलाः । १९.

खण्डितां स्फुटितां भुग्नां पार्श्वभिन्नां विभेदिताम् ॥
शालग्रामसमुद्भूतां शिलां तु पूजयेत्सदा ।
न तत्र दोषो मन्तव्यो विद्युत्पाताग्निसम्भवः ॥ इति ।

बाराहे,
ये केचिच्चैव पापाणा विष्णुचक्रेण चिह्निताः ।
तेषां स्पर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥

पाद्मेपि,
खण्डितं त्रुटितं भग्नं पार्श्वभिन्नं सुभेदितम् ।
शालग्रामसमुद्भूतं शैलं दोषावहं नहि ॥ इति ।

तथा,
शिला द्वादश भो वैश्य शालग्रामसमुद्भवाः ।
विधिवत्पूजिता येन तस्य पुण्यं वदाम्यहम् ॥
कोटिद्वादशलङ्कैस्तु पूजितैः स्वर्णपङ्कजैः ।
यत्स्यात् द्वादशकल्पेषु दिनेनैकेन तद्भवेत् ॥

तथा,
यः पुमान् पूजयेद्भक्त्या शालग्रामशिलाशतम् ।
उषित्वा स हरेर्लोके चक्रवर्त्तीह जायते ॥

अन्यदपि,
शालग्रामशिलायां हि यः श्राद्धं कुरुते नरः ।
पितरस्तस्य तिष्ठन्ति तृप्ताः कल्पशतं दिवि ॥

तथा,
शालग्रामशिलायां यो मूल्यमुत्पादयेन्नरः ।
विक्रेता चानुमन्ता च यः परीक्ष्यानुमोदकः ॥
सर्वे ते नरकं यान्ति यावदाभूतसंश्रुतम् ॥ इति ।
कोटिलिङ्गसहस्रैस्तु पूजितैर्जाह्नवीतटे ।

कशीवामयुगान्यष्टौ दिनेनैकेन तद्भवेत् ॥
 गङ्गा गोदावरी रेवा नद्यो मुक्तिप्रदास्तु याः ।
 निवसन्ति सतीर्यास्ताः शालग्रामशिलाजले ॥
 स्मृत्यन्तरे,

शालग्रामाः समाः पूज्या विषमा न कदाचन ।
 समेषु न द्वयं पूज्यं विषमेष्वेक एवाहि ॥

तथा,

विषमेष्वेक एवेज्यः समे द्वे षट् विवर्जयेत् ।

अत्रापवादो हेमाद्रौ,

चत्वारो ब्राह्मणैः पूज्यास्त्रयो राजन्यजातिभिः ।

वैश्यैर्द्रावेव सम्पूज्यौ तथैकः शूद्रजातिभिः ॥

ब्राह्मणैर्वासुदेवस्तु नृपैः सङ्कर्षणस्तथा ।

प्रद्युम्नः पूज्यते वैश्यैरनिरुद्धस्तु शूद्रकैः ॥

शालग्रामपूजाधिकारिणः उक्ताः

स्कन्दपुराणे,

ब्राह्मणक्षत्रियविशां स्त्रीशूद्राणामथापि वा ।

शालग्रामेऽधिकारोऽस्ति नान्येषां तु कदाचन ॥

अन्येषां वर्णसङ्कराणाम् । स्त्रीशूद्राधिकारोऽत्र पूजायाम् ।

यः शूद्रेणार्चितं लिङ्गं विष्णुं वा प्रणमेन्नरः ।

तस्येह निष्कृतिर्नास्ति प्रायश्चित्तशतैरपि ॥

योषिद्भिः पूजितं लिङ्गं विष्णुं वा प्रणमेन्नरः ।

स कोटिकुलसंयुक्त आकल्पं रौरवं व्रजेत् ॥

बृहन्नारदीयज्ञापकात् 'अनिरुद्धस्तु शूद्रकै' रित्युदाहृतवच-

नाच्च । न तु स्पर्शे ।

तदुक्तं स्कान्दे,

स्त्रीशूद्राभ्यां करस्पर्शो वज्रादपि सुदुस्सहः ।
बृहन्नारदीयेपि लिङ्गपरम् । यथोक्तं तत्रैव
यदा प्रतिष्ठितं लिङ्गं मन्त्रविद्भिर्निर्याविधि ।
तदाप्रभृति शूद्रश्च योषिद्रापि न संस्पृशेत् ॥ इति ।

विष्णुरपि,

स्त्रीणामनुपनीतानां शूद्राणां च जनेश्वर ।
स्पर्शने नाधिकारोऽस्ति विष्णोर्वा शङ्करस्य च ॥
शूद्रो वाऽनुपनीतो वा स्त्रियो वा पतितोऽपि वा ।
केशवं च शिवं वापि स्पृष्ट्वा नरकमाप्नुयुः ॥

अतश्च स्त्रीशूद्रैरस्पर्शवती पूजा कार्या । तत्पूजामात्रनिषेधे
स्कन्दवचनविरोधापत्तेः ।

सांप्रदायिकास्तु स्त्रीशूद्रपदमदीक्षितमद्यपस्त्रीशूद्रपरं मन्य-
मानाः संप्रदायविधिना विष्णुमन्त्रदीक्षितानां सत्स्त्रीशूद्राणामपि
स्पर्शवतीं पूजामिच्छन्ति ।

मद्यपस्तु समासाद्य मम कर्मपरायणः ।

तस्य पापं प्रवक्ष्यामि शृणु सुन्दरि तत्त्वतः ॥

एकजन्म भवेद्गृध्रश्चाण्डालः सप्तजन्मसु ।

इति वाराहोक्तेः । मद्यपोत्र शूद्रः ।

द्विजातेरेव पूज्योऽहं शुचेरप्यशुचेरपि ।

इति स्कान्दात् ।

अत्र प्रतिष्ठितमूर्तिलिङ्गपूजा सत्स्त्रीसच्छूद्रैः स्पर्शवत्यपि
कार्या । स्पर्शनिषेधस्तु शालग्रामदेवर्षिप्रतिष्ठितमूर्तिलिङ्गस्पर्शनि-
षेधपर इति शिष्टाः ।

स्कन्दपुराणे,

शालग्रामशिलायास्तु प्रतिष्ठा नैव विद्यते ।

महापूजां तु कृत्वा दौ पूजयेत्तां ततो बुधः ॥
 बृहद्ब्रह्मणे,
 प्रतिष्ठादिविधानेन विनैव च स ते हरिः ।
 सदा तत्र शिलामात्रे चक्रचिन्हे वरानने ॥
 शालग्रामार्चने भूष नावाहनविसर्जने ।
 येषां नास्ति विधिर्मन्त्रो न दीक्षा न विधिक्रमः ।
 न तेषामपराधोऽस्ति शालग्रामशिलार्चने ॥
 आगम्यागमने पापं तथा विश्वासघातने ।
 तत्सर्वं नाशयत्याशु शालग्रामशिलार्चनात् ॥
 ब्रह्मपुराणे,
 शालग्रामोद्भवो देवो देवो द्वारवतीभवः ।
 उभयोः सङ्गमो यत्र मुक्तिस्तत्र न संशयः ॥
 एकमूर्तिर्न पूज्यैव गृहिणा वृद्धिमिच्छता ।
 अनेकमूर्तिसम्पन्ना सर्वकामफलप्रदा ॥
 अनेकमूर्तिकास्तस्मात्पूजयेद्बुद्धिमान् गृही ।
 पूजिते फलमाप्नोति इह लोके परत्र च ॥
 मूर्तिसन्देन द्वारवत्युद्भवा चक्रशिला ।
 अत एव,
 चक्राङ्गमिथुनं पूज्यं नैकं चक्राङ्गमर्चयेत् ।
 चक्राङ्गमिथुनात्सार्द्धं शालग्रामं प्रपूजयेत् ॥
 तत्रैव,
 धरण्युवाच ।
 देवदेव महादेव सर्वयोगीश्वरेश्वर ।
 चक्रतीर्थस्य माहात्म्यं तत्र जाताऽश्मलक्षणम् ॥
 वक्तुमर्हस्वशेषेण यद्यनुग्रहभागहम् ।

श्रीभगवानुवाच ।

म्लेच्छदेशेऽशुचौ वापि चक्राङ्को यत्र तिष्ठति ।
योजनानां तथा त्रीणि मम क्षेत्रं वसुन्धरे ॥
तन्मध्ये प्रियते यस्तु पूजकः सुसमाहितः ।
प्रेतवाधां च सम्प्राप्तुं न पुनः सोऽपि जायते ॥
चक्राङ्कस्य तु सान्निध्ये यत्कर्म क्रियते नरैः ।
स्नानं दानं तपो होमः सर्वं तस्याक्षयं भवेत् ॥
संवत्सरं तु यत्पापं मनसा कर्मणा कृतम् ।
तत्सर्वं नश्यते पुंसां सद्यश्चक्राङ्कदर्शनात् ॥
ज्वरदाहो विषं चैव अग्निचौरभयं तथा ।
सर्वे ते प्रलयं यान्ति चक्राङ्को यत्र तिष्ठति ॥
भूतप्रेतपिशाचाश्च डाकिन्यश्च वसुन्धरं ।
सर्वे ते प्रलयं यान्ति यत्र चक्राङ्कितं न्यसेत् ॥
संवत्सरं तु यः कुर्यात् पूजां स्पर्शनदर्शने ।
विना सांख्येन योगेन मुच्यते नात्र संशयः ॥
भक्त्या वा यदिवाऽक्त्या चक्राङ्कं पूजयेन्नरः ।
अपिचेत्स दुराचारो मुच्यते नात्र संशयः ॥
द्वारवतीशिला देवैर्मुद्रिता मम मुद्रया ।
यत्रापि नीयते तत्स्यात् तीर्थं द्वादशयोजनम् ॥
यत्किञ्चित्तस्य पाषाणं कृष्णचक्रेण मुद्रितम् ।
तस्य दर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥
हृदि स्थिते तु चक्राङ्के दूता वैवस्वतस्य तु ।
नोपसर्पन्ति ते भीता दृष्ट्वा विष्णुपरिग्रहम् ॥
भिन्नश्चैवार्थनाशया स्थूलो बुद्धिविनाशतः ।
दीर्घश्चायुर्हरो ज्ञेयो रूक्षो बुद्धिविनाशकृत् ॥

रुक्षोऽस्निग्धः । चक्राङ्क इति शेषः ।

शुक्लवर्णं शुभं ज्ञेयं वृत्तचक्रं तथैव च ॥

शालग्रामादिलक्षणानि तु लक्षणप्रकाशस्थानि द्रष्टव्य

अथ विष्णुपूजादिफलान्यभिधीयन्ते ।

विष्णुरहस्ये,

इति विष्णुवर्चनं ये तु प्रकुर्वन्ति नरा भुवि ।

ते यान्ति शाश्वतं विष्णोरनन्तं परमं पदम् ॥

एवं ज्ञात्वार्चकस्येह सदा सर्वं प्रसिध्यति ।

मुखं प्रज्ञां च कीर्त्तिं च लभते स्वर्गमुत्तमम् ॥

त्रिसन्ध्यं पूजयेन्नित्यं स मुक्तः सर्वबन्धनात् ।

व्यासः,

सर्वेषामेव लोकानां गुरुर्नारायणो हरिः ।

तस्य सम्पूजनं कार्यं सर्वपापहरं हि यत् ॥

येऽर्चयन्ति सदा विष्णुं शङ्खचक्रगदाधरम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्ता ब्रह्माणं प्रविशन्ति ते ॥

बृहन्नारदीये,

यो भारतभुवं प्राप्य विष्णुपूजापरो भवेत् ।

तस्य वै सदृशं नास्ति यथा वै रवितेजसः ॥

स्वाचारमनतिक्रम्य हरिभक्तिरतो हि यः ।

स याति विष्णुभवनं यद्वै पश्यन्ति सूरयः ॥

कुर्वन् वेदोदितान् धर्मान् मुनीन्द्र स्वाश्रमोचितान् ।

हरिध्यानपरो यस्तु स याति परमं पदम् ॥

शिवपूजापरो वापि विष्णुपूजारतोपि वा ।

यत्र तिष्ठति तत्रैव लक्ष्मीः सर्वाश्च देवताः ॥

यत्र पूजापरो विष्णोस्तत्र वह्निर्न बाधते ।

राजा वा तस्करो वापि व्याधयश्च न सन्ति हि ॥
 भेताः पिशाचाः कूष्माण्डा ग्रहा बालग्रहास्तथा ।
 डाकिन्यो राक्षसाश्चैव न बाधन्तेऽच्युतार्चकम् ॥
 परपीडारता ये तु भूतवेतालकादयः ।
 न सन्ति यत्र तद्भक्ता हरिलिङ्गार्चनं रताः ॥
 परोपदेशनिरता वीतरागा विमत्सराः ।
 हरिपादार्चनरताः प्रयान्ति ब्रह्मणः पदम् ॥
 पूजया रहितं विष्णुं योऽर्चयेदर्कवंशज ।
 तस्य पुण्यफलं वक्ष्ये वदतस्तन्निशामय ॥
 जलेन स्नापयेद्यस्तु पूजारहितमच्युतम् ।
 स याति विष्णुसालोक्यं कुलसप्ततिसंयुतः ॥
 पत्रैः पुष्पैः फलैर्वापि पूजारहितमच्युतम् ।
 प्रयाति हरिसारूप्यं शतद्वयकुलान्वितः ॥
 भक्ष्यभोज्यादिभिर्भूष पूजया शून्यमच्युतम् ।
 समभ्यर्च्य लभेन्मोक्षं कुलायुतसमान्वितः ॥
 शीर्णस्फुटितसन्धानं यः करोति नरोत्तम ।
 शिवस्यायतनं वापि विष्णोर्वा शृणु तत्फलम् ॥
 शतजन्मार्जितैः पापैर्मुक्तो वंशत्रयान्वितः ।
 स्थित्वा विष्णुपुरे कल्पं तत्रैव परिमुच्यते ॥
 देवतायतने राजन् कृत्वा संमार्जनं नरः ।
 यत्फलं समवाप्नोति तन्मे निगदतः शृणु ॥
 यावत्यः पांशुकणिकाः सम्यक् समार्जिता नृप ।
 तावद्युगसहस्राणि विष्णुलोके महीयते ॥
 यत्तु देवा लये राजन्नपि गोचर्ममात्रकम् ।
 जलेन सेचनं कुर्यात् तत्फलं वदतः शृणु ॥

यावत्यः पांशुकणिका द्रवीभूता नरेश्वर ।
 तावज्जन्मार्जितैः पापैः सद्य एव विमुच्यते ॥
 गन्धोदकेन यो मर्त्यो देवतायतने नृप ।
 भक्तिः सेचनं कुर्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 द्रवीभूतानि यावन्ति रजांसि मनुजेश्वर ।
 तावत्कल्पसहस्राणि हरिसारूप्यमश्नुते ॥
 मृदा धातुविकारैर्वा देवतायतनं नरः । (?)
 कुलद्वयसमेतस्तु विष्णुलोके युगं वसेत् ॥
 मृदा धातुविकारैश्च वर्णकैर्गोमयेन वा ।
 उपलेपनकृद्यस्तु नरो वैमानिको भवेत् ॥
 शिलाचूर्णेन यो मर्त्यो देवतायतने नृप ।
 करोति स्वस्तिकादीनि तस्य पुण्यं निशामय ॥
 यावत्यः कणिका भूमौ लिप्ता रविकुलोद्भव ।
 तावद्युगसहस्राणि हरिसालोक्यमश्नुते ॥
 यः कुर्याद्दीपसंचनं शालिपिष्टादिभिर्नृप ।
 न तस्य पुण्यं संख्यातुमुत्सहेऽब्दशतैरपि ॥
 अखण्डदीपं यः कुर्याद्विष्णोर्वा शङ्करस्य च ।
 दिनेदिनेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोत्यनुत्तमम् ॥
 अर्चितं शङ्करं दृष्ट्वा विष्णुं वापि नमेत्तु यः ।
 स विष्णुभवनं प्राप्य वसेदब्दशतं नृप ॥
 मुखवाद्यकृतो ये तु देवतायतने नराः ।
 विमानशतसंयुक्ताः कल्पं स्वर्गाधिवासिनः ॥
 करशब्दं प्रकुर्वन्ति देवतायतने तु ये ।
 ते सर्वपापनिर्मुक्ता विमानेशा युगद्वयम् ॥
 देवतायतने ये तु घण्टानादं प्रकुर्वते ।

तेषां पुण्यं निगदितुं कः समर्थोऽस्ति भूपते ॥
 भेरीमृदङ्गपटहनिःसाणाद्यैश्च डिण्डिमैः ।
 सन्तर्प्य देवदेवेशं लभन्ते यत्फलं शृणु ॥
 देवस्त्रीशतसंयुक्ताः सर्वकामसमन्विताः ।
 स्वर्गलोकमनुप्राप्य मोदन्ते कल्पपञ्चकम् ॥
 देवतायतने कुर्वन् राजन् शङ्खस्वनं नरः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मणा सह मोदते ॥
 तालकांस्यादिनिनदं कुर्वन् विष्णुगृहे नरः ।
 यत्फलं लभते राजन् शृणुष्व गदतो मम ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विमानशतसङ्कुलः ।
 गीयमानश्च गन्धर्वैर्विष्णुना सह मोदते ॥
 ध्यातः स्मृतः पूजितो वा स्तुतो वाथ नुतोऽपि वा ।
 स्वपदं यो ददातीशस्तं वन्दे पुरुषोत्तमम् ॥ इति ।
 नृसिंहपुराणेऽपि,
 नारासिंहगृहे नित्यं यः संमार्जनमाचरेत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके स मोदते ॥
 गोमयेन मृदा तोयैर्यः करोत्यनुलेपनम् ।
 चान्द्रायणफलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥
 निर्माल्यमपनीयाथ तोयेन स्नाप्य केशवम् ।
 नरसिंहाकृतिं राजन् नरः पापैः प्रमुच्यते ॥
 गोप्रदानफलं प्राप्य यानेनामरशोभिना ।
 नरसिंहपुरं प्राप्य मोदते कालमक्षयम् ॥
 आगच्छ नरसिंहेति आवाह्याक्षतपुष्पकैः ।
 एतावतापि राजेन्द्र सर्वपापाद्विमुच्यते ॥
 पट्टासनमथार्घ्यं च पाद्यवाचमनीयकम् ।

देवदेवस्य विधिना सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

दत्त्वेति शेषः ।

एवं यः पूजयेद्राजन् नरसिंहं नरोत्तमः ।

तस्य स्वर्गापवर्गौ तु भवतो नात्र संशयः ॥

यत्र वै पूजितो विष्णुर्नरसिंहो नरैर्नृप ।

न राजन् तत्र दुर्भिक्षं राजचोरादिकं भयम् ॥

एवमादिफलोपेतं नारसिंहार्चनं नृप ।

कुरु त्वं नृपतेः पुत्र यदि बांछसि सद्गतिम् ॥

इतः परतरं नास्ति स्वर्गमोक्षफलप्रदम् ।

दरिद्रैः सुकरं कर्तुं देवदेवस्य पूजनम् ॥

मनो नियमयेदेकं विष्ण्वाराधनकर्मणा ।

मनो नियमितं येन मुक्तिस्तस्य करे स्थिता ॥

इत्येवमुक्तं भृगुनोदितेन मया तवेहार्चनमच्युतस्य ।

दिनेदिने त्वं कुरु विष्णुपूजां वदस्व बान्यत्कथयामि किं ते ॥

तथा प्रत्युपचाराणां फलं वाचमि फलार्थिनाम् ।

समार्जनं हरेर्गेहे कृत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥

विष्णुलोकं च गत्वाथ कल्पमेकं स तिष्ठति

अभ्युक्षणकृतां चैव विष्णुलोकः प्रसिध्यति ॥

उपलेपकृतां चैव चान्द्रायणफलं भवेत् ।

निर्माल्यमपनीयाग्रे स्नानं यः कुरुते हरेः ॥

गोप्रदानफलं तस्य खेचरत्वं च सिध्यति ।

तथा,

देवमाल्यापनयनं देवागारसमूहनम् ।

स्नपनं सर्वदेवानां गोप्रदानफलं स्मृतम् ॥

समूहनं मृदुश्लक्ष्णया मार्जन्या जन्तुपरिहारेण मार्जनम् ।

लोभादेवमाल्यापनयनं च निषिद्धं भाविष्यपुराणे,

देवमुल्लुञ्चयेद्यस्तु तत्क्षणात्पुष्पलोभतः ।

पुष्पाणि च सुगन्धीनि पूजको नेतराणि यत् ॥

ब्रह्महत्यामवाप्येह पच्यते शाश्वतीः समाः ।

नरके इति शेषः । उल्लुञ्चनमत्र देवदत्तपुष्पादेर्दृष्टप्रयोज-
नाय निर्माल्यापनयनकालात्प्राक् हरणम् । निर्माल्यापनयनस्य
प्रातःकाले विधानात् । देशकालानुरोधेन कालान्तरेपि तत्कर-
णमदुष्टम् । पुष्पलोभत इति दृष्टार्थत्वेन निषेधात् ।

हलायुधः,

प्रातः काले सदा कुर्यान्निर्माल्योद्गासनं बुधः ।

हरेरिति शेषः ।

वाराहे,

निर्माल्यं मद्रपुर्लभं प्रातरेव विवासयेत् ।

यत्तु

गन्धपुष्पादिकं विष्णोः सूर्येऽस्ते नैव धारयेत् ।

तुलस्या मिश्रितं यच्च दिवारात्रौ न दुष्यति ॥

इति, तत् विगन्धम्लायमानपुष्पपरम् । यत्तु कचिन्मध्याह्ने
निर्माल्यापनयनं प्रतीयते तत् प्रातः पूजितस्य पुनर्मध्याह्ने
षोडशोपचारादिभिः पूजने क्रियमाणे निर्माल्यापनयनविषयम् ।
अन्यथा बहुवाक्यवाधापत्तेः ।

पञ्चरात्रे,

यः प्रातरुत्थाय कृताभिषेको निर्माल्यमीशस्य निराकरोति ।

न तस्य दुःखं न दरिद्रता च नाकालमृत्युर्न च रोगमात्रम् ॥

ईशस्य हरेः, प्रकरणात् ।

तथा तत्रैव,

अरुणोदयवेलायां निर्माल्यं शल्यतां व्रजेत् ।
 प्रातस्तु स्यान्महाशल्यं घटिकामात्रयोगतः ॥
 अतिशल्यं विजानीयात्ततो वज्रप्रहारवत् ।
 अरुणोदयवेलायां शल्यं तत् क्षमते हरिः ॥
 घटिकाया अतिक्रान्तौ क्षुद्रं पातकमावेहेत् ।
 मुहूर्त्ते समतिक्रान्ते पूर्णं पातकमुच्यते ॥
 ततः परं ब्रह्मवधो महापातकपञ्चकम् ।
 प्रहरे पूर्णतां याते प्रायश्चित्तं ततो नहि ॥
 निर्माल्यनिराकरणम् उशीरकूर्चादिना मार्जनम् ।
 उशीरकूर्चकं दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 दत्त्वा गोवालजं कूर्चं सर्वपापान्यपोहति ।
 इति विष्णुधर्मोत्तरात् । गौरत्र चमरी ।
 उक्तञ्च तत्रैव;
 दत्त्वा चामरजं कूर्चं श्रियमाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ इति ।
 तथा,
 देवस्यावाहने ज्ञेयं सर्वपापक्षयः फलम् ।
 आसने स्थानमुत्कृष्टं सर्वपापक्षयो भवेत् ॥
 अर्घ्येऽनर्घ्यपदं सिध्येत् पापक्षयपुरःसरम् ।
 पाद्ये श्रीपादभक्तिः स्याद्भक्त्या तत्रैव लीयते ॥
 हरेराचमनं दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 आयुःपुष्टिर्भवेन्नित्यं वस्त्रोद्वर्त्तनदानतः ॥
 तेजः पुष्टिश्च तुष्टिश्च भवेत्सौगन्धितैलतः ।
 यवगोधूमकल्केन लेपने चोष्णवारिणा ॥
 क्षालनाद्वारुणे लोके चिरकालं वसेद्भुवम् ।
 कषायोदकदानेन नित्यारोगी भवेद्बुधः ॥

विल्वपत्रैश्च सङ्घर्षात् सर्वपापक्षयो भवेत् ।
 अङ्गसौरभ्यमायुष्यं सुगन्धामलकाद्भवेत् ॥
 लक्ष्मीसौभाग्यकान्तीश्च सर्वौषध्यम्बुनाप्नुयात् ।
 पञ्चगव्यब्रह्मर्चस्नापनाद्विष्णुमाप्नुयात् ।
 सन्तोषं सौख्यमारोग्यं सारूप्यं सप्तजन्मसु ॥
 क्षीरेण स्नापिते विष्णौ ब्रजेद्विष्णुपुरं नरः ।
 दध्ना तु स्नापिते विष्णौ रूपी विष्णुपुरं ब्रजेत् ॥
 रूपी रूपवान् ।
 घृतेन स्नपनात्सर्ववन्द्यो वैकुण्ठगो भवेत् ।
 मधुना स्नापनाद्विष्णोरग्निलोकमवाप्नुयात् ॥
 शुद्धोदकेन स्नपनात् क्षीणपापो हरिं ब्रजेत् ।
 मृज्जलस्नपनाद्विष्णोर्मनःशुद्धिमवाप्नुयात् ॥
 गन्धर्वलोकमाप्नोति स्नपनाच्चन्दनाभसा ।
 सुगन्धितोयस्नपनात् वारुणं लोकमाप्नुयात् ॥
 अलक्ष्मीनाशमाप्नोति स्नपनात् पल्लवाम्भसा ।
 स्नपनात् कुशपुष्पाद्भिर्ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥
 पुष्पाम्भःस्नपनात् लोकात् सावित्राद्विष्णुमाप्नुयात् ।
 सवितृलोकद्वारा विष्णुं प्राप्नुयादित्यर्थः ।
 फलाम्भः स्नपनाद्भक्त्या विष्णुलोकमवाप्नुयात् ।
 स्वर्णाम्भः स्नपनात् विष्णोः कौबेरं प्रदमाप्नुयात् ॥
 सावित्रं लोकमाप्नोति रत्नाम्भः स्नपनात्तथा ।
 इहलोकाद्विष्णुलोकं कर्पूरागरुवारिणा ॥
 चन्द्रलोकाद्विष्णुलोकं वस्त्रदानादवाप्नुयात् ।
 इन्द्रलोकमवाप्नोति सर्वाभरणदानतः ॥
 भक्त्या चन्दनदानेन विष्णुलोकमवाप्नुयात् ।

कल्पकोटिं वसेद्विष्णौ यक्षकर्दमदानतः ॥
 अखण्डविल्वतुलसीसुगन्धकुसुमैर्हरिम् ।
 आराध्य कोटिकल्पान् स विष्णुलोके वसेत्सुखी ॥
 निष्पापो धूपदो वायोर्लोकाद्विष्णुमवाप्नुयात् ।
 सन्ध्यादीपप्रदानाच्च अग्निलोके वसेच्चिरम् ॥
 ऐश्वर्यं पुत्रलाभं च सौभाग्यं स्त्रियमेव च ।
 वाचं पापक्षयं सौख्यमारोग्यं ब्रह्मणः पदम् ॥
 अष्टासु दिक्षु मध्ये च वर्त्तीरुज्वालय यत्नतः ।
 आरात्रिकप्रदानेन फलमेतदवाप्नुयात् ॥
 वसेत्तण्डुलसंख्याकान् लोकान् नैवेद्यदो हरेः ।
 हरेस्ताम्बूलदः प्रज्ञां मेधामैश्वर्यमाप्नुयात् ॥
 शान्तिः श्रीश्च तथाऽऽरोग्यं भवेद्दिग्बलिदानतः ।
 पृथ्व्याः प्रदाक्षिणे यावत् फलं तावद्धरेरिति ॥
 प्रदाक्षिणादिति शेषः ।
 नमस्कारं हरेः कृत्वा सायुज्यमधिगच्छति ।
 स्तवैश्च क्षीणपापोऽसौ विष्णोर्लोकमवाप्नुयात् ॥
 नृत्यादिकं हरेः कृत्वा कामरूपो हरिं व्रजेत् ।
 कामवत् रूपं यस्य सः ।
 विष्णुलोकमवाप्नोति धनदो गोष्ठकृत् तथा ।
 सहस्रकपिलादानफलभाग् गोप्रदो हरेः ॥
 कपिलादानतो विष्णोः सायुज्यमधिगच्छति ।
 उद्वासनेऽपि सायुज्यमाप्नुयात् परमात्मनः ॥ इति ।
 अत्र तत्तदुपचाराश्रिता न गुणकामाः, नापि द्रव्यसंस्कारकर्मसु
 परार्थत्वात् फलश्रुतिरर्थवादः स्यात्* इतिन्यायेन अङ्गे फलश्रुति-

रर्थवादः । उपचाराणां श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थानसमाख्यानां विनियोजकानामभावेन परस्परमङ्गाङ्गिभावाभावात् । किन्तर्हि, प्रधानफलान्येतानि । तत्र विधिभेदेन एकैकस्योपचारस्य फलवत्त्वेऽपि समुदितानामपि फलवत्त्वं पञ्चोपचारादिपूजायाः फलवत्त्वश्रवणात् । तद्यथा अग्निहोत्रादिकर्मणां 'अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम' इत्यादिप्रातिस्विकफलश्रवणेऽपि 'तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसानाश्रकेन' इति शतपथश्रुत्या यज्ञादीनां सर्वेषां विविदिषारूपफलवत्ता श्रुत्या बोधिता तद्वदिहापीति न काप्यनुपपत्तिरिति ।

अथ पात्रासादनप्रकारः ।

पुष्पसारसुधानिधौ,
अर्घ्यपात्रं तु वायव्ये नैर्ऋत्यां पाद्यपात्रकम् ।
आग्नेय्यां स्नानकलशमैशे त्वाचमनीयकम् ॥
मध्ये तु मधुपर्कं स्यादित्येतत्पात्रलक्षणम् ।
पात्रलक्षणं पात्रस्थापनलक्षणम् ।

अथ पाद्यादिपात्रेषु प्रक्षेपणीयद्रव्याणि ।

रत्नकोशे,
पद्मं च विष्णुपर्णं च दूर्वा श्यामाकमेव च ।
चत्वारि पाद्यद्रव्याणि लब्धं वापि समाचरेत् ॥
उक्तेषु यल्लब्धम् ।

कुशाक्षततिलव्रीहियवमाषप्रियङ्गुभिः ।
सिद्धार्थकसमायुक्तमर्घ्यं स्यात्तु विशेषतः ॥
रक्तबिल्वाक्षतैः पुष्पैर्दधिदूर्वाकुशैस्तिलैः ।
सामान्यः सर्वदेवानामर्घ्योऽयं परिकीर्तितः ॥
अलाभे दधिदूर्वादर्मेनसापि विचिन्तयेत् ।

रक्तं कुङ्कुमम् । रक्तचन्दनमित्यन्ये ।

तथा,

आपः क्षीरं कुशाग्राणि दधि सर्पिश्च तण्डुलाः ।

यवा सिद्धार्थकाश्चैव अष्टाङ्गोर्ध्वः प्रकीर्तितः ॥

आगमे,

गन्धपुष्पाक्षतयवकुशाग्रतिलसर्षपैः ।

सदूर्वैः सर्वदेवानामर्घ्योऽयं परिकीर्तितः ॥ इति ।

अन्यच्च,

शङ्खे कृत्वा तु पानीयं गन्धपुष्पाक्षतान्वितम् ।

अर्घ्यं ददाति देवस्य ससागरधराफलम् ।

ससागरधरादानफलं प्राप्नोतीति शेषः ।

इक्षुर्मधु घृतं चैव पयो दधि सहैव तु ।

प्रस्थप्रमाणं वा ग्राह्यं मधुपर्कमिहोच्यते ॥

इक्षुः ऐक्षवम् ।

एलालवङ्गौक्षीरं च कक्कोलं च चतुर्थकम् ।

आचमनीयं विज्ञेयं यथालाभं प्रगृह्य वा ॥

अथ स्नानद्रव्यविधिः ।

गवां शतस्य विप्राणां यद्वत्तस्य भवेत्फलम् ॥

घृतप्रस्थेन तद्विष्णोर्भवेत्स्नानान्न संशयः ।

नरसिंहपुराणे,

क्षीरेण पूर्वं कुर्वीत दध्ना पश्चात् घृतेन च ॥

मधुना चाथ खण्डेन क्रमो ज्ञेयो विचक्षणैः ।

बृहन्नारदीये,

प्रस्थमात्रेण पयसो यः स्नापयति केशवम् ।

कुलायुतायुतयुतो विष्णोः सारिष्टिमाप्नुयात् ॥

सारिष्टिरित्यर्थे सारिष्टिरित्यार्षम् । तदर्थः सौभाग्यं फलम् ।

कपिलाक्षीरमादाय शङ्खे कृत्वा जनार्दनम् ॥
 यज्ञायुतसहस्रस्य स्नापयित्वा लभेत्फलम् ।
 अन्यगोसम्भवं क्षीरं शङ्खे कृत्वा तु नारद ॥
 यः स्नापयति देवेशं लभेत्पारायणं फलम् ।
 पारायणं वेदाध्ययनजं फलम् ।
 दध्यादीनां विकाराणां क्षीरतः संभवो यतः ।
 दुःखानि सर्वपापानि क्षीरस्नानं ततो हरेत् ॥
 नृसिंहपुराणे,
 स्नाप्य दध्ना सकृद्विष्णुं निर्मलं प्रियदर्शनम् ।
 विष्णुलोकमवाप्नोति सेव्यमानः सुरोत्तमैः ॥
 बृहन्नारदीये,
 घृतेन मधुना वापि दध्ना वा तत्फलं शृणु ।
 सर्वयज्ञफलं प्राप्य सर्वपापविमोचितः ॥
 वसेद्विष्णुपुरं कल्पं त्रिःसप्तपुरुषान्वितः ।
 तत्रैव ज्ञानमासाद्य योगिनामपि दुर्लभम् ॥
 तत्रैव मोक्षमाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभम् ।
 इक्षुक्षीरेण देवेशं यः स्नापयति केशवम् ॥
 कुलायुतायुतयुतो विष्णुना सह मोदते ।
 ब्राह्मे,
 देवानां प्रतिमा यत्र घृताभ्यङ्गक्षमा भवेत् ।
 पलानि तत्र देयानि श्रद्धया पञ्चविंशतिः ॥
 अष्टोत्तरं पलशतं स्नाने देयं च सर्वदा ।
 द्वे सहस्रे पलानां तु महास्नाने तु सङ्ख्यया ॥
 दातव्यं येन सर्वासु दिक्षु निर्याति तद्घृतम् ।
 अत्र घृतेत्युपलक्षणम् । तेन दुग्धादावपीयमेव सङ्ख्या । 'घृ-

ताभ्यङ्गक्षमा भवेत्' इत्यतश्चित्रमृन्मयादिप्रतिमायां स्नानाभ्यञ्जने
न स्तः ।

नारसिंहे,

यः पुनः पुष्पतैलेन दिव्यौषधियुतेन च ।

अभ्यङ्गं कुरुते विष्णोस्तस्य प्रीतो भवेत्सदा ॥

यवगोधूमयोश्चूर्णैरुद्वर्त्योष्णेन वारिणा ।

प्रक्षाल्य देवदेवेशं वारुणं लोकमाप्नुयात् ॥ इति ।

जलस्नानमाह भारद्वाजः,

स्वच्छं सुशीतलं स्वादु लघु सत्पात्रपूरितम् ।

आनीतं सज्जनैर्यत्तत्सालिलं श्रेष्ठमुच्यते ॥

गरुडपुराणे,

तुलसीमिश्रतोयेन स्नापयन्ति जनार्दनम् ।

पूजयन्ति च भावेन धन्यास्ते भुवि मानवाः ॥

नारसिंहे,

पुष्पोदकेन गोविन्दं स्नाप्य भक्त्या नरोत्तम ।

सावित्रं लोकमासाद्य विष्णुलोके महीयते ॥

स्कन्दपुराणे,

शङ्खे कृत्वा तु पानीयं साक्षतं कुसुमान्वितम् ।

स्नापयेद्देवदेवेशं हन्यात्पापं पुराकृतम् ॥

क्षिप्त्वा गन्धोदकं शङ्खे यः स्नापयति केशवम् ।

नमो नारायणावोति मुच्यते योनिसङ्कटात् ॥

वादित्रनिनदैरुच्चैर्गीतमङ्गलसंस्तवैः ।

यः स्नापयति देवेशं जीवन्मुक्तो भवेद्धि सः ॥

वादित्राणामभावे तु पूजाकाले च सर्वदा ।

घण्टाशब्दो नरैः कार्यः सर्ववाद्यमयो यतः ॥

सर्ववाद्यमयी घण्टा देवदेवस्य वल्लभा ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन घण्टानादं तु कारयेत् ॥
 विष्णुं स्नानार्द्रगात्रं तु वस्त्रेण परिमार्जति ।
 तस्य भक्त्या हृषीकेशः कुरुते पापमार्जनम् ॥
 अथ वस्त्रम् ।

अग्निपुराणे,
 दुकूलपट्टकौशेयकार्पासराङ्गवादिभिः ।
 वासोभिः पूजयेद्देवं सुशुभ्रैरात्मनः प्रियैः ॥
 तथा,
 वस्त्राणि सुपवित्राणि सारवन्ति मृद्नि च ।
 रूपवन्ति हरेर्दत्त्वा सदृशानि नवानि च ॥
 यावद्वस्त्रस्य तन्तूनां परिमाणं भवत्यथ ।
 तावद्वर्षसहस्राणि विष्णुलोके महीयते ॥
 नारसिंहे,
 वस्त्राभ्यामच्युतं भक्त्या परिधाप्य विचित्रितम् ।
 सोमलोके रमित्वा तु विष्णुलोके महीयते ॥
 भरद्वाजः,
 नेत्रप्रियाणि सूक्ष्माणि नूतनानि घनानि च ।
 न्यायागतानि वस्त्राणि प्रशस्तानि भवन्ति हि ॥
 अथ निषिद्धानि ।

बौधायनः,
 परिहितमधिरूढमप्रक्षालितं प्रावरणीकृतं मनुष्यसंयुक्तं न
 देवतासु युञ्जीयात् ।
 आखुदष्टानि दग्धानि जीर्णान्यन्यैर्धृतानि च ।
 कुमिदष्टानि शीर्णानि स्थूलान्युपहतानि च ।

दुष्कर्मसु प्रयुक्तानि देवताभिर्धृतानि च ॥
 स्यूतान्यन्यायलब्धानि न स्युः शस्तानि जातुचित् ।
 वाराहे,
 नीलीरञ्जितवस्त्रं यो मत्स्यो मह्यं निवेदयेत् ।
 नवमक्षालितं चैव स चिरं रौरवं वसेत् ॥
 वस्त्रं कार्पासम् ।
 ऊर्णायां पट्टवस्त्रे वा नीलीरागो न दुष्यति । इत्युक्तेः ।

अथ यज्ञोपवीतम् ।

यज्ञोपवीतदानेन सुरेभ्यो ब्राह्मणाय वा ।
 भवेद्विप्रश्चतुर्वेदी शुद्धधीर्नात्र संशयः ॥
 नरसिंहपुराणे,
 त्रिवृच्छुक्लं च पीतं च पट्टसूत्रादिनिर्मितम् ।
 यज्ञोपवीतं गोविन्दे दत्त्वा वेदान्तगो भवेत् ॥
 त्रिवृत् नवगुणम् ।

नन्दिपुराणे,

अलङ्कारं च यो दद्याद्विप्राय च सुराय च ।
 सोमलोके रमित्वा तु विष्णुलोके महीयते ॥
 स्वशक्त्या देवदेवेशं भूषणैर्भूषयन्ति ये ।
 हेमजै रत्नजैः शुभ्रैर्मणिजैश्च मुशोभितैः ॥
 तेषां फलं शतानन्दो न रुद्रो वासवादयः ।
 जानन्ति मुनयो नैव वर्जयित्वा तु माधवम् ॥
 नृसिंहपुराणे,

सुवर्णाभरणैर्दिव्यैर्हारकेयूरकुण्डलैः ।
 मुकुटैः कटकाद्यैस्तु यो विष्णुं पूजयेन्नृप ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वभूषणभूषितः ।

इन्द्रलोके वसेच्छ्रीमान् यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ इति ।

अथ गन्धाः ।

नरसिंहपुराणे,

कुङ्कुमागुरुश्रीखण्डकर्पूरेणाच्युताकृतिम् ।

आलिप्य भक्त्या राजेन्द्र कल्पकोटिं वसेदिवि ॥

चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमोशीरपद्मकैः ।

अनुलिप्तो हरिर्भक्त्या वरान् भोगान् प्रयच्छति ॥

पद्मपुराणे,

गन्धेभ्यश्चन्दनं पुण्यं चन्दनादगुरुर्वरः ।

कृष्णागुरुस्ततः श्रेष्ठः कुङ्कुमं तु ततो वरम् ॥

कालेयं च तुरुष्कं च रक्तचन्दनमेव च ।

नृणां भवन्ति दत्तानि पुण्यानि पुरुषोत्तमे ॥

नारदीये,

सचन्दनं सकर्पूरं कुङ्कुमागुरुमिश्रितम् ।

मृगनाभिसमायुक्तं जातीफलविमिश्रितम् ॥

तुलसीचन्दनोपेतं महाविष्णोः सुखावहम् ।

अनुलेपनमिति शेषः ।

गारुडे,

कस्तूरिकाया भागौ द्वौ चत्वारश्चन्दनस्य तु ।

कुङ्कुमस्य त्रयश्चैव शशिनः स्याच्चतुःसमम् ॥

कर्पूरं चन्दनं दर्पः कुङ्कुमं च चतुःसमम् ।

सर्वगन्धमिति प्रोक्तं समस्तसुरवल्लभम् ॥

विष्णुधर्मोत्तरे,

दारिद्र्यं पद्मकं कुर्यादस्वास्थ्यं रक्तचन्दनम् ।

उशीरं विप्रं विभ्रंशमन्ये कुर्युरुपद्रवम् ॥ इति ।

एतानि केवलानि निषिद्धानि । मिलितानि विहितानि ।
 त्रिपलं चन्दनं प्रोक्तं कुङ्कुमं तत्समं स्मृतम् ॥
 कर्पूरं तु तदर्थं स्यात् घनसारश्च तत्समः ।
 पलेनैकेन कस्तूरीमिलनाद्यक्षकर्मणः ॥
 यथालाभानिमान् विद्वान् कलयेत्सङ्ख्ययाऽनया ।
 एवं कर्तुमशक्तश्चेदेकैकेनापि पूजयेत् ॥ इति ।
 वाराहपुराणे,
 कर्पूरं कुङ्कुमं चैव त्वचं तगरमेव च ।
 रक्तं च चन्दनं चैव अगुरुं गुग्गुलुं तथा ॥
 एतैर्विलेपनं दद्यात् सुरभिं तु विचक्षणः ।
 वामनपुराणे,
 चन्दनेनानुलिम्पेत् कुङ्कुमेन तु यन्नतः ।
 उशीरपद्मकाभ्यां चैव तथा कालेयकादिना ॥
 सुगन्धैश्च सुरामांसीकर्पूरागुरुचन्दनैः ।
 तथाऽन्यैश्च शुभैर्द्रव्यैरर्चयेज्जगतः पतिम् ॥
 तथा नारसिंहे,
 बकुलस्य च निर्यासैरग्निष्टोमफलं लभेत् ।
 बकुलागुरुमिश्रेण चन्दनेन सुगन्धिना ॥
 समालभ्य जगन्नाथं पौण्डरीकफलं लभेत् ।
 एकीकृत्य च सर्वाणि समालभ्य जनार्दनम् ॥
 अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ।
 कामगेन विमानेन विचरत्यमरप्रभः ॥
 योऽनुलिम्पेत् देवेशं कीर्तितैरनुलेपनैः ।
 पार्थिवाद्यानि यावन्ति परमाणूनि तत्र वै ॥
 तावदब्धानि लोकेषु कामचारी भवत्यसौ ।

तथा,

तुलसीकाष्ठसम्भूतं चन्दनं यच्छतो हरेः ।

निर्याति पातकं सर्वं पूर्वजन्मशतैः कृतम् ॥

यो ददाति हरेर्नित्यं तुलसीकाष्ठचन्दनम् ।

युगानि वसते स्वर्गे अनन्तानि नरोत्तम ॥

पाद्मे,

सर्वेषामपि देवानां तुलसीकाष्ठचन्दनम् ।

पितॄणां च विशेषेण सदाभीष्टं हरेर्यथा ॥

तावत्कस्तूरिकामोदः कर्पूरस्य सुगन्धिता ।

यावन्न दीयते विष्णोस्तुलसीकाष्ठचन्दनम् ॥

तुलसीदललग्नेन चन्दनेन जनार्दनम् ।

विलेपयति यो नित्यं लभते चिन्तितं फलम् ॥

न तेन सदृशो लोके वैष्णवो भुवि विद्यते ।

यः प्रयच्छति कृष्णस्य तुलसीकाष्ठचन्दनम् ॥

तुलसीचन्दनालिप्तः कुरुते हरिपूजनम् ।

पूजितेन दिनैकेन लभते शतवार्षिकम् ॥

पुण्यमिति शेषः ।

यो हि भागवतो भूत्वा कलौ तुलसिचन्दनम् ।

न चार्पयति वै विष्णोर्न स भागवतो नरः ॥

मृतिकाले तु संप्राप्ते तुलसीतरुचन्दनम् ।

भवेच्च यस्य देहे तु हरिर्भूत्वा हरिं व्रजेत् ॥

अथ पुष्पाणि ।

तत्र तुलसीसमर्पणादिमहिमा ।

हारीतः,

तुलस्यौ पङ्कजे जात्यौ केतक्यौ करवीरके ।

शस्तानि दश पुष्पाणि तथा रक्तोत्पलानि च ॥

स्कान्दे,

तुलसीं ये विचिन्वन्ति धन्यास्ते करपल्लवाः ।

केशवार्थे कलौ ये तु रोपयन्तीह भूतले ॥

किं करिष्यति संरुष्टो यमोऽपि सह किङ्करैः ।

तुलसीदलैस्तु देवेशः पूजितो येन दुःखहा ॥

मणिकाञ्चनपुष्पाणि तथा मुक्तामयानि च ।

तुलसीदलमात्रस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥

पाद्मे ,

तुलसीमञ्जरीभिर्यः कुर्याद्धरिहरार्चनम् ।

न स गर्भशृङ्गं याति मुक्तिभागी भवेन्नरः ॥

आरोप्य तुलसीं वैश्य संपूज्य तदलैर्हरिम् ।

वसन्ति मोदमानास्ते यत्र देवश्चतुर्भुजः ॥

तावत् गर्जन्ति पुष्पाणि मालत्यादीनि भूरिशः ।

यावन्न प्राप्यते कृष्णा तुलसी विष्णुवल्लभा ॥

तावद्गर्जन्ति रत्नानि कौस्तुभादीनि भूतले ।

यावन्न प्राप्यते कृष्णतुलसीपत्रमञ्जरी ॥

पत्रसहिता मञ्जरीति व्युत्पत्तिबलात् मञ्जर्या पत्रसाहित्य-
मपेक्षितम् ।

तुलसी कृष्णगौरा च तथाऽभ्यर्च्य जनार्दनम् ।

नरो याति तनुं त्यक्ता वैष्णवीं शाश्वतीं गतिम् ॥

तथा पाद्मे वृन्दोपाख्याने,

सत्त्वं प्रीतिकरं वाक्यं कोपस्तस्यास्तु तामसः ।

भावद्वयं हरौ जातं तत्तद्गर्णद्वयं ह्यभूत् ॥

तस्या वृन्दायाः ।

श्यामापि तुलसी विष्णोः प्रिया गौरी विशेषतः ।

यत्फलं सर्वपुष्पेषु सर्वपत्रेषु नारद ॥

तुलसीदलेन देवर्षे प्राप्यते केशवार्चनात् ।

तुलसीं प्राप्य यो नित्यं न करोति ममार्चनम् ॥

तस्याहं प्रतिगृह्णामि न पूजां शतवार्षिकीम् ।

तुलसीदलपूजाया मया वक्तुं न शक्यते ॥

अत्यन्तवल्लभा सा हि शालग्रामाभिधे हरौ ।

तथा,

पूर्वजन्मन्यसौ लेभे कृष्णसंयोगमुत्तमम् ।

अस्या एवहि शापेन माधवो भक्तवत्सलः ॥

असौ वृन्दा । अस्य वृन्दायाः ।

शालग्रामशिलाभावं प्राप्तश्चित्सुखाविग्रहः ॥

यथाहि वासुदेवस्य वैकुण्ठो भोगविग्रहः ।

शालग्रामशिलारूपं स्थावरं भुवि विद्यते ॥

तथा लक्ष्म्यैक्यमापन्ना तुलसी भोगविग्रहः ।

अपरं स्थावरं रूपं भुवि लोकहिताय वै ॥

इदं तु शालग्रामशिलायां फलातिशयार्थम् ।

यत्तु तुलसीं प्रति वासुदेववाक्यं स्कान्दे,

करवीरप्रसूनं वा मल्लिका वाथ चम्पकम् ।

उत्पलं शतपत्रं वा पुष्पेष्वन्यतमं तु वा ॥

त्वत्पत्ररहितं चेत्तु पत्रं वा पुष्पमेव वा ।

सुवर्णेन कृतं पुष्पं राजतं रत्नमेव वा ॥

मम पादाब्जपूजायामनर्हं भवति ध्रुवम् ।

तत् तुलसीसद्भावे प्राशस्त्यसूचकम् ।

गारुडे,

तुलसीदलजां मालामेकादश्यां विशेषतः ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो यद्यपि ब्रह्महा भवेत् ॥ इति ।
 भगवते दत्त्वा, धृत्वेति वा शेषः ।
 तन्मूलमृत्तिकां चाङ्गे कृत्वा स्नाति दिने दिने ।
 दशाश्वमेधावभृथस्नानजं लभते फलम् ॥
 तुलसीदलसंमिश्रं तोयं गङ्गासमं विदुः ।
 यो बहेच्छिरसा नित्यं धृता भवति जाह्नवी ॥
 तुलसीदलसंमिश्रं यस्तोयं शिरसा बहेत् ।
 सर्वतीर्थाभिषेकस्तु तेन प्राप्तो न संशयः ॥
 तुलसीकाननच्छाया यत्र यत्र भवेद्विज ।
 तत्र श्राद्धं प्रकर्त्तव्यं पितॄणां तृप्तिहेतवे ॥
 पितृपिण्डार्चनं श्राद्धे यैः कृतं तुलसीदलैः ।
 तर्पिताः पितरोऽत्यर्थं यावच्चन्द्रार्कमोदिनी ॥
 तुलसीमृत्तिका यत्र काष्ठं पत्रं च वेश्मनि ।
 तिष्ठन्ति मुनिशार्दूल न दूरे वैष्णवं पदम् ॥
 तुलसीमृत्तिकालिप्तो यदि प्राणान् विमुञ्चति ।
 याति विष्ण्वन्तिकं नित्यं यदि पापशतैर्युतः ॥
 प्रयाणकाले यस्यास्ये दीयते तुलसी यदि ।
 निर्वाणं याति पक्षीन्द्र पापकोट्युतोऽपि सन् ॥
 प्रयाणकाले मरणकाले ।
 स्कान्दे,
 शरीरं दहते येषां तुलसीकाष्ठवह्निना ।
 न तेषां पुनरावृत्तिर्विष्णुलोकात् कथञ्चन ॥
 ग्रास्तो यदि महापापैरगम्यागमनादिभिः ।
 मृतः शुद्ध्यति दाहेन तुलसीकाष्ठवह्निना ॥

दत्त्वा तु तुलसीकाष्ठं सर्वाङ्गेषु मृतस्य च ।
 पश्चाद्यः कुरुते दाहं सोऽपि पापात्प्रमुच्यते ॥
 तीर्थं यदि न सम्प्राप्तं कीर्त्तनं स्मरणं हरेः ।
 तुलसीकाष्ठदग्धस्य न तस्य पुनुरावृत्तिः ॥
 यद्येकं तुलसीकाष्ठं मध्ये काष्ठशतस्य हि ।
 दाहकाले भवेन्मुक्तिः पापकोटियुतस्य च ॥
 गङ्गाम्भमो विशेषेण यान्ति तोयानि पुण्यताम् ।
 तुलसीकाष्ठमिश्राणि यान्ति दारूणि पूतताम् ॥
 दह्यमानं नरं दृष्ट्वा तुलसीकाष्ठवाहिना ।
 नीयमानो यमेनाशु विष्णुलोकं स गच्छति ॥
 जन्मकोटिसहस्रैस्तु पूजितो यैर्जनार्दनः ।
 दह्यन्ते ते नराः सर्वे तुलसीकाष्ठवाहिना ॥
 तुलसीपावकेनैव दीपं यः कुरुते हरेः ।
 दीपलक्षसहस्राणां पुण्यं भवति दैत्यज ॥
 विष्णुधर्मोत्तरे,
 होमं कुर्वन्ति ये विप्रास्तुलसीकाष्ठवाहिना ।
 सिक्थे सिक्थे तिले वापि अग्निष्टोमफलं भवेत् ॥
 यो ददाति हरेर्धूपं तुलसीकाष्ठवाहिना ।
 मेरुतुल्यं भवेद्दत्तं तद्दत्तं केशवस्य हि ॥
 तुलस्या कुरुते यस्तु शालग्रामशिलार्चनम् ।
 द्वात्रिंशदपराधांश्च क्षमते तस्य केशवः ॥
 ब्रह्मपुराणे,
 लिङ्गमभ्यर्चितं दृष्ट्वा प्रतिमां केशवस्य हि ।
 तुलसीपत्रनिकरैर्मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥
 अभिन्नपत्रां हरितां हृद्यमञ्जारिसंयुताम् ।

क्षीरोदार्णवसम्भूतां तुलसीं दापयेद्दरिम् ॥

पाद्वे,

तुलसीकाननं वैश्य गृहे यस्मिंस्तु तिष्ठति ।

तद्गृहं तीर्थभूतं हि न यान्ति यमकिङ्कराः ॥

तावद्वर्षसहस्राणि यावद्वीजदलानि च ।

वसन्ति वैष्णवे लोके तुलसीं रोपयन्ति ये ॥

रोपणात्पालनात्सेकादर्शनात्स्पर्शनान्नृणाम् ।

तुलसी दहते पापं वाङ्मनःकायसञ्चितम् ॥

श्रीवासुदेववाक्यम्—

तुलसीपत्रमादाय यः करोति ममार्चनम् ।

पुनर्न योनिमायाति मुक्तिभागी भवेद्धि सः ॥

स्कान्दे,

तुलसीगन्धमादाय यत्र गच्छति मारुतः ।

दिशश्च विदिशः पूता भूतग्रामश्चतुर्विधः ॥

उपोष्य द्वादशीं शुद्धां प्रारणे तुलसीदलम् ।

प्राशयेद्यदि विप्रेन्द्रश्चाश्वमेधाष्टकं लभेत् ॥

तुलसीकानने यस्तु मुहूर्त्तमपि विश्रमेत् ।

कोटिजन्मशतात् पापात् मुच्यते नात्र संशयः ॥

गारुडे,

शुखे तु तुलसीपत्रं दृष्ट्वा शिरसि कर्णयोः ।

कुरुते भास्कारिस्तस्य दुरितस्यापमार्जनम् ॥

पाद्वे,

अस्नात्वा तुसलीं छित्वा सोपानत्कस्तथैव च ।

स याति नरके घोरे यावदाभूतसंश्रवम् ॥

न ददाति गयां गत्वा पिण्डं पुत्रो महामुने ।

तुलसीकानने श्राद्धं दत्त्वा सन्तारयेत्पितॄन् ॥
 तुलसीमूलमध्ये तु यः क्षिपेत्तर्पणोदकम् ।
 भवन्ति पितरस्त्वृता द्वादशाब्दानि भूमिप ॥
 तुलस्यां तर्पणं ये च पितॄनुद्दिश्य मानवाः ।
 कुर्वन्ति तेषां पितरस्त्वृता वर्षायुतं जलैः ॥
 दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा रक्षिता च महापातकनाशिनी ।
 कृष्णार्चनार्थं विप्राणां यच्छन्ति तुलसीदलम् ॥
 अन्येषामपि भक्तानां ते यान्ति परमं पदम् ।
 विप्रा मन्त्राः कुशा वह्निस्तुलसी च खगेश्वर ॥
 न ते निर्माल्यतां यान्ति क्रियमाणाः पुनः पुनः ।
 समञ्जरिदलैर्युक्तं तुलसीसम्भवैः क्षितौ ॥
 कुर्वन्ति पूजनं विष्णोस्ते कृतार्थाः कलौ युगे ।
 स्नाने दाने तथा ध्याने प्राशने केशवार्चने ॥
 तुलसी दहते पापं कीर्त्तने रोपणे कलौ ।
 तुलस्यमृतनामासि सदा त्वं केशवप्रिया ॥
 केशवार्थं विचिन्वामि वरदा भवशोभने ।
 त्वदङ्गसम्भवैर्नित्यं पूजयामि यथा हरिम् ॥
 तथा कुरु पवित्राङ्गि कलौ मलविनाशिनि ।
 मन्त्रेणानेन यः कुर्यात् गृहीत्वा तुलसीदलम् ॥
 पूजनं वासुदेवस्य लक्षपूजाफलं लभेत् ।
 पूजा न सा या तुलसीं विना कृता
 स्नानं न तद्यत्तुलसीं विना कृतम् ।
 भुक्तं न तद्यत्तुलसीविवर्जितं ।
 पीतं न तद्यत्तुलसीविवर्जितम् ॥
 विष्णुधर्मोत्तरे,

रविवारं विना दूर्वां तुलसीं द्वादशीं विना ।
जीवितस्याविनाशाय प्रविचिन्वीत धर्मवित् ॥
तथा,
पक्षे पक्षे तु सम्प्राप्ते द्वादश्यां मुनिसत्तम ।
ब्रह्मादयोऽपि कुर्वन्ति तुलसीवनपूजनम् ॥
सङ्क्रान्तावर्कपक्षान्ते द्वादश्यां निशि सन्ध्ययोः ।
अर्कः रविवारः ।

यैश्छिन्नं तुलसीपत्रं तैश्छिन्नो हरिमस्तकः ॥
पादौ,

द्वादश्यां तुलसीपत्रं धात्रीपत्रं च कार्तिके ।
लुनाति स नरो गच्छन्नरकानतिगार्हितान् ॥
देवार्थे तुलसीछेदो होमार्थे समिधस्तथा ।
इन्दुक्षये न दुष्येत गवार्थे तु तृणस्य च ॥
इत्यास्तां प्रसक्तानुप्रसक्तिः ।

धर्मसारे,
शालग्रामशिलाभूर्ध्नि तुलसीपत्रपातनम् ।
कर्मनिर्मलनायोक्तमेकादश्यामभोजनम् ॥
योऽर्चयेद्धरिपादाब्जं तुलस्याः कोमलैर्दलैः ।
न तस्य पुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात् कथञ्चन ॥
पद्मपुराणे,

सुगन्धितुलसीपत्रैः प्रतिमायाः समन्ततः ।
निश्छिद्रमास्तरेद्यस्तु सोऽनन्तफलमाप्नुयात् ॥
न विप्रसदृशं पात्रं न दानं सुरभीसमम् ।
न गङ्गाया समं तीर्थं न पत्रं तुलसीसमम् ॥
तुलसीपत्रसममन्यत्पत्रं नास्तीत्यर्थः ।

त्यक्त्वा तु मालतीपुष्पं पुष्पाण्यन्यानि च प्रभुः ।
 गृह्णाति तुलसीं शुष्कामपि पर्युषितां प्रभुः ॥
 वर्ज्यं पर्युषितं पत्रं वर्ज्यं पर्युषितं जलम् ।
 न वर्ज्यं जाह्नवीतोयं न वर्ज्यं तुलसीदलम् ॥
 अपामार्गदलं पुण्यं तस्माद् भृङ्गरजस्य च ।
 तस्माच्च खादिरं श्रेष्ठं शमीपत्रं ततः परम् ॥
 दूर्वापत्रं ततः श्रेष्ठं ततश्च कुशपत्रकम् ।
 ततो दमनकं श्रेष्ठं ततो बिल्वस्य पत्रकम् ॥
 बिल्वपत्रादपि हरेस्तुलसीपत्रमुत्तमम् ।
 तुलसीदललक्षणेन योऽर्चयेद्भुक्किमणीपतिम् ॥
 जन्मार्जितसहस्रस्य पापस्य कुरुते क्षयम् ।
 शुद्धकाञ्चनपुष्पाणि रत्नमुक्ताफलान्यपि ॥
 सर्वाणि तुलसीपत्रकलां नार्हन्ति षोडशीम् ।
 योगिनां निर्वृतौ बाञ्छा कामिनां तु रतौ यथा ॥
 पुष्पेष्वपि च सर्वेषु तुलस्यां तु तथा हरेः ।
 सर्वेषु पुष्पेषु सत्स्वपि हरेस्तुलस्यां रतिरित्यर्थः ।
 विष्णुरहस्ये,
 सकृदभ्यर्च्य गोविन्दं बिल्वपत्रेण मानवः ।
 मुक्तिभागी निरातङ्कः कृष्णस्यानुचरो भवेत् ॥
 अग्निपुराणे,
 बिल्वपत्रं शमीपत्रं पत्रं भृङ्गरजस्य च ।
 तमालपत्रं च हरेः सद्यस्तुष्टिकरं परम् ॥
 अस्यापवादः ।
 शमीपत्राणि दूर्वाश्च भृङ्गराजस्तथैव च ।
 सुप्ते देवे न देयानि निद्राभङ्गकराणि वै ॥

विल्वपत्रं तमपित्रं पत्रं भृङ्गरजस्य च ।
 तमालामलकीपत्रं प्रशस्तं केशवार्चने ॥
 विष्णुपुराणे,
 शमीपत्रैश्च ये देवं पूजयन्ति जनार्दनम् ।
 यममार्गो महाघोरो निस्तीर्णस्तैस्तु नारद ॥
 दूर्वाङ्कुरं हरेर्यस्तु पूजाकाले प्रयच्छति ।
 पूजाफलं शतगुणं सम्यगामोति मानवः ॥
 नरसिंहपुराणे,
 दश दत्त्वा सुवर्णानि यत्फलं लभते नरः ।
 तत्फलं लभते मर्त्यो विष्णोः कुसुमदानतः ॥
 विहितपुष्पमात्रफलमेतत् । तत्रैव,
 पुष्पैररण्यसंभूतैः पत्रैर्वा गिरिसंभवैः ।
 अपर्युषितानिच्छिद्रैः प्रोक्षितैर्जन्तुवर्जितैः ॥
 आत्मारामोद्भवैर्वापि पुष्पैः संपूजयेद्भरिम् ।
 आत्मनः स्वस्य आरामः पुष्पवाटिका ।
 विष्णुधर्मोत्तरे,
 धर्माजितधनक्रीतैर्यः कुर्यात् केशवार्चनम् ।
 उद्धरिष्यत्यसन्देहं दश पूर्वास्तथाऽपरान् ॥
 आरामोत्थैस्तु कुसुमैर्यः कुर्यात् केशवार्चनम् ।
 एतदेव समाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥
 नारसिंहे,
 द्रोणपुष्पे तथैकास्मिन् माधवाय निवेदिते ।
 दत्त्वा दश सुवर्णानि यत्फलं तदवाप्नुयात् ॥
 द्रोणपुष्पसहस्रेभ्यः स्वादिरं वै प्रशस्यते ।

स्वदिरपुष्पसहस्रेभ्यः शमीपुष्पं विशिष्यते ॥
 शमीपुष्पसहस्रेभ्यो बकपुष्पं विशिष्यते ।
 बकपुष्पसहस्राद्धि नन्दावर्तो विशिष्यते ॥
 नन्दावर्त्तसहस्राद्धि करवीरं विशिष्यते ।
 करवीरस्य पुष्पाद्धि श्वेतं तत्पुष्पमुत्तमम् ॥
 कुशपुष्पसहस्राद्धि वनमल्ली विशिष्यते ।
 वनमल्लीनहस्राद्धि चाम्पकं पुष्पमुत्तमम् ॥
 चाम्पकात् पुष्पसाहस्रादशोकं पुष्पमुत्तमम् ।
 अशोकपुष्पसाहस्रात् वासन्तीपुष्पमुत्तमम् ॥
 वासन्तीपुष्पसाहस्रात् गोजटापुष्पमुत्तमम् ।
 गोजटापुष्पसाहस्रात् मालतीपुष्पमुत्तमम् ॥
 मालतीपुष्पसाहस्रात् त्रिसन्ध्यं रक्तमुत्तमम् ।
 त्रिसन्ध्यरक्तसाहस्रात् त्रिसन्ध्यश्वेतकं वरम् ॥
 त्रिसन्ध्यश्वेतसाहस्रात् कुन्दपुष्पं विशिष्यते ।
 कुन्दपुष्पसहस्राद्धि शतपत्रं विशिष्यते ॥
 शतपत्रसहस्राद्धि मल्लिकापुष्पमुत्तमम् ।
 मल्लिकापुष्पसाहस्रात् जातीपुष्पं विशिष्यते ।
 सर्वासां पुष्पजातीनां जातीपुष्पमिहोत्तमम् ॥
 जातीपुष्पसहस्रेण यस्तु मालां प्रयच्छेत् ॥
 विष्णवे विधिवद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिंश्च ॥
 वसेद्विष्णुपुरे श्रीमान् विष्णुत् राक्रमः ॥
 मल्लिकामालतीजातीकेतकं चाम्पकैः ।
 पुष्पागनागवकुलैः पद्मैरुत्पलजातिभिः ॥
 एतैर्वन्यैश्च कुसुमैः प्रशस्तैरच्युतं नरः ।

'अर्चयंश्च सुवर्णस्य प्रत्येकं फलमाप्नुयात् ॥
 एवं हि राजन् नरसिंहमूर्त्तेः प्रियाणि पुष्पाणि तवेरितानि ।
 एतैश्च नित्यं हरिमर्च्य भक्त्या नरो विशुद्धो हरिमेव याति ॥

स्कान्दे,

अगस्त्यवृक्षसंभूतैः कुसुमैरसितैः सितैः ।
 येऽर्चयन्ति हि देवेशं तैः प्राप्तं परमं पदम् ॥
 आग्नेये,

मालती मल्लिका चैव यूथिका चातिमुत्तकः ।
 पाटला करवीरं च जपा यावन्तिरेव च ॥
 कुब्जकस्तगरश्चैव कर्णिकारः कुरण्टकः ।
 चम्पको धातकः कुन्दो बाणो बर्बरमल्लिका ॥

अशोकस्तिलकश्चम्पस्तथा चैवाटरूषकः ।
 अमी पुष्पाकराः सर्वे शस्ताः केशवपूजने ॥

वामनपुराणे बलिं प्रति प्रह्लादवाक्यम्,
 तान्येव च प्रशस्तानि कुसुमानि महासुर ।
 यानि स्युर्वर्णयुक्तानि रसगन्धयुतानि च ॥

जाती शताह्वा सुमनाः कुन्दं चारुपुटं तथा ।
 बाणं च चम्पकाशोकं करवीरं च यूथिका ॥

पारिभद्रं पटला च बकुलं गिरिशालिनी ।
 तिलकं जम्बुवनजं पीतकं तगरं तथा ॥

एतानि तु प्रशस्तानि कुसुमान्यच्युतार्चने ।
 सुरभीणि तथान्यानि वर्जयित्वा तु केतकीम् ॥

जाती सुवर्णजाती । शताह्वा शतपुष्पा । सुमनाः जाती । चारु-
 पुटः कर्णिकारः । गिरिशालिनी अपराजिता । कुटज इ-

त्यन्ये । जम्बुवनजं जपाकुसुमम् । पीतकं पुष्पमात्रम् । केतकी-

निषेधस्तु गोपालमूर्त्यतिरिक्तमूर्तिपूजापरः ।

विष्णुधर्मोत्तरे,

सुवर्णकेतकीपुष्पं यो ददाति जनार्दने ।

कोटिजन्मार्जितं पापं दहते गरुडध्वजः ॥

सुवर्णकेतकी सुवर्णकेतकी । तस्या नरसिंहपुराणगौतमीत-
न्त्रयोर्विधानान् इत्याहुः । वनकेतक्येव निषिद्धेति माधवमान-
सोल्लासः ।

अत एव आग्नेये,

पत्रेणैकेन केतक्याः पूजितो मधुसूदनः ।

सहस्रमब्दं सुप्रीतो भवेच्च गरुडध्वजः ॥

अन्यच्च,

अर्चयित्वा हृषीकेशं कुसुमैः केतकोद्भवैः ।

पुण्यवद्भवनं याति केशवस्य निरामयम् ॥

केतकीपत्रपुष्पं च भृङ्गराजस्य पत्रकम् ।

तुलसी कृष्णतुलसी सद्यस्तुष्टिकरं हरेः ॥

अत्र पत्रं च पुष्पं चेति समाहारद्वन्द्वो न युक्तः केतक्याः
पुष्पदान इव पत्रदाने शिष्टाचारादर्शनात् । किंतर्हि, कर्मधारयो-
ऽत्र युक्तः । एवं च सति केतक्याः पत्ररूपं यत्पुष्पं तद्देयमित्यर्थः ।
समाहारेऽपि पुष्पस्यैव पत्रं नतु पुष्पावयवभिन्नं पत्रम् । एवं च
म्पकादेः पुष्पेणैव पत्रेण पूजाऽपि युक्ता, शिष्टाचारात् । यत्र तु
पत्रेण पूजनविधिस्तत्र पत्रपूजैव युक्तेति ।

विष्णुधर्मोत्तरे,

केतकीपत्रमादय मिथुनस्थे दिवाकरे ।

^१ यैरर्चितो हरिर्भक्त्या प्रीतो मन्वन्तरं मुने ॥

पत्रशब्दः पुष्पावयवपरः ।

एकयापि हि केतक्या यदा सम्पूज्यते हरिः ।
 पूजितो द्वादशाब्देन केशवस्तेन निश्चितम् ॥
 योऽर्चयेत्केतकीपुष्पैः कृष्णं कलिमलापहम् ।
 पत्रे पत्रेऽश्वमेधस्य फलं यच्छति केशवः ॥
 सकृत् कदम्बपुष्पेण हेलया हरिरर्चितः ।
 सप्तजन्मानि देवर्षे तस्य लक्ष्मीर्न दूरगा ॥
 अभ्यर्च्य कुन्दकुसुमैः केशवं कल्मषापहम् ।
 प्रयाति भवनं विष्णोर्वन्दितां मुनिचारणैः ॥
 येऽर्चयन्ति जगन्नाथं करवीरैः सितासितैः ।
 चतुर्युगानि विप्रेन्द्र प्रीतो भवति केशवः ॥

तथा,

बन्धुजीवस्य पुष्पाणि रक्तान्यपि निवेदयेत् ।
 कृत्रिमेणानुलेपेन गन्धेनापि सुगन्धिना ॥
 धूपेन पट्वासेन चन्दनाद्यनुलेपनैः ।
 मध्येऽन्यवर्णो यस्य स्यात् शुक्लस्य कुसुमस्य च ॥
 एषं युक्तं तु विज्ञेयं मनोज्ञं केशवप्रियम् ।
 अरण्यादाहृतैः पुष्पैर्मूलपत्रफलाङ्कुरैः ॥
 यथोपगन्धैः सततमभ्यर्चयति केशवम् ।
 सर्वकामप्रदो देवस्तस्य स्यान्मधुसूदनः ॥
 तथा शुक्लान्यवर्णं च दातव्यं कुङ्कुमस्य यत् ।
 पद्मोत्पले च धर्मज्ञ तथा वै पीतयूथिका ॥
 तथा च चम्पकं दद्याच्चूतकेतकिजं च यत् ।
 रक्ताशोकस्य कुसुममत्सीकुसुमं तथा ॥
 वृक्षायुर्वेदविधिना शुक्लं रक्तं कृतं च यत् ।
 तद्रक्तमपि दातव्यं बिल्वपत्रं तथैव च ॥

तथा,

कुङ्कुमस्य तु पुष्पाणि बन्धुजीवस्य चाप्यथ ।
चम्पकस्य च देयानि तथा भूचम्पकस्य च ॥
पीतयूथिकजान्येव नीपबन्धूकजान्यपि ।
मञ्जर्यः सहकारस्य तथा देव जनार्दने ॥
भूचम्पकः यस्य पत्राभावेऽपि मूलात्पुष्पमुद्गच्छति ।

तथा,

जातीनामपि सर्वासां शुक्ला जातिः प्रशस्यते ।
तथा पुरन्ध्रपुष्पैर्यः कुर्यात्पूजां मधुद्विषः ॥
तस्य प्रसादमायाति देवश्चक्रगदाधरः ।
रम्याः पुरन्ध्रमञ्जर्यो दयितास्तस्य नित्यशः ॥

तथा,

श्वेतैः पुष्पैः समभ्यर्च्य सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
ऐश्वर्यं प्राप्नुयाद्धोके पीतैरेवं समर्चयन् ॥
शत्रूणामभिचारेषु तथा कृष्णैः समर्चयन् ।
सुवर्णपुष्पदानेन राजसूयफलं लभेत् ॥
दत्तमात्रं हरेः पुष्पं निर्माल्यं भवति क्षणात् ।
उपशुङ्क्ते त्वहोरात्रं मालत्याः कुसुमं हरिः ॥
कर्णिकारमयैः पुष्पैः कान्तैः कनकसप्रभैः ।
अर्चयित्वाऽच्युतं लोके मम लोके महीयते ॥
तिलकस्योज्ज्वलैः पुष्पैः सम्पूज्य मधुसूदनम् ।
धूतपापो निरातङ्कः कृष्णस्यानुचरो भवेत् ।
गोकर्णनागकर्णाभ्यां तथा बिल्वदलेन च ।
अर्चयित्वाऽच्युतं देवं देवानामधिपो भूः ॥
मञ्जरीकेतकीपुष्पैः कुसुमैस्तिग्मिरीविद्यं

अलङ्कृत्वा नरः कृष्णं कृतार्थो विष्णुलोकभाक् ॥

तथा,

भक्त्या दूर्वाङ्कुरैश्चैव पूजितः परमेश्वरः ।

हरिर्ददाति हि फलं सर्वयज्ञैः सुदुर्लभम् ॥

ननु दूर्वामयैः पुष्पैः तथा काशकुशोद्भवैः ।

भवनं समलङ्कृत्य विष्णुलोके ब्रजेन्नरः ॥

विविधैः कुसुमैरन्यैर्जन्ममृत्युजरापहम् ।

पूजयित्वाऽच्युतं विष्णुं याति विष्णुमनामयम् ॥

तथा,

मालतीबकुलाऽशोकशेफालीनवमल्लिकाः ।

आम्राततगरास्फोतामल्लिकामधुमल्लिकाः ॥

यूथिकाष्टपदं स्कंदं कदम्बं मधुपिङ्गलम् ।

पाटला चम्पकं हृद्यं लवङ्गमतिमुक्तकम् ॥

केतकं कुरचं बिल्वं कह्लारं वासकं द्विजाः ।

पञ्चविंशतिपुष्पाणि लक्ष्मीतुल्यप्रियाणि मे ॥

तथा,

येषां न प्रतिषेधोऽस्ति गन्धवर्णान्वितानि च ॥

तानि पुष्पाणि देयानि विष्णवे प्रभविष्णवे ।

विष्णुरहस्ये,

मारचं केतकीपुष्पं तथा दमनकं मुने ।

उत्तमैश्च हरेः प्रीतिं करोति शतवार्षिकीम् ॥

मारम्पकं चैकभवम् ।

अस्य कुसुमपाणि अपराधशतानि च ।

कावेधिना शुक्लं योऽर्चयेत् कमलाप्रियम् ॥

प दातव्यं बिल्वपुष्पस्य कुरुते क्षयम् ।

तत्त्वसागरसंहितायां नारदेन्द्रसंवादे,
 तत्र सङ्क्षेपतो वक्ष्ये पुष्पदानविधिक्रमम् ।
 द्विविधं पुष्पमाख्यातं शुद्धं निर्माल्यमेव च ।
 मानसं शुद्धमित्युक्तं निर्माल्यं बाह्यमुच्यते ।
 बाह्यपुष्पसहस्राणां सहस्रायुतकोटिभिः ॥
 पूजिते यत्फलं पुंसां तत्फलं त्रिदशाधिप ॥
 मानसेनैकपुष्पेण विद्वानाप्नोत्यसंशयम् ।
 तस्मान्मानसमेवातः शस्तं पुष्पं मनीषिणाम् ॥
 इन्द्र उवाच ।
 बाह्यं पुष्पं तु निर्माल्यं यदि तस्मात्फलं कथम् ।
 पूजकानां भवेदेतद्वद नारद मे स्फुटम् ॥
 नारद उवाच ।
 निर्माल्यं द्विविधं प्रोक्तमुत्सृष्टं घ्रातमेव च ।
 मन्त्रेण विधिना दत्तं देवायोत्सृष्टमेव तत् ॥
 न क्रियान्तरयोग्यं तत् सर्वथा त्याज्यमेव च ।
 घ्रातपुष्पफलं सिद्ध्येदल्पं तन्मनसाऽन्यथा ॥
 जातमात्राणि पुष्पाणि घ्रातान्येव निसर्गतः ।
 अल्पबुद्धित्वतो नृणां बाह्यपुष्पैर्भवेत् क्रिया ॥
 बाह्यान्यपि च पुष्पाणि पञ्चधोक्तानि जातितः ।
 परं चैवापरं चान्यदुत्तमं मध्यमाधमम् ॥
 मणिरत्नसुवर्णादिनिर्मितं कुसुमोत्तमम् ।
 तत्परं कुसुमं प्रोक्तमपरं चित्रवस्त्रजम् ॥
 उत्तमं वृक्षजं पुष्पं मध्यमं फलरूपकम् ।
 अधमं कुसुमं प्रोक्तं पत्रिकाजातमेव वा ॥
 पराणामपराणां च निर्माल्यत्वं न विद्ये

करवीरकपुष्पेण रक्तेनाथ सितेन वा ।
 मुचुकुन्दस्य चैकेन संपूज्य गरुडध्वजम् ॥
 यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च स्वर्गं भुक्त्वा ततः पुनः ।
 पुरीं नारायणीं याति सत्यमेतन्मयोदितम् ॥
 जातिभिर्मल्लिकाभिश्च पुन्नागैर्नागचम्पकैः ।
 अकाले चाप्यभक्त्या च तथैवामन्त्रपूर्वकम् ॥
 श्रीपतिं सकृदभ्यर्च्य श्रियं पूर्णामवाप्नुयात् ।
 चम्पकैर्नन्दिकावर्तैः कुन्दैश्चैव कुरण्टकैः ॥
 बाणैश्च शतपत्रैश्च माधवैः कुसुमैस्तथा ।
 अकाले वाप्यभक्त्या वा तथैवामन्त्रपूर्वकम् ॥
 संपूजितो नृणां विष्णुः सर्वान् कामान् प्रयच्छति ।
 किंपुनर्भक्तिपूर्वं तु मन्त्रपूतं सनातनम् ।
 अर्चयन् कुसुमैरेतैर्मुक्तिभागी भवेन्नरः ।
 यो जपाकुसुमैकेन नारसिंहमथापरम् ॥
 जलशायिनमभ्यर्च्य सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥
 मालतीकुसुमैश्चान्यैः कुसुमैः कुटजोद्भवैः ।
 नारायणं समभ्यर्च्य परं स्वर्गं महीयते ॥
 कर्णिकारमयैः पुष्पैर्वकुलैः केसरैः शुभैः ।
 गोकर्णनागकर्णानां कुसुमैश्च सुगन्धिभिः ॥
 कहारैश्च तथा कुन्दैः कदम्बैरर्जुनैस्तथा ।
 सकृदभ्यर्च्य संपूज्य सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥
 एवं पुष्पाणि देवेन्द्र संक्षेपेणोदिता नि वै ।
 वैष्णवानि प्रसिद्धानि पुष्पाण्यन्यानि मे शृणु ॥
 यानि यानि च रम्याणि गन्धवन्त्यमलानि च ।
 वन्यानि च शुभान्येवमन्यान्याभिनवानि च ॥

मनोहारीणि शुद्धानि कुमुमान्युत्कटानि वै ।
 याभिश्च पत्रिकाभिश्च पूजितो यत्फलप्रदः ॥
 ताः समासेन वक्ष्यामि पत्रिका हरितोपिकाः ।
 आद्या तु तुलसीपत्री तथा संपूजितो हरिः ॥
 सकृन्मन्त्रेण देवेन्द्र सर्वदा पूजितो भवेत् ।
 यत्र यत्र भवेदिन्द्र तुलसीपत्रिका शुभा ॥
 तत्र तत्र स्थितो विष्णुर्मुक्तये पुरुषस्य वै ।
 अष्टोत्तरशतैः शुद्धैर्विल्वपत्रैर्जनार्दनम् ॥
 यस्तु पूजयते भक्त्या सोऽपि विष्णुपुरीं व्रजेत् ॥
 शमीपत्रैः सकृत्पूज्य विष्णुं विश्वेश्वरं हरिम् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति सत्यमेतन्मयोदितम् ॥
 दूर्वयाऽगस्त्यपत्रैश्च श्रीदेव्या विष्णुयोषिता ॥
 तमालैश्चाच्युतं पूज्य नरः पापात्प्रमुच्यते ।
 येषां पुष्पाणि पत्राणि कथितानि मया तव ॥
 तत्फलैश्चार्चयेद्विष्णुं विनैकं करवीरकम् ।
 पनसैः कदलीभिश्च मातुलिङ्गैश्च दाडिमैः ॥
 नागङ्गैश्चैव जम्बीरैः पूर्वोक्तैर्नारिकेलकैः ।
 सर्वधान्यौषधीभिश्च फलैश्चान्यैः सुशोभनैः ॥
 पूजयेद्योऽच्युतं भक्त्या स वै मोक्षैकभाजनम् ।
 एवं सङ्क्षेपतः प्रोक्तो वैष्णवः पुष्पसङ्ग्रहः ॥
 एतैरेवोक्तपुष्पैर्यः स्रजो बद्धा विचक्षणः ।
 अर्चयेत्सकृदप्येवं स याति परमां गतिम् ॥
 प्रतिमायाः प्रमाणेन मालामेतां सुपुण्यकाम् ।
 आरोप्य निखिलैः पुष्पैर्वन्द्यमानो दिवं व्रजेत् ॥
 यः पुनः स्वयमुद्यानं कृत्वा पुष्पं तदुद्भवम् ।

आदाय च स्रजो वद्धा ताभिर्देवं समर्चयेत् ॥
 सर्वलोकेश्वरो भूत्वा ततो मुक्तिमवाप्नुयात् ।
 तेन यागाः कृताः सर्वे दानानि निखिलानि वै ॥
 देवताः पूजिताः सर्वास्तीर्थानि निखिलानि वै ।
 पुष्पोद्यानं कृतं येन हस्तमात्रमथापि वा ॥
 नृत्यन्ति सकला देवा गायन्ति हर्षसङ्कुलाः ।
 क्रियमाणं शुभोद्यानं दृष्ट्वा सन्तोषगर्विताः ॥
 प्रमादेनाथ भक्त्या वा लोभाद्भमात्तथैव च ।
 वितस्तिमात्रकं वापि हस्तमात्रमथापि वा ॥
 उद्यानं स्थिरमुत्कृष्टं यः करोति कलौ युगे ॥
 किं तेन न कृतं पुण्यमश्वमेधादिसंज्ञितम् ॥
 यावदुद्यानभूमिश्च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ।
 तावत्तत्पितरः स्वर्गे मोदन्ते देवराडिव ॥
 तेऽपि दूता यमस्यान्ते दृष्ट्वैवोद्यानकारकम् ।
 नित्यं दूरात्पलायन्ते तमो भानुकरादिव ॥
 तस्माद्बुद्धिमता कार्यं मानुष्ये जन्म भाजिना ।
 वित्तानुरूपमुद्यानं कृत्वा मुक्तिमवाप्नुयात् ॥
 योऽपि दूरात्समाहृत्य सुपुष्पाणि च पत्रिकाम् ।
 महारथं समुद्वाह्य पूजयेद्देवतां बुधः ॥
 सर्वपापक्षयस्तस्य तत्क्षणादेव जायते ।
 जीवन् कामान् प्रभुज्येह मृतो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥
 पुनर्जन्मनि सम्भूतो यदि तां भुवमश्नुते ।
 पुष्पाणि तत्फलं चैव यथा यस्य तु यद्भवेत् ॥
 तत्सर्वं तेऽधुना प्रोक्तं यथाशास्त्रविनिश्चयम् ।
 केषांचिदपि पुष्पाणां शृणु निर्माल्यताविधिम् ॥

अहोरात्रं न निर्माल्यं पालाशं ब्रह्ममूर्धनि ।
 कैतकं चैव ह्रीवेरं सुगन्धोत्पलमेव च ॥
 त्रिकालोत्थितमन्यद्वा पुष्पजातं सुरार्चितम् ।
 निजगन्धक्षयं यावन्नास्ति तेषां सुराधिप ॥
 शङ्करेण विना तेषु सर्वदैव स्थितेष्वपि ।
 नास्ति निर्माल्यता तेषां तावदित्याह भागुरिः ॥
 ह्रीवेरं मुंडिवालेति कार्णाटकभषया । महाराष्ट्रभाषया

करमाल ।

तथा,

जम्बूजम्बीरखर्जूरबीजपूराम्रसंभवम् ।
 वदर्यामलनारङ्गदाडिमं पनसोद्भवम् ॥
 कदलीनालिकेरोत्थं तथा च लकुचोद्भवम् ।
 फलं प्रशस्तमुद्दिष्टं विष्णुपूजाविधौ बुधैः ॥
 मन्त्रिपत्रं दमनकं तमालो वर्वरी तथा ।
 अपामार्गमतिश्रेष्ठं पत्रं विष्णववर्चने सदा ॥
 न द्रोणैरर्चयेत्सिंहं मनसापि सदा बुधः ।
 सिंहम् नृसिंहम् ।
 स्वर्णपुष्पाद्दशगुणमखण्डं बिल्वपत्रकम् ।
 अखण्डैर्बिल्वपत्रैस्तु नृसिंहं यः प्रपूजयेत् ॥
 सप्तजन्मकृतं पापं क्षिप्रमेव विनश्यति ।
 पुष्पाभावे फलं शस्तं फलाभावे तु पल्लवम् ॥
 पल्लवस्याप्यभावे तु सलिलं ग्राह्यमिष्यते ।
 पुष्पाद्यसंभवे देवं पूजयेत्सिततण्डुलैः ॥
 ब्रीहिभिर्वा यवैर्वापि तिलैः कृष्णैर्विशेषतः ।
 यद्वा पर्युषितैश्चापि पुष्पाद्यैरविकारिभिः ॥

गन्धोदकेन वास्त्रेण त्रिः प्रोक्ष्यैव प्रपूजयेत् ।
 स्कन्दपुराणे,
 कदम्बकुसुमैर्हृद्यैरे यजन्ते जनार्दनम् ।
 तेषां यमालयो नैव प्रसादाच्चक्रपाणिनः ॥
 येऽर्चयन्ति शमीपत्रैः प्रसादेनापि केशवम् ।
 ते प्रसन्ने हृषीकेशे नरा यान्ति परां गतिम् ॥
 हरिं भृङ्गरजेनापि येऽर्चयन्ति सुरेश्वरम् ।
 अपि युक्ता जरारोगैर्नरा यान्ति हरेः पदम् ॥
 योऽर्चयति तमालस्य पत्रैः पापहरं हरिम् ।
 धूतपाप्माऽच्युतावासं प्रयाति सुकृती नरः ॥
 वीरुधां तु प्रवालेन वह्निषा चार्चयेत्सदा ।
 नानारूपैश्चाम्बुभवैः कमलेन्दीवरादिभिः ॥
 प्रवालैः शुचिभिः श्लक्ष्णैर्जलप्रक्षालितैर्वले ।
 वनस्पतीनामर्चयेत् तथा दूर्वाग्रपल्लवैः ॥ इति ।
 विष्णुधर्मोत्तरे,
 भृङ्गराजस्य विल्वस्य वक्त्रपुष्पस्य च द्विजाः ।
 जम्बवाम्रबीजपूराणां पत्राणि विनिवेदयेत् ॥
 फलानि च सुगन्धीनि पर्णानि सुमृदूनि च ।
 तेन पुण्यमवाप्नोति पुष्पदानसमुद्भवम् ॥
 सुगन्धैर्मल्लिकापुष्पैरर्चयित्वाऽच्युतं नरः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥
 योऽर्चयेत्पाटलापुष्पैः सर्वपापहरं हरिम् ।
 स तु पुण्यतरं स्थानं वैष्णवं लभते नरः ॥
 अतिरक्तैर्महापुष्पैः कुसुम्भैः करवीरकैः ।
 अर्चयित्वाऽच्युतं याति यत्रास्ते गरुडवृजः ॥

गन्धाढ्यैर्निर्मलैर्वन्यैः कुसुमैः कुञ्जकोद्भवैः ।
भक्त्याभ्यर्च्य हृषीकेशं श्वेतद्वीपे वसेन्नरः ॥
शुभ्राशुभ्रैर्महागन्धैः कुसुमैः पङ्कजोत्पलैः ।
अधोक्षजं समभ्यर्च्य नरो याति हरेः पदम् ॥

रत्नावल्याम्,

जलजानां च सर्वेषां पत्राणामहतस्य च ।
कुशपुष्पस्य रजतसुवर्णकृतयोस्तथा ॥
न पर्युषितदोषोऽस्ति तीर्थतोयस्य चैव हि ।
मुकुलैर्नार्चयेद्देवं चम्पकैर्जलजैर्विना ॥ इति ।
तत्र प्रवालमुक्तादिपुष्पैरभ्यर्च्य केशवम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो मुक्तो भवति मानवः ॥
कदम्बमल्लिकाकुन्दमालत्युत्पलजातिभिः ।
बकुलाशोकपुन्नागकेतकैरतिमुत्तमैः ॥
कुञ्जचम्पकपुष्पैश्च रक्तपुष्पैश्च यो हरिम् ।
अर्चयेद्दशसौवर्णफलं प्रत्येकमाप्नुयात् ॥
योऽर्चयेद्विधिवद्भक्त्या विष्णुं नीलोत्पलैः शुभैः ।
नामचम्पकपुन्नागमल्लिकाकुसुमैर्हरिम् ॥
सकृदभ्यर्चयेत् भक्त्या पूर्णां श्रियमवाप्नुयात् ।
सुवर्णपुष्पमालाभी राजसूयफलं लभेत् ॥
जातीपुष्पशतैर्मालां केशवाय निवेदयेत् ।
धेनुदानसहस्रेण फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥
मालां दद्यान्माधवाय जातीपुष्पसहस्रकैः ।
कल्पकोटिसहस्राणि विष्णुलोके महीयते ॥
मालतीकल्पितां मालामीषद्विकसितां हरेः ।
दत्त्वा शिरसि विभेन्द्र वाजिमेधायुतं फलम् ॥

फलेष्वापलकं श्रेष्ठं जम्बूवदारिकाफलम् ।
 दाडिमं मातुलिङ्गं च जम्बीरं पनसोद्भवम् ॥
 कदलीचूतखर्जूरनारिकेलकपित्थकम् ।
 नित्यं प्रशस्तमुद्दिष्टं विष्णुपूजाविधौ बुधैः ॥
 अतिपक्वमपक्वं च फलं सम्परिवर्जयेत् ।
 अपक्वमपि च ग्राह्यं कदलीफलमुत्तमम् ॥
 मञ्जरीं सहकारस्य केशवोपरि नारद ।
 ये यच्छन्ति महाभागा गोकोटिफलभागिनः ॥
 यवगोधूममाषाश्च व्रीहयः कुशसर्षपाः ।
 तिलश्यामाकनीवारा ग्रामारण्याश्च वैष्णवाः ॥
 औषध्य एता निर्दिष्टा विष्णुमेताभिरर्चयेत् ।
 पत्रं पुष्पं फलं तोयं भक्त्या देयं जनार्दने ॥
 तेन लोकानवाप्नोति भक्तिरेवात्र कारणम् ।
 अहिंस्रः सत्यवादी च दृढभक्तिर्जितेन्द्रियः ॥
 यैरेवाभ्यर्चयेद्विष्णुं पुष्पैस्तैरेव मुक्तिभाक् ॥
 हारीतः,
 स्नानं कृत्वा तु ये केचित् पुष्पं गृह्णन्ति वै द्विजाः ।
 देवतास्तन्न गृह्णन्ति भस्मीभवति काष्ठवत् ॥
 स्नानमत्र प्रातः स्नानातिरिक्तं, प्रातः स्नानोत्तरं पुष्पाहर-
 णादिविधानात् ।

तत्त्वसागरसंहितायाम्,
 वर्जनीयानि यानि स्युस्तानि मे शृणु चक्रिणः ।
 गिरिकर्णिकापुष्पाणि पुष्पाण्यर्कस्य चैव हि ॥
 धत्तूरस्य च पुष्पाणि कुटजस्य तथैव च ।
 एरण्डकारिकापुष्पं शाल्मलीकुसुमं तथा ॥

शिरीषस्य च पुष्पाणि शैवान्यन्यानि यानि च ।

एतानि वर्जितान्येव विष्णुमेतैर्न पूजयेत् ॥

विष्णुरहस्ये,

यैरनर्च्यैस्त्रिलोकेशमर्चयन्ति जनार्दनम् ।

तेभ्यः क्रुद्धः क्षयं दुःखं क्रोधाद्विष्णुः प्रयच्छति ॥

उन्मत्तकेन ये मूढाः पूजयन्ति त्रिविक्रमम् ।

उन्मादं दारुणं तेषां ददाति गरुडध्वजः ॥

कोशातक्यर्कधत्तूरशाल्मलीगिरिकर्णिका ।

कपित्थलाङ्गुलीशिग्रुकोविदारशिरीषकैः ॥

अज्ञानात्पूजयेद्विष्णुं नरो नरकमाप्नुयात् ।

अर्कपुष्पैर्विनाशः स्याद्धत्तूरैर्मतिविभ्रमः ॥

कोविदारैस्तु दारिद्र्यं गिरिकर्ण्या कुलक्षयः ।

कण्टकारिकया शोकः कुटजैर्दुःखसङ्गमः ॥

शाल्मलीकुमुमारोपे स्वपापैरनुलिप्यते ।

न्यग्रोधोदुम्बरप्लक्षसपिप्पलकपीतनैः ॥

कोविदारैश्च तत्पत्रैर्नैव विष्णुं प्रपूजयेत् ।

विहितप्रतिषिद्धैस्तु विहितालाभतोऽर्चयेत् ॥ इति ।

विहितालाभत इति अप्रतिषिद्धविहितालाभे विहितप्रति-
षिद्धैर्चयेदित्यनुकल्पः । विहितालाभे अप्रतिषिद्धानामनुकल्पो
द्रष्टव्यः ।

स्मृत्यर्थसारे,

समित्पुष्पकुशादीनि श्रोत्रियः स्वयमाहरेत् ।

शूद्रानीतैः क्रयक्रीतैः कर्म कुर्वन् पतत्यधः ॥

अत्र क्रयक्रीतैः अन्यायोपार्जितधनक्रीतैः । पूर्वग्रन्थे न्या-
यार्जितधनक्रीतैः पुष्पैरभ्यर्चयेदिति न्यायपदोपादानादयमर्थो-

ऽवगम्यते । यद्वा विहितप्रतिषिद्धत्वात्षोडशिग्रहणाग्रहणवद्वि-
कल्पः ।

प्रातरुत्थाय चिनुयात्स्वारामात्स्वयमेव हि ।

पूजार्थमस्त्रमन्त्रेण पुष्पादीन् प्रयतः सदा ॥

अत्र प्रातर्वचनं अष्टधाविभक्तस्याऽहो द्वितीयभागोपलक्ष-
णार्थम् ।

अत एव दक्षः,

समित्पुष्पकुशादीनां द्वितीयः परिकीर्तितः । इति ।

यायादरण्यमथवा संवादरहितं शुभम् ।

विधिनैव गृहीतैस्तु दर्भैर्वा प्रोक्षितैः सदा ॥

शुद्धैरेव यजेद्यन्त्रान्नच चौर्यादुपाहतैः ।

अस्वामिकवनानीतं स्वीकृतं विक्रयेण च ॥

फलेत देवपूजायां निष्फलं याचितं तु यत् ।

क्रीतं शिष्यादिनानीत पुष्पं पूजार्थमुच्यते ॥

प्रक्षाल्य पाणी पादौ च आचम्य च कृताञ्जलिः ।

पादपाभिमुखो भूत्वा प्रणवादिनमोन्तकम् ॥

विष्टब्ज्य पुष्पमेकं तु वाचा वरुणमुच्चरेत् ।

व्योमाय च पृथिव्यै च द्वित्रिपुष्पं यथाक्रमम् ॥

विष्टब्जेदिति शेषः । अत्रैवं प्रयोगः । ॐ वरुणाय नमः ।

ॐ व्योमाय नमः । ॐ पृथिव्यै नमः । वरुणशब्दे यद्यपि चतुर्थी

नास्ति तथापि नमसो योगात्, व्योमादिपदद्वये तद्दर्शनाच्चतुर्थ्याः

प्रयोगः । व्योमायेति छान्दसम् ।

पूर्वं पूर्वमुखो भूत्वा पुष्पं संचिनुयाच्छुभम् ।

तत्र मन्त्रः

माऽनुशोकं कुरुष्व त्वं स्थानत्यागं च मा कुरु ।

देवतापूजनार्थाय प्रार्थयामि वनस्पते ॥
 स्थलजं नोद्धरेत्पुष्पं छेदयेज्जलजं न तु ।
 उच्छिष्टाद्यैरुपहतं केशकीटादिसंयुतम् ॥
 अगन्धमुग्रगन्धं च हीनवर्णरसादिकम् ।
 शुष्कं विशीर्णं भूयुक्तं म्लानमन्योपभुक्तकम् ॥
 कृष्णं पर्युषितं पुष्पं त्यजेदन्यार्थमाहृतम् ।
 वृन्तच्युतं च मुकुलं फलयुक्तमदेशजम् ॥

तथा,

देवा वृक्षस्वरूपेण जातास्ते मत्सरान्विताः ।
 तेषां परस्परं वैरं तत्पुष्पं तेषु निन्दितम् ॥
 यमो निहन्ता सर्वासां प्रजानां ब्राह्मणामपि । (?)
 तस्मात्तत्कुसुमं सर्वदेवानामप्रियं मतम् ॥
 यमो विभीतक इति वोपदेवोऽव्याख्यन् ।
 दन्तपातभयत्रस्तः पूषा वैरपरः सदा ।
 देवीपत्रोद्भवं पत्रं सूर्ये दुःखप्रदायकम् ॥
 बिल्वपत्रेण सूर्यो नार्च्यः ।
 बिल्वपत्रं शमीपत्रं पत्रं भृङ्गरजस्य च ।
 तमालपत्रं च हरे सदैव तपनप्रियम् ॥
 अत्र सूर्ये बिल्वपत्रस्य विहितप्रतिषिद्धत्वादिकल्पः ।
 तापोन्मादकरं द्रव्यं सात्त्विकानां हितं नहि ।
 बस्मात्स्वर्णरवी नेष्टौ स्वर्णश्रीविभवे सुरे ॥
 विष्णुं धत्तूरार्कपुष्पाभ्यां नार्चयेदित्यर्थः ।
 शेषतल्पे शयानस्य तच्छ्वासोच्छ्वाससङ्गमात् ।
 सन्तप्तो विग्रहस्तस्य तच्छान्त्यै पङ्कजं प्रियम् ॥
 अनुक्तकुसुमं दत्त्वा दौर्भाग्यं समवाप्नुयात् ।

लोकविद्विष्टपुष्पैश्च लोकविद्वेषतां व्रजेत् ॥
 उक्तं न दुष्यते कज्जं कुसुमं चानुलेपनम् ।
 मूर्त्तिभेदे तथा काम्ये रक्तादीनां न दूषणम् ॥
 बिल्वं च तुलसीपत्रं बकुलं शुष्कमेव वा ।
 यानि स्युर्वर्णयुक्तानि रसगन्धयुतानि च ॥
 तानि पुष्पाणि देवानां पूजार्हाणि यथाविधि ।
 पुष्पं वस्त्रे न बध्नीयाच्चिरसा न वहेद्बुधः ॥
 नयेत्पत्रपुटेनैव पाणिमालम्ब्य संयतः । इति ।
 आश्वलायनाचार्यः,
 नाग्निना सह पुष्पं वा जलं चान्नं च वा नयेत् ।
 अंसाभ्यां शिरसा वार्णिं न वहेच्च जलं तथा ॥
 तथा गन्धांश्च पुष्पं च न वहेदोदनं द्विजः ।
 इति पुष्पाविधिः ॥

अथ धूपाः ।

धूपांश्च विविधान् साधूनसाधूंश्च निबोध मे ।
 निर्यासाः सारिणश्चैव कृत्रिमाश्चेति ते त्रयः ॥
 इष्टोऽनिष्टो भवेद्गन्धस्तन्मे निगदतः शृणु ।
 निर्यासाः शल्लकीवर्जा देवानां दयिताश्च ते ॥
 गुग्गुलुः प्रवरस्तेषां सर्वेषामिति निश्चयः ॥
 अगुरुः सारिणां श्रेष्ठो यक्षराक्षसभोगिनाम् ।
 दैत्यानां शल्लकीयश्च काङ्क्षितो यश्च तद्विधः ॥
 अथ सर्जरसादीनां गन्धैः पार्थिवदारवैः ।
 दारवै रससंयुक्तैर्मनुष्याणां विधीयते ॥
 देवदानवभूतानां सद्यस्तुष्टिकरः स्मृतः ।
 य एवोक्ताः सुमनसः प्रसादे गुणहेतवः ॥

धूपेष्वपि परिज्ञेयास्त एव प्रीतिवर्धनाः ॥ इति ।

वामनपुराणे,

रुहिकाख्यं कणो दारु सिद्धकं चागुरु सितम् ।

शङ्खो जातीफलं श्रीशे धूपानि स्युः प्रियाणि वै ॥

रुहिका मांसी । कणो गुग्गुलुः । दारुः देवदारुः ।

सितं कर्पूरम् । शङ्खो नखी । धूपानीति बहुवचतात् प्रत्येकं

धूपत्वमेषाम् ।

नरसिंहपुराणे,

महिषाख्यं गुग्गुलुं य आज्यसिक्तं सशर्करम् ।

धूपं ददाति राजेन्द्र नरसिंहाय भक्तिमान् ॥

स धूपितः सर्वदिक्षु सर्वपापविवर्जितः ।

अप्सरोगणयुक्तेन विमानेन विराजता ।

वायुलोकं समासाद्य विष्णुलोके महीयते ॥

विष्णुधर्मोत्तरे,

बसन्ते गुग्गुलुं दत्त्वा अग्निष्टोमफलं लभेत् ।

ग्रीष्मे चन्दनसारेण द्वादशाहफलं लभेत् ॥

तुरुष्कदानेन तथा प्रावृष्यमरतां व्रजेत् ।

कर्पूरदानाच्छरदि राजसूयमवाप्नुयात् ॥

हेमन्ते मृगदर्पेण वाजिमेषफलं लभेत् ।

शिशिरेऽगुरुसारेण सर्वमेषफलं लभेत् ॥

कृष्णागुरुसमुत्थेन धूपेन श्रीधरालयम् ।

धूपयेद्वैष्णवो यस्तु स मुक्तो नरकार्णवात् ॥

गौतमः,

तीर्थकोटिशतैर्मर्त्यो यथा भवति निर्मलः ।

करोति निर्मलं देहं धूपशेषस्तथा हरेः ॥

नारदीये,

आघ्राणं यद्वरेर्दत्तं धूपोत्सृष्टस्य सर्वतः ।

तद्भवव्यालदष्टस्य तस्य कर्मविषापहम् ॥

नारदीये,

शङ्खोदकं हरेर्भुक्तं निर्माल्यं पादयोजलम् ।

चन्दनं धूपशेषस्तु ब्रह्महत्यापहारकम् ॥

धूपं वाऽऽरात्रिकं विष्णोः कराभ्यां यः प्रवन्दते ।

कुलकोटिं समुद्धृत्य याति विष्णोः परं पदम् ॥

तथा,

न भयं विद्यते तस्य दिव्यं भौमं रसातलम् ।

कृष्णधूपावशेषेणे यस्याङ्गं परिवासितम् ॥ इति ।

अथ दीपाः ।

दीपदाने प्रवक्ष्यामि ज्ञानयोगमनुत्तमम् ।

यथा येन यदा चैव प्रदेया यादृशाश्च ते ॥

ज्योतिस्तेजः प्रकाशं वाप्यूर्ध्वगं चापि वर्ण्यते ।

प्रदानोत्तेजनात्तस्मात्तेजो वर्धयते नृणाम् ॥

तान् दत्त्वा नोपहिंसेत न हरेन्नापि नाशयेत् ।

दीपहर्त्ता भवेदन्धस्तमोगतिरमुप्रभः ॥

तथा,

हविषा प्रथमः कल्पो द्वितीयश्चौषधीरसैः ।

वसामेदोऽस्थिनिर्यासैर्न कार्यः पुष्टिमिच्छता ॥

गिरिप्रपाते गहने चैत्यस्थाने चतुष्पथे ।

दीपदाता भवेन्नित्यं य इच्छेद्भूतिमात्मनः ॥

विष्णुः,

घृतं तिलतैलं विना न किञ्चन दीपार्थे दद्यात् । इति ।

नरसिंहपुराणे,
 घृतेन वाथ तैलेन दीपं यो ज्वालयेन्नरः ।
 विष्णवे विधिवद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 विहाय सकलं पापं सहस्रादित्यसन्निभः ।
 ज्योतिष्मता विमानेन विष्णुलोके महीयते ॥
 विष्णुधर्मोत्तरे,
 प्रज्वालय देवदेवस्य कर्पूरेण च दीपकम् ।
 अश्वमेधमवाप्नोति कुलकोटिं समुद्धरेत् ॥
 संवर्त्तः,
 देवागारे द्विजानां च दीपं दत्त्वा चतुष्पथे ।
 मेधावी ज्ञानसंपन्नश्चक्षुष्मान् जायते नरः ॥
 स्कान्दे,
 कर्पूरेण तु यः कुर्याद्भक्त्या केशवमूर्धनि ।
 आरात्रिकं मुनिश्रेष्ठ प्रविशेद्विष्णुमन्त्रयम् ॥
 बहुवर्त्तिसमायुक्तं ज्वलितं केशवोपरि ।
 कुर्यादारात्रिकं यस्तु कल्पकोटिं दिवं वसेत् ॥
 घृतेन दीपं यो दद्याच्छङ्करायाथ विष्णवे ।
 स मुक्तः सर्वपापेभ्यो गङ्गास्नानफलं लभेत् ॥
 तिलतैलान्वितं दीपं विष्णोर्वा शङ्करस्य च ।
 दत्त्वा नरः सर्वकामान् संप्राप्नोति नरोत्तमः ॥
 विष्णुधर्मोत्तरे,
 पद्मपत्रोद्भवं वर्त्तिं गन्धतैलेन दीपकम् ।
 कुर्वन्निति शेषः ।
 नीरोगः सुभगश्चैव राजा भवति मानवः ॥
 महावर्त्तिः सदा देया भूमिपाल महाफला ।

कृष्णपक्षे विशेषेण तत्रापि च विशेषतः ॥
 अमावास्या च निर्दिष्टा द्वादशी च महाफला ।
 आश्वयुज्यामतीतायां कृष्णपक्षे च या भवेत् ॥
 अमावास्या तदा पुण्या द्वादशी च विशेषः ।
 देवस्य दक्षिणे पार्श्वे देया तैलतुला नृप ॥
 पलाष्टकयुतां राजन् वर्त्ति तत्र तु दापयेत् ।
 महारजनरक्तेन समग्रेण तु वाससा ॥
 पलाष्टकयुता तैलतुला अष्टोत्तरं शतम् ।
 तैलपलानामिति शेषः ।
 वामपार्श्वे तु देवस्य या घृतेन तुला नृप ॥
 पलाष्टकयुतां शुक्लां वर्त्ति तत्र तु दापयेत् ।
 वाससा तु समग्रेण सोपवासो जितेन्द्रियः ॥
 महावर्त्तिद्वयमिदं सकृद्वत्त्वा महामते ।
 स्वर्लोकं सुचिरं भुक्त्वा जायते भूतले नृपः ॥
 कुले च राजशार्दूल तत्र स्याद्दीपवत्प्रभः ।
 अत्युज्ज्वलश्च भवति मुद्गेषु कलहेषु च ॥
 ख्यातिं याति तथा लोके सज्जनानां च संसदि ।
 एकमप्यथ यो दद्यादभीष्टमनयोर्द्वयोः ॥
 मानुष्ये सर्वमाप्नोति यदुक्तं ते मयाऽनघ ।
 स्वर्गे तथात्वमाप्नोति भोगकालं च भूमिप ॥
 स्कान्दे,
 नीराजनप्रभा विष्णोर्येषां गात्राणि संस्पृशेत् ।
 यज्ञावभृथलक्षणां स्नानजं लभते फलम् ॥
 स्नानार्चनक्रियाकाले घण्टानादं करोति यः ।
 पुरतो वासुदेवस्य तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

वर्षकोटिसहस्राणि वर्षकोटिशतानि च ।
 वसते देवलोकेषु अप्सरोगणसेवितः ॥
 सर्ववाद्यमयी घण्टा केशवस्य सदा प्रिया ।
 वादनाल्लभते पुण्यं यज्ञकोटिशतोद्भवम् ॥
 मन्वन्तरसहस्राणि मन्वन्तरशतानि च ।
 घण्टानादेन देवश्च प्रीतो भवति केशवः ॥
 वेणुवीणास्वनं चैवं करोति स्तवनं हरेः ।
 मृदङ्गवादनयुतं प्रणवेन समन्वितम् ॥
 अर्चनं वासुदेवस्य तन्नित्यं मोददं नृणाम् ।
 दीपानिर्वापणनिषेधश्च भविष्ये,
 तांश्च दत्त्वा न हिंसेत तिलतैलविवर्जनात् ।
 कुरूपो दीपहन्ता च मूषकोऽन्धश्च जायते ॥
 अन्धे तमसि दुष्पारे नरके पच्यते किल । इति ।
 इति दीपाः ।

अथ नैवेद्यम् ।

तत्र विष्णुः, साज्यशाल्योदनपायसखण्डलङ्गुलपक्कफल-
 मूलशाकमृणालव्रीहिमाषमुद्गरवेधुकगव्यपयोदधिघृतादीनि ।

देयानीति शेषः ।

नरसिंहपुराणे,

हविष्यान्नोदकं दिव्यमाज्ययुक्तं सशर्करम् ।

निवेद्य नरसिंहाय यावकं पायसं तथा ॥

समास्तण्डुलसङ्ख्याता यावत्यस्तावतीर्नृप ।

विष्णुलोके महाभोगान् भुञ्जन्नास्ते स वैष्णवः ॥

बृहन्नारदीये,

हविः शाल्योदनं दिव्यमाज्ययुक्तं सशर्करम् ।

नैवेद्यं देवदेवाय विष्णवे विनिवेदयेत् ॥
 संस्कृतं चान्नमाज्याद्यैर्दधिक्षीरमधूनि च ।
 फलमूलव्यञ्जनादि मोदकं च निवेदयेत् ॥

तथा,

दुग्धान्नं पूपकं चैव शङ्कुली मोदकं तथा ।
 सूपान्नं पायसाद्यं च भक्ष्यं श्रीकृष्णवल्लभम् ॥

वामनपुराणे,

हविष्यार्थं कृता ये च यवगोधूमशालयः ।
 तिलमुद्गादयो माषा व्रीहयश्च प्रिया हरेः ॥

भारद्वाजः,

परमान्नमतिश्रेष्ठं श्रेष्ठमन्नं तु केवलम् ।
 अपूपा मण्डकाद्यास्तु यवगोधूमपिष्टजाः ॥
 मोदकाद्यास्तु ये केचित् व्रीहिपिष्टघृतस्नुताः ।
 तेऽधमा इत्यभिहिता नैवेद्यपरिकल्पने ॥

विष्णुधर्मोत्तरे,

मूलकस्य तथा शाकं चिञ्चाशाकं तथैव च ।
 आर्द्रकस्य तथा शाकं पालकं शाकमेव च ॥
 आम्ललोलस्य शाकं च सदैव हरिवभल्लम् ।
 फलेष्वामलकं पूज्यं बादरं तिलन्तिडीफलम् ॥
 दाडिमी मातुलङ्गं च बीजपूररसोज्ज्वलम् ।
 कदली चूतसम्भूतं ज्येष्ठजम्बूफलं तथा ॥
 अन्यान्यपि प्रशस्तानि भक्तियुक्तानि सर्वदा ।

वाराहे,

कलिङ्गस्य फलं चैव द्विविधा कर्कटी तथा ।
 खर्जूरान् पनसांश्चैव बिल्वाञ्जीरपरूषकम् ॥

आक्षोटोदुम्बरं तालं जातीकुदफलं तथा ।
 कालिन्दकं फलं चैव बृहतीफलमेव च ॥
 उभयानि पटोलानि कुमुदस्य फलं तथा ।
 मूलकं माफलं चैव करमर्दफलं तथा ॥
 कर्मण्यं च फलं हेतत् प्रतिगृह्णामि माधवि ।
 मोचकं पनसं जम्बू तथाऽन्यल्लवलीफलम् ॥
 प्राचीनामलकं श्रेष्ठं मधूकोदुम्बरं तथा ।
 फलं पक्वमपि ग्राह्यं कदलीफलमुत्तमम् ॥
 प्राचीनामलकं करमर्दः ।
 इज्जुदीफलबिम्बानि बदरामलकानि च ।
 खर्जूरान् पनसांश्चैव मालकार्कपरूषकान् ॥
 आम्रानुदुम्बरांश्चैव तथा पुष्पफलानि च ।
 पिण्डारकफलं चैव पुन्नागफलमेव च ॥
 शमी च करवीरं च बीजपूरफलं तथा ।
 उर्वारुकफलं चैव तथा निम्बफलानि च ॥
 सर्जं कर्कोटकं चैव तथा तालफलानि च ।
 कुमुदस्य फलं चैव बहेलकफलं तथा ॥
 मृणालं पुष्करं चैव शालूकस्य फलं तथा ।
 पुष्पं च दाडिमं चैव पिण्डखर्जूरमेव च ॥
 मरीचं शिशुपाकं च भल्लातं करमर्दकम् ।
 एते चान्ये च बहवः कन्दमूलफलानि च ॥
 एतानि चोपयोज्यानि यान्युक्तानि मया च ते ।
 फलानामप्यलाभे तु तृणगुल्मौषधीरपि ॥
 औषधीनामलाभे तु तोयान्यपि निवेदयेत् ।
 तदलाभे तु सर्वत्र मानसं प्रवरं स्मृतम् ॥

यद्यदिष्टतमं भोज्यं तत्तदीशाय विष्णवे ।
 दत्त्वा तु तत्पदं याति चत्वारिंशत्कुलान्वितः ॥
 बौधायनः,
 पयसा वत्सरं तृप्तिर्घृतपक्वैर्दशाब्दिकी ।
 दध्ना चैव शतार्द्धं च घृतेन शतवत्सरम् ॥
 नैवेद्यं कल्पयेद्विष्णोस्तदभावे तु पायसम् ।
 केवलं घृतसम्पृक्तं पायसं च प्रकल्पयेत् ॥
 परिपक्वं सुपात्रस्थं सुगन्धि नयनप्रियम् ।
 सद्यस्कमेतन्नितयं नैवेद्येऽतिशुभप्रदम् ॥
 सद्यस्कं तत्कालपक्वम् ।
 कदलीनारिकेलानां पनसानां फलानि च ।
 जम्बूफलेक्षुदण्डानि सुपक्वानि शुभानि च ॥
 भक्ष्याणि यानि श्रेष्ठानि कन्दमूलफलानि च ।
 नैवेद्ये तानि सर्वाणि दातव्यानीतराणि च ॥
 मुद्रा निष्पावका माषास्तुवर्यश्चणका अपि ।
 पञ्चैतेऽतिप्रशस्ताः स्युर्नैवेद्ये दोषवर्जिताः ॥
 अथ नैवेद्ये निषिद्धानि ।

विष्णुः

नाभक्ष्यं नैवेद्यार्थं, भक्ष्येष्वपि पञ्चनखमत्स्यवाराहमांसानि
 मेषीमहिषीलागानां दुग्धदधिघृतान्यदेयानि ।

तथा वाराहपुराणम्,
 अमरायोपयोज्यानि गव्यं दधि पयो घृतम् ।
 माहिषं चाविकं छागमयज्ञियमुदाहृतम् ॥
 कौर्मै,
 वृन्ताकं जालिकाशाकं कुसुम्भान् मालकं तथा ।

पलाण्डुं लथुनं शुक्तं निष्पावं चैव वर्जयेत् ॥
जालिका शतपुष्पा । शुक्तं पर्युषितम् । निष्पावनां वि-
द्वितप्रतिषिद्धत्वात् विकल्पः ।

अतिपक्वा अपक्वाश्च दुःस्पृष्टा मण्डकादयः ।
नैवेद्ये तेऽप्ययोग्याः स्युर्मोदिकाद्याः पुरातनाः ॥
अतिपक्वमपक्वं च सुपक्वं कृमिसंयुतम् ।
दुर्भाण्डस्थमसद्यस्कं दुर्गन्धि न शुभं स्मृतम् ॥
हलायुधः,
यद्यथा भक्ष्यते भक्ष्यं तत्तथैव प्रदापयेत् ।
अन्यथा तत्प्रदानेन न तत्फलमवाप्नुयात् ॥ इति ।
यथा पाचनखण्डनप्रक्षालनादिना यस्यान्नादेर्भक्षार्हता भ-
वेत् तथा देयमित्यर्थः । अथवा यथा स्वयमुत्तमं भुज्यते तथा
देवायापि देयम्, अन्यथा दोष इति ।

अथ प्रसङ्गान्नैवेद्यपात्राणि ।

स्कन्दपुराणे,
नैवेद्यपात्रं वक्ष्यामि केशवस्य महात्मनः ।
हैरण्यं राजतं कांस्यं ताम्रं मृन्मयमेव च ॥
पालाशं पद्मपत्रं वा पात्रं विष्णोरतिप्रियम् ।
वाराहे,
सौवर्णं राजतं कांस्यं येन दीयेत प्रायणम् ।
तानि सर्वाणि संत्यज्य ताम्रं तु मम रोचते ॥
सुदीक्षितैर्विशुद्धैस्तु मम कर्मपरायणैः ।
सदा ताम्रेण कर्त्तव्यमेवं भूमे मम प्रियम् ॥
प्रायणं नैवेद्यम् ।
नैवेद्यं तुलसीमिश्रं घण्टाद्यैर्जयनिःस्वनैः ।

नीराजनैश्च हरये दद्यादापोशनं ततः ॥

स्कन्दपुराणे,

मुनीन्द्रं करकोपेतं कुम्भं कृष्णाग्रतो न्यसेत् ।

कल्पान्ते न जलापेक्षां कुर्वन्ति च पितामहाः ॥

अथ नैवेद्यप्रतिपत्तिः ।

हरिनाथीयस्मृतिसारे,

ब्रह्माङ्गलग्नं विप्रेभ्यो वैष्णवं च प्रदीयते ।

रुद्राङ्गलग्नमग्नौ तु दहेत्सर्वं च तत्क्षणात् ॥

शिष्टेभ्यस्त्वथ देवेभ्यो यत्तत् दीनेषु निःक्षिपेत् ।

तथा,

विप्रेभ्यस्त्वथ तदेयं ब्रह्मणे यन्निवेदितम् ।

वैष्णवं सात्वतेभ्यश्च भस्माङ्गेभ्यश्च शाम्भवम् ॥

सौरं मगेभ्यः शाक्येभ्यस्तापिने यन्निवेदितम् ।

स्त्रीभ्यश्च देयं मातृभ्यो यत्तु किञ्चिन्निवेदितम् ॥

भूतप्रेतपिशाचेभ्यो यत्तद्दीनेषु निःक्षिपेत् ।

विष्णुरपि,

सूर्याय निवेदितं मगाय ब्रह्मणाय देयम् । देव्यै निवेदितं

कुमार्यै देयम् । शिवाय निवेदितं तल्लिङ्गधारिणे देयम् । विष्णवे

निवेदितं सात्वताय देयं ब्राह्मणाय वा । इति ।

सात्वतलक्षणं ब्रह्माण्डे,

पञ्चमः सात्वतो नाम विष्णोरायतनान्यपि ।

पूजयत्याज्ञया राज्ञो यदि स्यात्संयतेन्द्रियः ॥ इति ।

मगः शाकद्वीपीयो ब्राह्मणः । तापी बुद्धः । क्वचित्तिथ्या-

दौ बुद्धपूजा विहिता । मातृभ्य इति देवीमात्रोपलक्षणम् ।

स्कन्दपुराणे,

नैवेद्यशेषं तुलसीविमिश्रितं
विशेषतः पादजलेन विष्णोः ।
योऽश्नाति नित्यं पुरुषोऽथ नारी
प्राप्नोति यज्ञायुतकोटिपुण्यम् ॥

इति वचनान् विष्णुनिवेदितं सात्वताय ब्राह्मणाय वा
दत्त्वा स्वयं भुञ्जीत । न च स्वयंग्रहणे दत्तापहारापत्तिरिति
वाच्यम् । वचनेन प्रतिपत्तिविशेषविधाने दोषाभावात् । तद्यथा,
वार्त्तिककारमते अग्नये त्यक्तस्य पुरोडाशस्य वचनेन म्विष्टकृ-
दादिप्रतिपत्तिस्तद्वत् ।

सात्वतासान्निध्ये तु
नैवेद्यप्रतिपत्त्यर्थं सात्वतश्चेन्न लभ्यते ।
ग्रासमात्रं समुद्धृत्य जलेऽग्नौ वा विनिःक्षिपेत् ॥
इति अनुकल्पो द्रष्टव्यः । इदं च प्रतिमादिपूजायाम् । स्था-
वरपूजायां तु सात्वतेभ्य एव देयम्, तथाशिष्टाचारान् ।
स्वयं तदुपभोगस्य शिष्टाचारविरोधाच्च ।

विष्णुरहस्ये,
यद्योनिरत्ति नैवेद्यं दातुश्चानवधानतः ।
दाता तद्योनिमाप्नोति तस्मादेयं तदुत्तमे ॥
यत्र यत्र यस्य यस्य देवस्य नैवेद्यप्रतिपत्तिर्विहिता सा त-
द्धीनेषु न कार्येत्यर्थः ।

यद्वा सच्छब्देन सत्त्वमूर्तिर्भगवान् उपास्यतया विद्य-
ते यस्य स सत्त्वान् सत्त्वानेव सात्वतः ।

नैवेद्यमुपयुञ्जीत दत्त्वा तद्भक्तिशालिने ।

इति भागवतात्,

निवेदितं तद्भक्ताय दद्याद्भुञ्जीत वा स्वयम् ।

अनर्पयित्वा गोविन्दे यो भुङ्क्ते धर्मवर्जितः ॥

शुनो विष्ठासमं चान्नं नीरं च सुरया समम् ।

इति कूर्मपुराणाच्च ।

ब्रह्माण्डपुराणे,

पत्रं पुष्पं फलं तोयमन्नं पानीयमौषधम् ।

अनिवेद्य न भुञ्जीत यदाहाराय कल्पितम् ॥

गारुडे,

पादोदकं पिवेन्नित्यं नैवेद्यं भक्षयेद्धरेः ।

शेषा स्वमस्तके धार्या इति वेदानुशासनम् ॥

शेषा निर्माल्यम् ।

ब्रह्माण्डे,

षड्भिर्मासोपवासैश्च यत्फलं परिकीर्तितम् ।

विष्णोर्नैवेद्यसिक्थान्नं भुञ्जतां तत्फलं भवेत् ॥

विष्णुधर्मोत्तरे,

मुकुन्दाशितशेषं तु यो हि भुङ्क्ते दिने दिने ।

सिक्थे सिक्थे भवेत्पुण्यं चान्द्रायणशताधिकम् ॥

गौरीं प्रति शिववाक्यम्

अग्निष्टोमसहस्रैश्च वाजपेयशतैरपि ।

यत्फलं लभते देवि विष्णोर्नैवेद्यभक्षणात् ॥

तत्फलं भवतीति शेषः ।

भागवतेऽपि,

त्वयोपभुक्तस्त्रगन्धवासोऽलङ्कारचर्चिताः ।

उच्छिष्टभोजिनो दासास्तव मायां जयेमहि ॥

बह्वृचपरिशिष्टे,

पवित्रं विष्णुर्नैवेद्यं सुरासिद्धर्षिभिः स्मृतम् ।

अन्यदेवस्य नैवेद्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 विष्णुधर्मोत्तरे,
 प्राणेभ्यो जुहुयादन्नमनिवेदितमुत्तमम् ।
 तृप्यन्ति सर्वदा प्राणा अनिवेदितभक्षणात् ॥
 पाद्मे गौतमः,
 अम्बरीष नवं वस्त्रं फलमन्नं रमादिकम् ।
 कृत्वा कृष्णोपभोग्यं हि सदा सेव्यं च वैष्णवैः ॥
 अनिवेद्य प्रभुञ्जानः प्रायश्चित्ती भवेन्नरः ।
 हृदि रूपं मुखे नाम नैवेद्यमुदरे हरेः ॥
 पादोदकं च निर्माल्यं मस्तके यस्य सोऽच्युतः ।
 मृत्युकाले तु यस्यास्ये दीयते पादयोर्जलम् ॥
 अपि पापसमाचारः स गच्छेद्वैष्णवं पदम् ।
 तस्मात्सर्वं निवेद्यैव विष्णोर्भुञ्जीत नान्यथा ॥
 कूर्मपुराणे,
 मध्याह्ने विधिवत्पूज्य श्रीविष्णुं वैष्णवोत्तमः ।
 नैवेद्यं शिरसा नत्वा श्लोकमेतदुदीरयेत् ॥
 यस्योच्छिष्टं हि वाञ्छन्ति ब्रह्माद्या ऋषयोऽमलाः ।
 सिद्धाद्याश्च हरेस्तस्य वयमुच्छिष्टभोजिनः ॥
 यस्य नाम्ना विनश्यन्ति महापातककोटयः ।
 तस्य श्रीकृष्णदेवस्य वयमुच्छिष्टभोजिनः ॥
 उच्छिष्टभोजिनस्तस्य वयमद्भुतकर्मणः ।
 'येन लीलावतारेण हिरण्याक्षो निपातितः ॥
 वैष्णवे दानमन्त्रः—
 बलिर्विभीषणो भीष्मः कपिलो नारदार्जुनौ ।
 ब्रह्मादो जनको व्यास अम्बरीषस्तथैवच ॥

वैष्णवेनोद्धवाक्रूरसनकाद्याः शुकादयः ।
 वासुदेवप्रसादं वै सर्वे गृह्णन्तु वैष्णवाः ॥
 एवं प्रसङ्गागतमुक्त्वा अथ प्रकृतमनुसन्धीयते ।
 अथ भुक्तवते दद्याज्जलैः कर्पूरवासितैः ॥
 आचमनं तु ताम्बूलं चन्दनैः करमार्जनम् ।

अथ ताम्बूलविधिः ।

गन्धकर्पूरसंयुक्तं ताम्बूलं यो निवेदयेत् ।
 विष्णवे भक्तियुक्तस्तु विष्णुलोके महीयते ॥ इति ।
 रत्नकोशे,

महापिप्पलपत्रं च क्रमुकस्य फलानि च ।
 शुक्तिक्षारेण संयुक्तं ताम्बूलमिति संज्ञितम् ॥
 श्वेतपत्रं च चूर्णं च क्रमुकाणां फलानि च ।
 नारिकेलफलोपेतं मातुलङ्गसमायुतम् ॥
 एलाकङ्गोलकर्पूरैर्मुखवासं प्रचक्षते ।
 एतेषामप्यलाभे तु तत्तद्द्रव्यं स्मरेद्बुधः ॥
 तत्तद्द्रव्यं तु सङ्कल्प्य पुष्पैर्वापि समर्चयेत् ।
 अर्चनेषु विहीनं यत्ततोयेन प्रकल्पयेत् ॥ इति ।
 पूजजातीफले दत्त्वा जातीपत्रं तथैव च ।
 लवङ्गकं च कङ्गोलमेला कटफलं तथा ॥
 ताम्बूलीनां किसलयं दत्त्वा स्वर्गमवाप्नुयात् ।
 सौभाग्यमातुलं लोके तथा रूपमनुत्तमम् ॥
 अवाप्नुयादिति पूर्वैणान्वयः ।
 इति ताम्बूलम् ।
 अनुलिप्य जगन्नाथं तालवृन्तेन वीजयेत् ।
 वायुलोकमवाप्नोति पुरुषस्तेन कर्मणा ॥

चामरैर्वीजयेद्यस्तु देवदेवं जनार्दनम् ।
तिलप्रस्थप्रदानस्य फलं प्राप्तोन्वयसंशयम् ॥
दर्पणस्य प्रदानेन रूपवान् दर्पवान् भवेत् ।
दर्शयित्वा तथा तं च न भूयस्त्वभिजायते ॥

अथ आरात्रिकम् ।

बहुवर्तिसमायुक्तं ज्वलन्तं केशवोपरि ।
कुर्यादारात्रिकं यस्तु कल्पकोटिं दिवं वसेत् ॥
नीराजनं च यः पश्येद्देवदेवस्य चक्रिणः ।
सप्तजन्म भवेद्विप्रो ह्यन्ते च परमं पदम् ॥
कर्पूरेण च यः कुर्याद्भक्त्या केशवमूर्धनि ।
आरात्रिकं मुनिश्रेष्ठ प्रविशेत् विष्णुमव्ययम् ॥
मन्त्रहीनं क्रियाहीनं यत्कृतं पूजनं हरेः ।
सर्वं संपूर्णतामेति कृते नीराजने हरेः ॥ इति ।

अथ प्रदक्षिणानमस्काराः ।

एवं कृत्वा तु कृष्णस्य यः कुर्याच्च प्रदक्षिणाम् ।
सप्तद्वीपवतीपुण्यं लभते तु पदे पदे ॥
सप्तद्वीपवती पृथ्वी, तत्प्रदक्षिणाजनितपुण्यमित्यर्थः ।
विष्णोर्विमानं यः कुर्यात्सकृद्भक्त्या प्रदक्षिणाम् ॥
अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ।
नारदीये,
विष्णुं प्रदक्षिणं कुर्वन् यत्तत्रावर्त्तते पुनः ।
तदेवावर्त्तनं तस्य पुनर्नावर्त्तते भवे ॥

यथा,

एका चंड्यां रवौ सप्त तिस्रो दद्यात् विनायके ।
चतस्रः केशवे दद्याच्छिवे त्वर्द्धं प्रदक्षिणम् ॥

एकहस्तप्रणामश्च एका चैव प्रदक्षिणा ।
 अकाले दर्शनं चैव हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥
 सकृद्वा न नमेद्यस्तु विष्णवे शर्मकारिणे ।
 शवोपमं विजानीयात्कदाचिदपि नालपेत् ॥ इति ।
 अत्र वा अप्यर्थः ।
 कृत्वा प्रदक्षिणं भूमौ प्रणमेद्वण्डवन्मुहुः ।
 पश्यन् दृष्ट्या स्तुवन् वाचा मनसा च ह्रीं स्मरन् ॥
 वाराहे,

वस्त्रप्रावृत्तदेहस्तु यो नरः प्रणमेत माम् ।
 सदा स जायते मूर्खः सप्तजन्मानि भामिनि ॥
 इत्यत्र वस्त्रावरणनिषेधोऽधरीयोत्तरीयातिरिक्तवस्त्रविषयः ।
 तस्य निषेद्धुमशक्यत्वात् ।

प्रणम्य दण्डवद्भूमौ नमस्कारेण योऽर्चयेत् ।
 स यां गतिमवाप्नोति न तां क्रतुशतैरपि ॥
 जन्मप्रभृति यत्किञ्चित् पुमान् वै धर्ममाचरेत् ।
 सर्वं निष्फलतामेति हस्तेनैकेन वन्दनात् ॥
 दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यामुरसा शिरसा तथा ।
 मनसा वचसा दृष्ट्या प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः ॥
 तथा,

पद्भ्यां कराभ्यां शिरसा पञ्चाङ्गा प्रणतिः स्मृता ।
 अष्टाङ्ग उत्तमः प्रोक्तः पञ्चाङ्गो मध्यमः स्मृतः ॥
 अष्टाङ्गलक्षणं पुराणान्तरे,
 उरसा शिरसा दृष्ट्या मनसा श्रद्धया तथा ।
 पद्भ्यां कराभ्यां वाचा च प्रणामोऽष्टाङ्ग उच्यते ॥ इति ।
 सङ्ग्रहे तु

शिरो हस्तौ च जानू च चिबुकं बाहुकद्वयम् ।
पश्चाङ्गं तु नमस्कारो नमस्कारत्रयं स्मृतम् ॥
उत्थायोत्थाय कर्त्तव्यः प्रणामो दण्डवद्भुवि ।
प्रदक्षिणं न कर्त्तव्यं पुरतः पृष्ठदर्शनात् ॥

तथा,

प्रदक्षिणा न कर्त्तव्या विमुखस्य हि कारणात् ।
करणमेव कारणम् विमुखीकरणादित्यर्थः ।
न देवं पृष्ठतः कृत्वा प्रणामं कचिदाचरेत् ।
वरमुत्थाय कर्त्तव्यं न वृथा भ्रमणं चरेत् ॥
पश्चात्कृत्वा तु यो देवं भ्रमित्वा प्रणमेन्नरः ।
तस्यैहिकफलं नास्ति न परत्र दुरात्मनः ॥

नरसिंहपुराणे,

स्तोत्रैर्जप्यैश्च देवाग्ने यः स्तौति मधुसूदनम् ।
यः कारयति विष्णोस्तु सन्ध्यायां मन्दिरं नरः ॥
पर्वकाले विशेषेण कामगः कामरूपवान् ।
स सुखी च विदग्धश्च सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥
महार्हमणिचित्रेण विमानेन विराजता ।
स्वर्गात्स्वर्गमनुप्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ इति ।

अथ द्रव्यदानविधिः ।

आराधनार्थं यो मां तु यत्किञ्चिद्द्रव्यमुत्तमम् ।
तद्वत्त्वा नरसिंहाय विष्णुलोके महीयते ॥
ध्वजं तु विष्णवे यस्तु गरुडेन समन्वितम् ।
दद्यात्सोऽपि ध्वजाकीर्णविमानेन विराजता ॥
विष्णुलोकमवाप्नोति सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥ इति ।

अथ होमविधिर्नरसिंहपुराणे,

नारसिंहं समाराध्य विधिनाऽनेन मानवः ।
 नित्यं सर्पिस्तिलैर्होमं ग्रामे यस्मिन् प्रयच्छति ॥
 न भवेत्तस्य ग्रासस्य भयं भूतस्य कस्य चित् ।
 अनादृष्टिर्देहात्सती राजचोरभयं न च ॥ इति ।

अथ निर्माल्यधारणम् ।

तत्र स्कन्दपुराणम्,
 पादपीठार्चितं पुष्पं व्यपोह्यैव च तत्त्ववित् ।
 यथा देवस्य निर्माल्यं विष्वक्सेनाय दापयेत् ॥
 तथा पवित्रीं स्रक्शेषसूत्रं शक्त्यै प्रदापयेत् ।
 विष्णुमूर्ध्नि स्थितं पुष्पं शिरसा यो बहेन्नरः ॥
 अयुर्युषितपापस्तु भवेद्युगचतुष्टयम् ।
 कृष्णमूर्धाभिषिक्तं तु जलं तत्पादसम्भवम् ॥
 कृत्वा मूर्धन्यवामोति फलं कोट्यैन्दवं मुने ।
 यस्य नाभिस्थितं पत्रं मुखे शिरसि कर्णयोः ॥
 तुलसीसम्भवं नित्यं तीर्थैस्तस्य मुखैस्तु किम् ।
 मुखे शिरसि देहे तु विष्णुतीर्थं तु यो बहेत् ॥
 तुलसीं मुनिशार्दूलं तं च न स्पृशते कलिः ।
 विष्णुतीर्थं तु निर्माल्यं यस्याङ्गं स्पृशते मुने ॥
 स च रोगैस्तथा पापैर्मुक्तो भवति नारद ।
 गृहीत्वा विष्णुपादाम्बुं शङ्खे कृत्वा तु वैष्णवः ॥
 यो बहेन्नरसा नित्यं स मुनिस्तपताम्बरः ।
 कृत्वा पादोदकं शङ्खे वैष्णवानां महात्मनाम् ॥
 यो ददाति तिलैर्पिश्रं चान्द्रायणशतं लभेत् ।
 शङ्खोदकं हरेर्भुक्तं निर्माल्यं पादयोजलम् ॥
 चन्दनं धूपशेषश्च ब्रह्महत्यापहारकम् ।

शङ्खमध्यगतं तोयं भ्रामितं केशवोपरि ॥
 अङ्गलग्नं मनुष्याणां ब्रह्महत्यायुतं दहेत् ।
 गरुडपुराणे,
 त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि वासुदेवस्य चाङ्गया ।
 शङ्खे वसन्ति विष्णुर्द्र तस्माच्छङ्खं प्रपूजयेत् ॥
 अन्यत्रापि,
 दर्शनादेव शङ्खस्य किंपुनः स्पर्शने कृते ।
 विलयं यान्ति पापानि हिमवत् भास्करोदये ॥
 भूमौ न स्थापयेच्छङ्खं कदाचिदपि मानवः ।
 विष्णुपूजावसाने तु शङ्खमेवं समर्चयेत् ॥
 पूजामन्त्रः—
 त्वं पुरा सागरोत्पन्नो विष्णुना विघृतः करे ।
 नमितः सर्वदैवैश्च पाञ्चजन्य नमोऽस्तु ते ॥
 शङ्खतोयं समादाय भ्रामयेत्केशवोपरि ।
 अपराधसहस्रं मे क्षमस्व मधुसूदन ॥
 भ्रामयित्वा हरेर्मूर्ध्नि मन्दिरं शङ्खवारिणा ।
 प्रोक्षयेद्वैष्णवो यस्तु नाशुभं तद्गृहे भवेत् ॥
 स्कान्दे,
 शङ्खस्थितं च यत्तोयं भ्रामितं केशवोपरि ।
 वन्दते शिरसा नित्यं गङ्गास्नानेन तस्य किम् ॥
 अर्घ्यं दत्त्वा तु शङ्खेन यः करोति प्रदक्षिणम् ।
 प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥
 कृत्वा पादोदकं शङ्खे वैष्णवानां महात्मनाम् ।
 यो दद्यात्तुलसीमिश्रं चान्द्रायणफलं लभेत् ॥
 गरुडे,

विलेपयन्ति देवेशं शङ्खे कृत्वा तु चन्दनम् ।
परमात्मा परां प्रीतिं करोति शतवार्षिकीम् ॥
अथ गीतनृत्यादिविधिः ।

गारुडे,
ततः प्रमुदितैर्भक्तैस्तालवीणादिभूषितैः ।
कारयेद्गीतनृत्यादि कुर्याच्चानन्दयन् जनम् ॥
विमृज्य लज्जां योऽधीते गायते नृत्यतेऽपि च ।
कुलकोटिसमायुक्तो लभते मामकं पदम् ॥
यो नृत्यति प्रहृष्टात्मा भक्तिभावैरनेकधा ।
स निर्दहति पापानि मन्वन्तरशतान्यपि ॥ इति ।

नारदः,
नृत्यतां श्रीपतेर्गेहे तालिकावादनैर्भृशम् ।
उड्डीयन्ते शरीरस्थाः सर्वपातकपक्षिणः ॥
कृष्णं सन्तोषयेद्यस्तु सुगीतैर्मधुरस्वरैः ।
सामवेदफलं तस्य क्रीडतो विष्णुसन्निधौ ॥
नारदीये,

विष्णोर्नृत्यं च गीतं च नटनं च विशेषतः ।
ब्रह्मन् ब्राह्मणजातीनां कर्त्तव्यं नित्यकर्मवत् ॥
वाराहे,

ब्राह्मणो वासुदेवार्थं गायमानोऽनिशं परम् ।
नववर्षसहस्राणि कुबेरभवने वसेत् ॥
जीवनाय तत्करणे निषेधमाह—

विष्णुः,
नृत्यगीतादि कुर्वीत द्विजदेवाग्नितुष्टये ।
न जीवनाय युञ्जीत विप्रः पापभिया क्वचित् ॥

स्कन्दपुराणे,

यस्तु वादयते घण्टां वैनतेयेन चिह्निताम् ।
धूपे नीराजने स्नाने पूजाकाले विलेपने ॥
ममाग्रे प्रत्यहं वत्स प्रत्येकं लभते फलम् ।
मखायुतं गोनियुतं चान्द्रायणशतोद्भवम् ॥
विधिवाह्या कृता पूजा सफला जायते नृणाम् ।
वैनतेययुता घण्टा सुदर्शनयुता यदि ॥
ममाग्रे स्थापयेद्यस्तु देहे तस्य वसाम्यहम् ।
वादनाल्लभते पुण्यं यज्ञकोटिसमुद्भवम् ॥
सर्वदोषाः प्रलीयन्ते घण्टानादे कृते सति ।
देवतानां मुनीन्द्राणां पितृणामुत्सवे भवेत् ॥

तत्रैव,

वादित्रनिनदैरुच्चैर्गीतिमङ्गलसंस्तवैः ।
यः स्नापयति देवेशं जीवन्मुक्तो भवेत्तु सः ॥
वादित्राणामभावे तु पूजाकाले तु सर्वदा ।
घण्टाशब्दो नरैः कार्यः सर्ववाद्यमयी यतः ॥

तथा तत्रैव,

स्वकरेण प्रकुर्वन्ति घण्टानादं तु भक्तितः ।
मदीयार्चनकाले तु फलं कोट्ययुतं कलौ ॥
घण्टादण्डस्य शिखरे वक्रं स्थापयते तु यः ।
गरुडं च प्रियं विष्णोः स्थापितं भुवनत्रयम् ॥
सचक्रघण्टानादं तु अन्तकाले शृणोति यः ।
पापकोटियुतस्यापि नश्यन्ति यमकिङ्कराः ॥

तत्रैव,

यस्य घण्टा गृहे नास्ति शङ्को वा पुरतो द्वरेः ।

कथं भागवतो नाम गीयते तस्य देहिनः ॥
 भागवत इत्यस्यानन्तरम् इति पदस्याध्याहारः ।
 अथ स्तोत्रपाठादिमहिमा ।

स्कान्दे,

गीतं नृत्यं च वाद्यं च तथा पुस्तकवाचनम् ।
 पूजाकाले तु राजेन्द्र सर्वदा केशवप्रियम् ॥
 गीतवाद्याद्यभावे तु विष्णोर्नामसहस्रकम् ।
 स्तवराजं मुनिश्रेष्ठ गजेन्द्रस्य च मोक्षणम् ॥

तथा,

स्तोत्राणां परमं स्तोत्रं विष्णोर्नामसहस्रकम् ।
 हित्वा स्तोत्रसहस्राणि पठनीयं महामुने ॥
 तेनैकेन मुनिश्रेष्ठ पठितेन सदा हरिः ।
 प्रीतिमायाति देवेशो युगकोटिशतानि च ॥
 विष्णोर्नामसहस्रं च कलिकाले पठेत्तु यः ।
 वेदानां सपुराणानां फलमाप्नोति मानवः ॥
 मन्त्रहीनं क्रियाहीनं यत्कृतं पूजनं हरेः ।
 परिपूर्णं भवत्याशु सहस्राख्यस्य कीर्तनात् ॥

हलायुधः,

शालग्रामशिलाग्रे तु गीताभ्यासं करोति यः ।
 संवत्सरसहस्राणि वसते ब्रह्मणः क्षये ॥
 क्षये गृहे ।

आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं जगत्तृप्तिं करोति सः ।
 विश्वरूपं सदा ध्यायन् विभूतिं यः पठेद्विजः ॥
 गीताध्यायं पठेद्यस्तु श्लोकार्द्धं श्लोकमेव वा ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदम् ॥

तथा,

महाभागवताख्यस्य पुराणस्यैकमक्षरम् ।

यः पठेत्परया भक्त्या स गोदानफलं लभेत् ॥

श्लोकार्द्धं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतं पठेत् ।

शृणोति श्रद्धया वापि गोसहस्रफलं लभेत् ॥ इति ।

अथाऽऽसनम् ।

वंशाश्मदारुधरणीनृणपल्लवनिर्मितम् ।

वर्जयेदासनं विद्वान् दारिद्र्यव्याधिदुःखदम् ॥

कृष्णाजिनं कम्बलं च नान्यदासनमिष्यते ।

नारदः,

वंशासने दरिद्रः स्यात् पाषाणे पापतम्भवः ।

धरण्यां दुःखसम्भूतिर्दौर्भाग्यं दारुजासने ॥

तृणासने पशोर्हानिः पल्लवे चित्तविभ्रमः ।

कृष्णाजिने ज्ञानसिद्धिर्मोक्षसिद्धिस्तु व्याघ्रजे ॥

तत्रैव,

अभिचारादिके नीलं रक्तं वश्यादिकर्मणि ।

धनदं शान्तिदं मोक्षः सर्वार्थाश्चैव कम्बले ॥

तथा भागुरिः,

कौशेयं कम्बलं वापि अजिनं पट्टमेव च ।

दारुजं तालपर्णं च आसनं परिकल्पयेत् ।

कृष्णाजिनं गृहस्थेतरपरम् । अत्र काष्ठशब्देनायङ्गीयं

काष्ठम् ।

नारदीये,

देवार्चामासुरे काष्ठे उपविश्य कर्त्तव्यम् ॥

श्राद्धं वा द्विजशार्दूल तत्पापं विहितं मन्त्रैः ॥

RECEIVED

इति वचनात्, दारुजमिति विष्णुपूजाव्यतिरिक्तकर्मपरम् ।

काष्ठासनोपविष्टेन वासुदेवस्य पूजनम् ।

इत्यागमेऽपराधोक्तेः,

पीठासनोपविष्टस्तु पूजयेद्वा निरासनः ।

मृन्मये धूपदानं च दीपं च कुरुतेऽर्चने ॥

इत्यपराधोक्तेश्च । दारुजमपि कुशाद्यन्तरितं ग्राह्यमिति शिष्टाः ।

तथा,

गोमयं मृन्मयं भौमं नैम्बं पालाशमेव च ।

लोहवद्धं तथा दग्धमासनं परिवर्जयेत् ॥

तथा,

शमी च काश्मरी शालः पुक्षो वा वरणस्तथा ।

पञ्चासनानि शस्तानि श्राद्धे देवार्चने तथा ॥

पुलस्त्यः,

पालाशं वटवृक्षोत्थमाश्वत्थं शाकवृक्षकम् ।

मृत्तिकोदुम्बरं पीठं मधूकं च विवर्जयेत् ॥

भिन्नपीठानि वर्ज्यानि पितृदैवतकर्मणि ।

अथ प्रातः उत्थाय शुचिर्भूत्वा विष्णुं विज्ञापयेत् ।

यदुद्यमादिकं कर्म तत्त्वया प्रेरितो हरे ।

करिष्यामि त्वदाज्ञेयमिति त्रिज्ञापनं मम ॥

प्रातः प्रबोधितो विष्णो हृषीकेशेन यत्त्वया ।

यद्यत्कारयसे कर्म तत्करोमि तवाज्ञया ॥

इति विज्ञाप्य स्तुत्वा वादित्रादिना प्रबोधयेत् ।

यथा,

प्रबोधकाले देवस्य तूर्यघोषं करोति यः ।

देवदुन्दुभयस्तस्य तिष्ठन्ति द्वारसन्निधौ ॥

प्रबोधं नैव कुर्वीत देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ।

विना तूर्यैर्विना स्तोत्रैर्जयेत्युच्चारणैर्विना ॥

अयं प्रबोधविधिः कार्तिकशुक्लैकादश्यां द्वादश्यां वा क्रिय-
माणपरमेश्वरजागरविषयः । नित्यप्रबोधविषय इति केचित् ।

इति प्रबोध्य मुखप्रक्षालनार्थं जलं दद्यात् । ततो दन्तकाष्ठं
पादुकां मृद्गागं च दद्यात् । यथोक्तम्—

पादुकायाः प्रदानेन गतिमिष्टामवाप्नुयात् ।

दन्तकाष्ठप्रदानेन नरः सौभाग्यमृच्छति ॥

जिह्वोल्लेखनिकां दत्त्वा विरोगस्त्वभिजायते ।

मृद्गागदानाद्देवस्य भूतिमामोत्यनुत्तमाम् ॥

प्रबोधनमभिधाय विष्णुधर्मोत्तरे,

पठित्वा तु प्रियान् श्लोकान् बहुवादित्रनिःस्वनैः ।

प्रभो नीराजनं कुर्यात् मङ्गलाख्यं जगद्धितम् ॥

नीराजनमिदं सर्वैर्द्रष्टव्यं भुवि विग्रहैः ।

परमश्रद्धयोपेतैर्वासुदेवपरायणैः ॥ इति ।

अथ पूजाप्रकारोऽभिधीयते ।

तत्र विष्णुक्तः, सुप्रक्षालितपाणिपादः शुचिर्बद्धशिखी
दर्भपाणिराचान्तः प्राङ्मुख उपविष्टो ध्यानी मौनी सम्पूजयेत्
न नक्तं गृहीतोदकेन देवकर्म कुर्यात् ।

तत्र देहादिशुद्धिक्रमो रत्नकोशे,

प्रथमं देहशुद्धिः स्यात्स्थानशुद्धिरनन्तरम् ।

पात्रशुद्धिस्तृतीया तु आत्मशुद्धिः चतुर्थिका ॥

षष्ठ्या बिम्बशुद्धिः स्याच्छुद्धयः पञ्च वै स्मृताः । इति ।

बिम्बशुद्धिर्देवप्रतिमादिशुद्धिः ।

अथ गृह्यपरिशिष्टोक्तः ।

प्रतिमाः प्राङ्मुखीरुद्गमुखो यजेतान्यत्र प्राङ्मुखः सम्भू-
तसम्भारो यजनभवनमेत्य द्वारदेशे स्थित्वा हस्ततालत्रयेण

अयनपन्तु ये भूता ये भूता दिवि संस्थिताः ।

ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥

इति विघ्नानुद्रास्य प्रविश्य, येभ्यो माता मधुमात्पिन्वते पयः ।

एवा पित्रे विश्वेदेवाय वृष्णे ॥ इति जपित्वा, शुचावासने

पृथिव त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।

त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

इत्युपविश्याऽऽयम्य प्राणान्, कर्म सङ्कल्प्य शुचिशङ्खादि-
जातं सप्तवित्रमाद्विः प्रणवेन पूरयित्वा गन्धाक्षतपुष्पाणि
प्रक्षिप्य सावित्र्याभिमन्त्र्य तीर्थान्यावाह्य तदुदकेनापोहि-
ष्ठीयाभिरात्मानमायतनं यजनाङ्गानि चाभ्युक्ष्य क्रियाङ्गो-
दकुम्भं गन्धादिभिरभ्यर्च्य नमोऽन्तनाम्ना तत्तल्लिङ्गमन्त्रेण
वा क्रमेणोपचारान् कुर्यात् । आवाहनमासनं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयं
स्नानमाचमनं वस्त्रमाचमनमुपवीतमाचमनं गन्धपुष्पाणि धूपं
दीपमुपहारमाचमनं सुखवासं स्तोत्रं प्रणामं प्रदक्षिणं विसर्जनं
कुर्यात् । असंपन्नो मनसा सम्पादयेत् । आचमनमपृथगुपचारः,
प्रणामः स्तोत्राङ्गं, प्रदक्षिणं विसर्जनाङ्गम् । अथ मन्त्राः । गणानां
त्वा गणपतिमिति गणपतेः । कुमारश्चित्पितरमिति स्कन्दस्य ।
आकृष्णेनेत्यादित्यस्य । पावकान इति सरस्वत्याः । जा-
तवेदस इति शक्तेः । त्र्यम्बकमिति रुद्रस्य । गन्धद्वारामिति श्रियः ।
इदंविष्णुरिति विष्णोः । एवं षोडशोपचारान् पौरुषेण वा सूक्ते-
न प्रत्यृचं सर्वत्र प्रयुज्जते । अन्ये सावित्र्या वा जातवेदसर्चया वा
प्राजापत्यया व्याहृतिभिर्वा प्रणवेन वा कुर्वन्ति । स एष देवय-
ज्ञोऽहरहर्गोदानसम्मितः सर्वाभीष्टप्रदः स्वर्गापवर्गदश्च । तस्मादे-

नमहरहः कुर्वीत । तमेन वैश्वदेवहुतशेषेण पृथगन्नेन वा कुर्यान्ना-
स्य शेषेण वैश्वदेवं कुर्यादिति ।

अत्र प्रतिमाः प्राङ्मुखीरुदङ्मुखो यजेतेति यदुक्तं तत्स्थिर-
प्रतिमाविषयम् । तथा तत्र दर्शनात् । अन्यत्रेति चल्प्रतिमावि-
षयमिति ।

अथ शौनकोक्तः ।

शौनकोऽहं प्रवक्ष्यामि पुरुषसूक्ताचने विधिम् ।
उत्थाय पश्चिमे यामे शुचिभूत्वा समाहितः ॥
गुरुं प्रणम्य पूतात्मा त्रिकालार्चनमारभेत् ।
प्रातर्मेध्यन्दिने सायं विष्णुपूजां समाचरेत् ॥
यथा सन्ध्या भवेन्नित्या देवपूजा तथा बुधैः ।
अशक्तौ विस्तरेणैव ततः सम्पूज्य केशवम् ॥
मध्याह्ने चैव सायं च प्रातः पुष्पाङ्गदीप्तिं क्षिपेत् ।
मध्याह्ने वा विस्तरेण संक्षेपेणाथवा हरिम् ॥
सम्पूज्य भोजनं कुर्यादन्यथा नरकं व्रजेत् ।
नदीकूपतडागादिहृदे प्रश्रवणे तथा ॥
स्नात्वा यथोक्तविधिना प्राङ्मुखः स्वस्थमानसः ।
तीर्थाभिषेकपूतात्मा कृत्वा चैवोर्ध्वपुण्ड्रकम् ॥
भूषणाद्यैरलङ्कृत्य भूषणादींश्च धारयेत् ।
मौक्तिकं च प्रवालं च पद्माक्षं तुलसीं मणिम् ॥
जपपूजनवेलायां धारयेद्यः स वैदिकः ।
पवित्रपाणिः पूतात्मा पद्मस्थः स्वस्तिकासने ॥
उपविश्य स्वशाखोक्तक्रियाः कृत्वाऽग्निहोत्रिकाः ।
धारयेदक्षमालां च पद्माक्षं वाथ धारयेत् ॥
कुर्यादाराधनं विष्णोर्देवदेवस्य चाक्रिणः ।

* प्रतिमाः प्राङ्मुखीरुद्दक्षमुखो यजेतान्यत्र प्राङ्मुखः सम्भू-
तसम्भारो यजनभवनमेत्य द्वारदेशे स्थित्वा हस्ततालत्रयेण

अपसर्पन्तु ये भूता ये भूता दिवि संस्थिताः ।

ये भूता विघ्नकर्त्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥

इति विघ्नानुद्वास्य प्रविश्य, येभ्यो माता मधुमात्पिन्वते पयः ।

एवा पित्रे विश्वेदेवाय वृष्णे ॥ इति जपित्वा, शुचावासने

पृथिव त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।

त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

इत्युपविश्याऽऽयम्य प्राणान्, कर्म सङ्कल्प्य शुचिशङ्खादि-
जातं सपवित्रमाङ्गिः प्रणवेन पूरयित्वा गन्धाक्षतपुष्पाणि
प्रक्षिप्य सावित्र्याभिमन्त्र्य तीर्थान्यावाह्य तदुदकेनापोहि-
ष्ठीयाभिरात्मानमायतनं यजनाङ्गानि चाभ्युक्ष्य क्रियाङ्गो-
दकुम्भं गन्धादिभिरभ्यर्च्य नमोऽन्तनाम्ना तत्तल्लिलङ्गमन्त्रेण
वा क्रमेणोपचारान् कुर्यात् । आवाहनमासनं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयं
स्नानमाचमनं वस्त्रमाचमनमुपवीतमाचमनं गन्धपुष्पाणि धूपं
दीपमुपहारमाचमनं मुखवासं स्तोत्रं प्रणामं प्रदक्षिणं विसर्जनं
कुर्यात् । असंपन्नो मनसा सम्पादयेत् । आचमनमपृथगुपचारः,
प्रणामः स्तोत्राङ्गं, प्रदक्षिणं विसर्जनाङ्गम् । अथ मन्त्राः । गणानां
त्वा गणपतिमिति गणपतेः । कुमारश्चित्पितरमिति स्कन्दस्य ।
आकृष्णेनेत्यादित्यस्य । पावकान इति सरस्वत्याः । जा-
तवेदस इति शक्तेः । त्र्यम्बकमिति रुद्रस्य । गन्धद्वारामिति श्रियः ।
इदंविष्णुरिति विष्णोः । एवं षोडशोपचारान् पौरुषेण वा सूक्ते-
न प्रत्यूचं सर्वत्र प्रयुञ्जते । अन्ये सावित्र्या वा जातवेदसचैथौ वा
प्राजापत्यया व्याहृतिभिर्वा प्रणवेन वा कुर्वन्ति । स एष देवय-
ज्ञोऽहरहर्गौदानसम्पितः सर्वाभीष्टप्रदः स्वर्गापवर्गदश्च । तस्मादे-

नमहरहः कुर्वीत । तमेन वैश्वदेवहुतशेषेण पृथगन्नेन वा कुर्यान्ना-
स्य शेषेण वैश्वदेवं कुर्यादिति ।

अत्र प्रतिमाः प्राङ्मुखीरुदङ्मुखो यजेतेति यदुक्तं तत्स्थिर-
प्रतिमाविषयम् । तथा तत्र दर्शनात् । अन्यत्रेति चलप्रतिमावि-
षयमिति ।

अथ शौनकोक्तः ।

शौनकोऽहं प्रवक्ष्यामि पुरुषसूक्तार्चने विधिम् ।
उत्थाय पश्चिमे यामे शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥
गुरुं प्रणम्य पूतात्मा त्रिकालार्चनमारभेत् ।
प्रातर्मध्यन्दिने सायं विष्णुपूजां समाचरेत् ॥
यथा सन्ध्या भवेन्नित्या देवपूजा तथा बुधैः ।
अशक्तौ विस्तरेणैव ततः सम्पूज्य केशवम् ॥
मध्याह्ने चैव सायं च प्रातः पुष्पाञ्जलीन् क्षिपेत् ।
मध्याह्ने वा विस्तरेण संक्षेपेणाथवा हरिम् ॥
सम्पूज्य भोजनं कुर्यादन्यथा नरकं व्रजेत् ।
नदीकूपतडागादिहृदे प्रश्रवणे तथा ॥
स्नात्वा यथोक्तविधिना प्राङ्मुखः स्वस्थमानसः ।
तीर्थाभिषेकपूतात्मा कृत्वा चैवोर्ध्वपुण्ड्रकम् ॥
भूषणाद्यैरलङ्कृत्य भूषणादींश्च धारयेत् ।
मौक्तिकं च प्रवालं च पद्माक्षं तुलसीं मणिम् ॥
जपपूजनवेलायां धारयेद्यः स वैदिकः ।
पवित्रपाणिः पूतात्मा पद्मस्थः स्वस्तिकासने ॥
उपविश्य स्वशाखोक्तक्रियाः कृत्वाऽग्निहोत्रिकाः ।
धारयेदक्षमालां च पद्माक्षं वाथ धारयेत् ॥
कुर्यादाराधनं विष्णोर्देवदेवस्य चाक्रिणः ।

प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च आचम्य प्रयतः शुचिः ॥
 पूजागृहं प्रविश्याथ मण्डलं परिलिख्य च ।
 सौवर्णेन चतुर्द्वारं सप्ताकारं सविस्तरम् ॥
 मण्डपं रचयित्वा तु वितानध्वजतोरणैः ।
 अपसर्पन्तुमन्त्रेण सर्वविघ्नं निवार्य च ॥
 अपसर्पन्तु ये भूता ये भूता भुवि संस्थिताः ।
 ये भूता विघ्नकर्त्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥
 नाराचास्त्रं योनिमुद्रां चक्रमुद्रां च दर्शयेत् ।
 सुस्थिरो भव ईशान भव मां रक्ष रक्ष च ॥
 दिव्यान्तारिक्षभूमिष्ठान् विघ्नानस्त्रेण वारयेत् ।
 स्वर्णमयं चतुर्द्वारयुतं विमलशोभितम् ॥
 नयनं मीलितं कृत्वा रचितं मण्डपं स्मरेत् ।
 नानारत्नैश्च खचितं मौक्तिकैरुपशोभितम् ॥
 ध्यात्वा सिंहासनं मध्ये द्वारपालांश्च पूजयेत् ।
 पूजयेद्गणपं भानुं तिलकस्वामिनं तथा ॥
 क्षेत्रपालं च धातारं विधातारमन्तरम् ।
 चतुर्द्वाराङ्किते देशे एतान् देवान् पुरो यजेत् ॥
 ततः पूर्वद्वारमुख्यान् भद्रादीनर्चयेत् पृथक् ।
 भद्रं सुभद्रं गङ्गां च यमुनां द्वारशास्त्रयोः ॥
 चतुर्थ्यन्तं नमोऽन्तं च प्राग्द्वारे संप्रपूजयेत् ।
 बलप्रबलत्रिच्छक्तीर्मायाशक्तिं तथैव च ॥
 चतुर्थ्यन्तं नमोऽन्तं च दक्षिणे संप्रपूजयेत् ।
 चण्डं प्रचण्डं गौरीं च श्रियं पश्चिमशास्त्रयोः ॥
 चतुर्थ्यन्तं नमोऽन्तं च पश्चिमे संप्रपूजयेत् ।
 जयं च विजयं चैव शङ्खपद्मनिधी तथा ॥

चतुर्थ्यन्तनमोऽन्तं च तूत्तरे संप्रपूजयेत् ।
 अत्र प्रागादिदिग्विभागं विशेषः—
 देवस्य मुखमारभ्य दिशं प्रार्चीं प्रकल्पयेत् ।
 तदादि परिवाराणामङ्गावरणसंस्थितिः ॥ इति ।
 वामाङ्गं सङ्कुचीकृत्य दक्षिणेन प्रवेशयेत् ।
 अन्तःस्थविघ्नानुत्सार्य अस्त्रमन्त्रं समुच्चरन् ॥
 दक्षिणस्य तु पादस्य पार्श्विघातपुरःसरम् ।
 उपविश्यासने शुद्धे प्राणानायम्य यत्नतः ॥
 धर्मार्थकाममोक्षार्थं विधिं सङ्कल्पपूर्वकम् ।
 कृत्वा तु भूतशुद्धिं च मातृकान्यासमाचरेत् ॥
 वायुबीजेन संशोध्य अग्निबीजेन तद्गृहेत् ।
 आप्तान्यामृतबीजेन भूतशुद्धिविधिक्रमः ॥
 कारयेन्मातृकान्यासमृषिच्छन्दोऽधिदैवतम् ।
 स्थानं मन्त्रं तथा न्यासं विन्दून्तं विन्यसेत् क्रमात् ॥
 अस्य ब्रह्मा ऋषिश्चैव गायत्री छन्द इष्यते ।
 श्रीमातृका सरस्वती देवतेति प्रकीर्तिता ॥
 अकारं बिन्दुसहितं बीजमेवेति क्रीर्तितम् ।
 द्विविन्दुसहितोऽकारः शक्तिरित्याभिधीयते ॥
 मस्तके मुखवृत्ते च चक्षुषोः श्रवणद्वये ।
 नासागण्डोष्ठदन्तेषु पुनर्मूर्ध्नि मुखे तथा ॥
 दोःपत्सान्धिषु चाग्रेषु पार्श्वयोः पृष्ठनाभिषु ।
 जठरे हृदि दोर्मूले मूले परे तु कक्षयोः ॥
 दादिपाण्योः पादयोर्जठराननयोन्यसेत् ।
 अन्तःस्थविघ्नानुत्सार्य मातृकामन्त्रं ईरितः ॥
 इमं मन्त्रं जपेद्यस्तु सर्वाभीष्टफलप्रदम् ।

ऋषिं मूर्ध्नि मुखे छन्दो देवतां हृदि विन्यसेत् ॥
 आनुष्टुभस्य सूक्तस्य त्रिष्टुबन्तस्य देवता ।
 पुरुषो यो जगद्बीजमृषिर्नारायणः स्मृतः ॥
 अङ्गुष्ठाग्रे तु गोविन्दं तर्जन्यां च महीधरम् ।
 मध्यमायां हृषीकेशमनामिकायां त्रिविक्रमम् ॥
 कनिष्ठायां न्यसेद्विष्णुं करमध्ये तु माधवम् ।
 एवं न्यासं पुराकृत्वा देहाङ्गन्यासमाचरेत् ॥
 मस्तके केशवं न्यस्य भाले नारायणं तथा ।
 माधवं कर्णयोन्यस्य गोविन्दं विष्णुं नासयोः ॥
 विष्णु इत्यत्राम्लोप आर्षः ।
 मुखे तु मधुसूदं च कण्ठदेशे त्रिविक्रमम् ॥
 वामनं विन्यसेद्बाह्वोः श्रीधरं हृदि विन्यसेत् ।
 नाभ्यां विद्यात् हृषीकेशं कट्यां वै पद्मनाभकम् ॥
 दामोदरं पादयोश्च न्यासे द्वादशमाचरेत् ।
 पुंसूक्तषोडशर्गिभ्यश्च सर्वाङ्गन्यासमाचरेत् ॥
 सहस्रशीर्षा वामकरे पुरुषएवेति दक्षिणे ।
 एतावान् वामपादे तु त्रिपादूर्ध्वेति दक्षिणे ॥
 तस्माद्विराड्द्वामजानौ यत्पुरुषेणेति दक्षिणे ।
 तं यज्ञं वामकट्यां तु तस्माद्यज्ञात्तु दक्षिणे ॥
 तस्माद्यज्ञान्नाभिमध्ये तस्मादश्वा हृदि न्यसेत् ।
 यत्पुरुषं कण्ठदेशे ब्राह्मणोऽस्य भुजे न्यसेत् ॥
 चन्द्रमा दक्षिणे न्यस्य नाभ्या आसीन्मुखे न्यसेत् ।
 सप्तास्यासन् भुवोर्मध्ये यज्ञेनेति च मूर्धनि ॥
 ततः षडङ्गन्यासं च ऋग्भिः कुर्याद्यथाक्रमम् ।
 अन्तोदेवेति हृदये इदंविष्णुः शिरस्यथ ॥

त्रीणिपदेति शिखायां विष्णोः कर्माणि वर्मकम् ।
 तद्विष्णोः परमं नेत्रे ताद्विप्रासस्तु अस्त्रकम् ।
 इत्थं न्यासं पुरा कृत्वा पश्चाद्दिग्बन्धनं चरेत् ॥
 अथात्मरक्षान्यासश्च प्रोच्यते च यथाक्रमम् ।
 पुरस्तात्केशवः पातु चक्री जाम्बूनदप्रभः ॥
 पश्चान्नारायणः पातु शङ्खी जीमूतसन्निभः ।
 उर्ध्वं पातु गदारामो माधवेन्दीवरप्रभः ॥
 दक्षिणे पातु गोविन्दो धन्वी जीवसमप्रभः ।
 जीवं बन्धुजीवम् ।
 वामे पातु हली विष्णुः पद्मकिञ्जल्कसन्निभः ॥
 अरविन्दाभ आग्नेय्यां मुसली मधुसूदनः ।
 त्रिविक्रमोऽपि नैऋत्यां ज्वलत्पावकसन्निभः ॥
 पद्मजाप्रभुरीशान्यां श्रीधरः पट्टिशायुधः ।
 विद्युत्प्रभो हृषीकेश अधो मुद्गरसायुधः ॥
 हृत्पद्मे पद्मनाभस्तु सहस्रार्कसमप्रभः ।
 सर्वायुधः सर्वशक्तिरिन्द्रशक्तिसमप्रभः ॥
 दामोदरस्तु सर्वाङ्ग आत्मानं पातु नित्यशः ।
 इदं सर्वबाधाछिद्रं नामद्वादशपञ्जरम् ॥
 प्रविष्टो ऽहं न मे किञ्चिद्भयमस्ति कदाचन ।
 एवं दिग्बन्धनं कृत्वा गायत्र्या विन्यसेत्ततः ॥
 अग्नौदकस्य कलशमस्त्रेण क्षालयेद्बहिः ।
 अन्तः कवचमन्त्रेण हृन्मन्त्रेण प्रपूरयेत् ॥
 गन्धादिभिः समभ्यर्च्य ब्रह्मविष्णुशिवैस्त्रिभिः ।
 निरीक्षणादिकं कुर्यात् चतुर्मुद्रेण रक्षयेत् ॥
 अत्रादिशब्देन अवगुण्ठनदिग्बन्धने गृह्येते । चतुर्मुद्रेण

मालिन्यमृतीकरणगरुडसुरभिमुद्राभिः ।

धेनुमुद्रामृतीकृत्य ताक्ष्यमुद्रेण निर्विषम् ।

इमं मे गङ्गे मन्त्रेण तीर्थान्यावाहयेत्तत्तः ॥

गायत्र्या दशवारेण अभिमन्त्र्य जलं सुधीः ।

कलशस्य मुखे विष्णुः कण्ठे रुद्रः समाश्रितः ॥

मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ।

कुक्षौ तु सागराः सप्त सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥

ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वकः ।

अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलशं तु समाश्रिताः ॥

पुष्टिः शान्तिश्च गायत्री सावित्री च सरस्वती ।

आयान्तु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः ॥

एतन्मन्त्रस्थितान् देवान् संपूज्य प्रार्थयेत् क्रमात् ।

शङ्खस्य बहिरस्त्रेण संक्षाल्यान्तस्तु वर्मणा ॥

हृन्मन्त्रेण समापूर्य गन्धाद्यैरर्चयेत्तत्तः ।

शङ्खमुद्रां प्रकुर्वाणो मन्त्रैश्च प्रार्थयेत्ततः ॥

त्वं पुरा सागरोत्पन्नो विष्णुना विधृतः करे ।

निर्मितः सर्वदेवैस्तु पाञ्चजन्य नमोऽस्तु ते ॥

गर्भा देवारिनारीणां विशीर्यन्ते सहस्रशः ।

तव नादेन पाताले पाञ्चजन्य नमोऽस्तु ते ॥

पृथिव्यां यानि तीर्थानि वासुदेवस्य चाज्ञया ।

शङ्खे तिष्ठन्ति विप्रेन्द्रास्तस्माच्छङ्खं समर्चयेत् ॥

अभिमन्त्र्याष्टगायत्र्या देवशङ्खं त्रिपद्यसेत् ।

त्रिपाद्यां असेत् न्यसेत् । कुत्रचित् देवं शंखे त्रिपात् न्यसेत्

इतिपाठः ।

तत्र त्रिपादूर्ध्व इतिमन्त्रेणेत्यर्थः ।

शङ्खोदकेन चात्मानं मण्डपद्रव्यभूमिकाम् ।
 सर्वं संप्रोक्ष्य चास्त्रेण आत्मपूजां समाचरेत् ॥
 आत्मानन्तरात्मपरमज्ञानात्मानं प्रपूजयेत् ।
 गन्धादि धारयेद्धस्ते रचयेदष्टपत्रकम् ॥
 कर्णिकां संविलिख्याथ मूर्ध्नि हस्तं विनिक्षिपेत् ।
 अच्युतोऽहमनन्तोऽहं ब्रह्मात्मध्यानपूर्वकम् ॥
 भावायित्वा विसृज्याथ पुष्पमाघ्राय दक्षिणे ।
 भृशुद्ध्यर्थं यागभूमिं गन्वाद्यैरर्चयेज्जपेत् ॥
 स्योनापृथिविमन्त्रेण अर्घ्यपाद्यार्थमेव तत् ।
 आचाममधुपर्कार्थं चतुष्पात्रं प्रपूजयेत् ॥
 जलं च प्रक्षिपेद्द्रव्यगन्धपुष्पैः समर्चयेत् ।
 तत्रार्घ्यपात्रे दातव्या गन्धपुष्पयवाक्षताः ॥
 कुशाग्रतिलदूर्वाश्च सर्षपाश्चार्घ्यासिद्धये ।
 पाद्यपात्रे प्रदातव्या दूर्वा श्यामाकमेव च ॥
 पद्मं च विष्णुक्रान्तां च पाद्यासिद्ध्यै प्रपूजयेत् ।
 एलालवङ्गकर्पूरकङ्कोलं जातिकाफलम् ॥
 मुराख्यां चैव षट्द्रव्याण्याधायाऽऽचमपात्रके ।
 दध्ना च मधुसर्पिभ्यां मधुपर्को भवेदिह ॥
 प्रथमं प्रणवेनाथ गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ।
 पुनर्व्याहृतिगायत्र्या एवं पात्रचतुष्टयम् ॥
 विभूषणं गन्धवस्त्रं पुष्पमालां च पत्रकम् ।
 पूजोपकरणं सर्वं गायत्र्यैव स्पृशन् क्रमात् ॥
 पञ्चामृताभिषेकार्थं नवकोष्ठेषु सत्कुशान् ।
 मध्यप्रागयमसौम्याग्न्ये क्षीरादीन् पूर्य निक्षिपेत् ॥
 रजांस्यामलकं पिष्टमुष्णगन्धोदकं तथा ।

विदिक्षु स्थितपात्राणि पूजयेद्बन्धपुष्पकैः ॥
 विद्याऽविद्या प्रकृतिश्च माया तेजः प्रबोधिनी ।
 रजः सत्त्वं तमश्चैता नव कोष्ठाधिदेवताः ॥
 सङ्कर्षणादिनामानि कोष्ठपात्रेषु च क्रमात् ।
 नेत्रैर्क्षणं चक्ररक्षां धेनुमुद्रां तथैव च ॥
 तार्क्ष्यपुद्रां तथा कुर्याद्वायव्या चाभिमन्त्रणम् ।
 शङ्खोदकेन पीठं तु अस्त्रेण प्रोक्षयेत्ततः ॥
 आधारशक्तिः प्रकृतिः कूर्मोऽनन्तो वराहकः ।
 पृथ्वी क्षीरार्णवः श्वेतद्वीपश्चेति तथैव च ॥
 सुवर्णमण्डपश्चैव हेमप्राकार इष्यते ।
 सुवर्णवेदिकामध्ये मन्त्रैः सिंहासनं यजेत् ॥
 पूजामन्त्रप्रसिद्ध्यर्थं गुरुन् पीठस्य दक्षिणे ।
 दुर्गा विघ्नं क्षेत्रपालं वामे वाऽग्रे गरुत्मतम् ॥
 विष्वक्सेनं च ईशान्यां सम्पूज्य प्रार्थयेत् क्रमात् ।
 धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं दिक्षु चार्चयेत् ॥
 अकारपूर्वकानेतान् विदिक्षु त्वथ पूजयेत् ।
 मध्ये कन्दं मूलनालं पद्मं पत्रं सकेसरम् ॥
 कार्णिकामध्यदेशे तु सूर्यसोमाग्निमण्डलम् ।
 शक्तिमण्डलकं ब्रह्मविष्ण्वीशपरमांस्तथा ॥
 एतान् वै मण्डलाधीशानुपर्युपरि पूजयेत् ।
 ऋग्वेदादिचतुर्वेदानात्मत्रितयमेव च ॥
 कृतं त्रेताद्वापरं च कालिं सत्त्वं रजस्तमः ।
 अणिमा गरिमा चैव लघिमा माहिमा तथा ॥
 प्राप्तिः प्राक्काम्यमीशित्वं वाशित्वं भूतिरष्टकम् ।
 चतुर्थ्यन्तनमोन्तं च पद्ममध्ये प्रपूजयेत् ॥

विमलोत्कर्षिणी ज्ञाना क्रिया योगा नथैव च ॥
 प्रज्ञा सत्या तथैवेशानुग्रहा नव शक्तयः ।
 एताः सम्पूज्य पीठस्य पूर्वादां तु यथाक्रमम् ॥
 प्रणवेन तु संयुक्तो भगवद्विष्णुसंयुतः ।
 सर्वभूतात्मसंयोगो वासुदेवस्वरूपवान् ॥
 योगपीठं पद्मजाख्यमात्मानमिति मन्वते ।
 नाभिमध्यस्थितं पद्मकर्णिकाकेसरस्थितम् ॥
 अष्टैश्वर्यसमायुक्तं श्वेतमत्यन्तनिर्मलम् ।
 श्वेताब्जस्थं पद्मकरं गदिनं शङ्खचक्रिणम् ॥
 शुद्धस्फटिकसङ्काशं सर्वाभरणभूषितम् ।
 वनमालाधरं देवं ध्यायेन्नारायणं प्रभुम् ॥
 मानसैरुपचारैश्च पूजां सम्यक् समाचरेत् ।
 बहिर्यागप्रसिध्यर्थमुच्चरन् प्रणवं तथा ॥
 देवं सुषुम्णा मार्गेण आनीय ब्रह्मरन्ध्रकम् ।
 वामनासापुटे ध्यात्वा निर्गतं स्वाञ्जलिस्थितम् ।
 सम्पूज्य प्रतिमादां तु पुष्पमारोप्य मन्त्रतः ॥
 सहस्रशीर्षामंत्रेण कुर्यादावाहनं विभोः ।
 हृत्स्थं देवं समावाह्य बहिर्विम्बे नियोजयेत् ॥
 आवाहनादिषण्मुद्रा अष्टौ मुद्राश्च दर्शयेत् ।
 अवाहनं स्थापनं च संमुखीकरणं तथा ॥
 सन्निरोधं प्रसादं च अवगुण्ठनमेव च ।
 शङ्खं चक्रं गदां पद्मं मुसलं खड्गमेव च ।
 धनुश्चैव तथा बाणमष्टौ मुद्राः प्रदर्शयेत् ॥
 भोस्वामिन् जगतां नाथ यावत्पूजावसानकम् ।
 तावत्सम्प्रीतिभावेन विम्बेऽस्मिन् सन्निधौ भव ॥

एतन्मन्त्रेण सम्प्रार्थ्य पादे पुष्पाञ्जलिं क्षिपेत् ।
 यथा देहे तथा देवे न्यासं कुर्याद्विचक्षणः ॥
 आद्ययाऽऽवाहनं कुर्यात् सहस्रेतिक्त्रुचा तथा ।
 आसनं पुरुष एवेदमेतावानस्येति पाद्यकम् ॥
 त्रिपादूर्ध्व उदैर्ध्वं जलस्पर्शनपूर्वकम् ।
 ततोविराडाचमनं स्नानं यत्पुरुषेण तु ॥
 पञ्चामृतं गन्धतोयं विशेषस्नपनानि च ।
 तं यज्ञं वस्त्रमित्याहुस्तस्माद्यज्ञोपवीतकम् ॥
 तस्माद्यज्ञात्सुगन्धं वै तस्मादश्वा सुपुष्पकम् ।
 भगवन्तमनुज्ञाप्य तत आवरणं यजेत् ॥
 अङ्गैराद्यावृत्तिं कुर्यात् मूर्त्तिभिस्तदनन्तरम् ।
 अग्नीशासुरवायव्यादिषु कोणेषु षट् क्रमात् ॥
 वासुदेवश्च सङ्कर्षः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः ।
 दिग्दलेषु प्रपूज्यास्ते सर्वे देवाभिमुख्यकाः ॥
 चक्रं शङ्खं गदां पद्मं विदिक्पत्रेषु चार्चयेत् ।
 कौस्तुभं खड्गमुसलौ वनमालां तथैव च ॥
 दिक्पत्रेषु प्रपूज्यैतांस्तृतीयावरणं त्विदम् ।
 ध्वजस्तु गरुडः शङ्खनिधिः पद्मनिधिस्तथा ॥
 गणपाचार्यदुर्गाश्च विष्वक्सेनस्तथैव च ।
 पूर्वाद्यष्टदले चैव चतुर्थावरणं यजेत् ॥
 इन्द्रोऽग्निश्च यमश्चैव निर्ऋतिर्वरुणस्तथा ।
 वायुः कुबेर ईशानो ब्रह्मा विष्णुश्च पञ्चमः ॥
 पूर्वाद्याशासु दशसु वज्रं शक्तिस्तथैव च ।
 दण्डः खड्गायुधं चैव पाशध्वजगदास्तथा ॥
 शूलं पद्मं च चक्रं च दिक्पालास्त्राणि वै दश ।

प्रह्लादो नारदश्चैव पुण्डरीकः पराशरः ॥
 व्यासः शुकश्चाम्बरीषो वसिष्ठो दालभ्यशौनकौ ।
 बलिर्विभीषणो भीष्मो रुक्माङ्गदस्तथाङ्गदः ॥
 भार्कण्डेयो भृगुश्चैव अर्जुनप्रमृत्वानिमान् ।
 देवस्य दक्षिणे भागे परान् भागवतान् यजेत् ॥
 सनकः सनन्दनश्चैव वसुदेवः शुकस्तथा ।
 देवस्य वामपार्श्वे तु महायोगीश्वरान् यजेत् ॥
 अस्त्रेण धूपदीपादीन् प्रोक्ष्य चक्रेण रक्षयेत् ।
 अमृतीकृत्य बीजेन निर्विषीकृत्य बीजतः ॥
 धेनुमुद्रां प्रदर्श्याथ गन्धार्घ्यैरर्चयेत्ततः ।
 धूपं यत्पुरुषं दीपं ब्राह्मणोस्य प्रदापयेत् ॥
 नैवद्यं चन्द्रमामन्त्रो गायत्र्याऽऽचमनं तथा ।
 गायत्र्या चैव ताम्बूलं कर्पूरारात्रिकादिकम् ॥
 मुखवासं मन्त्रपुष्पं दर्शयेद्दर्पणादिकान् ।
 समर्प्य तुलसीं भक्त्या नाभ्या आसीत्प्रदक्षिणम् ॥
 सप्तास्यासन्नमस्कारं स्तोत्रैः स्तुत्वा प्रसादयेत् ।
 तिलदानादि नित्यं च स्वशक्त्या च समाचरेत् ॥
 अथो गृहीतदेवाङ्गः शङ्खहस्ते करं क्षिपन् ।
 होमस्थानं प्रयायाच्च आसने तूपविश्य च ॥
 ऋष्यादिन्यासकान् कृत्वा षड्वराङ्गुलिरङ्गकान् ।
 पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य अग्रावावाहयेत्ततः ॥
 सहस्रशीर्षामन्त्रेण देवं बिम्बस्थितं तथा ।
 आधारार्दींश्च पूर्वं तु उपर्यावरणस्थितः ।
 आवाहनादिकान् कृत्वा वैष्णवाग्निं समर्चयेत् ॥
 जुहुयात् पुरुषसूक्तेन षोडशाज्यतिलात्मकैः ।

अन्नमक्षप्रमाणेन षोडशाहुतिकान् यजेत् ॥
 पुरुषसूक्तं जपेत्तत्र प्रार्थयेच्च मनोरथान् ।
 समाप्य होमं वह्निस्थं बिम्बे संयोज्य मन्त्रतः ॥
 पुनः षोडशभिर्मन्त्रैर्दद्यात्पुष्पाणि पौरुषैः ।
 पूजाजपाग्निकार्याद्यैः सुकृतं समुपार्जितम् ॥
 भगवन् देवदेवेश सङ्गृहाण नमोऽस्तु ते ।
 एतं मन्त्रं समुच्चार्य वरहस्ते जलं क्षिपेत् ॥
 मम ज्ञानादिसिद्ध्यर्थं वा विष्णुस्थिरभक्तये ।
 कामार्थासिद्धये देव भुक्तशिष्टं प्रयच्छ मे ॥
 एतद्वत्तस्य मन्त्रेण तीर्थाम्बु पिबते नरः ।
 न्यासं विधाय देवेशमुद्रास्य हृदि विन्यमेत् ॥
 यज्ञेन यज्ञं सम्पूर्णं ज्योतिश्च परमात्मनि ।
 सर्वं विष्णुमयं ध्यात्वा चिन्तयेत्पुरुषोत्तमम् ॥
 एवं सर्वं जपेद्भूयः पुरुषसूक्तार्चनक्रमम् ।
 नित्यमाराधनं कुर्यात्सहैवमधिगच्छति ॥
 धन्यो नरः स चायुष्मान् कीर्त्तिमान् पशुमान् भवेत् ।
 सुखी भूत्वा चिरं कालमन्त्रे विष्णुपुरं व्रजेत् ॥ इति ।

अथ ऋग्विधानोक्तः ।

नारायण महाबाहो शृणुष्वैकमनाः प्रभो ।
 वक्ष्ये पुरुषसूक्तस्य विधानं त्वर्चनं पुनः ॥
 अग्निकार्यं जपविधिं स्तोत्रं चैव तदात्मकम् ।
 आनुष्टुभस्य सूक्तस्य त्रिष्टुबं तस्य देवता ॥
 पुरुषो यो जगद्वीजमृषिर्नारायणः स्मृतः ।
 आद्यां न्यसेद्दामहस्ते द्वितीयां दक्षिणे तथा ॥
 तृतीयां वामपादे तु चतुर्थीं दक्षिणे तथा ।

पञ्चमीं वामजानौ तु षष्ठीं वै दक्षिणे तथा ॥
 सप्तमीं वामकर्त्र्यां तु अष्टमीं दक्षिणे तथा ।
 नवमीं नाभिमध्ये तु दशमीं हृदये तथा ॥
 एकादशीं कण्ठदेशे द्वादशीं वामबाहुके ।
 त्रयोदशीं दक्षिणे च आस्यमध्ये चतुर्दशीम् ॥
 अक्षणोः पञ्चदशीं चैव षोडशीं मूर्ध्नि विन्यसेत् ।
 यथात्मनि तथा देवे न्यासं कृत्वा विधानतः ॥
 न्यासेन तु भवेत्सोऽपि स्वयमेव जनार्दनः ।
 एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्यागं समाचरेत् ॥
 गन्धमाल्यैरभिहितैरात्मानं सम्यगर्चयेत् ।
 ततः पीठान्तमाराध्य गन्धपुष्पाक्षतैः शुभैः ॥
 आद्ययाऽऽवाहयेद्देवमृचा तु पुरुषोत्तमम् ।
 द्वितीययाऽऽसनं दद्यात् पाद्यं चैव तृतीयया ॥
 चतुर्थ्याऽर्घ्यं प्रदातव्यं पञ्चम्याऽऽचमनीयकम् ।
 षष्ठ्या स्नानं प्रकुर्वीत सप्तम्या वस्त्रमेव च ॥
 यज्ञोपवीतमष्टम्या नवम्या गन्धमेव च ।
 दशम्या पुष्पदानं स्यादेकादश्या तु धूपकम् ॥
 द्वादश्या च तथा दीपं त्रयोदश्यापोहारकम् ।
 चतुर्दश्याऽञ्जलिं कुर्यात्पञ्चदश्या प्रदक्षिणाम् ॥
 षोडश्याद्वासनं कुर्यादेवमेव समर्चयेत् ।
 स्नाने वस्त्रोपवीते च भुक्तौ चाचमनीयकम् ॥
 हुत्वा षोडशभिर्मन्त्रैः षोडशान्नस्य चाहुतीः ।
 शेषं निवेदयेत्तस्मै दद्यादाचमनं ततः ॥
 ततः षोडशभिर्मन्त्रैर्दद्यात्पुष्पाणि षोडश ।
 एवमेव समभ्यर्च्य ततः पापैः प्रमुच्यते ॥

पौरुषेण च सूक्तेन तद्विष्णोः परमेण च ।
 नैताभ्यां सदृशो मन्त्रो वेदेषूक्तश्चतुर्ष्वपि ॥
 एवं षोडशभिः पूज्य ततः सूर्यार्चनं पुनः ।
 यथा देवे तथा देहे क्षिप्त्वा पुष्पाणि वै द्विजः ॥
 जितं त इतिमन्त्रेण क्षिप्त्वा पुष्पाणि मूर्धनि ।
 क्षिप्तान्येतेषु पुष्पाणि स्वयं गृह्णाति केशवः ॥
 जितं ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन ।
 नमस्तेऽस्तु हृषीकेश महापुरुषपूर्वज ॥
 यन्नोपपद्यते किञ्चित् ध्यायेत्तन्मनसैव तु ।
 सम्पाद्यते तु तत्सर्वं देवदेवस्य चक्रिणः ॥
 ततः प्रदक्षिणं कृत्वा नत्वा चैव समाहितः ।
 बध्वा मुकुटमुद्रां तु ललाटोपरि संस्थिताम् ॥
 जप्त्वा चैव यथाशक्त्या सूक्तं देवे निवेदयेत् ।
 तदेतत्प्रयतो भूत्वा जितं त इति कीर्त्तयेत् ॥
 विसर्जनमनेनैव कर्मान्तं कारयेद्बुधः ।
 जानुभ्यां धरणीं गत्वा मूर्ध्ना हरिमथो वहेत् ॥
 भगवन् देवदेवेश पुरुषोऽसि जनार्दन ।
 क्षमस्व पुण्डरीकाक्ष भक्तस्य तु विशेषतः ॥
 ज्ञानादज्ञानतो वापि यन्न्यूनादि कृतं मया ।
 तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥
 शङ्खचक्रगदापाणिं ध्यात्वा विष्णुं समर्चयेत् ।
 षण्मासात्सिद्धिमाप्नोति एवमेनं समर्चयन् ॥
 संवत्सरेण तेनैव सायुज्यमधिगच्छति ।
 दद्यात्पुरुषसूक्तेन यः पुष्पाण्यप एव वा ॥
 अर्चितं तेन वै सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् । इति ।

अथ बौधायनोक्तः ।

अथातो महापुरुषस्याहरहः परिचर्याविधिं व्याख्यास्या-
मः । स्नात्वा शुचिः शुचौ देशे गोमयेनोपलिप्य प्रतिकृतिं कृ-
त्वाऽक्षतपुष्पैर्यथा लाभमर्चयेत् सह पुष्पोदकेन महापुरुषमावाहयेत्
ॐ भूः पुरुषमावाहयामि ॐ भुवः पुरुषमावाहयामि ॐ भूर्भुवः
सुवः पुरुषमावाहयामीत्यावाह्य आयातु भगवान् महापुरुष इति
अथ स्वागतेनाभिनन्दति स्वागतमनुवागतं भगवते महापुरुषाय
एतदामनमुपकृतमत्रास्तां भगवान् महापुरुष इति । अत्र कूर्चं ददा-
ति भगवतेऽयं कूर्चो दर्भमयस्त्रिष्टुद्धरितसुवर्णस्तं जुपस्वेति । अत्र
स्थानानि कल्पयति अग्रतः शङ्खाय कल्पयामि चक्राय कल्पया-
मि, दक्षिणतो गदायै कल्पयामि वनमालायै कल्पयामि, पश्चिमतः
श्रीवत्साय कल्पयामि गरुत्मते कल्पयामि, उत्तरतः श्रियै कल्प-
यामि सरस्वत्यै कल्पयामि, दक्षिणतः पुष्ट्यै कल्पयामि तुष्ट्यै
कल्पयामीति । अथ सावित्र्या पात्रमभिमन्त्र्य प्रक्षाल्य तिरः पवि-
त्रमित्यप आनीय सह पवित्रेणादित्यं दर्शयेदामिति ततस्तासां
त्रीणि पदा विचक्रमे इति पाद्यं दद्यात्प्रणवेनार्घ्यमथ व्याहृति-
भिर्निर्माल्यं व्यपोहोत्तरतो विध्वक्सेनाय नम इति । अथैनं
स्नापयत्यापोहिष्ठाभयो भुव इति तिसृभिः, हिरण्यवर्णाः
शुचयः पावका इति, ब्रह्मजज्ञानं, वामदेव्यर्चा यजुः पवित्रेण इत्ये-
ताभिः षड्भिः स्नापयित्वाऽद्भिस्तर्पयति केशवं नारायणं माधवं
गोविन्दं विष्णुं मधुसूदनं त्रिविक्रमं वामनं श्रीधरं हृषीकेशं प-
द्मनाभं दामोदरं तर्पयामीति तर्पयित्वा अथैतानि वस्त्रयज्ञोपवी-
तान्याचमनीयान्युदकेन, व्याहृतिभिः प्रदक्षिणमुदकं परिषिच्य,
इदं विष्णुर्विचक्रमे इति गन्धं दद्यात् । तद्विष्णोः परमं पदमिति
पुष्पम्, इरावतीत्यक्षतम्, सावित्र्या धूपम्, उदीप्यस्वेति दीपम्, देव

स्य त्वा मवितुः प्रसवेद्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् भग-
वते महापुरुषाय जुष्टं चरुं निवेदयामीति नैवेद्यम् । अथ केशवा-
दिनामभिर्द्वादशपुष्पाणि दद्यात् । शङ्खाय नमश्चक्राय नमो गदायै
नमो वनमालायै नमः श्रीवत्साय नमो गरुत्मते नमः श्रियै नमः
सरस्वत्यै नमः पुष्ट्यै नमस्तुष्ट्यै नम इति संपूज्य शिष्टैर्गन्धमाल्यै-
र्ब्राह्मणानलङ्कृत्य अथ शिष्टैर्गन्धमाल्यैरात्मानमलङ्कृत्याथैन-
मृग्यजुःसामाथर्वभिः स्तुतिभिः स्तुत्वा ध्रुवसूक्तं जप्त्वा पुरुष-
सूक्तं चान्यांश्च वैष्णवान् मन्त्रानित्येके । ॐ भूर्भुवः स्वर्महरो भ-
गवते महापुरुषाय चरुमुद्रास्यामीत्युद्रास्य प्रयातु भगवान् महा-
पुरुषोऽनेन हविषा तृप्तो हरिः पुनरागमनाय पुनः सन्दर्शनाय
चेति । प्रतिमास्थानेप्यस्वग्नावावाहनविसर्जनवर्जं सर्वं समानं
महत्स्वस्त्ययनमित्याचक्षते महत्स्वस्त्ययनमित्याचक्षत इत्याह
भगवान् बौधायन इति ।

अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तः ।

स्वाचान्तः प्रयतः स्नातः प्रविशेद्देवतागृहम् ।
नमस्कारं तु कुर्वीत तत्र भक्त्या समाहितः ॥
आपोद्दिष्टेति तिसृभिस्ततोऽर्घ्यं विनिवेदयेत् ।
हिरण्यवर्णेति तथा पाद्यं चतसृभिर्द्विज ॥
पवमानश्च मन्त्रेण देयमाचमनं भवेत् ।
इदमापः प्रवहत स्नानमन्त्रः प्रकीर्तितः ॥
रथे अक्षेषु च तथा चतस्रस्त्वनुलेपने ।
रथे अक्षेष्वयं मन्त्रोऽनुलेपने इत्यर्थः ।
युवासुवासा इति च मन्त्रो वाससि कीर्तितः ।
पुष्पं पुष्पावतीत्येव धूपं धूरसिचाप्यथ ॥
तेजोसि शुक्रमित्येव दीपं दद्याद्विचक्षणः ।

इधिकाव्णेति च तथा मधुपर्कं निवेदयेत् ॥
 हिरण्यगर्भ इत्यष्टावृचः प्रोक्ता निवेदने ।
 अन्नस्य मनुजश्रेष्ठ पानस्य च सुगन्धिनः ॥
 चामरं व्यजनादर्शं छत्रं यानासने तथा ।
 यत्किञ्चिद्देयं देवस्य सावित्र्येण निवेदयेत् ॥
 पौरुषं च जपेन्मूक्तं तेनैव जुहुयानथा ।
 इति विष्णुधर्मोत्तरोक्तो भगवत्पूजनविधिः ।
 अथ भागवतोक्तः पूजाविधिः ।
 एकादशस्कन्धे,

उद्धव उवाच ।

क्रियायोगं समाचक्ष्व भवदाराधनं प्रभो ।
 यस्माद्ये त्वां समर्चन्ति सात्वताः पुरुषर्षभ ॥
 सात्वता विष्णोर्भक्ताः ।
 श्रीभगवानुवाच ।
 न ह्यन्तोऽनन्तपारस्य कर्मकाण्डस्य चोद्धव ।
 संक्षिप्तं वर्णयिष्यामि यथावदनुपूर्वज्ञः ॥
 वैदिकस्तान्त्रिको मिश्र इति वै त्रिविधो मत्स्यः ।
 त्रयाणामीप्सितेनैव विधिना मां समर्चयेत् ॥
 यदा स्वनिगमेनोक्तं द्विजत्वं प्राप्य पुरुषः ।
 यथा यजेत मां भक्त्या श्रद्धया तन्निबोध मे ॥
 अर्चायां स्थण्डिलेऽग्नौ वा सूर्ये च हृदि वा द्विजे ।
 द्रव्येण भक्तियुक्तश्चेत्स्वगुरुं माममायया ॥
 पूर्वं स्नानं प्रकुर्वीत धौतदन्तोऽङ्गशुद्धये ।
 उभयैरपि च स्नानं मन्त्रैर्मृद्ग्रहणादिना ॥
 उभयैर्वैदिकतान्त्रिकमन्त्रैः ।

प्रागुद्भैः प्रागग्रैर्दभैः ।

आसीनः प्रागुदग्वार्चेदर्चायां त्वथ संमुखः ॥

कृतन्यासः कृतन्यासां मदर्चां पाणिनाऽऽमृजेत् ।

आमृजेत् निर्माल्यापकर्षणादिना शोधयेत् ।

कलशं प्रोक्षणीयं च यथावदुपसाधयेत् ।

तदद्भिर्देवयजनं द्रव्याण्यात्मानमेव च ॥

प्रोक्ष्य पात्राणि त्रीण्यद्भिस्तैस्तैर्द्रव्यैश्च साधयेत् ।

पाद्यार्घ्याचमनीयार्थे त्रीणि पात्राणि देशिकः ॥

देशिकः पूजकः ।

हृदा शीर्ष्णां च शिखया गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ॥

पाद्यार्घ्याचमनीयपात्राणि क्रमेण हृदादिमन्त्रैर्नमः स्वाहाव

षदरूपैः गायत्र्या च प्रत्येकमभिमन्त्रयेत् इत्यर्थः ।

पिण्डे वाय्वग्निसंशुद्धे हृत्पद्मस्थां परां मम ।

अर्णवीं जीवकलां ध्यायेन्नादान्ते सिद्धभाविनाम् ॥

तयात्मभूतया पिण्डे व्याप्ते संपूज्य तन्मयः ।

आवाह्यार्चादिषु स्थाप्य न्यस्ताङ्गं मां प्रपूजयेत् ॥

पिण्डे देहे । वाय्वग्निसंशुद्धे कोष्ठगतेन वायुना शोषिते आ-

धारगतेनाग्निना दग्धे पुनर्ललाटस्थचन्द्रमण्डलामृताप्लावनेनामृत-

मये जाते । परां श्रेष्ठाम् । जीवकलां श्रीनारायणमूर्तिं ध्यायेत् ।

कीदृशीं नादान्ते सिद्धभाविनाम् । प्रणवस्य अकारोकारमकार-

बिन्दुनादाः पञ्चांशाः तत्र नादान्ते सिद्धैर्ध्याताम् ।

तथाच श्रुतिः,

यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः ।

तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः ॥

तयाऽऽत्मभूतया स्वेनैकीभावेन चिन्तितया अमृतमये पिण्डे

दीपेन प्रभया गृहे इव व्याप्ते सति तस्मिन्नेवादौ मानसैरुपचारैः
संपूज्य तन्मयः सन् अर्चादिष्वावाह्यं स्थापनमुद्रया स्थापयित्वा
उभाभ्यां वेदतन्त्राभ्यां पूजयेत्। न्यस्ताङ्गम् आवरणादेवतासहितम्।

पाद्योपस्पर्शार्हणादीनुपचारान् प्रकल्पयेत् ।

उपस्पर्श आचमनम् । अर्हणमर्घ्यम् ।

धर्मादिभिश्च नवभिः कल्पयित्वाऽऽसनं मम ।

पद्ममष्टदलं तत्र कर्णिकाकेसरोज्ज्वलम् ॥

उभाभ्यां वेदतन्त्राभ्यां मध्ये तूभयसिद्धये ।

अयमर्थः । धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याण्यासनपर्यङ्कस्याऽऽग्नेया-
दिचतुष्कोणेषु पादाः । अधर्मादीनि पूर्वादिदिक्षु गात्राणि । आत्मा-
ऽन्तरात्मपरमात्मज्ञानात्मान इति मध्ये। मध्ये च पद्मकर्णिकायां स-
त्त्वादयस्त्रयो गुणाः सूर्यसोमाग्निमण्डलानि पूर्वादिदिक्षु पट्टिकाः ।
तत्र पूर्वादिक्रमेण मध्ये च विमलोत्कर्षिणी ज्ञाना क्रिया योगा
प्रह्वी सत्येशानानुग्रहेति नव शक्तयः । एवं यथोपदेशं धर्मादि-
भिर्नवभिः सशक्तिभिरासनं कल्पयेत् । ‘कर्णिकाकेसरोज्ज्वल-
मिति’ कर्णिकया केसरैस्तत्रस्थसूर्यादिमण्डलैश्चोज्ज्वलमित्यर्थः ।

सुदर्शनं पाञ्चजन्यं गदासीधुधनुर्हलान् ।

मुसलं कौस्तुभं मालां श्रीवत्सं चानुपूजयेत् ॥

नन्दं सुनन्दं गरुडं प्रचण्डं चण्डमेव च ।

महाबलं बलं चैव कुमुदं कुमुदेक्षणम् ॥

दुर्गा विनायकं व्यासं विष्वक्सेनं गुरुन् सुरान् ।

स्वस्वस्थानेष्वभिमुखान् पूजयेत्प्रोक्षणादिभिः ॥

सुदर्शनादिमुसलान्तान्यायुधान्यष्टदिक्षु, कौस्तुभवनमाला-
श्रीवत्सानुपरि, नन्दादिपार्षदानष्टदिक्षु, गरुडं पुरतः, दुर्गादीन्
कोणेषु, गुरुन् वामतः, सुरानिन्द्रादिलोकपालान् पूर्वादिदिक्षु

एवमेतान् देवस्याभिमुखान् प्रोक्षणादिभिरर्घ्यादिभिः पूजये-
दित्यर्थः ।

चन्दनोशीरकर्पूरकुङ्कुमागुरुवामितैः ।
सलिलैः स्नापयेन्मन्त्रैर्नित्यदा विभवे सति ॥
स्वर्णघर्मानुवाकेन महापुरुषविद्यया ।
पौरुषेणापि सूक्तेन सामभी राजनादिभिः ॥
स्वर्णघर्मानुवाकः सुवर्णं घर्मं परिवेदवेनमित्यनुवाकः ।
महापुरुषविद्या जितं ते पुण्डरीकाक्षेति । पौरुषं सूक्तं सहस्रशी-
र्षेत्यादि । राजनादीनि सामानि इन्द्रं नरोनेमधिताहवन्त इ-
त्यस्यामृचि गीतानि । आदिशब्देन रोहिणादीनि ।

वस्त्रोपवीताभरणपत्रस्रग्गन्धलेपनैः ।
अलङ्कुर्वीत सप्रेम मद्भक्तो मां यथोचितम् ॥
पत्राणि वक्षःस्थलादिषु लिखिताः पत्रभङ्ग्यः ।
पाद्यमाचमनीयं च गन्धान् सुमनसोऽक्षतान् ।
धूपदीपोपहाराणि दद्यान्मे श्रद्धयाऽर्चकः ॥
गुडपायससर्पीषि शङ्कुल्यापूपमोदकान् ।
संयावदधिसक्तृश्च विभवे सति कल्पयेत् ॥
अभ्यङ्गोन्मर्दनादर्शदन्तधावाभिषेचनम् ।
अन्नाद्यं नृत्यगीतानि पर्वणि स्युरुतान्वहम् ॥
पर्वण्येकादश्यादौ । अन्वहं प्रत्यहं वा ।
विधिना विहिते कुण्डे मेखलागर्तवेदिभिः ।
अग्निमाधाय परितः समूहेत्पाणिनोदितम् ।
विधिना स्वशृङ्खोक्तप्रकारेण । मेखलादिभिरुपलक्षिते । वहिते
निर्मिते । तदुक्तम्—

विस्तारोच्छ्रायतस्तिस्रो मेखलाश्चतुरङ्गुलाः ।

हस्तमानो भवेद्भर्त्तः सयोनिर्वेदिका तथा ॥

उदितं प्रज्वलितमग्निं परितः समूहेत् एकत्र मेलयेत् ।

परिस्तीर्याऽथ पर्युक्षेदन्वाधाय यथाविधि ।

प्रोक्षण्यासाद्य द्रव्याणि प्रोक्ष्याग्नाववाहेत माम् ॥

तप्तजाम्बूनदप्रख्यं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।

लसच्चतुर्भुजं शान्तं पद्मकिञ्जल्कवाससम् ॥

स्फुरत्किरीटकटकटिसूत्रवराङ्गदम् ।

श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभं वनमालिनम् ॥

ध्यायन्नभ्यर्च्य दारूणि हविषाभिघृतानि च ।

अभिघृतानि संसिक्तानि । दारूणि द्रव्यसमिधः ।

प्रास्याज्यभागावाधारौ दत्त्वा चोपप्लुतं हविः ॥

प्रास्य प्राक्षिप्य ।

जुहुयान्मूलमन्त्रेण षोडशर्चावदानतः ।

धर्मादिभ्यो यथान्यायं मन्त्रैः स्विष्टकृतं बुधः ॥

मूलमन्त्रेण नारायणाष्टाक्षरमन्त्रेण । तथा षोडश ऋचो यस्मिन् तेन पुरुषमुक्तेन । अवदानतः प्रत्यूचमाहुतिग्रहणेन । पुरुषमुक्तेनाराधनपक्षे स एव मूलमन्त्रस्तेनैव प्रत्यूचमवदानतो होम इति । मन्त्रैः स्वाहान्तैर्नाममन्त्रैः । यथान्यायं पूजाक्रमेणैव स्विष्टकृत् 'अग्रये स्विष्टकृते स्वाहे'ति ।

अभ्यर्च्यार्थं नमस्कृत्य पार्षदेभ्यो बलिं हरेत् ।

अभ्यर्च्येति वह्निस्थं भगवन्तमभ्यर्च्य नमस्कृत्य पार्षदेभ्यो नन्दादिभ्योऽष्टदिक्षु बलिं हरेत् ।

मूलमन्त्रं जपेद्ब्रह्म स्मरन्नारायणात्मकम् ॥

ततः पूजास्थानमागत्य देवस्याग्रे समुपविश्य यथाशक्ति मूलमन्त्रं जपेत् ।

दत्त्वाचमनमुच्छेषं विष्वक्सेनाय कल्पयेत् ।

नैवेद्ये होमे च भगवतो भोजनसमाप्तिं ध्यात्वा ऽऽचमनं
दत्त्वाच्छेषणं विष्वक्सेनाय कल्पयित्वा तदनुज्ञया पश्चात्स्वयं
भुञ्जीत ।

मुखवासं सुरभिमत्ताम्बूलाद्यमथार्हयेत् ।

सुगन्धवत्ताम्बूलाद्यं मुखवासं दत्त्वा पुनरपि अर्हयेत् पुष्पा-
ञ्जलिना पूजयेत् ।

उयगायन् गृणन् नृत्यन् कर्माण्यभिनयन् मम ।

मत्कर्थां श्रावयन् शृण्वन् मुहूर्त्तं क्षणिको भवेत् ॥

अभिनयन् स्वस्मिन्नाविष्कुर्वन् । क्षणिकः वैयग्यं परित्यज्य
लब्धावसरो भवेत् ।

स्तवैरुच्चावचैः स्तोत्रैः पौराणैः प्राकृतैरपि ।

स्तुत्वा प्रसीद भगवान्निति वन्देत दण्डवत् ॥

शिरो मत्पादयोः कृत्वा बाहुभ्यां च परस्परम् ।

प्रपन्नं पाहि मामीश भीतं मृत्युग्रहार्णवात् ॥

बाहुभ्यां दक्षिणोत्तराभ्यां परस्परं मम दक्षिणोत्तरौ पादौ
गृहीत्वा । यद्वा पृष्ठतः परस्परं निवद्धाभ्यां कृतापराध इव, प्र-
पन्नमित्यादिविज्ञप्त्या च प्रणमेत् ।

इति शेषां मया दत्तां शिरस्याधाय सादरम् ।

उद्वासयेच्चेदुद्वास्यं ज्योतिर्ज्योतिषि तत्पुनः ॥

इति अनया प्रार्थनया शेषां निर्माल्यं मया दत्तां शिरस्या-
धाय सादरम् दत्त्वा यद्युद्वासयेत्तर्हि प्रतिमायां यन्न्यस्तं ज्योति-
स्तत्पुनरपि हृत्पद्मस्थे ज्योतिष्येव उद्वासनीयम् ।

अर्चादिषु यदा यत्र श्रद्धा मां तत्र चार्चयेत् ।

सर्वभूतेष्वात्मनि च सर्वत्राहमवस्थितः ॥

एवं क्रियायोगपथैः पुमान् वैदिकतान्त्रिकैः ।
 अर्चन्नुभयतः सिद्धिं मर्त्यो विन्दत्यभीप्सिताम् ॥ इति ।
 अमन्त्रेण न वै पूज्यः स्वमन्त्रेण स्वमुद्रया ।
 स्वध्यानेन सदा पूज्यो नान्यथा पूजयेद्धरिम् ॥
 स्वमूर्तिः स्वेन मन्त्रेण पूज्यैवावाहनं विना ।
 सर्वाः शिलाः समभ्यर्च्याः पुरुषसूक्तेन नित्यशः ॥
 आवाहनऋचा दद्यात्पूर्वं पुष्पाञ्जलिं हरेः ।
 तस्यैवोन्मुखताप्राप्त्यै यागे चोद्वासने ऋचा ॥
 अन्ते पुष्पाञ्जलिं दद्यात् यागसंपूर्तिसिद्धये । इति ।
 यागे पूजायाम् । उद्वासने ऋचा उद्वासनविहितया ऋचा
 पूजान्ते पुष्पाञ्जलिं दद्यादित्यर्थः ।

अथाष्टाक्षरपूजाविधिर्नरसिंहपुराणे,
 अष्टाक्षरेण देवेशं नरसिंहमनामयम् ।
 गन्धपुष्पादिभिर्नित्यमर्चयेदच्युतं नरः ॥
 ज्ञेयश्चाष्टाक्षरो मन्त्रः सर्वपापहरः परः ।
 सर्वदुःखहरः श्रीमान् सर्वकार्यकरः शुभः ॥
 अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य ऋषिर्नारायणः स्मृतः ।
 छन्दश्च देवी गायत्री परमात्मा च देवता ॥
 गन्धपुष्पादिसकलमनेनैव निवेदयेत् ।
 अनेनैवार्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात् ॥
 किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः किं तस्य बहुभिर्मखैः ।
 ॐ नमोनारायणायेति मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ॥
 स्मृत्यर्थसारे,
 स्त्रीशूद्राणां च भवति नाम्ना वै देवतार्चनम् ।
 सर्वे चागममार्गेण कुर्युर्वेदानुसारिणः ॥

गुरुक्तेन प्रकारेण वेदवाह्येन नार्चयेत् ।

पूजान्ते पुष्पसमर्पणे विशेष उक्तः—

कूर्मपुराणे,

ध्यात्वा प्रणवपूर्वं तु देवतां च समाहितः ।

नमस्कारेण पुष्पाणि विन्यसेच्च पृथक् पृथक् ॥

पूजान्ते कर्तव्यतोक्ता तत्रैव,

निवेदयीत चात्मानं विष्णवेऽमिततेजसे ।

तदात्मा तन्मनाः शान्तस्तद्विष्णोरिति मन्त्रतः ॥ इति ।

विष्वक्सेनाय नैवेद्यांशः कियान् देय इत्याह—

सङ्ग्रहकारः,

विष्वक्सेनाय दातव्यं नैवेद्यस्य शतांशकम् ।

पादोदकं प्रसादं च लिङ्गे चण्डेश्वराय च ॥ इति ।

अथान्नैव प्रसङ्गात् मुद्रालक्षणान्युच्यन्ते ।

सङ्ग्रहे,

अर्चने जपकाले तु ध्याने काम्ये च कर्मणि ।

तत्तन्मुद्राः प्रयोक्तव्या देवतासन्निधापकाः ॥

हस्ताभ्यामञ्जलिं कृत्वाऽनामिकामूलपर्वणोः ।

अङ्गुष्ठौ निक्षिपेत्सेयं मुद्रा त्वावाहनी स्मृता ॥

अधोमुखी त्वयं चेत्स्यात् स्थापनी मुद्रिका स्मृता ।

उत्थिताङ्गुष्ठमुख्योस्तु संयोगात्सन्निधापनी ॥

अन्तःप्रवेशिताङ्गुष्ठा सैव संरोधिनी मता ।

उत्तानौ तु करौ कृत्वा प्रसार्य हृदयास्थितौ ॥

प्रसादमुद्रा विज्ञेया सर्वदेवप्रसादिनी ।

हस्तौ तु संमुखौ कृत्वा मुष्टीकृत्वा विकुञ्चयेत् ॥

तयोरुपरि चाङ्गुष्ठौ निक्षिपेद्विद्वतं तथा ।

अवगुण्ठनमुद्रेयं सर्वकामफलप्रदा ॥
 मुष्टिद्वयस्थिताङ्गुष्ठौ संमुखौ च परस्परम् ।
 संश्लिष्टावुच्छितौ कुर्यात्सेयं संमुखमुद्रिका ॥
 प्रसृताङ्गुलिकौ हस्तौ मिथः श्लिष्टौ च संमुखौ ।
 कुर्यात्स्वहृदये चेयं मुद्रा प्रार्थनसंज्ञिका ॥
 समस्तानां देवतानामेताः शस्तास्तु पूजने ।
 वामाङ्गुष्ठं तु सङ्गृह्य दक्षिणेन तु मुष्टिना ॥
 कृत्वोत्तानं तथा मुष्टिमङ्गुष्ठं तु प्रसारयेत् ।
 वामाङ्गुल्यस्तथा श्लिष्टाः संयुक्ताः सुप्रसारिताः ॥
 दक्षिणाङ्गुष्ठसंस्पृष्टा मुद्रा शङ्खस्य चोदिता ।
 हस्तौ तु संमुखौ कृत्वा संलग्नौ तु प्रसारितौ ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठकौ लग्नौ मुद्रा चक्रस्य सिद्धिदा ।
 अन्योन्याभिमुखौ हस्तौ कृत्वा तु ग्रन्थिताङ्गुली ॥
 अङ्गुल्यौ मध्यमे भूयः संलग्नौ सुप्रसारितौ ।
 गदामुद्रेयमाख्याता परा मुक्तिकरी तथा ॥
 ऊरौ तु संहतौ कृत्वा संहतावुन्नताङ्गुली ।
 तलान्तमिलिताङ्गुष्ठौ कुर्यादेषाऽब्जमुद्रिका ॥
 मुष्टिं कृत्वा तु हस्ताभ्यां वामस्योपरि दक्षिणम् ।
 कुर्यान्मुसलमुद्रेयं सर्वविघ्नप्रमर्दिनी ॥
 कनिष्ठानामिके बध्वा स्वाङ्गुष्ठेनैव वामतः ।
 शिष्टाङ्गुली तु प्रसृते संश्लिष्टे खड्गमुद्रिका ॥
 वामस्य मध्यमाग्रे तु तर्जन्यग्रं नियोजयेत् ।
 अनामिकां कनिष्ठां च तस्याङ्गुष्ठेन पीडयेत् ॥
 दर्शयेद्दक्षिणस्कन्धे धनुर्मुद्रेयमीरिता ।
 दक्षमुष्टिस्थतर्जन्या दीर्घया बाणमुद्रिका ॥

अङ्गुष्ठतर्जन्यग्राभ्यां सज्ये नाराचमुद्रिका ।
 मिथः कनिष्ठिके वध्यात्तर्जनीभ्यामनामिके ॥
 अनामिकोर्ध्वगश्लिष्टदीर्घमध्यमयोरधः ।
 अङ्गुष्ठाग्रद्वयं न्यस्येद्योनिमुद्रेयमीरिता ॥
 हस्तौ तु संमुखौ कृत्वा ग्रथयित्वा कनिष्ठिके ।
 मिथस्तर्जनिके श्लिष्टे श्लिष्टावङ्गुष्ठकौ तथा ॥
 मध्यमानामिके द्वे तु द्वौ पक्षाविव कुञ्चयेत् ।
 एषा गरुडमुद्रा स्यादशेषविषनाशिनी ॥
 हस्तावधोमुखौ कृत्वा संयुक्ताश्चाङ्गुलीर्दश ।
 परस्परं तु सर्वास्ता मालिनी मुद्रसंज्ञिका ॥
 हस्तद्वये त्वथो वक्रे संमुखे च परस्परम् ।
 वामाङ्गुलीर्दक्षिणस्य चाङ्गुलीनां हि सन्धिषु ॥
 प्रदर्श्य मध्यमाभ्यां तु तर्जन्यौ द्वे प्रयोजयेत् ।
 कनिष्ठे द्वेऽनामिकाभ्यां युञ्ज्यात्सा धेनुमुद्रिका ॥
 आवाहने तु या मुद्रा सैवोक्ता तु विसर्जने ।
 अङ्गुष्ठतर्जनीवर्जे मुष्टिं कृत्वा तु दक्षिणम् ॥
 अङ्गुष्ठाग्रे तु तर्जन्याः पार्श्वाग्रं संप्रपीडयेत् ।
 तर्जन्याः पीड्यमानाया बलादुन्मोचने सति ॥
 अङ्गुष्ठं प्रहरत्येव दक्षिणं तु छुटित्यतः ।
 एषा स्याच्छोटिका मुद्रा रजोघ्नी परिकीर्तिता ॥
 दक्षाङ्गुष्ठे पराङ्गुष्ठं क्षिप्त्वा हस्तद्वयेन तु ।
 सावकाशमेकमुष्टिं कुर्यात्सा कुम्भमुद्रिका ॥
 उच्छ्रितं दक्षिणाङ्गुष्ठं वामाङ्गुष्ठेन बन्धयेत् ।
 तर्जनीमध्यमासन्धिर्निर्गताङ्गुष्ठाष्टिका ॥
 अधोमुखी दीर्घरूपा मध्यमा विघ्नमुद्रिका ।

विघ्नमुद्रा विघ्नेश्वरमुद्रा ।

मुसलाकृतिमुद्रा तु सौरमुद्रेति कीर्त्तिता ।

वाममुष्टिः स्वाभिमुखः बद्धः पुस्तकमुद्रिका ॥

पद्माकारौ करौ कुर्यादूर्ध्वाग्रौ कर्णसंमितौ ।

ध्यायेद्देवीवदात्मानं लक्ष्मीमुद्रेयमुच्यते ॥

एता देव्याः प्रयत्नेन मुद्राराशीः प्रदर्शयेत् ।

मणिबन्धे स्थितौ कृत्वा प्रसृताङ्गुलिकौ करौ ॥

कनिष्ठाङ्गुष्ठयुगले मिलित्वाऽन्तः प्रसारयेत् ।

सप्तजिह्वाख्यमुद्रेयं वैश्वानरवशङ्करी ॥

मुष्टिं कृत्वा कराभ्यां च वामस्योपरि दक्षिणम् ।

कृत्वा शिरसि संयुज्याद्दुर्गामुद्रेयमीरिता ॥

स्पर्शयेद्द्वामहस्ताग्रं वामहस्तस्य मूलतः ।

दक्षिणेन नमस्कारमुद्रा ह्येषा प्रकीर्त्तिता ॥

संहताङ्गुलिकौ हस्तौ ईषदूर्ध्वाङ्गुलौ ततः ।

तलमूलात्कनिष्ठान्तं पार्श्वं संहृत्य यत्नतः ॥

अञ्जल्याख्या भवेदेषा सर्वसाधारणी त्वियम् ।

अधोमुखे वामहस्ते ऊर्ध्वस्थं दक्षहस्तकम् ॥

क्षिप्त्वाऽङ्गुलीरङ्गुलीभिः संयोज्य परिवर्त्तयेत् ।

प्रोक्ता संहारमुद्रेयं सर्वसाधारणी त्वियम् ॥ इति ।

इति मुद्रालक्षणानि ।

अथ विष्णुपूजनप्रयोगाः ।

तत्र गृह्यपरिशिष्टोक्तः प्रयोगः प्रथमं कथ्यते ।

पूजासम्भारान् सम्पाद्य स्नात्वा कृतनित्यक्रियः पूजागृह-

द्वारमागत्य द्वारदेशे

अपसर्पन्तु ये भूता ये भूता भुवि संस्थिताः ।

ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाङ्गया ॥

इतिहस्ततालत्रयेण विघ्नानुन्मार्य ततोऽन्तः प्राविश्येमं मन्त्रं जपेत् । येभ्यो माता मधुमत्पिन्वते पयः । एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे इति । पूर्वोक्ते शुचिनि आसने उपविशेत् । तत्र मन्त्रः

पृथिव त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।

त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

प्राणानायम्य देशकालौ सङ्कीर्त्य ॐ विष्णुविष्णुविष्णुः अथ विष्णुप्रीतिकामः श्रीविष्णुपूजनं करिष्ये इति सङ्कल्प्य शङ्खपाद्यार्घ्याचमनीयपात्राणि प्रणवं जपन्नाङ्घ्रिः पूरयित्वा तेषु गन्धाक्षतपुष्पाणि निक्षिप्य गायत्र्याऽभिमन्त्र्य तीर्थान्यावाह्य शङ्खोदकेन आपोहिष्ठा मयोभुवस्तान ऊर्जं दधातन । महेरणाय चक्षसे ॥ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते हनः । उशनीरिवमातरः ॥ तस्मा अरङ्गमामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा चनः ॥ इतिमन्त्रैरात्मानं आयतनं यजनाङ्गानि च प्रत्येकं मन्त्रान्ते प्रोक्षयेत् । प्रतिप्रधानं गुणावृत्तिरितिन्यायात् करणमन्त्रेषु मन्त्रान्ते कर्मादिरितिवचनाच्च । प्रोक्षणावृत्त्या तदङ्गमन्त्राणामप्यावृत्तिः । क्रियाङ्गोदकुम्भं च गन्धपुष्पाक्षतैः पूजयेत् । ततः ओं विष्णवे नम इति आवाहनासनपाद्यार्घ्याचमनीयस्नानाचमनवस्त्रयुगलाचमनोपवीताचमनगन्धपुष्पधूपदीपोपहाराचमनमुखवासस्तोत्रप्रणामप्रदक्षिणाविसर्जनानि कुर्यात् ।

अथ वैतानेवोपचारान् ओं इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्यपांसुरे ॥ इति मन्त्रेण दद्यात् । असम्पन्नानुपचारान् जलपुष्पादिना दद्यात् । मनसा वा दद्यात् । अथवा सहस्रशीर्षेतिषोडशाग्निः प्रत्यूचं षोडशोपचारान् कुर्यात् । अत्राचमनं पृथगुपचारो न भव-

ति स्नानवस्त्रोपवीतोपहारोत्तराणामाचमनानां तत्तदङ्गत्वं, प्रणाम-
 प्रदक्षिणे च स्तोत्रविसर्जनाङ्गे नोपचारान्तर्भूते अत उपचारेषु
 न षोडशत्वव्याघातः । अन्ये तूपचारान् गायत्र्या जातवेदस
 इत्यृचा वा प्राजात्यया वा व्याहृतिभिर्वा प्रणवेन वा कुर्वन्ति ।
 तत्रैते मन्त्राः । ॐजातवेदसे सुनवामसोममरातीयतो निदहाति
 वेदः । स नः पर्षदतिदुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः॥
 प्रजापतिऋक् ॐप्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा रूपा-
 णि परिता बभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयः स्याम
 पतयो रयीणाम् ॥ इति । ॐभूर्भुवः स्वरिति व्याहृतयः । अत्र
 यथापि व्याहृतयः सप्त तथापि प्रायश्चित्तहोमलक्षहोमादिषु ति
 सृणामेव व्याहृतीनां दर्शनात्तिस्र एव । गणपतिस्कन्दसूर्यसर-
 स्वतीशक्तित्र्यम्बकलक्ष्मीपूजनान्येवमेव भवन्ति परन्तु तत्तल्लिङ्गम-
 न्नैः कार्याणि । ते च मन्त्राः गणेशस्य—गणानां त्वा गणपतिं ह-
 वामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत
 अनः शृण्वन्तूतिभिः सीद सादनम् ॥ स्कन्दस्य—कुमारश्चित्पितरं
 न्दमानं प्रतिनानामरुद्रोपयन्तम् । भूरेर्दातारं सत्पतिं शृणीषेस्तुत
 स्त्वं भेषजारास्यस्मे ॥ सूर्यस्य—ॐआकृष्णेन रजसा वर्त्तमानो निवे-
 शयन्नमृतं मर्त्यं च । हिरण्ययेन सविता रथेनादेवो याति भुवना-
 नि पश्यन् ॥ इति । सरस्वत्याः—ॐपावकानः सरस्वती वाजेभि-
 र्वाजिनीवती । यज्ञं वस्तुधिया वसुः ॥ शक्तेस्तु जातवेदसे इति
 पूर्वलिखितः । रुद्रस्य—ॐत्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
 उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ श्रियः—ॐगन्धद्वारां
 दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपहृ-
 ये श्रियम् ॥ अथवा तेषामपि देवानां गायत्रीजातवेदसे प्रजापतेव्या
 हृतिभिः प्रणवेन वा पूजां कुर्यात् ॥

इति गृह्यपरिशिष्टोक्तः पूजाप्रयोगः ।

अथ शौनकोक्तविष्णुपूजनप्रयोगः ।

ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय कृतावश्यकक्रियः शुचिभूत्वा नियत-
मानसो गुरुन् प्रणम्य नद्यादौ स्वगृहोक्तविधिना स्नात्वा चन्द-
नादिना तिलकं कृत्वा आत्मानं भूषणादिभिरलङ्कृत्य मौक्तिक-
रुद्राक्षादिमालां धृत्वा पवित्रपाणिः मन्त्र्यावन्दनायाग्निहोत्रादि-
काः स्वक्रियाः कृत्वा पादद्वन्द्वप्रक्षालनं कृत्वाऽऽचम्य पूजागृहं
प्रविश्य वितानतोरणादिवति मण्डपे स्वस्तिकाद्यासने उपविश्य

अपसर्पन्तु ये भूता ये भूता भुवि संस्थिताः ।

ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥

इति विघ्नानुत्सार्य

बाणमुद्रां योनिमुद्रां चक्रमुद्रां च दर्शयेत् ।

मुस्थिरो भव ईशानो भव मां रक्ष रक्ष च । इति ।

अस्त्राय फट् इत्युक्त्वा दिव्यान्तरिक्षभूमिष्ठान् विघ्नानस्त्रेण वारयेत् ।
स्वर्णमयं चतुर्द्वारं विमलं मुशोभितं ध्यानरचितं मण्डपं स्मरेत् ।
तत्र नानारत्नसूचितं मुक्ताफलालङ्कृतं सिंहासनं सौवर्णमति-
सुन्दरं स्मरेत् । ततो द्वारपालपूजनम् । तत्रादौ आसन उपविष्ट
एव ॐ गणेशाय नमः इति गन्धादिभिः गणेशं पूजयेत् । तथा
सूर्यादीनपि वक्ष्यमाणान् पूजयेत् । ॐ सूर्याय नमः । ॐ तिलक-
स्वामिने नमः । ॐ क्षेत्रपालाय नमः । ॐ धात्रे नमः । ॐ विधात्रे नमः
इति । ततः पूर्वद्वारे ॐ भद्राय नमः । ॐ सुभद्राय नमः । ॐ अ-
ङ्गायै नमः । ॐ अय्यमुनायै नमः । दक्षिणद्वारशाखयोः ॐ वलाय
नमः । ॐ प्रवलाय नमः । ॐ चिच्छक्त्यै नमः । ॐ मायाशक्त्यै नमः ।
अथ पश्चिमद्वारशाखयोः ॐ चण्डाय नमः । ॐ प्रचण्डाय नमः ।
ॐ गौयै नमः । ॐ श्रियै नमः । अथोत्तरद्वारशाखयोः ॐ जयाय

नमः । ॐ विजयाय नमः । ॐ शङ्खाय नमः । ॐ पद्मनिधये नमः ।
 एवं द्वारपालपूजनं कृत्वा वामाङ्गं संकोचयन् दक्षिणेन प्रविशेत् ।
 ततो अस्त्राय फट् इत्यनेन मन्त्रेण विघ्नोत्सारणं कुर्यात् । ततो
 दक्षिणपादपार्श्वनिघातत्रयं कृत्वा आसन उपविश्य प्राणानायम्य
 देशकालौ सङ्कीर्त्य ॐ अद्य धर्मकामो वाऽर्थकामः कामकामो मोक्ष-
 कामो वा श्रीविष्णुपूजनं करिष्ये इति सङ्कल्प्य भूतशुद्धिं कुर्यात् ।
 यथा यमिति बीजानुसन्धानेन देहं शुष्कं भावयेत् । रमिति
 वद्विबीजानुसन्धानेन दग्धं भावयेत् । ततो वमित्यमृतबीजेन आप्लुतो
 देह इति भावयेत् । इति भूतशुद्धिः । अथ मातृकान्यासः ।
 अस्य मातृकान्यासस्य ब्रह्मा ऋषिर्गायत्रीछन्दः मातृका
 सरस्वती देवता अंबीजं अः शक्तिः मातृकान्यासे विनि-
 योगः । तत्र ऋष्यादिन्यासः । ब्रह्मा ऋषिः शिरसि । गायत्री-
 च्छन्दो मुखे । मातृका सरस्वती देवता हृदि । ॐ अ मस्तके ।
 आ मुखवृत्ते । इ दक्षिणनेत्रे । ई वामनेत्रे । उ दक्षिणकर्णे । ऊ वा-
 मकर्णे । ऋ दक्षिणनासायाम् । ॠ वामनासायाम् । लृ दक्षिण-
 गण्डे । लृ वामगण्डे । ए ऊर्ध्वोष्ठे । ऐ अधरोष्ठे । ओ ऊर्ध्वदन्तेषु
 औ अधोदन्तेषु । अं मूर्ध्नि । अः मुखे । क दक्षिणभ्रुजमूले । ख
 कूर्परे । ग मणिबन्धे । घ अङ्गुलीमूले । ङ दक्षिणहस्ताङ्गुल्यग्रे । च
 वामहस्तमूले । छ वामकूर्परे । ज वाममणिबन्धे । झ वामाङ्गुलीमूले ।
 ञ वामकराङ्गुल्यग्रे । ट दक्षिणपादमूले । ठ जानुनि । ड गुल्फे ।
 ढ पादाङ्गुलीमूले । ण पादाङ्गुल्यग्रे । त वामपादमूले । थ वाम-
 पादजानुनि । द गुल्फे । ध वामपादाङ्गुलीमूले । न पादाङ्गुल्यग्रे ।
 प दक्षिणपार्श्वे । फ वामपार्श्वे । ब त्रिके । भ नाभौ । म जठरे । य
 हृदये । र दक्षिणकक्षायाम् । ल वामकक्षायाम् । श हृदादिदक्षि-
 णकरान्तम् । ष हृदादिवामकरान्तम् । स हृदादिदक्षिणपादान्तम् ।

हृद्दादिवामपादान्तम् । क्ष जठरादाननान्तं न्यसेत् । इति
मातृकान्यासः । अस्य पुरुषमृक्तस्य नागायण ऋषिः पञ्च-
दशानामनुष्टुप् अन्त्यानां त्रिष्टुप्छन्दः जगद्बीजं पुरुषो देवता न्यासे
पूजने च विनियोगः । ॐ अङ्गुष्ठाग्रे गोविन्दाय नमः । तर्जन्यां
महीधराय नमः । मध्यमायां हृषीकेशाय नमः । अनामिकायां
त्रिविक्रमाय नमः । कनिष्ठायां विष्णवे नमः । करमध्ये माधवाय
नमः । अथ देहाङ्गन्यासः । मस्तके केशवाय नमः । भाले
नारायणाय नमः । कर्णयोर्मधवाय नमः । अक्ष्णोर्गोविन्दाय
नमः । नासयोर्विष्णवे नमः । मुखे मधुसूदनाय नमः । कण्ठे
त्रिविक्रमाय नमः । बाहोर्वामनाय नमः । हृदि श्रीधराय नमः ।
नाभ्यां हृषीकेशाय नमः । कक्ष्यां पद्मनाभाय नमः । पादयोर्दा-
मोदराय नमः । ॐ तद्गङ्गाशीर्षा वामकरे न्यसेत् । पुरुषण्वेति
दक्षिणकरे । एतावानिति वामपादे । त्रिपादूर्ध्वमिति दक्षिणपादे ।
ततोविराडिति वामजानौ । यत्पुरुषेणेति दक्षजानौ । तं यज्ञमिति
वामकक्ष्याम् । तस्माद्यज्ञादिति दक्षिणकक्ष्याम् । तस्माद्यज्ञादिनि
नाभ्याम् । तस्मादश्वा इति हृदि । यत्पुरुषमिति कण्ठे । ब्राह्मणो-
स्येति वामभुजे । चन्द्रमा इति दक्षिणभुजे । नाभ्या आसीदिति
मुखे । सप्तास्यासन्निति भ्रुवोः । यज्ञेन यज्ञमिति मूर्धनि । ततः
षडङ्गं कुर्यात् । ॐ अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे ।
पृथिव्याः सप्तधामभिः हृदयाय नमः । ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे
त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पादौ सुरे शिरसे स्वाहा । ॐ त्रीणि
पदा विचक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन्
शिखायै वषट् । ॐ विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे ।
इन्द्रस्य युज्यः सखा कवचाय हुम् । ॐ तद्विष्णोः परमं पदं
सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् नेत्रत्रयाय वौषट् ।

ॐ तद्विप्रासो विपन्यवो जायृवांसः समिन्धते । विष्णोर्यत्परमं
पदम् अस्त्राय फट् । अथात्मरक्षान्यासः

पुरस्तात्केशवः पातु चक्री जाम्बूनदप्रभः ।
पश्चान्नारायणः पातु शङ्खी जीमूतमन्निभः ॥
ऊर्ध्वं पातु गदी रामो माधवेन्दीवरप्रभः ।
दक्षिणे पातु गोविन्दो धन्वी नीरसमप्रभः ॥
वामे पातु हली विष्णुः पद्मकिञ्जल्कसन्निभः ।
अरविन्दाभ आग्नेय्यां मुसली मधुमूदनः ॥
त्रिविक्रमोऽपि नैर्ऋत्यां ज्वलत्पावकसन्निभः ।
पद्मजाप्रभुरीशान्यां श्रीधरः पट्टिषायुधः ॥
विद्युत्प्रभो हृषीकेशो ह्यधो मुद्गरसायुधः ।
हृत्पद्मे पद्मनाभस्तु सहस्रार्कसमप्रभः ॥
सर्वायुधः सर्वशक्तिरिन्द्रशक्तिसमप्रभः ।
दामोदरस्तु सर्वाङ्गे आत्मानं पातु नित्यशः ॥
एवं दिग्बन्धनं कृत्वा गायत्र्या विन्यसेत्ततः ।

ॐ भूः हृदयाय नमः । ॐ भुवः शिरसे स्वाहा । ॐ स्वः शि-
खायै वषट् । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं कवचाय हुम् । ॐ भर्गो देवस्य धी-
महि नेत्रत्रयाय वौषट् । धियो यो नः प्रचोदयात् अस्त्राय फट् ।
ततः फडिति कलशं वहिः प्रक्षाल्य हुमिति अन्तः प्रक्षाल्य ॐ-
नम इति मन्त्रेण शुद्धजलेन प्रपूरयेत् । गन्धादिभिः सम्पूज्य ॐ
ब्रह्मणे नम इति निरीक्षणं कुर्यात् । ॐ विष्णवे नमः इत्यवगुण्ठ-
नं कुर्यात् । ॐ नमः शिवायेति दिग्बन्धनं कुर्यात् । ततो मालि-
न्यमूर्तीकरणगरुडसुरभिमुद्राभी रक्षणं कुर्यात् । तत इमं मे गङ्गे य-
मुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचतापरुण्या । असिकन्या मरुद्वृधे
वितस्तयार्जीकीये शृणु या सुषोमया ॥ इति तीर्थान्यावाह्य गायत्र्या

दशवारमभिमन्त्र्य

कलशस्य मुखे विष्णुः कण्ठे रुद्रः समाश्रितः ।

मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्थिताः ॥

कुक्षौ तु सागराः सप्त सप्तद्वीपा वसुन्धरा ।

ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो हथर्वकः ॥

अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलशं तु ममाश्रिताः ।

पुष्टिः शान्तिश्च गायत्री सावित्री च सरस्वती ॥

आयान्तु देवपूजार्थं दुरितक्षयकारकाः ।

एतन्मन्त्रोक्तदेवांश्च पूजयेच्च यथाविधि ॥

ॐविष्णवे नमः । ॐरुद्राय नमः । ॐब्रह्मणे नमः । ॐमा-
तृगणेभ्यो नमः । ॐसागरेभ्यो नमः । ॐसप्तद्वीपवत्यै वसुन्धरा-
यै नमः । ॐऋग्वेदाय नमः । ॐयजुर्वेदाय नमः । ॐसामवेदा-
य नमः । ॐअथर्ववेदाय नमः । ॐअङ्गेभ्यो नमः । ॐपुष्ट्यै नमः ।
ॐशान्त्यै नमः । ॐगायत्र्यै नमः । ॐसावित्र्यै नमः । सरस्वत्यै नमः ।
इति कलशस्थापनम् । अथ शङ्खस्थापनम् । ॐफद् इति
शङ्खं बहिः प्रक्षाल्य ॐहुमित्यन्तश्च प्रक्षाल्य नमः इति कलशोद-
केन प्रपूर्य गन्धादिभिः पूजयेत् । ततः शङ्खमुद्रां प्रदर्श्य प्रार्थये-
त् । तत्र मन्त्रः

त्वं पुरा सागरोत्पन्नो विष्णुना विधृतः करे ।

निर्मितः सर्वदेवैश्च पाञ्चजन्य नमोऽस्तु ते ॥

गर्भा देवारिनारीणां विशीर्यन्ते सहस्रशः ।

तव नादेन पाताले पाञ्चजन्य नमोऽस्तु ते ॥

ततो गायत्र्याष्टवारमभिमन्त्र्य त्रिपादूर्ध्वमिति देवं शङ्खे न्यसे-
त् सान्निध्यं शङ्खे कुर्यात् । ततः शङ्खोदकेन आत्मानं पूजाद्रन्या-
णि भूमिं च फडिति सम्प्रोक्षयेत् । ततः ॐआत्मने नमः । ॐ-

अन्तरात्मने नमः । ॐपरमात्मने नमः । ॐज्ञानात्मने नम इति
 आत्मचतुष्टयं पूजयेत् । ततो गन्धादिना सकर्णिकमष्टपत्रं वि-
 लिख्य मूर्ध्नि हस्तं दत्त्वा अच्युतोऽहमनन्तोऽहं ब्रह्माहमस्मीति-
 भावयेत् । ततश्चन्दनलिप्तकरस्थपुष्पाण्याग्राय दक्षिणभागे क्षि-
 पेत् । ततः स्योनापृथिवि नो भवानृक्षरानिवेशनी । यच्छानः
 शर्म सप्रथाः इति मन्त्रेण गन्धादिभिर्भूमिं पूजयेत् । ततः अर्घ्य-
 पाद्याचमनीयमधुपर्कार्थं पात्रचतुष्टयमुत्तरोत्तरं स्थापयित्वा जलं
 दत्त्वा गन्धपुष्पैः पूजयेत् । ततोऽर्घ्यपात्रे गन्धपुष्पयवाक्षतकुशा-
 ग्रतिलदूर्वासर्षपान् क्षिपेत् । पाद्यपात्रे दूर्वाश्यामाकपद्मविष्णुक्रान्ता
 दद्यात् । आचमनीयपात्रे एलालवङ्गकूर्पूरकङ्कोलजातीफलमुरा
 दद्यात् । मधुपर्कपात्रे दधिमधुसर्पीषि दद्यात् । तत ओमित्यर्घ्यपा-
 त्रमभिमन्त्र्य पाद्यपात्रं गायत्र्याभिमन्त्र्य आचमनीयपात्रं व्याहृ-
 भिरभिमन्त्र्य मधुपर्कपात्रं गायत्र्याभिमन्त्रयेत् । ततो गन्धपुष्प-
 वस्त्रादिपूजाद्रव्यजातं गायत्र्याभिमृशेत् । ततो नवकोष्ठां भूमिं
 कृत्वा मध्यप्राग्दक्षिणपश्चिमोत्तरासु पञ्चामृतपात्रपञ्चकं स्थाप-
 यित्वा सुगन्धितैलामलकचूर्णपिष्टसुगन्धोष्णोदकपात्राणि विदि-
 क्षु स्थापयित्वा गन्धपुष्पादिना सम्पूज्य तत्रस्थविद्यादिनवदेव-
 ताः पात्रस्थापनक्रमेण पूजयेत् । यथा ॐ विद्यायै नमः । ॐ
 अविद्यायै नमः । ॐप्रकृत्यै नमः । ॐमायायै नमः । ॐतेज-
 स्विन्यै नमः । ॐप्रबोधिनीयै नमः । ॐसत्त्वाय नमः । ॐरजसे
 नमः । ॐतमसे नमः । इति पूजयित्वा चक्रधेतुमुद्रा गरुडमुद्राः
 प्रदर्श्य गायत्र्याभिमृशेत् । ततः शङ्खोदकेन फडितिमन्त्रेण पीठं
 प्रोक्ष्य गन्धादिना पीठे उपर्युपरि आधारशक्त्यादि पूजयेत् ।
 यथा ॐआधारशक्तये नमः । ॐप्रकृतये नमः । ॐकूर्माय
 नमः । ॐअनन्ताय नमः । ॐवराहाय नमः । ॐपृथ्व्यै नमः ।

ॐक्षीराणवाय नमः । ॐश्वेतद्वीपाय नमः । ॐसुवर्णमण्डपाय
 नमः । ॐहमप्राकाराय नमः । ॐसुवर्णवेदिकायै नमः । ॐ
 सिंहामनाय नमः । पीठस्य दक्षिणे गुरुभ्यो नमः । वामे ॐदु-
 र्गायै नमः । ॐविघ्नेशाय नमः । ॐक्षेत्रपालाय नमः । अग्रे ॐ
 गरुडाय नमः । ईशाने ॐविष्वक्मेनाय नमः । ततः पूर्वादिक्र-
 मेण ॐधर्माय नमः । ॐज्ञानाय नमः । ॐवैराग्याय नमः । ॐऐ-
 श्वर्याय नमः । विदिक्षु ॐअधर्माय नमः । ॐअज्ञानाय नमः ।
 ॐअवैराग्याय नमः । ॐअनैश्वर्याय नमः । मध्ये ॐकन्दाय
 नमः । ॐमूलनालाय नमः । ॐपद्माय नमः । ॐपत्रेभ्यो नमः ।
 ॐकेसरेभ्यो नमः । ॐकर्णिकायै नमः । मध्ये ॐसूर्याय नमः ।
 ॐसोमाय नमः । ॐअग्निमण्डलाय नमः । ॐशक्तिमण्डलाय नमः ।
 ॐब्रह्मणे नमः । ॐविष्णवे नमः । ॐईशानाय नमः । ॐऋग्वेदाय
 नमः । ॐयजुर्वेदाय नमः । ॐसामवेदाय नमः । ॐअथर्वणे नमः । ॐ
 आत्मने नमः । ॐअन्तरात्मने नमः । ॐपरमात्मने नमः । ॐकृताय
 नमः । ॐत्रेतायै नमः । ॐद्वापराय नमः । ॐकलये नमः । ॐस-
 त्वाय नमः । ॐरजसे नमः । ॐतमसे नमः । ॐअग्निम्ने नमः ।
 ॐगरिम्णे नमः । ॐलघिम्ने नमः । ॐमहिम्ने नमः । ॐप्राप्त्यै नमः
 ॐप्राकाश्याय नमः । ॐईशित्वाय नमः । ॐवशित्वाय नमः ।
 प्रागादिक्रमेण ॐविमलायै नमः । ॐउत्कर्षिण्यै नमः । ॐज्ञा-
 नायै नमः । ॐक्रियायै नमः । ॐयोगायै नमः । ॐप्रज्ञायै नमः ।
 ॐसत्यायै नमः । ॐईशायै नमः । मध्ये ॐअनुग्रहायै नमः ।
 एताः सम्पूज्य ॐनमो भगवते विष्णवे सर्वभूतात्मसंयोगवासु-
 देवाय योगपीठात्मने नमः । पुष्पाण्यञ्जलौ गृहीत्वा तस्मिन्
 पीठे

नाभिमध्येस्थितं पद्मकर्णिकाकेसरस्थितम् ।

अष्टैश्वर्यसमायुक्तं श्वेतमत्यन्तनिर्मलम् ॥

श्वेताञ्जस्थं पद्मकरं गदिनं शङ्खचक्रिणम् ।

शुद्धस्फटिकसङ्काशं सर्वाभरणभूषितम् ॥

देवं मुपुष्णा मार्गेण आनीय ब्रह्मरन्ध्रकम् ।

वामनासापुटे ध्यात्वा निर्गतं स्वाञ्जलिस्थितम् ॥

भावयित्वा तानि पुष्पाणि पीठस्थितपूज्यप्रतिमादौ क्षिप्त्वा सहस्रशीर्षेतिमन्त्रेणावाहनं कुर्यात् । तत आवाहनादिचतुर्दशमुद्राः प्रदर्शयेत् । ताश्च आवाहनी स्थापनी संमुखीकरणी सन्निरोधिनी प्रसादमुद्रा अवगुण्ठनमुद्रा शङ्खचक्रगदापद्मसलखङ्गधनुर्वाणमुद्राः । तत इमं मन्त्रं पठेत्—

भोस्वामिन् जगतां नाथ यावत्पूजावसानकम् ।

तावत् संप्रीतिभावेन विम्बेऽस्मिन् सन्निधौ भव ॥

इति प्रार्थ्य पादयोः पुष्पाञ्जलिं क्षिपेत् । ततः पूर्ववत् पुरुषमूक्तेन देवशरीरेऽपि न्यासं कुर्यात् । पुरुष एवेदमित्यासनम् । एतावानस्येति पाद्यम् । त्रिपादूर्ध्वमित्यर्घ्यम् । ततोविराडिति आचमनीयम् । स्नानं यत्पुरुषेणेति । पञ्चामृतगन्धोदकविशेषस्नानानि अनेनैव मन्त्रेण कुर्यात् । तत आचमनम् । तं यज्ञमिति वस्त्रयुगलम् । तत आचमनम् । तस्माद्यज्ञादिति यज्ञोपवीतम् तत आचमनं दद्यात् । तस्माद्यज्ञादिति गन्धम् । तस्मादश्वा इति पुष्पाणि दद्यात् । ततो भगवत आज्ञां प्राप्य आवरणदेवताः पूजयेत् । यथा आग्नेये कोणे हृदयाय नमः । ईशकोणे शिरसे स्वाहा । नैर्ऋत्ये शिखायै वषट् । वायव्ये कवचाय हुम् । आग्नेये नेत्रत्रयाय वौषट् । सर्वदिक्षु अस्त्रायफट् । ततः प्राग्दले ॐवासुदेवाय नमः । दक्षिणपत्रे ॐसङ्कर्षणाय नमः । पश्चिमे ॐप्रद्युम्नाय नमः । उत्तरदले ॐअनिरुद्धाय नमः । आग्नेये ॐशङ्खाय

नमः । नैर्ऋत्यदले ॐचक्राय नमः । वायव्यदले ॐगदायै नमः ।
 ईशदले ॐपद्माय नमः । ततः पूर्वदले ॐकौस्तुभाय नमः ।
 दक्षिणे ॐखड्गाय नमः । पश्चिमपत्रे ॐमुसलाय नमः । उत्तरद-
 ले ॐवनमालायै नमः । ततः प्रागादिक्रमेण ॐध्वजाय नमः ।
 ॐगरुडाय नमः । ॐशङ्खनिधये नमः । ॐपद्मनिधये नमः । ॐग-
 णपाय नमः । ॐआचार्याय नमः । ॐदुर्गायै नमः । ॐविश्वक्सेनाय
 नमः । पुनः प्रागादिक्रमेण ॐइन्द्राय नमः । ॐअग्नेये नमः । ॐयमाय
 नमः । ॐनैर्ऋताय नमः । ॐवरुणाय नमः । ॐवायवे नमः ।
 ॐकुबेराय नमः । ॐईशानाय नमः । ऊर्ध्वं ब्रह्मणे नमः ।
 अधो विष्णवे नमः । पुनः प्रागादिक्रमेण ॐवज्राय नमः । ॐश-
 क्तये नमः । ॐदण्डाय नमः । ॐखड्गाय नमः । ॐपाशाय नमः ।
 ॐअङ्कुशाय नमः । ॐध्वजाय नमः । ॐगदायै नमः । ॐशूलाय
 नमः । ॐऊर्ध्वं पद्माय नमः । ॐअधश्चक्राय नमः । देवस्यदक्षिणे
 भागे ॐअर्जुनाय नमः । ॐप्रह्लादाय नमः । ॐनारदाय नमः
 ॐपुण्डरीकाय नमः । ॐपराशराय नमः । ॐव्यासाय नमः । ॐशु-
 काय नमः । ॐअम्बरीषाय नमः । ॐवासिष्ठाय नमः । ॐदालभ्या-
 य नमः । ॐशौनकाय नमः । ॐवल्लये नमः । ॐविभीषणाय नमः ।
 ॐभीष्माय नमः । ॐरुक्माङ्गदाय नमः । ॐअङ्गदाय नमः । ॐमार्क-
 ण्डेयाय नमः । ॐभृगवे नमः । वामभागे ॐसनकाय नमः । ॐ
 सनन्दनाय नमः । ॐवसुदेवाय नमः । इत्यावरणपूजा । ततः ॐ-
 फट् इति धूपादिपात्राणि प्रोक्ष्य चक्रमुद्रया संरक्ष्य अमृतीकृत्य
 गरुडमुद्रां धेनुमुद्राञ्च प्रदर्श्य गन्धाद्यैरभ्यर्चयेत् । यत्पुरुष-
 मिति धूपं दद्यात् । ब्राह्मणोऽस्येति दीपम्, चन्द्रमामनस इति नैवे-
 द्यम्, गायत्र्या आचमनं दद्यात् । गायत्र्या ताम्बूलं कर्पूरारात्रि
 कं मन्त्रपुष्पं दद्यात् । आदर्शदर्शनम् । तुलसीपत्रादिकं समर्प्य

नाभ्या आसीदिति प्रदक्षिणं कुर्यात् । सप्तास्यासान्निति नमस्कारम् । स्तोत्रैः स्तुत्वा प्रसादयेत् । ततो देवस्यानुज्ञां प्रार्थ्य होमस्थानं गत्वा आसने उपविश्य पुरुषसूक्तस्य ऋष्यादि संस्मृत्य न्यासं कृत्वा अग्निप्रतिष्ठां कृत्वा प्रतिमास्थं देवं सहस्रशीर्षेत्यग्नावावाह्याऽग्निं पूजयित्वा आज्यतिलान्नानामन्यतमद्रव्येण पुरुषसूक्तेन प्रतिमन्त्रं जुहुयात् । पुरुषसूक्तं जपित्वा सम्प्रार्थ्य बद्धिस्थं भगवन्तं विम्बे संयोज्य पुरुषसूक्तोक्तैः षोडशभिर्मन्त्रैः पुष्पाणि समर्प्य

जपपूजाग्निकार्याद्यैः सुकृतं समुपार्जितम् ।

भगवन् देवदेवेश सङ्गृहाण नमोऽस्तु ते ॥

इति मन्त्रेण भगवद्धस्ते जलं क्षिपेत् । ततः

मम ज्ञानादिसिद्ध्यर्थं वा विष्णुस्थिरभक्तये ।

कामार्थसिद्धये देव भुक्तशिष्टं प्रयच्छमे ॥

इति मन्त्रेण भुक्तोच्छिष्टं प्रसादत्वेन गृह्णीयात् । ततो भगवतः पादोदकं पिबेत् । पुनः पुरुषसूक्तेन न्यासं विधाय देवेश-मुद्रास्य यज्ञेन यज्ञमिति मन्त्रेण हृदि विन्यसेत् । ततो भगवन्तं चिरं ध्यात्वा सच्चिदानन्दमयो भूत्वा चिरं तिष्ठेत् ।

इति शौनकोक्तोभगवत्पूजनविधिः सपरिकरः ।

अथ ऋग्विधानोक्तो भगवत्पूजनविधिः ।

अस्य पुरुषसूक्तस्य नारायणऋषिः आद्यानामनुष्टुप्छन्दः अन्त्यानां त्रिष्टुप्छन्दः पुरुषो देवता नारायणपूजने विनियोनः । आद्या-मृचं वामहस्ते न्यसेत् । द्वितीयां दक्षिणहस्ते । तृतीयां वामपादे । चतुर्थीं दक्षिणपादे । पञ्चमीं वामजानौ । षष्ठीं दक्षिणजानौ । सप्तमीं वामकव्याम् । अष्टमीं दक्षिणकव्याम् । नवमीं नाभिमध्ये । दशमीं हृदि । एकादशीं कण्ठे । द्वादशीं वामबाहौ । त्र-

योदर्शी दक्षिणवाहौ । मुखे चतुर्दशीम् । अक्ष्णोः पञ्चदशीम् ।
षोडशीं मूर्ध्नि न्यसेदिति । एवमेव देवशरीरेऽपि न्यासं कुर्या-
त् । ततो गन्धमाल्याभ्यामात्मानमलङ्कृत्य पीठपूजनं कुर्यात् ।
तच्च आधारशक्तये नम इति आरभ्य ओं नमो भगवते विष्णवे
नम इति मन्त्रान्तं शौनकोक्तपूजान्तर्गतमेव बोध्यम् । तस्मिन् पीठे
भगवन्तं शङ्खचक्रगदापद्मपाणिं सजलजलदमुन्दरं संवीतपीताम्ब-
रं कमलदलललितलोचनं लसन्किरीटकुण्डलकेयूरकङ्कणं रत्नख-
चितक्षुद्रमुद्रान्वितकराङ्गुलीकं कटितटविलसद्रत्नमेखलं गोविन्दं
परमानन्दमाद्यया ऋचा आवाहयेत् । द्वितीयया आसनम्, तृती-
यया पाद्यम्, चतुर्थ्याऽर्घ्यम्, पञ्चम्याऽऽचमनीयकम्, षष्ठ्या
स्नानम्, सप्तम्या वस्त्रम्, यज्ञोपवीतमष्टम्या, गन्धं नवम्या, दश-
म्या पुष्पाणि, एकादश्या धूपम्, द्वादश्या दीपम्, त्रयोदश्यापहा-
रम्, चतुर्दश्या नमस्कारम्, पञ्चदश्या प्रदक्षिणां कृत्वा षोडश्या-
द्वासयेत् । अत्र स्नानवस्त्रयज्ञोपवीतभुजिषु आचमनं देयम् । ततः
पूर्ववद्धोमं कुर्यात् । ततः प्रत्यृचं पुष्पाणि षोडश दद्यात् । अथवा
इमां यथोक्तां पूजां तद्विष्णोः परममिति मन्त्रेण कुर्यात् । अथवा

जितं ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन ।

नमस्तेऽस्तु हृषीकेश महापुरुषपूर्वज ॥

इति मन्त्रेण पूजयेत् । ततो ललाटेऽञ्जलिं बध्वा पुरुषमूक्तं
जप्त्वा जपपूजानिवेदनं कुर्यात् । जितं त इति पुनर्जप्त्वा जानु-
भ्यां धरणीं गत्वा मूर्द्ध्नि हरिं धृत्वा क्षमापयेत् ।

भगवन् देवदेवेश पुरुषोऽसि सनातन ।

क्षमस्व पुण्डरीकाक्ष भक्तस्य तु विशेषतः ॥

ज्ञानादज्ञानतो वापि यन्न्यूनादि कृतं मया ।

तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ इति विसर्जयेत् ।

इति ऋग्विधानोक्तपूजनप्रयोगः ।

अथ वौधायनोक्तपूजनप्रयोगः ।

स्नातः शुचिः शुचौ देशे गोमयेनोपलिप्ते पूर्वोक्तशालग्रामा-
दिप्रतिमायां भगवन्तं महापुरुषं पुष्पाक्षतैर्यथालाभं पूजयेत् ।
ओंभूः पुरुषमावाहयामि ओंभुवः पुरुषमावाहयामि ॐभूर्भु-
वः स्वः पुरुषमावाहयामि इत्यावाह्य, आयातु भगवान् महापुरु-
ष इति स्वागतेनाभिनन्द्य स्वागतं भगवते महापुरुषायैतदासनमु-
पकृतमत्रास्तां भगवान् महापुरुष इति । अत्र कूर्चं ददाति भग-
वतेऽयं कूर्चो दर्भमयस्त्रिवृद्धरितसुवर्णस्तं जुषस्व । अथ शङ्खदीनां
स्थानकल्पना । यथा, अग्रतः शङ्खाय कल्पयामि चक्राय कल्पयामि ।
दक्षिणतो गदायै कल्पयामि वनमालायै कल्पयामि । पश्चिमतः श्रीव-
त्साय कल्पयामि गरुत्मते कल्पयामि । उत्तरतः श्रियै कल्पयामि
सरस्वत्यै कल्पयामि । दक्षिणतः पुष्ट्यै कल्पयामि तुष्ट्यै क-
ल्पयामि इति स्थानानि कल्पयेत् । सावित्र्या पात्राण्यभिमन्त्र्य
प्रक्षाल्य ॐतिरः पवित्रमतिनीताः आपो धारयमातिगुः । देवेन
सवित्रोत्पूता वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः । इति मन्त्रेण अपः प्रक्षि-
प्य ॐत्रीणि पदा विचक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्मा-
णि धारयन् ॥ इति मन्त्रेण पाद्यं दत्त्वा ॐमित्यर्घ्यं दत्त्वा ॐभू-
भुवः सुवरिति निर्माल्यं व्यपोह्य उत्तरतो विश्वक्सेनाय नमः
इति क्षिपेत् । अथ स्नानम् । तत्र मन्त्राः ॐआपोहिष्ठामयो भु-
वस्तान ऊर्जेदधातन । महेरणाय चक्षसे ॥ ॐयोवः शिवतमो
रसस्तस्य भाजयते हनः । उशतीरिव मातरः ॥ ॐतस्मा अ-
रङ्गमामवो यस्य क्षयाय जिवन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥ ॐ-
हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः ।
अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्तान आपः शः स्योना भवन्तु ॥

ॐ ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विंशतः सुरुचो वेन आवः ।
 सवुध्न्या उपमा अस्य विष्टाः सतश्च योनिमसतश्च विवः ।
 एताभि ऋग्भिर्भगवन्नं स्नापयित्वा अद्भिस्तर्पयति । तद्यथा,
 ॐ केशवं तर्पयामि । ॐ नारायणं तर्पयामि । ॐ माधवं तर्पया-
 मि । ॐ गोविन्दं तर्पयामि । ॐ विष्णुं तर्पयामि । ॐ मधुसूदनं
 तर्पयामि । ॐ त्रिविक्रमं तर्पयामि । ॐ वामनं तर्पयामि । ॐ श्री-
 धरं तर्पयामि । ॐ हृषीकेशं तर्पयामि । ॐ पद्मनाभं तर्पयामि ।
 ॐ दामोदरं तर्पयामि । इति । अथ वस्त्रयज्ञोपवीताचमनीयानि
 उदकपूर्वं दत्त्वा ॐ भूर्भुवः सुव इति प्रदक्षिणमुदकं परिषिच्य
 इदं विष्णुर्विचक्रमे इति गन्धं दद्यात् । ॐ तद्विष्णोः परमं पदमि-
 ति पुष्पं दत्त्वा ॐ इरावती धेनुमती हि भूतर्त० मूयवशिनी मनवे
 दशस्या। व्यस्कन्ना रोदसी विष्णवेते दाधर्थं पृथिवीमभितो म-
 यूखैः स्वाहेति अक्षतान् समर्प्य, सावित्र्या धूपं दद्यात् । ॐ उ-
 दीप्यस्व जातवेदोपग्रं निर्ऋतिं मम । पशूँश्च मह्यमावह जीव-
 नं च दिशोदश इति दीपं दद्यात् । ॐ देवस्य त्वा सवितुः प्रस-
 वेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् भगवते महापुरुषाय जु-
 ष्ठं चरं निवेदयामीति नैवेद्यं दत्त्वा आचमनं च दत्त्वा केशवा-
 दिद्वादशनामाभिः तर्पणवत् द्वादशपुष्पाणि दद्यात् । ततः ॐ श-
 ङ्खाय नमः । ॐ चक्राय नमः । ॐ नमो गदायै । ॐ नमो वनमा-
 लायै । ॐ श्रीवत्साय नमः । ॐ गरुत्मते नमः । ॐ नमः श्रियै ।
 ॐ सरस्वत्यै नमः । ॐ पुष्ट्यै नमः । ॐ तुष्ट्यै नम इति गन्धमा-
 ल्यैः संपूज्य शिष्टैर्गन्धमाल्यैर्ब्राह्मणानलङ्कृत्य तच्छेषेण चात्मा-
 नमलङ्कृत्याथैनमृग्यजुः सामाथर्वभिः स्तुत्वा ॐ ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा
 पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे । ध्रुवं विश्वमिदं जगत् ध्रुवो रा-
 जाविशामयम् ॥ ध्रुवं ते राजा वरुणो ध्रुवं देवो बृहस्पतिः । ध्रुवं त

इन्द्रश्चाग्निश्च राष्ट्रं धारयतां ध्रुवम् ॥ ध्रुवं ध्रुवेण हविषाभि सोमं
मृषामसि । अथोऽत इन्द्रः केवलीर्विशोवलिर्हि तस्करत् ॥ इति
पठित्वा पुरुषसूक्तेन स्तुत्वा ॐ भूर्भुवः स्व र्महरो भगवते महापुरुषाय
चरुमुद्रासयामीति निवेदितं चरुमुद्रास्य ततः ॐ भूः पुरुषमुद्रास-
यामि ॐ भुवः पुरुषमुद्रासयामि ॐ स्वः पुरुषमुद्रासयामि ॐ भू-
र्भुवः स्वः पुरुषमुद्रासयामीत्युद्रास्य प्रयातु भगवान् महापुरुषोऽ-
नेन हविषा तृप्तो हरिः पुनरागमाय पुनः सन्दर्शनाय चेति प्रति-
मास्थानेष्वप्स्वग्नावावाहनविसर्जनवर्जं सर्वं समानम् ।

इति बौधायनोक्तपूजाप्रयोगः ।

अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तः पूजाप्रयोगः ।

तत्र पूजकः स्नात आचान्तः प्रयतो देवागारं प्रविश्य भग-
वन्तं नमस्कृत्य ॐ आपो हि ष्ठेति तिसृभिरर्थं निवेद्य ओंहिरण्यवर्णाः
शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः । अग्निं या गर्भं
दधिरे विरूपास्तान आपः शः स्योना भवन्तु ॥ ॐ यासां रा-
जा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यञ्जनानाम् । मधुश्च्युतः
शुचयो याः पावकास्तान आपः शः स्योना भवन्तु ॥ ओं यासां
देवा दिवि कृण्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति । याः पृथि-
र्वीं पयसोन्दन्ति शुक्रास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु ॥ ॐ-
शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापः शिवया तनुवोपस्पृशत त्वचं मे । स-
र्व्वाः अग्नीः रप्सुषदो हुवे वोमयिवर्चो बलमोजो निधत्त ॥ इति
पाद्यं दत्त्वा ॐ पवमानः सुवर्जनः पवित्रेण विचर्षणिः । यः पोता स
पुनातु मा इत्याचमनं दद्यात् । ॐ इदमापः प्रवहतावद्यं च मलं
च यत् यच्चाभिदुद्रोहानृतं यच्चशेषे अभीरुणम् । आपो मा तस्मादेन-
सः पवमानश्च मुञ्चतु । इति मन्त्रेण स्नानम् । राजनसामाप्यध्ये-
तव्यम् । तत्र तद्योनि ऋक् ॐ इन्द्रं नरोनेमधिताहवन्ते यत्पा-

र्यायुनजते धियस्ताः । शूरोनृषाताश्वसश्चकान आगोमति व्रजे
 भजात्वं नः ॥ इति । ॐ ध्रुवासुवासाः परिवीत आगात् स उ
 श्रेयान् भवति जायमानः । तं धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वा-
 ध्यो मनसा देवयन्तः इति वाससी दत्त्वा ॐ श्रथे अक्षेषु वृषभस्य
 वाजे वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे । इन्द्रं या देवी सुभगा जजा-
 न सा न आगन् वर्चसा संविदाना ॥ ॐ श्रया राजन्ये दुन्दुभा-
 वायतायाम् अश्वस्य क्रन्दे पुरुषस्य मायां । इन्द्रं या देवी सु-
 भगा जजान सान आगन् वर्चसा संविदाना ॥ ॐ श्रया हस्तिनि द्वी-
 पिनि या हिरण्ये त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु । इन्द्रं या देवी सुभगा
 जजान सा न आगन् वर्चसा संविदाना ॥ एभिर्मन्त्रैर्गन्धं द-
 द्यात् । ॐ पुष्पावतीः प्रमूवतीः फलिनीरफला उत । अश्वा इव-
 सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः ॥ इति पुष्पाणि दत्त्वा ॐ श्रुरसि
 धूर्वधूर्वन्तं धूर्वतं योस्मान् धूर्वतितं धूर्वयं वयं धूर्वामः । देवानाम-
 सि वह्नितमं सस्त्रितमं पमितमं जुष्टतमं देवहूतमम् इति धूपं दद्यात् ।
 ॐ तेजोऽसि शुक्रमस्य मृतमसि धामनामासि । प्रियं देवानामना-
 धृष्टं देवयजनमसि ॥ इति दीपं दद्यात् । ॐ दधिक्राव्णो अकार्षे जि-
 ष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभिनो मुखोकरत्पण आयूधषि तारिषत् ।
 इति मधुपर्कं निवेदयेत् । एषो हि देवः प्रदिशो नु सर्वाः पूर्वो हि जा-
 तः स उगर्भे अन्तः । स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखो
 स्वास्तिष्ठति विश्वतोमुखः । ॐ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतो मुखो वि-
 श्वतोबाहुस्त विश्वतस्पात् । संबाहुभ्यां धमति संपतत्रैर्घावाभूमी
 जनयन् देव एकः ॥ ॐ वेनस्तत्पश्यन् विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र
 विश्वं भवत्येकनीडम् । यस्मिन्निदं संचविचैति सर्वं स भोतः प्रोतश्च
 विभु प्रजाम् । ॐ प्रतद्वोचेदमृतं नुविद्वान् गन्धर्वो नामनिहितं गुहासु
 त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्त्वद्वेद स पितुः पिता सत् ॥ ॐ सनो-

बन्धुर्जनिता सविधाता धामानि वेदभुवनानि विश्वा । यत्र देवा
अमृतमानशानास्तृतीये धामान्यभ्यैरयन्त ॥ ओंपरिद्यावा पृथिवी
यन्ति सद्यः परिलोकान् परिदिशः परिसुवः । ऋतस्य तन्तुं वि-
ततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत्प्रजासु । ओं परीत्य लोकान् परी-
त्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च । प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्यात्मनात्मानमभिसम्बभूव । ॐसदसस्पतिमद्भुतं प्रिय-
मिन्द्रस्य काम्यम् । सन्निमेधामयासिषम् । एभिर्मन्त्रैर्नैवेद्यसम-
र्पणं कुर्यात् । ततः पानीयाचमनचामरव्यजनादीनि गायत्र्या
दद्यात् । पुरुषसूक्तं जप्त्वा तेनैव जुहुयात् ॥

इति विष्णुधर्मोत्तरोक्तः पूजनप्रयोगः ॥

अथ श्रीभागवतोक्तः पूजाप्रयोगः ।

प्रातर्हरिं स्मृत्योत्थाय कृतावश्यकक्रियो दन्तधावनपूर्वकं
वैदिकतान्त्रिकमन्त्रैः स्नात्वा कृतसन्ध्यावन्दनादिक्रियः प्रागग्र-
दर्भेष्वासीनः प्रागास्य उदङ्मुखो वा स्थिरप्रतिमासंमुखो वा
आचम्य देशकालौ स्मृत्वा श्रीकृष्णप्रीतये भगवत्पूजनं करि-
ष्ये इति सङ्कल्प्य पुरुषसूक्तादिमन्त्रैः कृतन्यासः कृतन्यासां
भगवन्मूर्तिं निर्माल्याद्यपाकरणेन शोधयेत् । ततः कलशशङ्खपा-
द्यार्चाचमनीयपात्राण्यासादयेत् । तेषु जलं प्रक्षिप्य तत्र पाद्यपात्रं
ॐनम इत्यभिमन्त्र्य अर्घ्यपात्रं च ॐस्वाहा इत्यभिमन्त्र्य आच-
मनीयपात्रं ॐवषट् इत्यभिमन्त्र्य गायत्र्या सर्वाणि पुनरभिम-
न्त्रयेत् । ततो देहे कोष्ठगतेन वायुना शोषिते आधारगतेनाग्नि-
ना दग्धे पुनर्ललाटस्थचन्द्रमण्डलामृताप्लावनेनामृतमये जाते परां
जीवकलां श्रीनारायणरूपां नादान्ते सिद्धभावितां स्मरेत् । अ-
मृतमये पिण्डे दीपप्रभया गृह इव व्याप्ते सति मानसैरुपचारैः
संपूज्य तन्मयः सन् अर्चादिष्वावाह्यं स्थापनशुद्धया स्थापयित्वा

वैदतन्त्राभ्यां पीठपूजनपूर्वकं पूजयेत् । तत्र पीठपूजा यथा, आ-
 श्रेयादिचतुष्कोणेषु आसनपादभावनया ॐधर्माय नमः । ॐज्ञा-
 नाय नमः । ॐवैराग्याय नमः । ॐऐश्वर्याय नमः । पूर्वा-
 दिदिक्षु आसनगात्रभावनया ॐअधर्माय नमः । ॐअज्ञानाय नमः
 ॐअवैराग्याय नमः । ॐअनैश्वर्याय नमः । मध्ये आसनपादिकाभाव-
 नया ॐआत्मने नमः । ॐअन्तरात्मने नमः । ॐपरमात्मने
 ॐज्ञानात्मने नमः । ॐसत्त्वाय नमः । ॐरजसे नमः । ॐतमसे
 नमः । ॐसूर्याय नमः । ॐसोमाय नमः । ॐअग्नये नमः इति । ततः
 प्रागादिक्रमेण ॐविमलायै नमः ॐउत्कर्षिण्यै नमः ॐज्ञानायै नमः ।
 ॐक्रियायै नमः । ॐयोगायै नमः ॐप्रह्वयै नमः । ॐसत्यायै नमः
 ॐईशानायै नमः । मध्ये ॐअनुग्रहायै नमः । तस्मिन् पीठे
 आवाह्य स्थापनमुद्रया स्थापयित्वा पूजयेत् । पाद्यार्घ्याचमनस्ना-
 नवस्त्रोपवीतगन्धपुष्पादि वैदिकैस्तान्त्रिकैर्मन्त्रैर्देयम् । तत्र स्नाने
 स्वर्णघर्मानुवाको जप्तव्यः । स यथा, सुवर्णं धर्मं परिवेद वेनम् ।
 इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम् । अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम् ।
 ब्रह्मान्वविन्दद्दशहोतारमर्णे । अन्तःप्रविष्टः शास्ता जनानाम्
 एकः सन् बहुधा विचारः । शत ५ शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति ।
 सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति । सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति । समान-
 सीन आत्मा जनानाम् ॥ १ ॥ अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां ५
 सर्वात्मा । सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति । चतुर्होतारो यत्र सम्पदं
 गच्छन्ति देवैः । समानसीन आत्मा जनानाम् । ब्रह्मेन्द्रमग्निं ज-
 गत्तः प्रतिष्ठाम् । दिवआत्मानं ५ सवितारं बृहस्पतिम् । चतुर्हो-
 तारं प्रदिशोनुक्लृप्तम् । वाचो वीर्यं तपसान्वविन्दत् । अन्तः प्रवि-
 ष्टं कर्त्तारमेतम् । त्वष्टारं ५ रूपाणि विक्वर्बन्तं विपश्चिम् ॥ २ ॥
 अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम् । चतुर्होतृणामान्मानं कवयो विचिक्वुः ।

अन्तः प्रविष्टं कर्त्तारमेतम् । देवानां बन्धुनिहितं गुहासु । अमृतैर्न
 क्लृप्तं यज्ञमेतम् । चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः । शतं नियुतः
 परिवेदं विश्वा विश्ववारः । विश्वमिदं वृणाति । इन्द्रस्यात्मा
 निहितः पञ्चहोता । अमृतं देवानामायुः प्रजानाम् ॥ ३ ॥ इदं राजा
 न सवितारमेतम् । वायोरात्मानं कवयो निचिक्युः । रश्मिं
 रश्मीनां मध्ये तपन्तम् । ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति । य आ-
 ण्डकोशे भुवनं विभार्त्ति । अनिर्विण्णः सन्नथलोकान् विचष्टे ।
 यस्याण्डकोशं शुष्ममाहुः प्राणमुल्वम् । तेन क्लृप्तो मृतेनाहमस्मि ।
 सुवर्णं कोशं रजसा परीवृतम् । देवानां वसुधानीं विराजम् ॥ ४ ॥
 अमृतस्य पूर्णां तामुकलां विचक्षते । पादं षड्होतुर्नकिलाविवित्से
 येन रर्त्तवः पञ्चधोतक्लृप्ताः । उत वा षड्धा मनसोतक्लृप्ताः । तं षड्हो
 तारमृतुभिः कल्पमानम् । ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति । अन्तः
 प्रविष्टं कर्त्तारमेतम् । अन्तश्चन्द्रमसि मनसा चरन्तम् । सहैव
 सन्तं न विजानन्ति देवाः । इन्द्रस्यात्मानं शतधा चरन्तम् ॥ ५ ॥
 इन्द्रो राजा जगतो य ईशे । सप्तहोता सप्तधा विक्लृप्तः । परेण
 तन्तुं परिषिच्यमानम् । अन्तरादित्ये मनसा चरन्तम् । देवानां
 हृदयं ब्रह्मान्वविन्दत् । ब्रह्मैतद्ब्रह्मण उज्जभार । अर्कं श्रोतन्तं
 सरिरस्य मध्ये । आयस्मिन्सप्त पेरवः । मेहन्ति बहुलां श्रियम् ।
 बह्वश्वामिन्द्रगोमतीम् ॥ ६ ॥ अच्युतां बहुलां श्रियम् । सह-
 रिवृष्टवित्तमः । पेरुरिन्द्राय पिन्वते । बह्वश्वामिन्द्रगोमतीम् ।
 अच्युतां बहुलां श्रियम् । मह्यमिन्द्रो नियच्छतु शतं शता अस्य
 युक्ता हरीणाम् । अर्वाङ्गायातु वसुभी रश्मिरिन्द्रः । प्रमं हमाणो
 बहुलां श्रियम् । रश्मिरिन्द्रः सविता मे नियच्छतु ॥ ७ ॥
 घृतं तेजोमधुमदिन्द्रियम् । मय्ययमग्निर्दधातु । हरिः पतङ्गः पट-
 री सुपर्णः । दिविक्षयो नभसा य एति । स न इन्द्रः कामवरं

ददातु । पञ्चारं चक्रं परिवर्तते पृथु । हिरण्यज्योतिः सरिरस्य
मध्ये । अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदेति । स न इन्द्रः कामवरं ददातु
सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम् ॥ ८ ॥ एको अश्वो वहति सप्त-
नामा । त्रिनाभिक्रमजरमनर्वम् । येनेमा विश्वा भुवनानि
तस्थुः । भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे । तपोदीक्षामृषयः सुवर्दिदः ।
ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम् । तदस्मै देवा अभिसन्नमन्तु ।
श्वेतं रश्मिं वोभुज्यमानम् । अपां नेतारं भुवनस्य मोषाम् ।
इन्द्रं निचिकथुः परमे व्योमन् ॥ ९ ॥ रोहिणीः पिङ्गला एक-
रूपाः । क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः । शतं सहस्राणि प्रयुतानि
नाव्यानाम् । अयं यः श्वेतो रश्मिः । परिसर्वमिदं जगत् । प्रजां
पशून्धनानि । अस्माकं ददातु । श्वेतो रश्मिः परिसर्वं बभूव ।
सुवन्महं पशून्विश्वरूपान् । पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया ॥ १० ॥
हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः । समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते ।
मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः । पतङ्गो वाचं मनसा विभर्ति ।
तां गन्धर्वोवदद्भर्मे अन्तः । तां द्योतमानां स्वयं मनीषाम् ।
ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति । ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः ।
विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः । अग्निस्ता अग्रे प्रमुमोक्तु
देवः ॥ ११ ॥ प्रजापतिः प्रजया संविदानः । वीतं स्तुके स्तुके ।
युवमस्मासु नियच्छतम् । प्रप्रयन्नपतिं तिर । ये ग्राम्याः पशवो
विश्वरूपाः । विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः । तेषां सप्तानामिह रन्ति-
रस्तु । रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय । य आरण्याः पशवो
विश्वरूपाः । विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः ॥ १२ ॥ वायुस्ता अग्रे प्रमु-
मोक्तु देवः । प्रजापतिः प्रजया संविदानः । इडाग्रे सृष्टं घृतवच्च-
राचरम् । देवा अन्वविन्दन्गुहाहितम् । य आरण्याः पशवो
विश्वरूपाः । विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः । तेषां सप्तानामि-

हरन्तिरस्तु । रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्य्याय ॥ १३ ॥
 राजनसाम् पुरुषसूक्तं च एतानि स्नाने जपेत् । जितं ते पुण्ड-
 रीकाक्ष इत्यपि जपेत् स्नानकाले । ततः पुष्पान्तं पूजयित्वा
 प्रागादिक्रमेण सुदर्शनादीन् पूजयेत् । तद्यथा, ॐ सुदर्शनाय
 नमः । ॐ पाञ्चजन्याय नमः । ॐ गदायै नमः । ॐ असये नमः ।
 ॐ इन्द्राय नमः । ॐ धनुषे नमः । ॐ हलाय नमः । ॐ मुसलाय
 नमः । इति । उपरि कौस्तुभाय नमः । ॐ वनमालायै नमः । ॐ श्री-
 वत्साय नमः । अष्टदिक्षु ॐ नन्दाय नमः । ॐ सुनन्दाय नमः ।
 ॐ गरुडाय नमः । ॐ प्रचण्डाय नमः । ॐ चण्डाय नमः । ॐ म-
 हावलाय नमः । ॐ कुमुदाय नमः । ॐ कुमुदेक्षणाय नमः । पुरतः
 ॐ गरुडाय नमः । आग्नेयादिकोणेषु ॐ दुर्गायै नमः । ॐ विना-
 यकाय नमः । ॐ व्यासाय नमः । ॐ विष्वक्सेनाय नमः । वाम-
 तः ॐ गुरुभ्यो नमः । प्रागादिक्रमेण ॐ इन्द्राय नमः । ॐ अ-
 ग्रये नमः । ॐ यमाय नमः । ॐ निर्ऋतये नमः । ॐ वरुणाय
 नमः । ॐ वायवे नमः । ॐ सोमाय नमः । ॐ ईशानाय नमः ।
 ॐ ब्रह्मणे नमः । ॐ अनन्ताय नमः । एतान् देवस्याभिमुखान्
 अर्घ्यादिभिः पूजयेत् । ततो धूपदीपनैवेद्यं नानाविधं समर्पये-
 त् । ततो होमं यथावद्विहिते कुण्डे प्रकुर्वीत । तद्यथा, अग्निं सं-
 स्थाप्य परिमन्त्रीर्य्यं पर्युक्ष्य अन्वाधाय प्रोक्षन्पुदकेन आसादित
 द्रव्यं प्रोक्ष्य बह्वौ प्रमाणवाक्यप्रतिपादितरूपमावाहयेत् । तत
 इमसमिधो घृताक्ताः प्रास्य ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये ।
 ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय । ॐ अग्रये स्वाहा इदमग्रये । ॐ-
 सोमाय स्वाहा इदं सोमाय इति हुत्वा मूलमन्त्रेण नारायणा-
 ष्टाक्षरेण पुरुषसूक्तपोडशकृग्भिर्जुहुयात् प्रत्यूचम् । ततः पूजाक्र-
 मेण धर्मादिभ्य एकैकामाहुतिं दत्त्वा अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति

स्विष्टकृतं हुत्वा वह्निस्थं भगवन्तं पूजयित्वा नन्दादिभ्यः पूर्वोक्तेभ्यो बलिं दद्यात् । ततः पूजास्थानमागत्य देवस्याग्रे समुपविश्य मूलमन्त्रं जप्त्वा नैवेद्ये होमे च भगवतो भोजनसमार्पितं ज्ञात्वाऽऽचमनं दत्त्वाच्छेषं विष्वक्सेनाय दद्यात् । ताम्बूलादि दत्त्वा पुष्पाञ्जलित्रयं दद्यात् । ततो गीतनृत्यवादित्रस्तोत्रपाठदिकं कृत्वा भगवन् प्रसीदेति दण्डवत् नमस्कुर्व्यात् । ततो वामदक्षिणाभ्यां पाणिभ्यां वामदक्षिणौ पादौ स्वस्तिककरणेन धृत्वा प्रार्थयेत् प्रपन्नं पाहि मामीश भीतं मृत्युग्रहार्णवात् ।

ततो निर्माल्यं शिरसा धृत्वा उद्भासयितुं योग्यं भगवन्तं प्रतिमादिस्थमात्मज्योतिषि निदध्यात् ।

इति श्रीभागवतोक्तः पूजाप्रयोगः ॥

अथ नमस्कारमन्त्राः बृहन्नारदीये,

नताः स्म विष्णुं जगदेकनाथं स्मरत्समस्तार्चिहरं परेशम् ।

स्वभावशुद्धं परिपूर्णभावं वदन्ति तं ज्ञानगतं च तज्ज्ञाः ॥

ध्येयः सदा योगिजनैः परात्मा स्वेच्छाशरीरैः कृतदेवकार्यः ।

जगत्स्वरूपो जगदादिनाथस्तस्मै नमामः पुरुषोत्तमाय ॥

यन्नामसङ्कीर्तनतो मुरारेः समस्तपापं प्रशमं प्रयाति ।

तमीशमाद्यं पुरुषं पुराणं नताः स्म विष्णुं पुरुषार्थसिन्ध्वै ॥

यत्तेजसा भान्ति दिवाकराद्यानातिक्रमन्त्यब्धिनदीनदाद्याः ।

कालात्मकं तं त्रिदशाधिनाथं नताः स्म देवं पुरुषार्थरूपम् ॥

जगत्करोत्यब्जभवो ह्यजस्रं पुनन्ति लोकान् श्रुतयश्च विप्राः ।

तमादिदेवं सगुणं निदानं यदाज्ञया तं प्रणताः स्म विष्णुम् ॥

वरं वरेण्यं मधुकैटभारिं मुरासुराभ्यर्चितपादपीठम् ॥

सद्भक्तसङ्कल्पितसिद्धिदं तं ज्ञानैकवेद्यं प्रणताः स्म देवम् ।

अनादिमध्यान्तमजं परेशमवेद्यमज्ञानतिरोहितानाम् ॥

सच्चित्सदानन्दकृतस्वरूपं रूपादिहीनं प्रणताः स्म देवम् ॥
 नारायणं विष्णुमनन्तमीशं पीताम्बरं पद्मभवादिसेव्यम् ।
 यज्ञप्रियं यज्ञकरं विशुद्धं नताःस्म सर्वोत्तममिष्टदं तम् ॥

इति ॥

अथ कश्यपोक्तं वामनस्तोत्रम् ।

नमो नमस्तेऽखिलकारणाय नमो नमस्तेऽखिलपालकाय ।
 नमो नमस्तेऽमरनायकाय नमोनमो दैत्यविमर्दनाय ॥
 नमोनमोभक्तजनप्रियाय नमोनमः सज्जनरञ्जनाय ।
 नमोनमो दुर्जननाशनाय नमोऽस्तु तस्मै जगदीश्वराय ॥
 नमोनमः कारणवामनाय नारायणायामितविक्रमाय ।
 श्रीशार्ङ्गचक्रासिगदाधराय नमोऽस्तु तस्मै पुरुषोत्तमाय ॥
 नमोनमोऽर्केन्दुविलोचनाय नमोऽस्तु ते यज्ञफलप्रदाय ।
 नमोऽस्तु यज्ञाङ्गविराजिताय नमोऽस्तु ते सज्जनबल्लभाय ॥
 नमो जगत्कारणकारणाय नमोऽस्तु शब्दादिविवर्जिताय ।
 नमोऽस्तु ते दिव्यसुखप्रदाय नमोनमो भक्तमनोगताय ॥
 नमोनमस्ते भ्रमनाशनाय नमोनमो मन्दरधारकाय ।
 नमोऽस्तु ते यज्ञवराहनाम्ने नमो हिरण्याख्यविदारणाय ॥
 नमोऽस्तु ते वामनरूपभाजे नमोऽस्तु ते क्षत्रकुलान्तकाय ।
 नमोऽस्तु ते रावणमर्दनाय नमोऽस्तु ते नन्दसुताग्रजाय ॥
 नमो जिनाकारधराय तुभ्यं नमो महाम्लेच्छजनार्दनाय ।
 नमस्ते कमलाकान्त नमस्ते सुखदायिने ॥
 स्मृतार्त्तिनाशिने तुभ्यं भूयोभूयो नमोनमः ॥
 य इदं वामनस्तोत्रं त्रिसन्ध्यं तु पठेन्नरः ॥
 धनारोग्यान्नसन्तानैस्तस्य नित्योत्सवो भवेत् ।

इति नमस्कारविधिः ।

अथ विष्णोः संक्षेपनः पूजाविधिः ।

तत्र पुष्पादिकमादाय ॐ भूर्भुवः स्वः भगवन् विष्णो इहा-
गच्छ इह तिष्ठेति आवाह्य विष्णोरराट्मसीति मन्त्रेण पाद्यार्घ्या-
चमनीयस्नानमधुपर्कपुनराचमनीयानि ॐ भगवते विष्णवे नम
इति मन्त्रेण वैदिकेन वा । इदमनुलेपनं ॐ भगवते विष्णवे नम
इति । अनेनैव पुष्पाञ्जलित्रयेण पूजयेत् । ॐ भगवते विष्णवे नम
एष धूपः । एवमेव दीपनैवेद्ये । नत्वा स्तुत्वा भगवन् विष्णो-
क्षमस्वेति विसर्जयेत् । इयं पूजा शूद्रेण वैदिकमन्त्रहीना कार्या ।

इति संक्षेपतोविष्णुपूजा ॥

अथ विशेषपूजाविधिरभिधीयते ।

भगवानुवाच ।

नैमित्तिकं शृणु ब्रह्मन् मम प्रीतिकरं शुभम् ।

उच्यते हि समासेन मम प्रीतिकरो हि सः ॥

तत्कर्त्तेति शेषः ।

एकादश्यां सदा कुर्यात् घृतेनाभ्यञ्जनं तु यः ।

तस्याहं तोषितो नित्यं साधये च सुचिन्तितम् ॥

घृतेनाभ्यञ्जयेद्यस्तु न स पापैः कृताकृतैः ।

लिप्यते कुत्रचिद्देवं पद्मपत्रमिवाम्भमा ॥

अथापरं प्रवक्ष्यामि स्नानं त्रैलोक्यपूजितम् ।

प्रतिमासं च द्वादश्यां महास्नानं तु दापयेत् ॥

पयोदधिघृतालाभे तिलतैलं समाक्षिप्य ।

शर्कराबिल्वकुसुमै रक्षोघ्नैश्चैव सर्षपैः ॥

जातीफलानि समिधः श्रीफलेन समन्विताः ।

रक्षोघ्नसर्षपैः सितसर्षपैः ।

अष्टोत्तरशतार्द्धं वा पादं पादार्द्धमेव च ॥

एकैकं न्यस्य देवाग्रे स्वमन्त्रेणैव चाष्टकम् ।
 महास्नानं तु यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च ।
 गवां कोटिप्रदानेन यत्पुण्यं देहिनां भवेत् ॥
 तत्सर्वं शतधा भूत्वा पूजकस्य सदा भवेत् ।
 विष्णुधर्मोत्तरे पुलस्त्यः,
 द्वादश्यां पञ्चदश्यां वा गव्येन पयसा हरेः ।
 स्नपनं दैत्यशार्दूल महापातकनाशनम् ॥
 द्वादश्यां तुलसीपत्रैर्यः पूजां कुरुते हरेः ।
 वैकुण्ठे विपुलान् भोगान् भुक्त्वा सायुज्यमाप्नुयात् ॥
 कात्तिकशुक्लद्वादश्यां संपूज्य मधुमदनम् ।
 ततस्तु तुलसीपूजां कुरुते यच्छृणुष्व मे ॥
 अतीतजन्मसाहस्रे यत् कृतं पापसञ्चयम् ।
 सर्वं तु सहसा दग्ध्वा परं सायुज्यमाप्नुयात् ॥
 अयने चोत्तरे प्राप्ते यः स्नापयति केशवम् ।
 घृतप्रस्थेन पयसा सकलैर्नो व्यपोहति ॥
 घृतस्नानं च देवस्य तस्मिन् काले समाहितः ।
 स्नप्यमानं च पश्यन्ति ये घृतेनोत्तरायणे ॥
 ते यान्ति विष्णुसालोक्यं पूर्वपापविवर्जिताः ॥
 बृहन्नारदीये,
 द्वादश्यां पौर्णमास्यां च क्षीरस्नानरतो नरः ।
 कुलायुतयुतो राजन् सायुज्यं लभते हरेः ॥
 पञ्चामृतेन स्नपयेद्द्वादश्यां जनार्दनम् ।
 कुलकोटिसमायुक्तो विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात् ॥
 एकादश्यां पौर्णमास्यां द्वादश्यां च नृपोत्तम ।

नारिकेलोदकैर्विष्णुं स्नापयेत्तत्फलं शृणु ॥
 जन्मजन्मार्जितैः पापैर्विमुक्तो मनुजो नृप ।
 शतद्वयकुलैर्युक्तो विष्णुना सह मोदते ॥
 भीरेण स्नापयेद्विष्णुं रविमंक्रमणे बुधः ।
 स वसेद्विष्णुभवने त्रिमप्रपुण्यान्विनः ॥
 शुक्रपक्षे चतुर्दश्यामष्टम्यां पूर्णिमादिने ।
 एकादश्यां भानुवारे द्वादश्यां पञ्चमीदिने ॥
 मांसमूर्योपरागे च मन्वादिषु युगादिषु ।
 व्यतीपाते वैद्यृतौ च गजच्छायाह्वये तथा ॥
 अर्द्धोदये च पुष्यार्के हस्तार्के रोहिणीबुधे ।
 तथैव शनिरोहिण्यां भौमाश्विन्यां तथैव च ॥
 शन्याश्विन्यां बुधाश्विन्यां भृगुपातेऽर्कैर्वैद्यृतौ ।
 तथा बुधानुराधायां श्रवणाऽर्के तथैव च ॥
 तथाच भौमश्रवणे हस्तस्थे च बृहस्पतौ ।
 बुधाष्टम्यां बुधाषाढे भृगुरेवतिसंयुते ॥
 स्नापयेत्पयसा विष्णुं शिवं वा वाग्यतः शुचिः ।
 जन्मायुतार्जितैः पापैर्विमुक्तः परमं पदम् ॥
 कुलकोटिसमायुक्तः संप्राप्नोति न संशयः । इति ।
 शङ्खे तीर्थोदकं कृत्वा यः स्नापयति केशवम् ।
 बिन्दुमात्रेण द्वादश्यां कुलानां तारयेच्छतम् ॥
 बल्लकीनिर्गते शब्दे पूजाकाले तु केशवे ।
 द्वादश्यां जागरे रात्रौ कोटियज्ञैस्तु किं कृतैः ॥
 यवगोधूममाषाश्च व्रीहयः कुशसर्षपाः ॥
 तिलश्यामाकनीवारा ग्रामारण्याश्च वैष्णवाः ।
 नित्यं वा मन्दिरे वापि एकादश्यां पुनर्वसौ ॥

महोत्पाते नृपक्षोभे महादुःखममुद्भव ।
 गृहदाहे च मरणे पापेऽरौ गृहमध्यगे ॥
 सर्वेषां च प्रशान्त्यर्थं धान्यैरेतैर्हरिं यदि ।
 प्रत्येकं प्रस्थमात्रेण यथालाभं समर्चयेत् ॥
 सर्वोत्पातप्रशान्तिः स्याद्वायस्य वचनं ध्रुवम् । इति ।
 पुष्पसारसुधानिधौ,
 दमनकेनापि देवेशं संप्राप्ते मधुमाधवे ।
 कपिलाशतस्य मुने अर्चनालुभते फलम् ॥
 माधवे मासि तुलसी शस्ता केशवपूजने ।
 कपिच्छाशतदानेन समं पुण्यं दिने दिने ॥
 मल्लिकाकुसुमैर्देवं वसन्ते गरुडध्वजम् ।
 योऽर्चयेत्परया भक्त्या दहेत्पापं त्रिधाऽर्जितम् ॥
 कर्कराशिगते सूर्ये केतकीसंभवेर्दलैः ।
 अर्चयिष्यन्ति गोविन्दं संप्राप्ते दक्षिणायने ॥
 कृत्वा पापसहस्राणि कृत्वा पापशतानि च ।
 तेऽपि यास्यन्ति विप्रेन्द्र स्वर्गं च पितृभिः सह ॥
 वर्षाकाले तु देवेशं कुसुमैश्चम्पकोद्भवैः ।
 येऽर्चयन्ति च ते भक्त्या संसारे त्वपुनर्भवाः ॥
 मधुप्रस्येन गोविन्दं कार्तिकीपूर्णिमादिने ।
 संस्त्राप्य हरिमायाति शतकोटिकुलान्वितः ॥
 विष्णुधर्मोत्तरे,
 परशुराम उवाच ।
 भगवन् श्रोतुमिच्छामि कर्मकामानहं नृणाम् ।
 कृतेन येन कामानां नगरे भवति भाजनम् ॥
 पुष्कर उवाच ।

सर्वेषामेव कामानामीश्वरो भगवान् हरिः ।
 तस्य संपूजनादेव सर्वान् कामानवाप्नुयान् ॥
 स्नापयित्वा घृतक्षीरैस्त्रिशुक्लेनानुलेपयेत् ।
 त्रिशुक्लं च बलिं दत्त्वा मुच्यते मानवो ज्वरान् ॥
 त्रिशुक्लानुलेपनलक्षणम्—
 त्रिशुक्लं कथितं राम कर्पूरोशीरचन्दनम् ।
 त्रिशुक्लवलिलक्षणम्—
 घृतौदनं पायसं च तथा दध्यौदनं द्विज ।
 त्रिशुक्लस्तु बलिः प्रोक्तः सर्वकामफलप्रदः ॥
 अन्यच्च,
 विष्णुं सहस्रमूर्द्धानं चराचरगुरुं हरिम् ।
 स्नापयित्वा घृतक्षीरैश्चन्दनेनानुलेपयेत् ॥
 शुक्लैः संपूज्य पुष्पैश्च सप्तसस्यं बलिं हरेत् ।
 रक्तपित्तान्नरो घोरान्मुच्यते नात्र संशयः ॥
 सप्तसस्यवलिलक्षणम्—
 मुद्गमाषममूराश्च गोधूमचणकानि च ।
 मकुष्टकः कपालश्च सप्तसस्यो बलिः स्मृतः ॥
 मकुष्टको वनमुद्गः । कपालः अल्लावुः ।
 तैलक्षौद्रघृतैर्देवं स्नापयित्वा जनार्दनम् ॥
 उष्णत्रयेणानुलिप्य संपूज्य कुसुमैः सितैः ॥
 पञ्चमुद्गबलिं दत्त्वा ह्यतीसारात्ममुच्यते ।
 उष्णत्रयानुलेपनलक्षणम्—
 कुङ्कुमं मृगदर्पं च तथैवागुरु भार्गव ।
 उष्णत्रयमिदं प्रोक्तं देवदेवानुलेपनम् ॥
 मृगदर्पः कस्तूरिका । अगुरु इति षण्दन्वमार्षम् ।

पञ्चमुद्रबलिलक्षणम्—

वटकानि च भक्ष्याणि कुल्माषं रागखाण्डवम् ।

मुद्रमूपादनं चैव पञ्चमुद्रो बलिर्भवेत् ॥

रागखाण्डवम् शर्करामिश्रं मधु । कुल्माषाः स्विन्नमाषाः ।

संस्नाप्य पञ्चगव्येन दत्त्वा पञ्चानुलेपनम् ।

पञ्चसस्यं बलिं दत्त्वा कुष्ठं त्यजति मानवः ॥

पञ्चगव्यलक्षणम्—

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।

पञ्चगव्यमिदं स्नानं कथितं पापनाशनम् ॥

पञ्चानुलेपनलक्षणम्—

चन्दनं च प्रियङ्गुं च कर्पूरेण समन्वितम् ।

कुङ्कुमं मृगदर्पं च पञ्चगन्धं प्रकीर्तितम् ॥

पञ्चसस्यबलिलक्षणम्—

मकुष्टकममूरैश्च सप्तसस्यैर्विना कृतः ।

पञ्चसस्यो बलिः प्रोक्तः सर्वकामप्रदः शिवः ॥ इति ।

त्रिरसैः स्नापितं देवं त्रिमुगन्धानुलेपितम् ।

कृत्वा दत्त्वा त्रिशूकं च बलिं कासाद्विमुच्यते ॥

त्रिरसलक्षणम्—

घृतं तैलं तथा क्षौद्रं त्रिरसं परिकीर्तितम् ।

त्रिमुगन्धलक्षणम्—

कर्पूरं च सुगन्धिं च प्रियङ्गुं चैव लेपनम् ।

त्रिमुगन्धमिति प्रोक्तं देवदेवस्य कारयेत् ॥

त्रिशूकबलिलक्षणम्—

गोधूमयवशाल्यन्त्रैस्त्रिशूकं परिचक्षते । इति ।

स्नापयित्वा च तैलेन त्रिभिरुष्णैर्विलेपयेत् ।

पञ्चमाषबलिं दत्त्वा वातव्याधेर्विमुच्यते ॥

उष्णत्रयानुलेपलक्षणं पूर्वमेवोक्तम् ।

पञ्चमाषलक्षणम्—

कुल्माषेन्दिरिकामूपवटकैः स्वाण्डवान्वितैः ।

पञ्चमाषो बलिः प्रोक्तः सदा मांसभुजां प्रियः ॥

कुल्माषा राजमाषा इति प्रयोगपारिजातकारः । स्विन्नमाषा

इति काश्चित् ।

द्विस्नेहस्नापितं देवं शीतोष्णेनानुलेपितम् ।

श्वेतद्वयबलेर्दानात् व्याधिभ्यो मुच्यते नरः ॥

द्विस्नेहलक्षणम्—

घृतं च तिलतैलं च द्विस्नेहमिति कीर्तितम् ।

शीतोष्णलक्षणम्—

चन्दनं मृगदर्पं च शीतोष्णमिति चक्षते ।

श्वेतद्वयबलिलक्षणम्—

श्वेतद्वयमिदं प्रोक्तं दधि क्षीरं च भार्गव । इति ।

पञ्चभिः स्नापयित्वा च रसैर्देवं जनार्दनम् ।

अनुलिप्य च धर्मज्ञ तथा पञ्चसुगन्धिना ॥

पञ्चवर्णानि पुष्पाणि तथा दत्त्वा यथाविधि ।

धूपं तु पञ्च निर्यासं दत्त्वा चैवाप्यनन्तरम् ॥

ततस्तु पञ्चमधुरं बलिं सम्यक् निवेदयेत् ।

सर्वस्माद्वाधितः शीघ्रं मुच्यते नात्र संशयः ॥

पञ्चरसस्नानलक्षणम्—

घृतं तैलं तथा क्षौद्रं दधि क्षीरं च पञ्चमम् ।

प्रोक्तं पञ्चरसं नाम स्तपनं पापनाशनम् ॥

पञ्चसुगन्धलक्षणम्—

चन्दनं च म्रियङ्गुं च तथा कर्पूरकान्वितम् ।

कुङ्कुमं मृगदर्पं च पञ्चगव्यं प्रकीर्तितम् ॥

पञ्चवर्णपुष्पलक्षणम्—

पीतानि शुभ्रवर्णानि हरिद्वर्णानि भार्गव ।

कृष्णानि चैव रक्तानि पञ्चवर्णानि निर्दिशेत् ॥

पञ्चनिर्यासलक्षणम्—

शल्लकी गुग्गुलं चैव कर्पूरं वकुलं तथा ।

कथितं पञ्चनिर्यासमेतत् श्रीवासवान्वितम् ॥

श्रीवासवं बिल्वनिर्यासः ।

पञ्चमधुरबलिलक्षणम्—

क्षीरं क्षौद्रं घृतं द्राक्षा शर्करा च भृगूत्तम ।

इदं च पञ्चमधुरं बलिं दद्यात् सुखप्रदम् ॥ इति ।

घृतेन स्नापितं देवं चन्दनेनानुलेपयेत् ।

चतुर्भिर्जलजैः पुष्पैस्ततः सम्पूजयेद्विभ्रम् ॥

धूपं दद्यात्त्रिसारं च पञ्चगव्यं तथा बलिम् ।

पञ्चगौडं तथा राम बद्धो मुच्येत बन्धनात् ॥

चतुर्जलजलक्षणम्—

श्वेतरक्तानि पद्मानि कुमुदानि च भार्गव ।

इन्दीवराणि चत्वारि जलजानि विनिर्दिशेत् ॥

त्रिसारधूपलक्षणम्—

चन्दनागुरुकालेयैस्त्रिसारः परिकल्पितः ।

कालेयं पीतचन्दनम् ।

पञ्चगव्यलक्षणम्—

कीलाटदधिकाञ्ज्यैश्च क्षीरतक्रैर्मनोरमैः ॥

पञ्चगव्यो बलिः प्रोक्तः सततं केशवाप्रियः ।

कीलाटलक्षणम्—

बहुतक्रोऽल्पदुग्धो यः पाकेन घनतां गतः ।

कीलाटः स तु वातघ्नः पुंस्त्वनिद्राबलप्रदः ॥

पञ्चगौडवलिलक्षणम्—

मोदकैश्च तथाऽपूपैः पायसेन तथैव च ।

गुडोदनेन च तथा पाचनेन गुडन च ॥

पञ्चगौडबलिः प्रोक्तः परः सौभाग्यवर्धनः । इति ।

त्रिशीतस्नापितं देवं त्रिशीतेनानुलेपितम् ।

त्रिशीतैः कुमुदैः पूज्य धूपं दद्यात्त्रिशीतम् ॥

त्रिशीतं च बलिं दत्त्वा गजकोपान् प्रमुच्यते ।

त्रिशीतस्नानलक्षणम्—

घृतं क्षीरं तथा क्षौद्रं त्रिशीतं स्नानमुच्यते ।

त्रिशीतानुलेपलक्षणम्—

जातीफलं सकर्पूरं चन्दनं च भृगूत्तमम् ।

त्रिशीतमेतत् कथितं देवदेवानुलेपनम् ॥

त्रिशीतपुष्पलक्षणम्—

नीलोत्पलं रक्तपद्मं जानीपुष्पाणि भार्गव ।

विष्णोः प्रियाणि पुष्पाणि त्रिशीतानि विनिर्दिशेत् ॥

त्रिशीतधूपलक्षणम्—

कर्पूरचन्दनोशीरैस्त्रिशीतं परिकीर्तितम् ।

त्रिशीतबलिलक्षणम्—

लाजसक्नुपयः क्षौद्रं त्रिशीतश्च बलिः स्मृतः । इति ।

शीतोष्णस्नापितं देवं शीतोष्णेनानुलेपयेत् ।

धूपं च दत्त्वा शीतोष्णं शीतोष्णं च तथा बलिम् ॥

गुरुप्रसादमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ।

शीतोष्णस्नानलक्षणम्—

क्षौद्रं तैलं च धर्मज्ञ शीतोष्णं परिकीर्तितम् ।

शीतोष्णानुलेपलक्षणम्—

चन्दनं मृगदर्पं च शीतोष्णमिति चक्षते ।

शीतोष्णधूपलक्षणम्—

चन्दनागुरुकर्पूरं मृगदर्पं तथैव च ।

शीतोष्णं च तथा प्रोक्तं देवदेवस्य धूपने ॥

शीतोष्णबालिलक्षणम्—

मुद्गमाषकृतैर्भक्ष्यैः शीतोष्णः परिकीर्तितः । इति ।

यमलस्नापितं देवं यमलेनानुलेपयेत् ।

अभ्यर्च्य यमलैः पुष्पैर्धूपं च यमलं दहेत् ।

यमलं च बलिं दत्त्वा सौभाग्यं प्राप्नुयान्नरः ॥

यमलस्नानलक्षणम्—

घृतं क्षौद्रं तथा राम यमलं परिकीर्तितम् ।

यमलानुलेपलक्षणम्—

कुङ्कुमं मृगदर्पं च यमलं परिकीर्तितम् ।

यमलपुष्पलक्षणम्—

जाती नीलोत्पलं चैव यमलं पुष्पमादिशेत् ।

यमलधूपलक्षणम्—

यमलाख्यं तथा राम गुग्गुलं घृतसंयुतम् ।

यमलबालिलक्षणम्—

यवगोधूमजं भक्ष्यं यमलं च तथा स्मृतम् । इति ।

त्रिभिः संस्नापितं देवं मधुरैस्त्रिसुगन्धिभिः ।

अनुलिप्य त्रिभिः पत्रैः पूजयित्वा द्विजोत्तम ॥

धूपं त्रिसारं दातव्यं त्रिशूकं च तथा बलिम् ।

ततश्च त्रिफलं दत्त्वा सौभाग्यं महदाप्नुयात् ॥
 सौभाग्यकामना नारी सौभाग्यं महदाप्नुयात् ।
 त्रिमधुरस्नानलक्षणम्—
 क्षौद्रमिशुरसं क्षीरं तथा त्रिमधुरं स्मृतम् ।
 त्रिसुगन्धानुलेपलक्षणम्—
 कर्पूरं च सुगन्धं च प्रियङ्गुं चैव लेपनम् ।
 त्रिसुगन्धमिति प्रोक्तं देवदेवस्य कारयेत् ॥
 त्रिपत्रलक्षणम्—
 बिल्वं च तुलसीपत्रं जातीपत्रं तथैव च ।
 त्रिपत्रमेतन्निर्दिष्टं देवदेवस्य पूजने ॥
 त्रिसारधूपलक्षणं त्रिशूकबालिलक्षणं च पूर्वमेवोक्तम् ।
 त्रिफललक्षणम्—
 नारङ्गैश्च तथाचाम्लैर्द्राक्षया च भृगूत्तम ।
 त्रिफलं तु बलिः प्रोक्तः सततं केशवप्रियः ॥ इति ।
 त्रिभिः फलैः स्नापयित्वा त्रिसारेणानुलेपयेत् ।
 त्रिशीतं च बलिं दत्त्वा यशः प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥
 त्रिफलस्नानलक्षणम्—
 जातीफलं च बिल्वं च तथैवामलकं फलम् ।
 अभीष्टं तत्कृतं राम त्रिफलस्नानमुच्यते ॥
 त्रिसारानुलेपलक्षणं त्रिशीतलक्षणं च पूर्वोक्तमेव ।
 त्रितैलस्नापितं देवं त्रिरक्तेनानुलोपितम् ।
 धूपयेन्महिषाज्येन त्रिरक्तं च बलिं हरेत् ॥
 सर्वकार्याणि सिद्ध्यन्ति सत्यं नैवात्र संशयः ।
 त्रितैलस्नालक्षणम्—
 नवनीतं घृतं तैलं त्रितैलमिति कीर्तितम् ।

त्रिरक्तानुलेपलक्षणम्—

तथा बकुलनिर्यासरक्तचन्दनकुङ्कुमैः ।

त्रिरक्तं कथितं राम देवदेवानुलेपने ॥

त्रिरक्तबालिलक्षणम्—

गुडेन द्राक्षया चैव बदरैः संस्कृतो बालिः ।

त्रिरक्तः कथितो राम प्रतिपक्षक्षयङ्करः ॥ इति ।

त्रिगव्यस्नापितं देवं त्रिशीतेनानुलेपयेत् ।

पूजयेत् श्वेतपद्मानां सहस्रेण महाभुज ॥

निवेद्य परमान्नं च प्रियमाप्नोत्यनुत्तमम् ।

त्रिगव्यस्नानलक्षणम्—

दधि क्षीरं घृतं चैव त्रिगव्यं परिकीर्तितम् ।

त्रिशीतानुलेपलक्षणं पूर्वमेवोक्तम् ।

घृतेन स्नापितं देवं चन्दनेनानुलेपितम् ।

जातीपुष्पसहस्रेण कर्पूरेण च धूपयेत् ॥

परमान्नबालिं दत्त्वा यथेष्टं काममाप्नुयात् ।

दिग्धं द्राक्षेण दध्ना च क्षीरेण च घृतेन च ।

अष्टाधिकशतानां च श्रीफलानि निवेदयेत् ॥

पञ्चगव्यं बालिं दत्त्वा धनमाप्नोत्यनुत्तमम् ।

पञ्चगव्यबालिलक्षणं तु पूर्वोक्तमेव ।

त्रिरक्तस्नापितं देवं त्रिरक्तेनानुलेपयेत् ।

रक्तैः पुष्पैः समभ्यर्च्य त्रिभिरेव यथाविधि ॥

त्रिरक्तं च बालिं दत्त्वा हुत्वा वै सर्षपत्रयम् ।

त्रिलोहं दाक्षिणां दत्त्वा शत्रुनाशनमाप्नुयात् ॥

त्रिरक्तस्नानलक्षणम्—

रक्तचन्दनपानीयं कुङ्कुमाभस्तथैव च ।

तथैवोशीरजं तोयं त्रिरक्तं परिकीर्तितम् ॥

त्रिरक्तानुलेपनलक्षणं पूर्वमेवोक्तम् ।

त्रिरक्तपुष्पलक्षणम्—

कुङ्कुमं रक्तपद्मानि रक्तानि कुसुमानि च ।

एतत्रिरक्तं निर्दिष्टं कुसुमं केशवप्रियम् ॥

त्रिरक्तवलिलक्षणं पूर्वमेवोक्तम् ।

सर्षपत्रयलक्षणम्—

रक्तास्तु सर्षपा नाम तथा कृष्णाश्च सर्षपाः ।

सर्षपत्रयमित्युक्तं तथा ये शुक्लसर्षपाः ॥

त्रिलोहदक्षिणालक्षणम्—

ताम्रं सुवर्णं रजतं त्रिलोहं दक्षिणा स्मृता । इति ।

मिथुनस्नापितं देवं मिथुनेनानुलेपयेत् ।

अभ्यर्च्य मिथुनैर्देवं धूपं च मिथुनं दहेत् ॥

मिथुनं च बलिं दद्यात् मिथुनं जुहुयात्ततः ।

मिथुनं दक्षिणां दत्त्वा विवाहं प्राप्नुयान्नरः ॥

मिथुनस्नानलक्षणम्—

तथा क्षीरं घृतं चैव मिथुनं परिकीर्तितम् ।

मिथुनानुलेपलक्षणम्—

मिथुनं चन्दनं प्रोक्तं राम कस्तूरिकान्वितम् ।

मिथुनपुष्पलक्षणम्—

चम्पकं मालिकोपेतं मिथुनं परिकीर्तितम् ।

मिथुनधूपलक्षणम्—

कस्तूरिका सकर्पूरा मिथुनं भृगुनन्दन ।

मिथुनवलिलक्षणम्—

बलिर्मिथुनसंज्ञस्तु द्राक्षावदरसंयुतः ।

मिथुनहोमलक्षणम्—

सर्षपास्तिलसंयुक्ता मिथुनं परिकीर्तितम् ।

मिथुनदक्षिणालक्षणम्—

बलीवर्दयुता धेनुर्मिथुनं परिकीर्तितम् । इति ।

त्रिस्नेहस्नापितं देवं त्रिसारेणानुलेपयेत् ।

त्रिभिः पत्रैः समभ्यर्च्य त्रिसारेण च धूपयेत् ॥

सप्तसस्यं बलिं दत्त्वा तदेव जुहुयात्तथा ।

शयनं दक्षिणां दत्त्वा गृहमाप्नोत्यनुत्तमम् ॥

त्रिस्नेहस्नानलक्षणम्—

नवनीतं घृतं तैलं त्रिस्नेहमिति शब्दितम् ।

अवशिष्टान्युक्तानि ।

त्रिफलस्नापितं देवं त्रिरक्तेनानुलेपितम् ।

त्रिगूकं च बलिं दत्त्वा पुन्नागकुसुमानि च ॥

पुन्नागकानि मुख्यानि फलानि विविधानि च ।

सुपुत्रं समवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥

एतल्लक्षणानि पूर्वोक्तानि ।

क्षीराज्यस्नापितं देवं चन्दनेनानुलेपयेत् ।

तदेव धूपं दातव्यं जातीपुष्पाणि वाप्यथ ॥

पञ्चगव्यं बलिं दत्त्वा हुत्वा बह्वौ तथा घृतम् ।

गाश्च दत्त्वा महाभाग गाः समाप्नोति मानवः ॥

पञ्चगव्यलक्षणं पूर्वोक्तमेव ।

यमलस्नापितं देवं यमलेनानुलेपयेत् ॥

अभ्यर्च्य यमलैः पुष्पैर्धूपं च यमलं दहेत् ॥

यमलं च बलिं दद्यात् जुहुयादर्जुनांस्तथा ।

तिलसिद्धार्थकयुतान् क्षीरसर्पिर्युतांस्तथा ॥

अश्वं च दक्षिणां दत्त्वा अश्वानाम्प्रोत्यनुत्तमान् ।

यमलक्षणं पूर्वोक्तमेव ।

घृतेन स्नापितं देवं तथैवागुरुलेपितम् ।

नागपुष्पैः समभ्यर्च्य धूपं दद्यात्तथागुरुम् ॥

त्रिशूकं च बलिं दद्यात् हुत्वा चैव हुताशनम् ।

सुवर्णमश्वं गां दत्त्वा गजानाम्प्रोत्यसंशयम् ॥

त्रिशूकलक्षणं पूर्वमेवोक्तम् ।

इति काम्यपूजाविधिः ।

अत्र पूजाप्रकारेषु गुरुलघुषु फलतारतम्यं बोध्यम् । अन्यथा लघूपायेन फलसिद्धौ सत्यां गुरुपायाननुष्ठानप्रसङ्गात् । तदाह जैमिनिः 'अन्यान्र्थक्यात्' इति । अत्र भाष्यकारोऽपि प्राचीनं श्लोकमुदाजहार

अर्के चेन्मधु विन्देत किमर्थं पर्वतं व्रजेत् ।

इष्टस्यार्थस्य संसिद्धौ को विद्वान् यत्नमाचरेत् ॥ इति ।

अथ

स्वर्गपर्वगयोः पुंसां रसायां भुवि सम्पदाम् ।

सर्वासामपि सिद्धीनां मूलं त्वच्चरणार्चनम् ॥

इति भागवते अपवर्गस्यापि पूजाफलत्वेनाभिधानात् तस्य च ब्रह्मावाप्तिरूपतया विशेषाभावात् कथमेतत् । उच्यते । ज्ञान-
द्वारा मोक्षप्रयोजके चित्तशुद्धिरूपे फले तारतम्यसम्भवान्नैव दोषः । भागवतादौ मोक्षहेतुत्वाभिधानं तु सत्त्वशुद्धिद्वारा बो-
ध्यम् । उक्तं तत्रैव

यर्हज्जनाभचरणैषणयोरुभक्त्या

चेतोमलानि विधमेत् गुणकर्मजानि ।

तस्मिन् विशुद्ध उपलभ्यत आत्मतत्त्वं

साक्षाद्यथाऽमलदृशोः सवितुः प्रकाशः ॥ इति ।

सत्त्वशुद्धावपि तारतम्यं प्रतियोगिपापतारतम्यात् बोध्यम् ।
स्वर्गाद्युद्देशेन क्रियमाणायां पूजायां तु फलतारतम्यं स्पष्टमेव ।
तथाच पारमर्षे सूत्रं 'फलस्यै कर्मनिष्पत्तेः तेषां लोकवत् परि-
माणतः फलविशेषः स्यात्' इति । अत्रैव वार्त्तिककृतां श्लोकः
कर्मणामल्पमहतां फलानां च स्वगोचरे ।
विभागस्थानसामान्यादविशेषेऽपि चोदिते ॥
इति सर्वमनवद्यम् ।

अथ द्वात्रिंशदपराधाः ।

वाराहे,

धरण्युवाच ।

देव पूजापराधास्ते द्वात्रिंशत्परिकीर्तिताः ।

कर्मणा केन शुद्ध्यन्ति अपराधस्य कारिणः ॥

तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन मम प्रीत्या च माधव ।

वाराह उवाच ।

राजान्नं तु न भोक्तव्यं शुद्धैर्भागवतैः शुभे ।

यद्यप्येष ममांशेन राजा राज्ये प्रवर्त्तते ॥

राजसं तामसं वापि कर्म कुर्वन् सुदारुणम् ॥

अनेन गार्हितं देवि राजान्नं हि वसुन्धरै ।

धर्मसंस्थापनार्थाय तत्तु मे न हि रोचते ॥

तत्तु तदन्नं तु । मे मम न रोचते । किमर्थं धर्मसंस्थापनार्थम् ।

अन्यथा धर्महानिः स्यात् । *राजान्नभोजननिषेधे प्रतिप्रसवमाह—

२ पू० मी० अ० १ पा० २ सू० १७ ।

* राजान्नभोजिनः प्रायश्चित्तं तत्रैवोक्तम्—

वराहदेवः,

यथा राज्ञस्तु भोक्तव्यं शुभैर्भागवतैः शुभे ।

स्थापयित्वा तु मां देवि विधिदृष्टेन कर्मणा ॥

धनधान्यसमृद्धानि दत्त्वा भागवतेषु च ।

समृद्धानि धनधान्यानीत्यर्थः ।

सिद्धं भागवतैश्चान्नं मम प्रापणशेषजम् ।

शुभानस्तु वरारोहे न स पापेन लिप्यते ॥

प्रापणं नैवेद्यम् । [१]

दन्तकाष्ठमखादित्वा यो हि मामुपसर्पति ।

सर्वकालकृतं कर्म दिनेनैकेन नश्यति ॥

सर्वकालकृतं कर्म कथं नश्यतीति प्रश्ने उत्तरम्—

मनुष्यः किल्विषी भद्रे कफापित्तसमन्वितः ।

पूयशोणितसंपूर्णो दुर्गन्धं मुखमस्य तत् ॥

न सहे दूषितं देवि दन्तकाष्ठमभक्षयत् ।

न सहे न क्षमामि । अभक्षयदिति दन्तकाष्ठभक्षणविहित-
मुखप्रक्षालनोपलक्षणम् । विहितदिने दन्तधावनाकरणे दोषः ।
एवं ब्रह्मचारिणो दन्तधावनाकरणेनापराधः । अत्र प्राय-
श्चित्तमाह—

आकाशशयनं कृत्वा दिनानि द्वे च पञ्च च ।

अशुक्तदन्तकाष्ठश्च एवं शुध्यति मानवः ॥

आकाशे अनावृतदेशे शयनम् । द्वे च पञ्च चेति सप्तदिनानि ।

अत्र व्रतत्वाद्ब्रतधर्माः कर्त्तव्याः । एवमुत्तरतो बोध्यम् [२]

एकं चान्द्रायणं कृत्वा तप्तकुच्छं च पुष्कलम् ।

कुर्यात्सान्तपनं चैकं शीघ्रं मुच्यन्ति किल्विषात् ॥

न तस्य चापराधोऽस्ति वसुधे वै वचो मम । इति ।

गत्वा तु मैथुनं तत्र नस्नातो मामुपस्पृशेत् ।

रेतः पिबति वर्षाणां सहस्राणि चतुर्दश ॥

अत्र मैथुनमृतुकालीनम् । तत्रैव स्नानप्रसक्तेः । तदपि पुंसो
न स्त्रियाः । तदाहुः

शयनादुत्थिता नारी शुचिः स्यादशुचिः पुमान् ।

मैथुनानन्तरं शौचाचमने बोध्ये । मैथुनमात्रे स्नानाकरणे
दोष इत्यन्ये । प्रायश्चित्तमाह—

यावक्केन ज्यहं भुक्त्वा पिण्याकेन पुनस्व्यहम् ।

वायुभक्षो दिनं त्वेकं ततो मुच्येत किल्बिषात् ॥

पिण्याकस्तिलकल्को न तु खालिस्तद्भक्षणानिषेधात् [३]

दृष्ट्वा तु मृतकं भद्रे नरं पञ्चत्वमागतम् ।

मम शास्त्रं बहिष्कृत्वा अस्माकं यः प्रपद्यते ॥

पितरस्तस्य सुश्रोणि आत्मा चैव पितामहाः ।

श्मशाने जम्बुका भूत्वा भक्षयन्ति शवांस्तथा ॥

अत्राप्यस्नात्वेत्यनुषज्यते । मम शास्त्रं पञ्चरात्रादि । बहि-
ष्कृत्वा तदुक्तदृष्टशवास्नातविष्णूपसर्पणनिषेधास्वीकारेणोल्लङ्घ्ये-
त्यर्थः । अत्र प्रायश्चित्तमाह—

एकाहारो दिनान् सप्त त्रिरात्रं वा उपोषितः ।

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् ॥

शवे दृष्टेऽपराधस्य एष ते कथितो विधिः ।

अत्र वाशब्दात् कृतसप्तदिनैकाहारस्य परदिने पञ्चगव्यपा-
नम्, कृतत्रिरात्रोपवासस्य परदिने पञ्चगव्यपानमिति प्रायश्चित्त-
योर्विकल्पः । क्वचित् पुराणपुस्तके चकारदर्शनात् समुच्चयो
वा इति [४]

नारीं रजस्वलां स्पृष्ट्वा यो मां स्पृशति निर्भयः ।

सप्रायश्चित्तद्वात्रिंशद्विष्णुपूजापराधाः । १६९

रागमोहसमायुक्तः कामेन च वशीकृतः ॥

वर्षाणां च सहस्रैकं रजः पिबति निर्घृणः ।

अन्धः सञ्जायते देवि दरिद्रो मूर्ख एव च ॥

अत्र रजस्वलां स्पृष्ट्वा अस्नात्वेति बोध्यम् ।

प्रायश्चित्तमाह—

तपः कृत्वा त्रिरात्रं तु आकाशशयनं तथा ।

मुच्यते किल्बिषादेवि आचारेण बहिष्कृतः ॥

तन्निमित्तस्नानादिरहितः प्रायश्चित्तं कृत्वा मुच्यते इत्यर्थः ।

त्रिरात्रं त्रिरात्रोपवासम् । आकाशशयनं तिष्ठेत् । [५]

स्पृष्ट्वा तु मृतकं भूमि मम क्षेत्रेषु तिष्ठति ।

स्पृष्ट्वा स्पर्शानन्तरमकृतघृतप्राशनादिशुद्धिरित्यर्थः ।

क्षेत्रावस्थानं भगवत्परिचर्योपलक्षणम् । अत एव

संस्पृष्ट्वा मृतकं चैव नमस्कारः कृतो बुधैः ।

इति अपराधगणनायामुक्तम् ।

शतं वर्षसहस्राणि गर्भेषु परिवर्तते ।

दशवर्षसहस्राणि चाण्डालो जायते पुनः ॥

अन्धः शतसहस्राणि मण्डूकश्च शतं समाः ।

मक्षिका त्रीणि वर्षाणि टिट्ठिभैकादशं समाः ॥

हंसो वै सप्त चान्यानि कृकलासो भवेत्समाः ।

अश्वो वर्षशतं चैव खरोष्ट्रौ त्रिंशकं भवेत् ॥

चतुर्विंशो बलीवर्दः श्वो च द्वादशवार्षिकः ।

मार्जारो नव वर्षाणि वानरो नव पञ्च च ॥

प्रायश्चित्तमाह—

स्पृष्ट्वा तु मृतकं भूमि मम कर्मपरायणः ।

एकाहारस्ततस्तिष्ठेद्दिनानि दश पञ्च च ॥

तत एवं विधिं कृत्वा पञ्चगव्यं तु प्राशयेत् ।
 शुद्ध एव विशुद्धात्मा कर्मणा न च लिप्यते ॥
 यथाविधि पञ्चगव्यं कृत्वा षोडशोऽहि पिबेदित्यर्थः । [६]
 स्पृशन्मामत्र यो भूमि वातकर्म प्रमुञ्चति ।
 वायुं पुरीषसंयुक्तं स पिबेत्तु न संशयः ॥
 स्पृशन्निति पूजादेरप्युपलक्षणम् ।
 ममार्चनविधौ काले वायुं मुञ्चति निर्घृणः ।
 इत्यपराधगणनायामुक्तत्वात् । वातकर्म अधोवायुसमुत्सर्गः ।

तथा,

मक्षिका पञ्चवर्षाणि सप्तवर्षाणि मूषकः ।
 श्वा चैव त्रीणि वर्षाणि नव वर्षाणि कच्छपः ॥

प्रायश्चित्तमाह—

दिनत्रयं यावकेन कणैश्चापि दिनत्रयम् ।
 एवं कृत्वा तु मेधावी प्रायश्चित्तमपोहति ॥
 सर्वसङ्गान् परित्यज्य मम लोकं च गच्छति ।
 अपोहति पापमिति शेषः । [७]

पुरीषं च प्रमुञ्चति मम कर्म समाचरन् ।
 दिव्यवर्षसहस्राणि रौरवे नरके स्थितः ॥
 पुरीषं भक्षयेत्तत्र अपराधे हि नित्यशः ।
 पुरीषमिति तुल्यतया मूत्ररेतसोरप्युपलक्षणम् ।
 कर्म पूजादि ।

ममैवार्चनकाले तु पुरीषं यस्तु मुञ्चति ।
 इत्यपराधगणनायामभिधानात् ।

प्रायश्चित्तमाह—

एकं जलेशयं कृत्वा एकमाकाशशायिनम् ।

सप्रायश्चित्तद्वात्रिंशद्विष्णुपूजापराधाः । १७१

कृत्वा मत्प्रापणं चैव अपराधात् प्रमुच्यते ॥

एकं दिनं जलेशयमात्मानं कृत्वा, अपरं दिनमनावृतदेश-
शायिनं कृत्वा तत्परदिने विष्णवे प्रापणं दद्यात् । जलशयन-
दिने मूत्रोत्सर्गादि बहिः कुर्यात् । मूत्ररेतसोरुत्सर्गेऽपि एतदेव
प्रायश्चित्तम् । [८]

त्यक्त्वा तु मम शास्त्राणि वाक्यमन्यत् प्रभाषते ।

मुक्त्वा अनादृत्य । मम शास्त्राणि पूजायां विहितमन्त्रस्तवा-
दीनि । अन्यद्वाक्यं भाषते पूजाकाल इति शेषः । तदुक्तमपराधग-
णनायाम्—

ममैवार्चनकाले तु यस्तु वाक्यं प्रभाषते ।

नवमश्चापराधोऽयं न मुञ्चामि वसुन्धरे ॥ इति ।

कूर्मो भवति सुश्रोणि जातीर्वै सप्त सप्त च ।

जातीर्जन्मानि । प्रायश्चित्तम्—

आकाशशयनं कृत्वा दिनानि दश पञ्च च ।

मुच्यते किल्बिषाद्भूमि एवमेतन्न संशयः ॥ [९]

भूषितो नीलवस्त्रेण यस्तु मां प्रतिपद्यते ।

शतानि पञ्च वर्षाणां कृमिर्भूत्वा स तिष्ठति ॥

नीलं नीलीरञ्जितम् । प्रायश्चित्तम्—

फलचान्द्रायणं कृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।

मुच्यते किल्बिषाद्भूमि एवमेतन्न संशयः ॥

फलचान्द्रायणं फलमात्रभक्षणसाध्यं चान्द्रायणम् । [१०]

अविधानेन संस्पृश्य यस्तु मामुपसर्पति ।

अविधानेन आचमनविधानव्यतिरेकेण । संस्पृश्य आचम्य ।

स मूर्खः पापकर्मा वै मम विप्रियकारकः ।

तेन दत्तं वरारोहे गन्धं माल्यं सुगन्ध्यपि ॥

प्रापणं च न गृह्णामि मृष्टं चापि कदाचन ।

प्रापणं नैवेद्यम् । मृष्टं शुद्धम् ।

धरण्युवाच

उपस्पर्शसमाचारं रहस्यं वक्तुमर्हसि ।

केन कर्मविभागेन शुद्धा भागवता भुवि ॥

उपस्पृश्योपसर्पन्ति तव कर्मपरायणाः ।

वराह उवाच

विमुच्य सर्वकर्माणि यस्तु मामुपसर्पति ।

तस्य वै शृणु सुश्रोणि उपस्पर्शस्य या क्रिया ॥

भूत्वा पूर्वमुखस्तत्र पादौ प्रक्षाल्य चाम्बुना ।

अत्र पूर्वाभिमुखत्वस्य सर्वाचमनाङ्गस्योपादानं वैकल्पिक-
दिगन्तरनिवृत्त्यर्थम् ।

उपस्पृश्य यथान्यायं तिस्रो वै गृह्यमृत्तिकाः ।

ततः प्रक्षालयेद्धस्तौ जलेन तदनन्तरम् ॥

सप्तकोशं ततः कृत्वा मुखं प्रक्षालयेत्ततः ।

कोशः प्रसृतिः ।

पादमेकैकमेकत्र पञ्चपञ्च ददात्युत ॥

कोशानि संयतस्तत्र यदीच्छेत्त मम प्रियम् ।

पञ्च कोशान् दत्त्वा एकं पादं प्रक्षालयेत्, तथा अपरम् ।

तिस्रः कोश्यः पिबेत्तत्र सर्वकायविशोधनाः ।

कोश्य इत्यलपार्थे स्त्रीत्वम् । तेन हृद्गामिच्चोपयुक्तत्वं सू-
चितम् । तिस्र इति द्विजपरं, स्त्रीशूद्रयोः सकृत् तयोरेष्यत्र तिस्रो
वदन्ति । इदं पानमाचमनरूपत्वादनुक्तजलब्राह्मतीर्थादिसर्वगु-
णविशिष्टं बोध्यम् ।

कराभ्यां मुखमुन्मृज्य सर्वमिन्द्रियनिग्रहम् ।

सप्रायश्चित्तद्वात्रिंशद्विष्णुपूजापराधाः । १७३

प्राणायामं ततः कृत्वा मम चित्तपरायणः ॥

कर्मणा विधिदृष्टेन सर्वसंसारमोक्षणम् ।

कराभ्यां सजलाभ्यां मुखमुन्मार्जयेत् । सर्वेन्द्रियनिग्रहपूर्व-
कं प्राणायामं कुर्यात् । इन्द्रियनिग्रहश्चित्तस्थैर्यार्थम् । तदुक्तं 'मम
चित्तपरायणः' मच्चित्त इत्यर्थः । प्राणायामश्च सन्ध्याविहित-
प्रकारेण द्विजानाम् । मन्त्रशून्योऽन्येषाम् । योगशास्त्रे ऽमन्त्रक-
प्राणायामस्यापि विहितत्वात् ।

वारत्रयं स्पृशेत्तत्र शिरो ब्रह्मात्र संस्थितः ।

त्रींस्तु वारान् पुनस्तत्र उभे ते कर्णनासिके ॥

स्पृशेत्तु निष्कलं तत्र सोमो यत्र व्यवस्थितः ॥

स्पर्शश्च सजलहस्तेन निष्कलः । हृदयस्पर्शोऽपि त्रिवारं
साहचर्यादित्याहुः । अत्र शिरःस्पर्शादिविधानाच्चक्षुःस्पर्शादे-
र्निवृत्तिः । यथा आज्यभागविधावाधारस्य ।

वारत्रयं क्षिपेद्भूमौ जलस्य प्रसृतीस्तथा ।

एवं भक्तेन कर्तव्यं ममाभिगमनेषु च ॥

उपस्पृशेत्सदाचारो यदीच्छेत् मम प्रियम् ।

एवं हि कुर्वतस्तस्य मम धर्मव्यवस्थितिम् ॥

अपराधो न विद्येत एवं भूमि न संशयः ।

अत्रायमाचमनविधिः । प्राङ्मुखः पादौ प्रक्षाल्य यथावि-
ध्याचम्य तिसृभिर्मृद्भिः करौ प्रक्षाल्य सप्तभिः प्रसृतिभिः मुखं
पञ्चभिः प्रत्येकं पादौ च प्रक्षाल्योक्ताचमनरीत्या प्रसृतित्रयं जलं
पिबेत् । स्त्री शूद्रो वा सकृत् । ततः करं प्रक्षाल्य कराभ्यां मु-
खमुन्मृज्य यथोक्तं प्राणायामं विष्णुचिन्तनपरः कुर्यात् । स्त्रीशू-
द्रयोरमन्त्रकः प्राणायामः । शिरः कर्णौ नासिके च प्रत्येकं त्रिः
स्पृशेत् । हृदयं च त्रिः स्पृशेत् । सर्वः स्पर्शः सजलहस्तेन कार्यः ।

ततो भूमौ जलप्रसृतित्रयं त्यजेत् ।

धरण्युवाच

उपस्पृश्य विधानेन यस्तु कर्माणि नाप्नुयात् ।

तापनं शोधनं चैव तद्भवान् वक्तुमर्हति ॥

उक्तविधिना उपस्पृश्य कर्माणि विष्णुपूजोपसर्पणादीनि नाप्नु-
यात् न कुर्यात् तादृशाचमनं विना कुर्यादित्यर्थः । तस्य तापन-
मनाचमनापराधफलम् । शोधनं प्रायश्चित्तम् ।

वराहउवाच

शृणु तत्त्वेन मे भूमि इदं गुह्यमनिन्दिते ।

यां गतिं प्रतिपद्येत मम कर्मबहिष्कृतः ॥

व्यभिचारं नरः कृत्वा यस्तु मामुपसर्पति ।

दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ॥

कृमिर्भूत्वा यथान्यायं तिष्ठते पुरुषाधमः ॥

व्यभिचारमाज्ञालङ्घनं उक्ताचमनाभावमिति यावत् । व्य-
भिचारोऽत्र तत्पूजामध्ये देवतान्तरपूजनमिति केचित् ।

प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य पापस्य शोधनम् ।

महासान्तपनं कृत्वा ततः कुच्छं च पुष्कलम् ॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या मम ये च मते स्थिताः ।

अनेन विधिना कृत्वा प्रायश्चित्तं यशस्विनि ॥

किल्बिषास्तु प्रमुक्तास्ते गच्छन्ति परमां गतिम् । [११]

यस्तु क्रोधसमायुक्तो मम कर्मपरायणः ।

स्पृशेत्तु मम गात्राणि कृत्वा चित्तं चलाचलम् ॥

न चाहं रागमिच्छामि न क्रुद्धं च यशस्विनि ।

इच्छामि शान्तं दान्तं च भूमि भागवतं शुचिम् ॥

जितेन्द्रियसमायुक्तं लाभालाभविवर्जितम् ।

अहङ्कारविनिर्मुक्तं कर्मण्यभिरतं मम ॥

क्रोधयुक्तस्य देवपूजास्पर्शादिरपराधः । कर्ममध्ये तु दै-
वात् क्रोधोत्पत्तौ यावत् क्रोधस्तिष्ठेत् तावत् कर्म न कुर्वीत । क्रो-
धनिवृत्तौ जलस्पर्शादि कृत्वा कुर्यादेवं नापराधः । 'न चाहं
रागमिति' राग उत्कटेच्छा सापि मैथुनविषया अन्यायपरधनग्र-
हणविषया कामलोभशब्दवाच्या लक्षणया तद्वन्तमित्यर्थः । एवं
च कामलोभयोरुत्पत्तिरप्यपराधः । अत एव जितेन्द्रियसमायुक्तं
लाभालाभविवर्जितमित्याह ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वरानने ।

योनिदोषांस्तु लभते कुद्धो भागवतः शुचिः ॥

पृष्ठी जातो वर्षशतं श्येनो वर्षशतं पुनः ।

मण्डूकस्त्रिंशद्वर्षाणि यातुधानः पुनर्दश ॥

ऊर्णनाभिस्त्रिवर्षाणि रेतोभक्षस्तु जायते ।

अन्यो जायेत सुश्रोणि पञ्च सप्त तथा ।

गृध्रो द्वात्रिंशद्वर्षाणि चक्रवाको दशैव तु ।

शैवालभक्षकश्चैवमाकाशशयनं तथा ॥

शैवालभक्षक इति चक्रवाकविशेषणम् ।

ब्राह्मणो जायते भूमि मण्डूकश्च पथि स्थितः ॥

आत्मकर्मापराधेन प्राप्तः संसारसागरम् ।

ततो धरणीप्रश्नानन्तरम्

ततो मां भाषते ब्रह्मन् विष्णुर्मायाकरण्डकः ।

कुद्धो भागवतो ब्रह्मन् येन शुद्ध्यति किल्बिषात् ॥

कृत्वा तेन व्रतं चैव मम कर्मपरायणः ।

षष्ठकालेन शुद्धीत गृह्णन् भिक्षामनिन्दिते ॥

अष्टौ भिक्षा यथान्यायं कुद्धो भगवतां गृहे ।

यत्र तेन विधानेन ब्रह्मन् कर्माणि कारयेत् ॥

मुच्यते किल्बिषात्तत्र एवमाह जनार्दनः ।

व्रतं दिनद्वयोपवासरूपं षष्ठकाले भोजनविधानात् । भिक्षा-
नियममाह अष्टाविति । भगवतां वैष्णवानां गृहे भिक्षामादाय भु-
ञ्जीतेत्यर्थः । भिक्षा ग्रासमिति रत्नाकरः । [१२]

अकर्मण्येन पुष्पेण यो मामर्चयते नरः ।

पतनं तस्य वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥

अकर्मण्येन पुष्पेण विष्णुपूजायां निषिद्धेन ।

नाहं तत्प्रतिगृह्णामि न चैवैते मम प्रियाः ।

मूर्खैर्भागवतैर्दत्तं मम विप्रियकारिभिः ॥

पतन्ति रौरवे घोरे नरके तदनन्तरम् ॥

प्रायश्चित्तं महाभागे येन शुद्ध्यन्ति मानवाः ॥

एकाहारं ततः कृत्वा मासमेकं वसुन्धरे ।

वीरासनविधिं चैव कारयेत्सप्त वासरान् ॥

चतुर्थभक्तमेकेन वाऽऽनीत घृतपायसम् ।

दिनत्रयं यावकेन वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥

यस्त्वेनेन विधानेन देवि कर्माणि कारयेत् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो मम लोकं स गच्छति । [१३]

रक्तवस्त्रेण संयुक्तो यो हि मामुपसर्पति ।

१ अत्र मुद्रितवराहपुराणपुस्तके—

अज्ञानस्य च दोषेण दुःखान्यनुभवन्ति च ।

वानरो दशवर्षाणि मार्जारश्च त्रयोदश ॥

मूकः पञ्च च वर्षाणि बलीवर्दश्च द्वादश ।

छागश्चैवाष्टवर्षाणि मासं वै ग्रामकुक्कुटः ॥

श्रीणि वर्षाणि महिषो भवत्येव न संशयः । इत्यधिकमपि
वर्तते ।

सप्रायश्चित्तद्वात्रिंशद्विष्णुपूजापराधाः । १७७

तस्यापि शृणु सुश्रोणि कर्म संसारमोक्षणम् ॥

रजस्वलासु नारीषु रजो यत्तु प्रवर्त्तते ।

तेनासौ रजसा स्पृष्टः कर्मदोषेण जायते ॥

वर्षाणि दश पञ्चैव तिष्ठते तत्र निश्चयः ।

रजो भूत्वा महाभागे रक्तवस्त्रपरायणः ॥

जायते तत्र कृमिरित्यर्थः ।

रक्तजाः कृमयः स्त्रीणां मृदुमध्यादिशक्तयः ।

जन्मवर्त्मनि कण्डूतिं जनयन्ति तथाविधाम् ॥

इतिवचनात् तत्र कृमिजन्मसम्भवात् । रजो भूत्वा रजोजन्यो

भूत्वा । अत्र रक्तवस्त्रं कौसुम्भम् ।

यस्तु रक्तेन वस्त्रेण कौसुम्भेनोपसर्पति ।

इति अपराधगणनायामुक्तत्वात् । तेन गैरिकरक्तादौ न

दोषः । प्रायश्चित्तम्—

एकाहारं ततः कृत्वा दिनानि दशपञ्च च ।

वायुभक्षो दिनांस्त्रीणि दिनमेकं जलाशनः ॥

एवं स मुच्यते भूमि मम विप्रियकारकः । [१४]

यस्तु मामन्धकारे तु विना दीपेन सुन्दरि ।

स्पृशते च विना मन्त्रैरवशो रागमोहितः ॥

पतनं तस्य वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

तेन क्लेशं समासाद्य क्लिश्यते हि नराधमः ॥

अन्धो भूत्वा महाभागे जन्मैकं तु स तिष्ठति ।

सर्वाशी सर्वभक्षश्च मानवश्चैव जायते ॥

प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि अन्धकारेषु यः स्पृशेत् ।

अक्ष्णोः पट्टं बन्धयित्वा दिनानि दश पञ्च च ॥

एकाहारस्ततो भूत्वा तिष्ठेच्चैव समाहितः ।

यस्य कस्य च मासस्य एकां च द्वादशीं पुनः ॥

एकाहं च ततः कृत्वा तिष्ठेच्चैव जलाशयः ।

ततो यवागूं भुञ्जीत गोमूत्रेण समायुताम् ॥

एवं निस्तरते देवि जन्मसंसारसागरात् ।

अक्षिणी पट्टेन बन्धयित्वा दशपञ्च दिनानि एकाहारास्ति-
ष्ठेत् । ततः कस्याश्चित् द्वादश्यां एकाहारं कृत्वा जले शयनं
कुर्यात् । ततो यवागूं गोमूत्रसहितां भुञ्जीतेत्यर्थः । [१५]

यस्तु कृष्णेन वस्त्रेण मम कर्मपरायणः ।

भूमि कर्माणि कुर्वीत तस्य त्वं पतनं शृणु ॥

घृणो वै पञ्च वर्षाणि काष्ठभक्षश्च जायते ।

मशकस्त्रीणि वर्षाणि दंशकस्त्रीणि पञ्च च ॥

मत्स्यो द्वादशवर्षाणि काको वर्षत्रयं तथा ।

पञ्चवर्षाणि नकुलो मार्जारो नव पञ्च च ॥

ततो ममापराधेन स्थितः पारावतो भुवि ।

तिष्ठते मम पार्श्वे तु यत्रैवाहं प्रतिष्ठितः ॥

प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य संसारमोक्षणम् ।

सप्ताहं यावकं भुक्त्वा त्रिरात्रं सप्त पिण्डिकाः ॥

त्रीणि पिण्डास्त्रिवारं तु एवं मुच्येत किल्बिषात् ।

पिण्डिका ग्रासः सप्ताहं यावकाहारः । दिनत्रयं सप्तग्रासाहारः ।

सप्त पिण्डिका इत्यत्र शकतुपिण्डिका इति क्वचित् पाठः । [१६]

वाससाऽनवधौतेन यो मे कर्माणि कारयेत् ।

शुचिर्भागवतो भूत्वा मम कर्मानुसारतः ॥

तस्य दोषं प्रवक्ष्यामि अपराधं च सुन्दरि ।

पतितं येन संसारे वाससोच्छिष्टकारिणा ॥

वाससा करणभूतेनापवित्रकारिणेत्यर्थः ।

सप्रायश्चित्तद्वात्रिंशद्विष्णुपूजापराधाः । १७२

अत्र वायंसोद्धृतवस्त्रेणेति, सोऽस्मिन् पतति संसारे वाय-
सोच्छिष्टकास्क इति कचित्पाठः । तत्रापि काकोद्धृतत्वमपवि-
त्रत्वोपलक्षणमेव ।

अधौतेन तु वस्त्रेण यस्तु प्रामुपकल्पयेत् ।

इत्यपराधगणनायामभिधानात् ।

देवि भूत्वा दुर्गतस्तु जन्म चैकं न संशयः ।

उष्ट्रश्चैकं भवेज्जन्म जन्म चैकं खरस्तथा ॥

गोमायुरेकं जन्मापि जन्म चैकं हयस्तथा ।

सारङ्गस्त्वेकजन्मा वै मृगो भवति चैकतः ॥

सप्तजन्मोत्तरं भूमि पश्चाद्भवति मानुषः ।

मद्भक्तश्च गुणज्ञश्च मम कर्मपरायणः ॥

निरापराधो दक्षश्च अहङ्कारविवर्जितः ।

प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि मम भक्तसुखावहम् ॥

यावकेन त्र्यहं तिष्ठेत् पिण्याकेन पुनस्त्यहम् ।

कणभक्षस्त्यहं च स्यात्फलभक्षस्तथैव च ।

शाकभक्षस्त्यहं तिष्ठेत्पयोभक्षो दिनत्रयम् ॥

दद्याद्वाहारस्त्यहं च स्यात् स्नानं कृत्वा दृढव्रतः ।

दिनैकविंशति ह्येवं कृते वै शुभलक्षणे ॥

अपराधं न विन्देत् मम लोकं च गच्छति । [१७]

श्वानोच्छिष्टं च यो दद्यात् मम कर्मपरायणः ।

श्वानः कुक्बुरः । तदुच्छिष्टस्य नैवेद्यादिरूपेण दानमपराधः ।

पातं तस्य प्रवक्ष्यामि संसारस्य महाद्भुतम् ॥

श्वानो वै सप्त जन्मानि गोमायुः सप्त वै तथा ।

उलूकः सप्तवर्षाणि पश्चाज्जायेत मानवः ॥

१ वाससाऽनवधौतेनेत्यस्य स्थाने इदं पाठान्तरम् ।

विशुद्धात्मा श्रुतिज्ञश्च मद्भक्तश्चैव जायते ।
 गृहे भागवतोत्कृष्टे अपराधविवर्जितः ॥
 शृणु तत्त्वेन वसुधे प्रायश्चित्तं महौजसम् ।
 मूलभक्षो दिनांस्त्रीणि फलभक्षो दिनत्रयम् ॥
 दद्याद्वाहारो दिनांस्त्रीणि पायसेन दिनत्रयम् ।
 वाय्वाहारो दिनांस्त्रीणि स्नानं कृत्वा दृढव्रतः ॥
 एवं दिनान्येकविंशं कृत्वा वै शुभलक्षणम् ॥
 अपराधं न विन्देत् मम लोकं च गच्छति । [१८]
 भुक्त्वा बाराहमांसं तु यस्तु मामुपसर्पति ।
 पतनं तस्य वक्ष्यामि यथा भवति सुन्दरि ।
 वराहो दशवर्षाणि भूत्वा चरति वै वने ॥
 व्याधो भूत्वा महाभागे समास्तिष्ठति सप्ततिः ।
 कृमिर्भूत्वा समाः सप्त तिष्ठते तस्य पुष्करे ॥
 तस्य शूकरस्य । पुष्करे घोणाप्रदेशे ।
 अथो वै मूषिको भूत्वा वर्षाणि च चतुर्दश ।
 एकोनविंशवर्षाणि यातुधानश्च जायते ॥
 शल्यकश्चाष्टवर्षाणि जायते स वनेचरः ।
 व्याघ्रास्त्रिंशच्च वर्षाणि जायते पिशिताशनः ॥
 एवं संसारितां गत्वा वराहामिषभक्षकः ।
 जायते विपुले सिद्धे कुले भागवतस्तथा ॥
 प्रायश्चित्तम्—
 गोमयेन दिनाः सप्त कणाहारेण सप्त वै ॥
 पानीयं च ततो भुक्त्वा तिष्ठेत्सप्त दिनानि वै ॥
 अक्षारलवणैः सप्त सक्तुभिश्च त्रयं तथा ।
 तिलभक्षस्तु सप्तैव सप्त पाषाणभक्षणः ॥

सप्रायश्चित्तद्वात्रिंशद्विष्णुपूजापराधाः । १८१

पयोभक्षस्तु सप्ताहं कारयेच्छुद्धिमात्मनः ।
शान्तिदान्तिपरो भूत्वा अहङ्कारविवर्जितः ॥
दिनान्येकोनपञ्चाशच्चरेत्कृच्छ्रं विशुद्धये ।
विमुक्तः सर्वपापेभ्यो ज्ञानवान् विगतज्वरः ॥
कृत्वा तु मम कर्माणि मम लोकाय गच्छति ।
अक्षारलवणैरिति सक्तुभिरित्यस्य विशेषणम् ।
तेनैकोनपञ्चाशद्भवन्ति । पाषाणः पाषाणाकारापिण्डिकाः ।

कृच्छ्रं प्रकृतमेव व्रतम् । [१९]

जालपादं भक्षयित्वा यस्तु मामुपसर्पति ।
जालपादा हंसादयः ।
जालपादस्ततो भूत्वा वर्षाणि दश पञ्च च ॥
कुम्भीरो दशवर्षाणि दशवर्षाणि कच्छपः ।
तावद्भ्रमति संसारे मम चैवापराधतः ॥
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि जालपादस्य भक्षणात् ।
यावकान्नस्यहं तिष्ठेत् जलाहारो दिनत्रयम् ॥
अक्षारलवणं कृत्वा पुनस्तिष्ठेद्दिनत्रयम् ।
दिनत्रयं पयोभक्षो दधिभक्षो दिनत्रयम् ॥
एवं पञ्चदशाहानि प्रायश्चित्तं समाचरेत् । [२०]
स्पृष्ट्वा तु दीपकं मुञ्च्य यस्तु मामुपसर्पति ।
अप्रक्षाल्यैव हस्तौ च मम कर्माणि कारयेत् ॥
तस्यापराधाद्वै भूमि फलं प्राप्नोति मानवः ।
जायते षष्टिवर्षाणि कुष्ठी गात्रपरिप्लुतः ॥
चाण्डालस्य गृहे तस्मादेवमेतन्न संशयः ।
प्रायश्चित्तम्—
यस्य कस्य च मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशी ।

चतुर्थकालमाहारं आकाशशयनं तथा ॥

कुर्यादिति शेषः ।

दीपं दत्त्वा वरारोहे भवन्ति मनुजा भुवि ।

कस्यांचिच्छुक्लैकादश्यामुपोष्य रात्रौ भुञ्जीत दिनद्वये
चानावृते देशे सुप्यात् । दीपं च भगवते दद्यात् । [२१]

श्मशानं यो नरो गत्वाऽस्नातो मामुपसर्पति ।

जम्बूको जायते भूमि वर्षाणि नव पञ्च च ॥

गृध्रश्च नववर्षाणि जायते खेचरस्तथा ।

चरतो मानुषं मांसं उभौ तौ गृध्रजम्बूकौ ॥

पिशाचो जायते तत्र वर्षाणि नवपञ्च च ।

प्रायश्चित्तम्—

कृत्वा चतुर्थभक्षं तु कृत्वा तु दशपञ्च च ।

आकाशशयनं कुर्यादेकवासाः कुशास्तरे ॥

प्रभाते पञ्चगव्यं तु प्राशयेत्कर्मकारणात् ।

विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं च गच्छति ॥

अत्र ब्रह्माध्यचतुर्थभक्तसप्तकं कृत्वा पञ्चदशे दिने उपोष्य
पञ्चगव्यं पिबेत् । पञ्चदशस्वपि उक्तादिनेषु एकवस्त्रः कुशास्तरे
अनावृतदेशे सुप्यात् । रत्नाकरे तु कचिद्विषे चतुर्थभक्तं कृत्वा
पञ्चदशदिनान्याकाशशयनं कुर्यादित्युक्तम् । [२२]

पिण्याकं भक्षयित्वा तु यस्तु मामुपसर्पति ।

पिण्याकः खलिः ।

जम्बूको दशवर्षाणि बकश्चैव स मानवः ॥

जायते मानवस्तत्र मम कर्मपरायणः ।

यावकेन दिनैकं तु तत्रेण सह कारयेत् ॥

एकपिण्डविमिश्रेण उदकेन तथापरम् ।

एवं ततो विधिं कृत्वा मम कर्मपरायणः ॥

रात्रौ वीरासनं कुर्यादाकाशे कायशोधनम् ।

आकाशशयनं कृत्वा प्रभाते तु समाहितः ॥

पञ्चगव्यं ततः पत्वा शीघ्रं पापात् प्रमुच्यते ।

तत्रेण सह यावकाहारमेकदिने, एकग्रासमिश्रोदकपानं
द्वितीयादिने, उभयतोऽपि रात्रौ अनावृतदेशे वीरासनं तच्च
भित्त्याद्यालम्बनमन्तरेणोपवेशनम् । वीरासनस्य शयनशब्देना-
नुवादोऽशक्तौ शयनमपि दर्शयति । [२३]

यो वै वराहमांसेन मम कुर्वीत प्रापणम् ।

प्रापणं नैवेद्यदानम् । त्यागे द्रव्यस्य कारणत्वं विवक्षित्वा
तृतीया कृता ।

यावन्मात्राणि वाराहगात्रे रोमाणि सन्ति वै ।

तावद्वर्षसहस्राणि नरके पततेऽशुभे ॥

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

वाराहेण तु मांसेन यस्तु कुर्वीत प्रापणम् ॥

अत्र सहार्थे तृतीया ।

यावन्ति तत्र सिक्थानि भाजने संस्थितानि वै ।

तावद्वर्षसहस्राणि शौकरीं योनिमाप्नुयात् ॥

तत्र वराहमांसयुक्तभाजने । प्रायश्चित्तम्—

फलाहारस्तु सप्ताहं सप्त मूलाशनं तथा ।

दिनानि सप्त तिष्ठेत तथा वै पायसेन च ॥

तत्रेण सप्तदिवसं सप्त यावकभोजनम् ।

दध्याहारो भवेत्सप्त अहङ्कारविवर्जितः ॥

यस्त्वेवं कुरुते भूमि मयोक्तं कर्म संसदि ।

प्रायश्चित्तं महाभागे मम लोकं स गच्छति ॥ [२४]

मद्यपस्तु वरारोहे प्रविशेद्भवनं मम ।
 दशवर्षसहस्राणि दरिद्रो जायते पुनः ॥
 मद्यमत्र सुरा । मरणान्तप्रायश्चित्तदर्शनात् ।
 सुरां पीत्वापि यो मां तु कदाचिदुपसर्पति ।
 इति अपराधगणनायामुक्तत्वाच्च ।
 यस्तु भागवतो भूत्वा कामरागेण मोहितः ।
 दीक्षितोऽपि पिबेन्मद्यं प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 व्रतरूपमिति शेषः । एवं च कामतो व्रतरूपं द्वादशवार्षि-
 कादि सूचितम् ।
 अग्निवर्णां सुरां पीत्वा मुच्यते किल्बिषात्ततः ।
 पानं चेदं मरणफलकम् । तत्प्रकारः प्रायश्चित्तादावनु-
 सन्धेयः । [२५]

यः कुसुम्भं नाम शाकं भक्षयित्वोपसर्पति ।
 दशवर्षसहस्राणि दरिद्रो जायते हि सः ॥
 प्रायश्चित्तम् —
 ततश्चान्द्रायणं कृत्वा एवमेव वसुन्धरे ।
 भोक्ता कुसुम्भशाकस्य शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् । [१६]
 पारक्येणावधूतेन यस्तु मामुपसर्पति ।
 करोति मम कर्माणि स्पृशते मां तथा स्थितः ॥
 पारक्येण परकीयेण । अवधूतेन अशुचिना । अवधूतेनेति-
 दृष्टान्तार्थं तस्य पूर्वमुक्तत्वात् ।
 परप्रावरणेनैव यस्तु मामुपसर्पति ।
 इत्यपराधगणनायामुक्तत्वात् ।
 मृगो जायेत सुश्रोणि वर्षाणि दश सप्त च ॥
 हीनपादेन जायेत चैकं जन्म वसुन्धरे ।

सप्रायश्चित्तद्वात्रिंशद्विष्णुपूजापराधाः । १८५

मूर्खश्च क्रोधनश्चैव मम भक्तश्च जन्यते ॥

प्रायश्चित्तम्—

अष्टभक्तं ततः कृत्वा मम कर्मपरायणः ।

माघमासस्य सुश्रोणि शुक्लपक्षे तु द्वादशीम् ॥

तिष्ठेज्जलाशये तत्र क्षान्तो दान्तो जितेन्द्रियः ।

अनन्यमानसो भूत्वा मम कर्मपरायणः ।

प्रभातायां तु शर्वर्यामुदिते तु दिवाकरे ॥

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा मम कर्माणि कारयेत् ।

यस्त्वनेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥

सर्वपापविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति ।

अष्टभक्तो दिनत्रयमुपोष्य चतुर्थदिने रात्रौ भोजनवान् ।

ग्रासाष्टकभोजनवानिति कश्चित् । अत्रोपवासत्रयं कृत्वा द्वादश्यां

नक्तं भुक्त्वा रात्रौ जलशायी परेऽहनि प्रातः पञ्चगव्यं

पिबेत् [२७]

अदत्त्वा यो नवान्नानि मम कर्मपरायणः ।

भुङ्क्ते भूमि न चान्नानि परदत्तानि कानि चित् ॥

पितरस्तस्य नाश्नन्ति वर्षाणि दश पञ्च च ।

प्रायश्चित्तम् —

उपवासं त्रिरात्रं तु एकरात्रं तथैव च ।

आकाशशयनं कृत्वा चतुर्थेऽहनि शुद्ध्यति ॥

एवं ततो विधिं कृत्वा उदिते च दिवाकरे ॥

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् [२८]

अदत्त्वा गन्धमाल्यानि धूपं यो मे प्रयच्छति ।

मृतोऽसौ जायते भूमे यातुधानो न संशयः ॥

अत्र माल्यपदं पुष्पपरम् ।

गन्धपुष्पाण्यदत्त्वा तु यस्तु धूपं प्रयच्छति ।

इत्यपराधगणनायामुक्तत्वात् । तदनुवादेनात्र प्रायश्चित्तविधानात् । प्रायश्चित्तम् —

यस्य कस्य च मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशीम् ।

उपोष्य चाऽष्टभक्तेन आकाशशयनं स्वपेत् ॥

प्रभातायां तु शर्वर्यामुदिते च दिवाकरे ।

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् ॥

द्वादश्यां उपोष्य उपवासं कृत्वा, त्रयोदश्यां अष्टभक्तं अष्टग्रासाशनं कृत्वा आकाशशयनं च कृत्वा, प्रभाते पञ्चगव्यं पिबेदित्यर्थः । पूर्वदिने उपोष्य द्वादश्यामष्टग्रासाशनं कृत्वा आकाशशयनं कृत्वा त्रयोदश्यां पञ्चगव्यं पिबेदित्यन्ये [२९]

उपानद्गूढपादस्तु मम स्थानं विशेत्तु यः ।

चर्मकारस्तु जायेत स वर्षाणि त्रयोदश ॥

सतो जन्मपरिभ्रष्टः शूकरो जायते नरः ।

शूकराच्च परिभ्रष्टः श्वानस्तत्रैव जायते ॥

ततः श्वानात्परिभ्रष्टो मनुष्यश्चैव जायते ।

मद्भक्तश्च विनीतश्च अपराधविवर्जितः ॥

प्रायश्चित्तम्—

यस्य कस्य च मासस्य शुक्लपक्षे च द्वादशीम् ।

आकाशशयनं कृत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् [३०]

भेरीशब्दमकृत्वा तु यस्तु मां प्रतिबोधयेत् ।

बधिरो जायते भूमे एकं जन्म न संशयः ॥

अत्र भेरीपदं वाद्योपलक्षणम् ।

विना भेर्यादिशब्देन द्वारस्योद्घाटनं मम ।

इत्यपराधगणनायामुक्तत्वात् । तथाच शङ्खादिशब्दं कृत्वा

सप्रायश्चित्तद्वात्रिंशाद्विष्णुपूजापराधाः । १८७

द्वारोद्घाटनेऽपि नापराधः । प्रायश्चित्तम्—

यस्य कस्य च मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशीम् ।
आकाशशयनं कृत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् [३१]
प्रभूतमन्नं भुक्त्वा वै अजीर्णेन परिप्लुतः ।
उद्गारेण समायुक्तो यस्तु मामुपसर्पति ॥
जन्म चैकं भवेत् श्वा वै जन्म चैकं च वानरः ।
शृगालो जन्म चैकं च छागश्चैवैकजन्मनि ॥
एकजन्म भवेदन्धो मूषिकश्च पुनर्भवेत् ॥
भावितश्चैव संसारे जायते विपुले कुले ।
शुद्धो भागवतश्रेष्ठो ह्यपराधविवर्जितः ॥

अत्र

अजीर्णेन समाविष्टो यश्च मामभिगच्छति ।

इत्यपराधगणनायामजीर्णपदं उद्गाराभिव्यक्ताजीर्णपरम् ।

यत्किञ्चिदर्जीर्णस्य प्रायेण सार्वत्रिकत्वात्, अत्रोद्गारादिपद-
वैयर्थ्याच्च । तादृगजीर्णे निवृत्ते तु स्नानपूजादि कार्यमिति ।

प्रायश्चित्तम्—

यावकेन त्र्यहं तिष्ठेन्मूलेन च पुनस्त्यहम् ।
फलाहारो दिनांस्त्रीणि अक्षारलवणस्त्यहम् ॥
पायसेन दिनांस्त्रीणि सक्तुभिश्च दिनत्रयम् ।
वायुभक्षस्त्यहं तिष्ठेदाकाशशयनं कुशैः ॥
प्रभातायां तु शर्वर्यामुदिते तु दिवाकरे ।
पञ्चगव्यं पिबेद्धीरः शरीरपरिशोधनम् ।
य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
न तस्य भवते दोषो मम लोकं च गच्छति । [३२]
एतत्प्रायश्चित्ताध्ययनपठनफलम्—

यस्तु भागवतो नित्यं पठते च दृढव्रतः ।
 कृत्वा सर्वापराधानि न स पापेन लिप्यते ॥
 तैलाभ्यङ्गं नरः कृत्वा यस्तु मासुपसर्पति ।
 शरीरं मण्डयित्वा तु यो मामामोति माधवि ॥
 इत्यपराधद्वयं अपराधगणनाध्याये क्वचिद्दृश्यते । तत्क-
 ल्पतरुप्रभृतिषु नास्ति ।

इति वाराहपुराणोक्ताः अपराधाः संप्रायश्चिताः ।

अथागमे भगवदपराधाः ।

यानैर्वा पादुकैर्वापि गमनं भगवद्गृहे ।
 देवोत्सवाद्यसेवा च अप्रणामस्तदग्रतः ॥
 उच्छिष्टो वाथवाऽशौचो भगवद्वन्दनादिकम् ।
 कुर्यादिति शेषः ।

एकहस्तप्रणामस्तु तत्पुरस्तात्प्रदक्षिणम् ।
 पादप्रसारणं चाग्रे तथा पर्यङ्कबन्धनम् ॥
 शयनं भक्षणं वापि मिथ्याभाषणमेव च ।
 उच्चैर्भाषा मिथोजल्पो रोदनादि च विग्रहः ॥
 निग्रहोऽनुग्रहश्चैव नृषु च क्रूरभाषणम् ।
 कम्बलावरणं चैव परनिन्दा परस्तुतिः ॥
 अश्लीलभाषणं चैव अधोवायुविमोक्षणम् ।
 शक्तौ मौणोपचारस्तु अनिवेदितभक्षणम् ॥
 तत्तत्कालोद्भवानां च फलादीनामर्पणम् ।
 विनियुक्तावशिष्टस्य प्रदातव्यं जनादिके ॥
 पृथ्वीं कृत्वासनं चैव परेषामभिवादनम् ।
 गुरोर्मौनं निजस्तोत्रं देवतानिन्दनं तथा ॥
 अपराधा इमे विष्णोर्द्वात्रिंशत् परिकीर्तिताः ।

पृथ्वीं कृत्वासनं उच्चासनम् । भगवदग्रे अन्येषां नमस्कारः ।
गुरोर्मौनं गुरोः स्तुतौ मौनम् ।

स्कन्दपुराणे,

अहन्यहनि यो मर्त्यो गीताध्यायं तु सम्पठेत् ।

द्वात्रिंशदपराधैस्तु अहन्यहनि मुच्यते ॥

एवं गीताध्यायपठनं अपराधप्रायश्चित्ताध्यायपठनं च
रहस्यविषयमिति वृद्धाः । अन्यथा गुरुतरप्रायश्चित्ताम्नानं
विफलं स्यात् । एते चापराधा भागवतेन वर्जनीयाः । भाग-
वतः कृतभगवद्दीक्षः । यस्य विष्णुरिष्टदैवतं इत्यपरे । भगवद्दे-
वालयपूजाधिकृत इति कश्चित् । तन्न, अन्येषामपराधवर्जनसमा-
चारात् । तथानभिधानाच्च । वराहपुराणोक्तदीक्षित इत्यन्ये
अत्रापि अन्येषामपराधवर्जनसमाचारो दुर्घट इति ।

तथाच वराह एव,

अवैष्णवस्य पक्कान्नं यो महं विनिवेदयेत् ।

अवैष्णवेषु पश्यत्सु मत्पूजां विदधाति च ॥

दिनान्तरितपक्कान्नं यो महं विनिवेदयेत् ।

भूताष्टम्योर्न कुरुते नक्तं न हरिवासरम् ॥

कुरवकपलाशस्थैः पुष्पैः कुर्यान्ममार्चनम् ।

इत्यादयोऽन्येऽपि सन्ति ते च ग्रन्थगौरवभयान्न लिखिताः ।

शन्तनुं प्रति नारदवाक्यम्—

अतः परं तु निर्माल्यं न लङ्घय महीपते ।

नरसिंहस्य देवस्य तथाऽन्येषां दिवौकसाम् ॥ इति

अथ वैष्णवलक्षणानि प्रसङ्गतः ।

एकादशीव्रते सक्तः पक्षयोरुभयोरपि ॥

शङ्खचक्रगदापद्ममत्स्यकूर्माङ्गपत्रवान् ।

शिवलिङ्गार्चनरतश्चतुर्दश्युपवासवान् ।
 विप्रातिथ्याग्निगुरुषु भक्त आचारवान् शुचिः ॥
 सन्ध्योपसेवी ह्यवचाः शालग्रामार्चने रतः ।
 अमत्सरः शुभमना जितयोगो जितेन्द्रियः ॥
 तर्थावासी स्तुतिपरो हरेर्देवाद्यनिन्दकः ।
 विष्णुभक्तिरतो मर्त्यो ह्रीमान् वैष्णव उच्यते ॥
 स्कान्देऽपि,
 समात्मा सर्वभूतेषु निजाचारादविच्युतः ।
 विष्ण्वर्षिताखिलाचारः स हि वैष्णव उच्यते ॥
 परमापदमापन्नो हर्षे वा समुपस्थिते ।
 त्यजेन्नैकादर्शी यस्तु यस्य दीक्षाऽस्ति वैष्णवी ॥
 विष्णुपुराणे,
 न चलति निजवर्णधर्मतो यः
 सममातिरात्मसुहृद्विपक्षपक्षे ॥
 न हरति न च हन्ति कश्चिदुच्चैः
 स्थिनमनसं तमवैहि वैष्णवाग्रयम् ॥
 लिङ्गपुराणे,
 यत्रास्ते विष्णुभक्तश्च तत्र नारायणः स्थितः ।
 विष्णुरेव हि तेषां वै देवता परमा स्मृता ॥
 विष्णुभक्तिसमायुक्तान् श्रौतस्मार्त्तप्रवर्त्तकान् ।
 प्रीतो भवति यो दृष्ट्वा वैष्णवोऽसौ प्रकीर्त्तितः ॥
 गन्धपुष्पादिकं सर्वं शिरसा यो न धारयेत् ।
 विष्णवे योग्यमित्येवं मत्वाऽसौ वैष्णवोत्तमः ॥
 भोजनाच्छादनं सर्वं यथाशक्त्या करोति यः ।
 विष्णुभक्तस्य सततं स वै भागवतः स्मृतः ॥

पद्मपुराणे,

न यमं यमलोकं वा न दूतान् घोरदर्शनान् ।

पश्यान्ति वैष्णवा नूनं सत्यं सत्यं मयोदितम् ॥

ग्राहास्मान् यमुनाभ्राता सादरं हि पुनः पुनः ।

भवद्भिर्वैष्णवास्त्याज्या न ते स्युर्मम गोचराः ।

दुराचारो दुष्कुलोऽपि सदा पापस्तोऽपि वा ॥

भवद्भिः सर्वथा त्याज्यो विष्णुं चेद्भजते नरः ।

गीतायामपि,

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ इति ।

अन्येऽपि भगवत्समक्षमन्यनमस्कारः देवं पृष्ठतः कृत्वा

अवस्थानं देवदर्शनयोग्यस्थले योगपट्टादिनोपवेशनं

देवप्रयाणकाले अनुत्थानमित्यादयोऽपराधा अन्यतोऽ

नुसन्धेयाः ॥

स्कान्दे,

अपराधसहस्राणि अपराधशतानि च ।

पद्मेनैकेन देवेशः क्षमते हेलयाऽर्चितः ॥ इति ।

इति विष्णुपूजा ।

अथ देयानि ।

वामने,

गोदानानि पवित्राणि भूमिदानानि चानघ ।

वस्त्रान्नस्वर्णदानानि प्रीतये मधुघातिनः ॥

नारसिंहे,

वस्त्राभ्यामच्युतं भक्त्या परिधाय विचित्रितः ।

स मे लोके वसित्वा तु विष्णुलोके महीयते ॥

ध्वजं च विष्णवे यस्तु गरुडेन समान्वितम् ।
 दद्यात्सोऽपि ध्वजाकीर्णविमानेन विराजता ॥
 विष्णुलोकमवाप्नोति सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ।
 मुकुटैः कटकाद्यैश्च यो विष्णुं पूजयेन्नृप ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वभूषणभूषितः ।
 इन्द्रलोके वसेच्छ्रीमान् यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 यो गां पयस्विनीं विष्णोः कपिलां संप्रयच्छति ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वभूषणभूषितः ।
 गवां सहस्रदानस्य फलं प्राप्य हरिं व्रजेत् ॥
 विष्णुः, न वासो नीलरक्तं न माणिसुवर्णयोः प्रतिरूपम-
 लङ्करणम् ।

आग्नेये,

दुकूलपट्टकौशेयराङ्गकार्पासकादिभिः ।
 वासोभिः पूजयेद्देवं सुशुभ्रैरात्मनः प्रियैः ॥
 भक्ष्याणि यानि पेयानि भोज्यान्यभिमतानि च ।
 फलं च बल्लभं यच्च तच्च देयं जनार्दने ॥
 सुवर्णमणिमुक्तादि यच्चान्यदपि बल्लभम् ॥
 तत्तु देवाधिदेवाय केशवाय निवेदयेत् ।

इति दानम् ।

इति श्रीमत्सकलसामन्तचक्रचूडामणिमरीचिमञ्जरीनीराजित-
चरणकमल—

श्रीमन्महाराजाधिराजप्रतापरुद्रतनूज—

श्रीमन्महाराजाधिराजमधुकरसाहस्रनु—

श्रीमन्महाराजाधिराजचतुरुदधिवलयवसुन्धरासुहृदयपुण्ड-

रीक—

विकास दिनकर—

श्रीवीरसिंहदेवोद्योजित—

श्रीहंसपण्डितात्मजश्रीपरशुराममिश्रसूनुसकलविद्यापारावा-
रपारीणधुरीणजगद्गारिष्यमहागजपारीन्द्रविद्वज्जनजीवातु—

श्रीमन्मित्रमिश्रकृते वीरमित्रोदयाभिधनिबन्धे पूजाप्रकाशे
विष्णुपूजाप्रकरणम् ।

अथ शिवपूजनम् ।

हारीतः,

अथवा देवमीशानं भगवन्तमनामयम् ।

आराधयेन्महादेवं भावपूतो महेश्वरम् ॥

मन्त्रेण रुद्रगायत्र्या प्रणवेनाथवा पुनः ।

ऐशानेनाथवा रौद्रैस्त्र्यम्बकेन समाहितः ॥

तथोक्षमः शिवायेति मन्त्रेणानेन वा यजेत् ।

मन्त्रेण नमः शिवायेति पञ्चाक्षरेण । रुद्रगायत्र्या ॐ तत्सु-
षाय विद्महे इत्यादिक्रिया । ऐशानेन ईशानः सर्वविद्यानामि-
त्यादिना । रौद्रै रुद्रदैवतैः । त्र्यम्बकेन त्र्यम्बकं यजामहे इत्यनेन ।

पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण पत्रं पुष्पं फलं जलम् ।

यः प्रयच्छति शर्वाय तदनन्तफलं स्मृतम् ।

सहस्रकोटिब्रह्ममन्त्राः शिववक्त्राद्विनिर्गताः ॥

पञ्चाक्षरस्य मन्त्रस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।

अत्र रुद्राक्षधारणमावश्यकम् ।

तदुक्तं स्कान्दे,

हस्ते बाहौ तथा कण्ठे मूर्ध्नि रुद्राक्षधारणात् ।

अबध्यः सर्वभूतानां रुद्राक्षचिरेद्भुवि ॥

सुतासुतानां सर्वेषां वन्दनीयो यथा शिवः ।

तथैव सर्वभूतानां पूज्यो रुद्राक्षधारकः ॥

रुद्राक्षं धारयेत्तस्य विशेषाच्च शिवार्चने ॥ इति ।

पूजाविधिमाह—

बोधायनः,

ॐ अथातो महादेवस्याहरहः परिचर्याविधिं व्याख्यास्यामः ।

स्नात्वा शुचौ देशे गोमयेनोपलिप्य प्रतिकृतिं कृत्वाऽक्षतपुष्पैर्य-
थालाभमर्चयेत् । सह पुष्पोदकेन महादेवमावाहयेत् ।
ॐ भूर्महादेवमावाहयामि । ॐ भुवर्महादेवमावाहयामि ॐ-
स्वर्महादेवमावाहयामीत्यावाह्य आयातु भगवान् महादेव इति ।
अथ स्वागतेनाभिनन्दति स्वागतं पुनरागतं भगवते महादे-
वाय एतदासनमुपकृतृप्तमत्रास्तां भगवान् महादेव इति । अत्र कूर्चं
ददाति भगवतेऽयं कूर्चो दर्भमयस्त्रिवृद्धरितसुपर्णस्तं जुषस्वेति
अत्र स्थानानि कल्पयति अग्रतो ब्रह्मणे कल्पयामि, विष्णवे
कल्पयामि । दक्षिणतः स्कन्दाय कल्पयामि, विनायकाय कल्प-
यामि । पश्चिमतः शूलाय कल्पयामि, महाकालाय कल्पयामि ।
उत्तरतो दुर्गायै कल्पयामि, नन्दिकेश्वराय कल्पयामि । सावित्र्या
पात्रमभिमन्त्र्य प्रक्षाल्य तिरः पवित्रमित्यप आनीय सह पवित्रेणा-
दित्यं दर्शयेदोमित्यातामितोस्तासां त्वरितरुद्रेण पाद्यं दद्यात् ।
प्रणवेनार्घ्यमथ व्याहृतिभिर्निर्माल्यं व्यपोह्योत्तरतश्चण्डेशाय नमः
इति । अथैनं स्नापयति आपोहिष्ठा मयोभुवस्तिष्ठभिर्हिरण्यवर्णा
इति चतसृभिः पवमानः सुवर्जन इत्येतेन अनुवाकेन स्नापयित्वा-
ऽद्भिस्तर्पयति । भवं देवं तर्पयामि, शर्वं देवं तर्पयामि,
ईशानं देवं तर्पयामि, पशुपतिं देवं तर्पयामि, रुद्रं देवं
तर्पयामि, उग्रं देवं तर्पयामि, भीमं देवं तर्पयामि,
महान्तं देवं तर्पयामीति तर्पयित्वा अथैतानि वस्त्रयज्ञोपवीताच-
मनीयान्युदकेन व्याहृतिभिर्दत्त्वा व्याहृतिभिः प्रदक्षिणमुदकं
परिषिच्य पवित्रं पादतले निधाय नमस्ते रुद्र मन्यव इति गन्धं
दद्यात् । सहस्राणि सहस्रश इति पुष्पं दद्यात् । ईशानं त्वां
भुवनानामित्यक्षतान् दद्यात् । सावित्र्या धूपम् । उद्दीप्यस्वेति
दीपम् । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेद्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ता-

भ्यां भगवते महादेवाय जुष्टं चरुं निवेदयामीति नैवेद्यम् । अथा-
 ष्टभिर्नामभिरष्टौ पुष्पाणि दद्यात् । भवाय देवाय नमः । शर्वाय
 देवाय नमः । ईशानाय देवाय, पशुपतये देवाय, रुद्राय देवाय,
 उग्राय देवाय, भीमाय देवाय, महते देवाय । नमो ब्रह्मणे, नमो
 विष्णवे, नमः स्कन्दाय, नमो विनायकाय, नमः शूलाय, नमो महा-
 कालाय, नमो दुर्गायै, नमो नन्दिकेश्वराय इति संपूज्य चरुशेषेणाष्ट-
 भिर्नामभिरष्टाहुतीर्जुहोति । भवाय देवाय स्वाहेत्यादिभिर्हुत्वा
 अथ शिष्टैर्गन्धमाल्यैर्ब्राह्मणानलङ्कृत्य अथैनमृग्यजुः सामाथर्वाभिः
 स्तुतिभिः स्तुवन्ति सहस्राणि सहस्रश इत्यनुवाकं जप्त्वाऽन्यांश्च
 रौद्रान् मन्त्रान् यथाशक्तीत्येके । ॐ भूभुवः स्वर्महरो भगवते महादे-
 वाय चरुमुद्रासयामीत्युद्रासनकाले, ॐ भूर्महादेवमुद्रासयामीत्या-
 दिभी रुद्रमुद्रास्य प्रयातु भगवानीशः सर्वलोकनमस्कृतोऽनेन
 हविषा तुष्टः पुनरागमनाय पुनः सन्दर्शनाय चेति । प्रतिमास्था-
 नेष्वप्स्वग्नावावाहनविसर्जनवर्जं सर्वं समानं महत्स्वस्त्ययनामि-
 त्याचक्षत इत्याह भगवान् बौधायन इति ।

भविष्यपुराणे शिवलिङ्गपूजनमाहिमा,

लिङ्गे देवो महादेवः सर्वदेवनमस्कृतः ।

अनुग्रहाय लोकानां तस्मान्नित्यं प्रपूजयेत् ॥

एतेन नित्यत्वं पूजायाः ।

यो न पूजयते भक्त्या लिङ्गं त्रिभुवनेश्वरम् ।

न स स्वर्गस्य लोकस्य मोक्षस्य च न भाजनम् ॥

यस्तु पूजयते नित्यं शिवं त्रिभुवनेश्वरम् ।

स स्वर्गराज्यमोक्षाणां क्षिप्रं भवति भाजनम् ॥

अनेन काम्यत्वं पूजायाः ।

तस्मात्सौम्यमना भूत्वा यावज्जीवं प्रतिज्ञया ।

अर्चयेत सदा देवमापन्नोऽपि महामुने ॥
 वरं प्राणपरित्यागः शिरसो वापि कर्त्तनम् ।
 न त्वसम्पूज्य भुञ्जीत भगवन्तं त्रिलोचनम् ॥
 स्फुटं निर्वहते यस्य यावज्जीवं शिवार्चनम् ।
 मनुष्यवर्मणा नद्धः स रुद्रो नात्र संशयः ॥
 न हि लिङ्गार्चनात् किञ्चित् पुण्यमभ्याधिकं क्वचित् ।
 इति विज्ञाय यत्नेन पूजनीयः सदा शिवः ॥
 आकाशं लिङ्गमित्याहुः पृथिवी तस्य पीठिका ।
 आलयः सर्वभूतानां लयनालिङ्गमुच्यते ॥
 यो लिङ्गं द्रोष्टि संमोहात् सर्वदैव नमस्कृतम् ।
 नरो नरकगामी स्यात् तस्य सम्भाषणादपि ॥
 लिङ्गपुराणे,
 लिङ्गे तु पूजिते सर्वमर्चितं स्याच्चराचरम् ।
 तस्मात्सदार्चनं कार्यं लिङ्गस्य सुमहात्मनः ॥
 अनेकजन्मसाहस्रं भ्राम्यमाणस्तु योनिषु ।
 कः समाप्नोति वै मुक्तिं लिङ्गार्चनमृते नरः ॥
 स्कन्दपुराणे,
 मनसा चिन्तयेद्यस्तु पूजयामि हरं पदम् ।
 अशक्तौ नास्ति चेद्द्रव्यं यस्य चापि सुमध्यमे ॥
 स तया श्रद्धया पूतो विमुक्तः सर्वपातकैः ।
 मम लोकमवाप्नोति भिन्नदेहो न संशयः ॥
 यो रोगादिना अशक्तो यस्य च द्रव्यं नास्ति स मानसीं
 पूजां कुर्यादित्यर्थः ।
 योऽर्चायामर्चयेन्मां हि पूर्णं वर्षशतं नरः ।
 एकं च दिवसं लिङ्गं सममेतन्न संशयः ॥

न तुष्याम्यर्चितोऽर्चायां तथा देवि नगात्मजे ।
 लिङ्गेऽर्चिते यथात्यर्थं परितुष्यामि पार्वति ॥
 सर्वेन्द्रियप्रसक्तोऽपि युक्तो वा सर्वपातकैः ।
 स प्रयाति शिवं देवि लिङ्गं योऽर्चयतीह मे ॥
 अनेकजन्मसाहस्रं भ्राम्यमाणस्तु योनिषु ।
 कः समाप्नोति वै मुक्तिं लिङ्गार्चनमृते नरः ॥
 मृद्भस्मगोसकृत्पिष्टताम्रकांस्यमयं तथा ।
 कृत्वा लिङ्गं सकृत्पूज्य वसेत् कल्पायुतं दिवि ॥
 देवीपुराणे,
 वार्षं वित्तप्रदं लिङ्गं स्फाटिकं सर्वकामदम् ।
 नार्मदं गिरिजं श्रेष्ठमन्यद्वापि हि लिङ्गवत् ॥
 नार्मदं नर्मदोद्भवम् । गिरिजं पाषाणभवमिति यावत् ।
 लिङ्गवत् लिङ्गाकारम् ।
 कृत्वा पूजय विप्रेन्द्र लप्स्यसे वाञ्छितं फलम् ।
 भविष्ये,
 वाणलिङ्गानि राजेन्द्र ख्यातानि भुवनत्रये ।
 न प्रतिष्ठा न संस्कारस्तेषामावाहनं तथा ॥
 एवमेव प्रपूज्यानि शिवरूपाणि भावतः ।
 अन्यच्च,
 यः कृत्वा पार्थिवं लिङ्गमर्चयेत् शुभवेदिकम् ।
 इहव धनवान् श्रीमान् सोऽन्ते रुद्रोऽभिजायते ॥
 त्रिसन्ध्यं योऽर्चयेद्विङ्गं कृत्वा वित्तेन पार्थिवम् ।
 दशैकादशकं यावत्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 वित्तेन पूजाद्रव्येण । दशैकादशकं दशोत्तरशतमित्यर्थः ।
 अनेनैव स देहेन रुद्रः सन् तिष्ठते क्षितौ ।

पापहा सर्वमर्त्यानां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥
 यो हि पिष्टमयं लिङ्गं सर्वगन्धोपशोभितम् ।
 कुसुमैश्च सुगन्धैश्च विविधैरनुलेपनैः ॥
 भक्ष्यभोज्यैरशेषैश्च घृतदीपैश्च संयुतम् ।
 तस्य दक्षिणपार्श्वे तु अगुरुं विन्यसेद्बुधः ॥
 दद्यात् पश्चिमभागे तु शोभनां तु मनः शिलाम् ।
 उत्तरे चन्दनं दद्याद्भरितालं तु पूर्वतः ॥
 एवं वित्तानुसारेण कृत्वा विभवविस्तरम् ।
 कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां शिवाय विनिवेदयेत् ॥
 निष्कलः सर्वशो भूत्वा प्रविशेच्छिवमव्ययम् ।
 अथामलकमात्रं तु कृत्वा लिङ्गं हिरण्मयम् ॥
 संपूज्य रत्नसूचितं शिवलोके महीयते ।
 वर्णकैः सितरक्तैर्वा अन्त्याङ्गुल्या च यो लिखेत् ॥
 लिखित्वा पूजयेद्यस्तु भवेत्सोऽपि महेश्वरः ।
 पांशुना क्रीडमानोऽपि लिङ्गं कुर्यात्तु यो नरः ॥
 पुण्यात्स लभते राज्यमसपन्नमकण्टकम् ।
 देवीपुराणे,
 ब्रह्मोवाच ।
 शैलं ब्रह्मा हरिर्नित्यामिन्द्रनीलमयं यजेत् ॥
 इन्द्रो मणिमयं तात यक्षो हैमं समर्चयेत् ।
 विश्वेदेवास्तथा रौप्यं वायुः पित्तलसम्भवम् ॥
 वसवः कांस्यजं देवमश्विनौ तु हिरण्मयम् ।
 स्फाटिकं जलदेवस्तु बह्वी रत्नमयं यजेत् ॥
 ऐन्द्रं सूर्योऽर्चयेद्विङ्गं सोमो मौक्तिकशैलजम् ।
 ऐन्द्रं इन्द्रनीलजम् ।

उरगा वैट्टमं लिङ्गमायसं दानवोत्तमाः ।
 पिशाचास्त्रपुजं सीसं योगिनो भूतनायकाः ॥
 गुह्यकास्ताम्रजं लिङ्गं वज्रलोहं च मातरः ।
 पञ्चरागं समस्तास्तु देवदानवमानवाः ॥
 वैदूर्यं ग्रहनक्षत्रतारकाः पूजयन्ति वै ।

शिवपुराणे,

यत्फलं पाकयज्ञेषु हविर्यज्ञेषु यत्फलम् ।
 एकाह्ना तदवाप्नोति शिवलिङ्गार्चने रतः ॥
 गवां शतसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् ।
 दशाहात्तदवाप्नोति शिवलिङ्गार्चने रतः ॥

पाद्मे,

शालग्रामशिलालिङ्गे यः करोति ममार्चनम् ।
 तेनार्चितः कार्तिकेय युगानामेकसप्ततिः ॥
 न चात्र नैवेद्यादेरग्राह्यत्वम् ।
 अग्राह्यं मम नैवेद्यं पत्रं पुष्पं फलं जलम् ॥
 शालग्रामशिलालिङ्गे सर्वं याति पवित्रताम् ।
 स्ववर्णधर्मत्यागिनां शिवपूजायामनधिकारः ।
 स्वधर्मं यः परित्यज्य परधर्मरुचिर्भवेत् ।
 चकोरनयने चोरः स गूढः शूद्रसन्निभः ॥
 तेनाहं पूज्यमानोऽपि गन्धं जिघ्रामि कौणपम् ।
 कौणपं श्वसम्बन्धि ।
 तामर्चामर्चितो हित्वा तस्याहं स्पर्शनादपि ।
 ब्रूयाम्यायतनं त्यक्त्वा यत्रासौ पापनिश्चयः ॥
 वर्णत्रयस्य शुश्रूषां शुचिः शूद्रः करोति यः ।
 स्वधर्मस्य स्थितिं ज्ञात्वा तस्य शृङ्गाम्यहं बलिम् ॥

वेदमन्त्रधरैर्विप्रैरहं तुष्येऽर्चितः सदा ।
 न विप्राणां करस्पर्शैरुद्विजामि वरानने ॥
 शूद्रकर्मरतेनापि स्पृश्यमानो द्विजन्मना ।
 हृष्यामि तेन सुतरां पूज्यमानश्च सुन्दरि ॥
 विप्रस्य तु सदैवाहं शुचेरप्यशुचेरपि ।
 गृह्णन् बलिं न तृप्यामि प्रियाणामिव दर्शनात् ॥
 अत्रायं तात्पर्यार्थः । शूद्रः स्वधर्मनिरतोऽधिकारी पूजायां
 न स्पर्शे । इतरस्य स्वधर्मभ्रष्टशूद्रसङ्करजात्यादेरुभयत्रानधिकारः
 क्षत्रियवैश्ययोरुभयत्राधिकारः । विप्रस्य जात्यैव सर्वत्राधिकारः ।
 अनधिकारिणां विप्रद्वारा पूजनं न परित्यागः ।
 स्त्रीशूद्रैश्च प्रकर्तव्यं पार्थिवे तु शिवेऽर्चनम् ।
 इति लिङ्गपुराणोक्तेः पार्थिवे शिवे शूद्राणां साक्षात्पूजनाधिकारः ।
 अथ पार्थिवलिङ्गपूजनविधिर्ब्रह्मपुराणे,
 हरो महेश्वरश्चैव शूलपाणिः पिनाकधृक् ।
 पशुपतिः शिवश्चैव महादेवेति कीर्त्तयेत् ॥
 मृत्तिकाग्रहणे चैव घटने च प्रतिष्ठिते ।
 आवाहने च स्तपने पूजने च विसर्जने ॥
 हरादीनि च नामानि महादेवेति कीर्त्तयेत् ।
 अष्टमूर्त्तिपूजां प्रति विष्णुवाक्यं भविष्ये,
 साधु साधु द्विजश्रेष्ठ साधु पृष्टोऽस्मि सुव्रत ।
 शृणुष्व सकलं पूर्वं शिवमन्त्रगणं परम् ॥
 ॐ नमः शिवायेति लिङ्गपूजा । ॐ शर्वाय क्षितिमूर्त्तये नमः ।
 ॐ भवाय जलमूर्त्तये नमः । ॐ रुद्रायाग्निमूर्त्तये नमः । ॐ उग्राय
 वायुमूर्त्तये नमः । ॐ भीमाय आकाशमूर्त्तये नमः । ॐ पशुपत-
 ये यजमानमूर्त्तये नमः । ॐ महादेवाय सोममूर्त्तये नमः । ॐ ई-

शानाय सूर्यमूर्त्तये नमः ।

मूर्त्तयोऽष्टौ शिवस्यैताः पूर्वादिक्रमयोगतः ।

आग्नेद्यन्ताः प्रयोज्यास्तु वेद्यां लिङ्गे शिवं यजेत् ॥

स्कन्दपुराणे,

ईश्वर उवाच ।

सर्वमाल्यानि यो दद्यात् सर्वमूर्त्तिषु नित्यशः ।

मन्त्रेण विधिवत्तस्य पुण्यं फलमनन्तकम् ॥

सर्वमाल्यानि शिवपूजाविहितपुष्पाणि । मूर्त्तयो यथा,

ॐ सर्वगाय नमोनमः ॐ सर्वदेवाय नमोनमः ।

ॐ नमो भगवते चैव गुह्यगुह्याय वै नमः ॥

ॐ सोमाय भूतनाथाय भावाय च भवाय च ।

सर्वगुह्याय वै स्वाहा वेदगुह्यमयाय च ॥

सर्वगुह्यमयो मन्त्रः स्वाहा सोमाय वै सदा ।

कटङ्कटाय वै स्वाहा महादेवाय सूक्ष्मिणे ॥

पुष्पाण्यनेन मन्त्रेण यो मे नित्यं निवेदयेत् ।

सहस्रं तेन जप्यस्य मामकस्य कृतं भवेत् ॥

अथाञ्जलिममावास्यां सुसम्पूर्णं समाहितः ।

तिलानां चैव कृष्णानां सर्षपाणां च पार्वति ॥

अर्चयित्वा यथान्यायं यथालाभं प्रयच्छति ।

इदं च वचनं ब्रूयादार्षेति च सहेति वा ॥

सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोकं व्रजेन्नरः ।

अर्चयित्वा च मां देवि यो मे नामानि कीर्तयेत् ॥

चतुर्दश्यामथाष्टम्यां पक्षयोरुभयोरपि ।

वामदेव सुदेवेति हरगुप्तेति वै पुनः ॥

उमापते नीलकण्ठ शान्त श्रीकण्ठ गोपते ।

शिव भीम पशुपते शङ्करोग्रभवेति च ॥
 महादेवेति चाप्यन्यन्नामगुह्यं प्रकीर्त्तयेत् ।
 सर्वपापैः प्रमुच्येत दिवि देवैश्च मोदते ॥
 एतेषामेकमपि यः पठेद्वा कथयेत्तथा ।
 स देहपद्धतिं हित्वा मामेव प्रतिपद्यते ॥
 इदं च परमं गुह्यं यो मे देवि निवेदयेत् ।
 अर्कपत्रपुटं पूर्णं घृतस्य मधुनस्तथा ॥
 इमानि च महाभागे यो मे नामानि कीर्त्तयेत् ।
 समस्तनिलयो भर्गो भस्मशायी यतव्रतः ॥
 वामदेवः प्रशान्तश्च शर्वश्चैव त्रिलोचनः ।
 अपसव्याप्रियः सव्यो बहुरूपोऽन्धकारकः ॥
 पुराणः पुरुहूतश्च मर्त्यो मृत्युर्जितेन्द्रियः ।
 अतीन्द्रियोऽनिन्द्रियश्च सर्वभूतहृदि स्थितः ॥
 संसारक्रीडयोगात्मा कपाली डिण्डिमेव च ।
 महादेव महादेव महादेवेति चैव हि ॥
 पठेदेतन्नियमवान् शृणुयाद्वा ऽपि यः सदा ।
 स देहभेदमासाद्य योगात्मा गणपो भवेत् ॥
 रुद्रेत्यभिष्टुते देवे आग्निष्टोमफलं लभेत् ।
 हरेत्यभिहिते चापि ज्योतिष्टोमफलं लभेत् ॥
 भवेति कीर्त्तिते वापि अश्वमेधफलं लभेत् ।
 शिवेत्युक्त्वा नमस्कारं यः करोति कपार्दिने ॥
 सर्वलोकैर्नमस्कृत्यः सर्वलोके महीयते ।
 महेश्वरेति यश्चोक्त्वा प्रतिबुद्धौ नमस्यति ।
 सौत्रामणेः स यज्ञस्य फलभाग् जायते नरः ॥
 ईशानमिति यस्त्वेवं नाम कीर्त्तयते विभोः ।

स कीर्त्तिमांश्च भवति वाजपेयं च विन्दति ॥

मखेश इति यस्त्वेवं सङ्कीर्त्तयति शङ्करम् ।

फलं पुरुषमेधस्य लभते पुरुषः स तु ॥

पशूनां पतिरित्येवं य उदाहरते हरम् ।

पशवस्तस्य वर्द्धन्ते पशुयज्ञमवाप्नुयात् ॥

वेदैरधीतैः किं तस्य किं तीर्थैः सेवितैरपि ।

यो मर्त्यः सुमना ब्रूयान्महादेवेति नित्यशः ।

कोटीष्वष्टादशसु तीर्थानां फलमुच्यते ॥

एकस्थो लभते तत्तु महादेवेति कीर्त्तनात् ।

अश्वमेधसहस्रस्यागणितस्य च यत्फलम् ॥

फलमाप्नोति मामुक्त्वा महादेवेति मानवः ।

महादेवेति यो गायन् पञ्चत्वमुपगच्छति ॥

स रुद्रलोके रुद्रस्य पूज्यतेऽतुलविग्रहः ।

भविष्ये,

कीर्त्तयन्ति च ये रुद्रं सकृदप्येव मानवाः ।

सर्वपापैः प्रमुच्यन्ते सप्तजन्मकृतैरपि ॥

ब्रह्मपुराणे,

नाधिकारोऽस्ति विप्राणां भौमानां देवपूजने ।

भृत्या भरतशार्दूल क्षमाधिपत्ये विशेषतः ॥

भृत्या भरणेन । क्षमाधिपत्ये देवभूमिप्रभुत्वे ।

यस्तु पूजयते देवान् ब्राह्मणो द्रव्यलोभतः ॥

भृत्या भरतशार्दूल स याति नरकं ध्रुवम् ।

देवालयेषु सर्वेषु वर्जयित्वा शिवालयम् ॥

आधिकारः स्मृतो राजन् भोजकानां न संशयः ।

विधिं विना च यो रुद्रं पूजयेद्विनियोजितः ॥

स याति निरयं घोरं स्वामी चाशु विनश्यति ।
कृत्वा प्रदक्षिणं भक्त्या शिवस्यायतने नरः ॥
अश्वमेधसहस्रस्य सुपुष्टस्य फलं लभेत् ।

अथ पञ्चगव्यादिस्नानविधिः ।

कापिलापञ्चगव्येन कुशवारियुतेन च ।
स्नापयेत् मन्त्रपूतेन ब्राह्मं स्नानं हि तत्स्मृतम् ॥
एकाहमपि यो लिङ्गे ब्राह्मं स्नानं समाचरेत् ।
विधूय सर्वपापानि रुद्रलोके महीयते ॥
कपिलापञ्चगव्येन दधिक्षीरघृतेन च ।
स्नानं शतगुणं प्रोक्तमितरेभ्यो न संशयः ॥
वर्षकोटिसहस्रैस्तु यत्पापं समुपार्जितम् ।
घृताभ्यङ्गेन लिङ्गस्य दहेत्सर्वं न संशयः ॥
कृष्णाष्टम्यां घृतस्नानं कृत्वा लिङ्गे सकृन्नरः ।
कुलैकविंशमुत्तार्य शिवलोके महीयते ॥
सकृद्गव्येन पयसा यो लिङ्गं स्नापयेन्नरः ।
राजतेन विमानेन सोमलोके महीयते ॥

स्कन्दपुराणे,

अयुतं यो गवां दद्याद्दोष्प्रीणां वेदपारगे ।
वस्त्रहेमादियुक्तानां क्षीरस्नानस्य तत्फलम् ॥
संवत्सरं तु यः कुर्यात् क्षीरेण स्नपनं शुचिः ।
गाणपत्यं च लभते वल्लभत्वं च नित्यशः ॥

भविष्यपुराणे,

स्नाप्य दध्ना सकृद्विंशं कृष्णाष्टम्यामुपोषितः ।
कुलैकविंशमुत्तार्य शिवलोके महीयते ॥
दध्ना तु स्नापयेद्विंशं सकृद्भक्त्या तु यो नरः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥
 नैरन्तर्येण यो मासं घृतस्नानं समाचरेत् ।
 स त्रिसप्तकुलोपेतो लभते पदमैश्वरम् ॥
 मधुना स्नापयित्वा तु सकृद्भक्त्या तु यो नरः ।
 पापकञ्चुकमुत्सृज्य वह्निलोके महीयते ॥
 स्नानमिक्षुरसेनापि यो लिङ्गे सकृदाचरेत् ।
 लभेद्वैद्याधरं लोकं सर्वकामसमन्वितः ॥
 यः पुमांस्तिलतैलेन करयन्त्रोद्भवेन च ।
 शिवाभिषेकं कुरुते स शैवं पदमाप्नुयात् ॥
 कर्पूरागुरुतोयेन यो लिङ्गं स्नापयेत्सकृत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥
 श्रियं प्राप्नोति यः स्नाप्य शिवं कुङ्कुमवारिणा ॥
 फलतोयैः शिवं स्नाप्य स वै ब्रह्मयुतो भवेत् ।
 व्यासः,

सहस्रकलशैरद्भिरभिषेकं करोति यः ।
 शिवाय विधिवन्मन्त्रैश्चिरजीवी भवेन्नरः ॥
 वस्त्रपूतेन तोयेन यो लिङ्गं स्नापयेत्सकृत् ।
 सर्वकामसुतृप्तात्मा वारुणं लोकमाप्नुयात् ॥
 कुशोदकेन यो लिङ्गं सकृत् स्नापयते नरः ।
 काञ्चनेन विमानेन ब्रह्मलोके महीयते ॥
 गन्धचन्दनतोयेन स्नापयेत्सकृदीश्वरम् ।
 गन्धर्वलोकमाप्नोति गन्धर्वैश्च सुपूजितः ॥
 पुष्पोदकेन सावित्रं कौबेरं हेमवारिणा ।
 रत्नोदकेन वाण्यैन्द्रं लोकं प्राप्य स मोदते ॥
 स्नानं पलशतं ज्ञेयमभ्यङ्गः पञ्चविंशतिः ।

पलानां च सहस्रं तु महास्नानं प्रकीर्तितम् ॥
 सितेन भस्मना स्नात्वा सकृल्लिङ्गं प्रमोदयेत् ।
 स्नात्वा स्नापयित्वा ।
 चण्डांशुनिर्मलः श्रीपान् शिववत् सोममण्डले ।
 पाटलोत्पलपद्मानि करवीराणि सर्वदा ॥
 स्नानेऽमलानि योज्यानि स्थिराणि सुरभीणि च ।
 एषामन्यतमं स्नानं कृत्वा वै भक्तितः शिवे ॥
 विधूय पापकलिलं शिवलोके महीयते ।
 मन्त्राष्टशतजप्तेन विमलेनाम्भसा शिवम् ॥
 स्नापयित्वा सकृद्भक्त्या शिवलोके महीयते ।
 हिमशीताम्बुना स्नाप्य धारोष्णपयसा ततः ॥
 स्नाप्य पश्चात् घृतस्नानं कृतमेतद्भविष्यति ।
 एतत्स्नानत्रयं कृत्वा पूजयित्वा तु भक्तितः ॥
 अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ।
 मृत्कुम्भात्ताम्रजैः कुम्भैः स्नानं शतगुणोत्तरम् ॥
 रौप्यैर्लक्षोत्तरं ज्ञेयं हैमैः कोटिगुणोत्तरम् ।
 लिङ्गस्य दर्शनं पुण्यं दर्शनात् स्पर्शनं वरम् ॥
 स्पर्शनाच्चार्चनं पुण्यं घृतस्नानमतः परम् ॥
 दशापराधांस्तोयेन क्षीरेण च शतं क्षमेत् ।
 सहस्रं क्षमते दध्ना घृतेनाप्ययुतं क्षमेत् ॥
 अपराधः शिवस्य ।
 घृताभ्यङ्गे घृतस्नाने लिङ्गं यत्नाद्विरूक्षयेत् ॥
 यवगोधूमजैश्चूर्णैः कषायैर्गन्धयोजितैः ।
 सुखोष्णेनाम्बुना वापि स्नापयेत्तदनन्तरम् ॥
 वर्षयेद्विल्वपत्रैश्च तच्च पीठं विशोधयेत् ।

दशधेनुसहस्राणि यद्वत्त्वा लभते फलम् ।
 तत्फलं लभते सर्वं लिङ्गस्योद्वर्त्तने कृते ॥
 अर्घ्यं पुष्पफलोपेतं शिवाय विनिवेदयेत् ।
 संपूज्य सर्वलोकेषु शिववन्मोदते दिवि ॥
 गन्धतोयेन संमिश्रमुदकार्घ्यं दशोत्तरम् ।
 योऽष्टाऽङ्गमर्घमापूर्य लिङ्गमूर्धनि निःक्षिपेत् ॥
 दशवर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ।
 आपः क्षीरं कुशाग्राणि दधि सर्पिश्च तण्डुलाः ॥
 तिलाश्च सर्षपाश्चैव अष्टाऽङ्गोऽर्घ्यः प्रकीर्तितः ।
 योऽर्कपत्रपुटे कृत्वा मधुपर्कं समन्त्रकम् ॥
 निवेदयति शर्वाय सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
 ताम्रपात्रार्घदानेन पुण्यं लक्षगुणोत्तरम् ॥
 पलाशपद्मपत्राभ्यां ताम्रपात्रसमं भवेत् ।
 रूप्यपात्रेण विज्ञेयं फलं लक्षोत्तरं गुणम् ॥
 सुवर्णपात्रविन्यस्तमर्घ्यं कोटिगुणोत्तरम् ।
 एवं स्नानेऽथ नैवेद्ये बलिहोमादिषु क्रमात् ॥
 पात्रान्तरविशेषेण फलं स्यादुत्तरोत्तरम् ।
 शिवपुराणे विभीषणं प्रति वाक्यम्,
 अर्घ्यपुष्पप्रदानेन धूपदानेन यत्फलम् ।
 दास्यामि च गतिं पुण्यां गाणपत्यं च दुर्लभम् ॥

अथ वस्त्रादिदेयविधिः ।

बृहन्नारदीये,

वासांसि सुविचित्राणि सारवान्ति मृद्गानि च ।
 धूपितानि शिवे दद्याद्विकेशानि नवानि च ॥
 यावत्तद्ब्रह्मतन्तूनां परिमाणं विधीयते ।

तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥
 त्रिवृत् शुक्लं सुपीतं वा पट्टसूत्रादिनिर्मितम् ।
 दत्त्वोपवीतं रुद्राय भवेद्वेदान्तपारगः ॥
 त्रुटिमात्रं तु यो दद्यात् हेम लिङ्गे समौक्तिकम् ।
 इन्द्रस्यार्द्धासनी तावद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 त्रुटिस्त्रसरेणुः ।

नन्दिपुराणे,
 गुञ्जागुञ्जार्धमात्रं तु आजीवं प्रतिवासरम् ।
 कनकस्य तु लिङ्गेऽत्र व्रजेत्पदमनुत्तमम् ॥
 एवमेवानुसारेण फलं ज्ञेयं समासतः ।
 सर्वेषामेव पात्राणां मुकुटानां च सर्वशः ॥

अथ गन्धाविधिः ।

भविष्ये,
 लिङ्गस्य लेपनं कुर्यादिव्यगन्धैः सुगन्धिभिः ।
 वर्षकोटिशतं दिव्यं रुद्रलोके महीयते ॥
 गन्धानुलेपनात् पुण्यं द्विगुणं चन्दनस्य तु ।
 चन्दनाच्चागुरोर्ज्ञेयं पुण्यमष्टगुणं नृप ॥
 कृष्णागुरोर्विशेषेण द्विगुणं फलमादिशेत् ।
 तस्माच्छतगुणं पुण्यं कुङ्कुमस्य विधीयते ॥
 चन्दनागुरुकर्पूरैः श्लक्ष्णपिष्टैः सकुङ्कुमैः ।
 शिवलिङ्गं समालिप्य कल्पकोटिं वसेद्विवि ॥
 संवीज्य तालवृन्तेन शुभगन्धैः प्रलोपितम् ।
 दशवर्षसहस्राणि वायुलोके महीयते ॥
 मायूरव्यजनं दत्त्वा शिवायातीव शोभनम् ।
 वर्षकोटिशतं पुण्ये शिवलोके महीयते ॥

दशधेनुसहस्राणि यद्वत्त्वा लभते फलम् ।
 तत्फलं लभते सर्वं लिङ्गस्योद्वर्त्तने कृते ॥
 अर्घ्यं पुष्पफलोपेतं शिवाय विनिवेदयेत् ।
 संपूज्य सर्वलोकेषु शिववन्मोदते दिवि ॥
 गन्धतोयेन संमिश्रमुदकार्यं दशोत्तरम् ।
 योऽष्टाऽङ्गमर्घमापूर्य लिङ्गमूर्धनि निःक्षिपेत् ॥
 दशवर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ।
 आपः क्षीरं कुशाग्राणि दधि सर्पिश्च तण्डुलाः ॥
 तिलाश्च सर्षपाश्चैव अष्टाऽङ्गोऽर्घ्यः प्रकीर्तितः ।
 योऽर्कपत्रपुटे कृत्वा मधुपर्कं समन्त्रकम् ॥
 निवेदयति शर्वाय सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
 ताम्रपात्रार्घदानेन पुण्यं लक्षगुणोत्तरम् ॥
 पलाशपद्मपत्राभ्यां ताम्रपात्रसमं भवेत् ।
 रूप्यपात्रेण विज्ञेयं फलं लक्षोत्तरं गुणम् ॥
 सुवर्णपात्रविन्यस्तमर्घ्यं कोटिगुणोत्तरम् ।
 एवं स्नानेऽथ नैवेद्ये बलिहोमादिषु क्रमात् ॥
 पात्रान्तरविशेषेण फलं स्यादुत्तरोत्तरम् ।
 शिवपुराणे विभीषणं प्रति वाक्यम्,
 अर्घ्यपुष्पप्रदानेन धूपदानेन यत्फलम् ।
 दास्यामि च गतिं पुण्यां गाणपत्यं च दुर्लभम् ॥

अथ वस्त्रादिदेयविधिः ।

बृहन्नारदीये,
 वासांसि सुविचित्राणि सारवान्ति मृदूनि च ।
 धूपितानि शिवे दद्याद्विकेशानि नवानि च ॥
 यावत्तद्वस्त्रतन्तूनां परिमाणं विधीयते ।

तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥
 त्रिवृत् शुक्लं सुपीतं वा पट्टसूत्रादिनिर्मितम् ।
 दत्त्वोपवीतं रुद्राय भवेद्वेदान्तपारगः ॥
 त्रुटिमात्रं तु यो दद्यात् हेम लिङ्गे समौक्तिकम् ।
 इन्द्रस्यार्द्धासनी तावद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 त्रुटिस्त्रसरेणुः ।
 नन्दिपुराणे,
 गुञ्जागुञ्जार्धमात्रं तु आजीवं प्रतिवासरम् ।
 कनकस्य तु लिङ्गेऽत्र व्रजेत्पदमनुत्तमम् ॥
 एवमेवानुसारेण फलं ज्ञेयं समासतः ।
 सर्वेषामेव पात्राणां मुकुटानां च सर्वशः ॥
 अथ गन्धाविधिः ।

भविष्ये,
 लिङ्गस्य लेपनं कुर्याद्विव्यगन्धैः सुगन्धिभिः ।
 वर्षकोटिशतं दिव्यं रुद्रलोके महीयते ॥
 गन्धानुलेपनात् पुण्यं द्विगुणं चन्दनस्य तु ।
 चन्दनाच्चागुरोर्ज्ञेयं पुण्यमष्टगुणं नृप ॥
 कृष्णागुरोर्विशेषेण द्विगुणं फलमादिशेत् ।
 तस्माच्छतगुणं पुण्यं कुङ्कुमस्य विधीयते ॥
 चन्दनागुरुकर्पूरैः श्लक्ष्णपिष्टैः सकुङ्कुमैः ।
 शिवलिङ्गं समालिप्य कल्पकोटिं वसेद्विवि ॥
 संवीज्य तालवृन्तेन शुभगन्धैः प्रलेपितम् ।
 दशवर्षसहस्राणि वायुलोके महीयते ॥
 मायूरव्यजनं दत्त्वा शिवायातीव शोभनम् ।
 वर्षकोटिशतं पुण्ये शिवलोके महीयते ॥

शुद्धैः शाल्यक्षतैः शुभ्रैः कुशपुष्पैः प्रयत्नतः ।
शिवं संपूजयेद्भक्त्या शिवलोकमवाप्नुयात् ॥ इति ।

अथ पुष्पाणि ।

पुष्पैररण्यसम्भूतैः पत्रैर्वा गिरिसम्भवैः ।
अपर्युषितानिच्छिद्रैः प्रोक्षितैर्जन्तुवर्जितैः ॥
आत्मारामोद्भवैर्वापि पुष्पैः सम्पूजयेच्छिवम् ।
तपःशीलगुणोपेते विभ्रे वेदस्य पारगे ॥
दत्त्वा सुवर्णस्य शतं तत्फलं कुसुमस्य च ।
अत्र कुसुमस्य शते शिवायार्पिते सुवर्णशतदानजन्यफलसमं

फलं भवतीत्यर्थः ।

अर्कपुष्पे तथैकस्मिन् शिवाय विनिवेदिते ॥
दश दत्त्वा सुवर्णस्य यत्फलं तदवाप्नुयात् ।
अर्कपुष्पसहस्रेभ्यः करवीरं विशिष्यते ॥
करवीरसहस्रेभ्यो बिल्वपत्रं विशिष्यते ।
बिल्वपत्रसहस्रेभ्यो द्रोणपुष्पं विशिष्यते ।
द्रोणपुष्पसहस्रेभ्यो ह्यपामार्गो विशिष्यते ॥
अपामार्गसहस्रेभ्यः कुशपुष्पं विशिष्यते ।
कुशपुष्पसहस्रेभ्यः शमीपत्रं विशिष्यते ॥
शमीपत्रसहस्रेभ्यः श्रीमन्नीलोत्पलं वरम् ।
पद्मपत्रसहस्रेभ्य एकं धत्तूरकं स्मृतम् ॥
धत्तूरकसहस्रेभ्यः शमीपुष्पं विशिष्यते ।
सर्वासां पुष्पजातीनां प्रवरं नीलमुत्पलम् ॥

नारदः,

विष्णोर्यानीह चोक्तानि पुष्पाण्यपि च पत्रिकाः ।
केतकीपुष्पमेकं तु विना तान्यखिलान्यपि ॥

शस्तान्येव सुरश्रेष्ठ शङ्कराराधनेऽपि हि ।
तथैव फलदान्येव तानि पुष्पाणि वासव ॥
सत्यं सत्यं पुनः सत्यं शिवं स्पृष्ट्वेदमुच्यते ।
वकपुष्पेण चैकेन शैवमर्चनमुत्तमम् ॥

व्यासः,

चम्पकैर्बृहतीपुष्पैः पुन्नागैः कलहारकैः ।
कुशपुष्पैः कुशैश्चैव कदम्बैः पूजयेच्छिवम् ॥
करवीरसमा ज्ञेया जातीवकुलपाटलाः ।
श्वेतमन्दारकुसुमं सितपद्मं च तत्समम् ॥
शमीपुष्पं बृहत्याश्च कुसुमं तुल्यमुच्यते ।
नागचम्पकपुन्नागौ धत्तूरकसमौ स्मृतौ ॥
गन्धवन्त्यपवित्राणि कुसुमानि विवर्जयेत् ।
गन्धहीनमपि ग्राह्यं पवित्रं यत्कुशादिकम् ॥
अपवित्राणि नीलीकपित्थादिपुष्पाणि ।
धत्तूरकेण यो लिङ्गं सकृत्पूजयते नरः ।
स गोलक्षफलं प्राप्य शिवलोके महीयते ॥
बृहतीकुसुमैर्भक्त्या यो लिङ्गं सकृदर्चयेत् ।
गवामयुतदानस्य फलं प्राप्य दिवं व्रजेत् ॥

भाविष्ये,

करवीरो वकश्चैव अर्क उन्मत्तकस्तथा ।
पाटला बृहती चैव तथाच गिरिकर्णिका ॥
तथा काशस्य पुष्पाणि मन्दारश्चापराजिता ।
शमीपुष्पाणि चान्यानि कुब्जकः शङ्खिनी तथा ॥
अपामार्गस्तथा पद्मं जातीपुष्पं च काञ्चनम् ।
चम्पकोशीरतगरास्तथा वै नागकेसरः ॥

पुन्नागं किङ्किरातं च द्रोणपुष्पं तथा शुभम् ।
 शिंशिपोदुम्बरश्चैव जया मल्ली तथैव च ॥
 पुष्पाणि यज्ञवृक्षस्य तथा बिल्वदलं शुभम् ।
 कुसुम्भस्य च पुष्पाणि तथा वै कङ्कुमस्य च ॥
 नीलं च कुमुदं चैव तथा रक्तोत्पलानि च ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि स्थलजान्यम्बुजानि च ॥
 गृह्णामि शिरसा देवि यो मे भक्त्या निवेदयेत् ।
 उन्मतो धत्तूरकः । गिरिकर्णिका कुटजः । किङ्किरातः कुर-
 ष्टपुष्पम् । जया जयन्ती । याज्ञियवृक्षः पलाशः । नीलं नीलोत्पलम् ।

स्कन्दपुराणे,

चतुर्णां पुष्पजातीनां गन्धमाघ्राति शङ्करः ।
 अर्कस्य करवीरस्य बिल्वरय च बकस्य च ॥
 लिङ्गपूरं तु यः कुर्यान्मम देवि हृदयतः ।
 शतवर्षसहस्राणि दिव्यानि दिवि मोदते ॥
 पूरणवस्तूनि देवीपुराणे,
 पूरणं फलगन्धाद्यैः पुष्पाद्यैस्तु सुशोभनैः ।
 कार्यं वित्तानुसारेण सर्वकामफलाप्तये ॥
 अनेकाकारविन्यस्तैः कुसुमैः शिवमन्दिरे ।
 यः कुर्यात्पर्वकालेषु विचित्रकुसुमोत्करैः ॥
 अक्षयान् लभते कामानतिरस्कृतशासनः ।
 पूजादिभक्तिविन्यासरचनादिषु सर्वतः ॥
 फलमेवं समानेन ज्ञेयं वित्तानुसारतः ।
 मालाभिर्वै सृजेद्वेदीं लिङ्गं संपूज्य यत्नतः ॥
 यस्तु देव्याः स पुत्रः स्यादभ्यासे च स तिष्ठति ।
 अभ्यासे सन्निधाने ।

रवयमुत्पाद्य पुष्पाणि यः स्वयं पूजयेच्छिवम् ॥
 तानि साक्षात् प्रगृह्णाति तद्भक्त्या सततं शिवः । इति ।
 बृहन्नारदीये,
 अपामार्गदलैर्यस्तु पूजयेद्भिरिजापतिम् ।
 स याति शिवसारूप्यं चतुर्दश्या न संशयः ॥
 पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण बिल्वपत्रैः शिवार्चनम् ।
 करोति श्रद्धया युक्तः स गच्छेदैश्वरं पदम् ॥
 बिल्वपत्रतिलाभ्या यः शङ्करं पूजयेत्सकृत् ।
 सर्वपातकयुक्तोऽपि शिवलोके महीयते ।
 अथ मालाफलं वक्ष्ये शिवलिङ्गस्य पूजने ॥
 नीलोत्पलसहस्राणा मालया पूजयेच्छिवम् ।
 कल्पकोटिसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥
 करवीरसिताम्भोजबकुलासितपाटलैः ।
 पुन्नागश्वेतमन्दारनागकेसरचम्पकैः ॥
 मालाभिः पूजयेद्विलङ्गं शमीमालाभिरेव च ।
 शमीमाला शमीपत्रमाला, पुष्पमाला वा ।
 कल्पकोटियुतं कालं शिवलोके महीयते ।
 तुलसीदलमालाभिः कुर्यात्पूजां शिवस्य यः ॥
 गवां कोटिप्रदानेन यत्फलं तल्लभेन्नरः ॥ इति ।
 प्रत्येकमुक्तपुष्पेषु दशसौवर्णिकं फलम् ॥
 स्रग्ग्रथितेषु तेषु च द्विगुणं फलमिष्यते ।
 अशोकश्वेतमन्दारकार्णिकारबकानि च ।
 करवीरार्कमन्दारशमीतिगरकेसरम् ॥
 पुष्पैरेतैर्यथालाभं यो नरः पूजयेच्छिवम् ।
 स यत्फलमवाप्नोति तदेकाग्रमनाः शृणु ॥

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
 दोधूयमानश्चमरैः शिवलोके महीयते ॥
 पत्रजातिषु सर्वासु बिल्वपत्रं विशिष्यते ।
 मन्दारमालतीजातीपत्रेभ्यो वरमुच्यते ॥
 शुष्कैः पर्युषितैर्वापि बिल्वपत्रैस्तु यो नरः ।
 पूजयंस्तु महादेवं मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 भुक्त्वेह विपुलान् भोगानन्ते शिवपुरं व्रजेत् ।
 पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण यो नरः पूजयेच्छिवम् ॥
 अखण्डबिल्वपत्रैश्च शिवसायुज्यमाप्नुयात् ।
 अथ कालविशेषाः ।

प्रदोषे जातीकुसुमैः पूजयन्निशि चम्पकैः ।
 कदम्बकुसुमैः शम्भुमुन्मत्तैः सर्वसिद्धिभाम् ॥
 कनकानि कदम्बानि रात्रौ देयानि शङ्करे ।
 दिवा शेषाणि पुष्पाणि दिवारात्रौ च महिलका ॥
 नन्धावर्त्त शतावर्त्त श्वेतार्कमुदये रवेः ।
 करवीराणि पद्मानि द्रोणं चाहस्तु मध्यमे ॥
 मल्लिका कृष्णधत्तूरं सायाह्ने बकुलं शुभम् ।
 श्रीवृक्षोत्थैरखण्डैश्च त्रिकालं लिङ्गपूजनम् ॥
 देवीपुराणे,
 वैशाखे मासि कर्त्तव्या पूजा पाटलया सदा ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति ज्येष्ठे पद्मार्चनैस्तथा ॥
 आषाढे बिल्वकलहारैरीदितं लभते फलम् ।
 नवमालिकया पूजा नभोमासि महाफला ॥
 कदम्बैश्चम्पकैरेवं नभस्ये सर्वकामदा ।
 पूजा चम्पकमालत्या इषेऽभ्युदयकारिणी ॥

शिवे मासर्तुविशेषेण पुष्पपूजाफलम् । २१५

शतपत्रिकया पूजा कार्तिके सार्वकामिका ।
मार्गे नीलोत्पलैः पूजा सदा पुण्ये तु कुब्जकैः ॥
माघे तु कुन्दकुसुमैर्मखकेण फाल्गुने ।

कुन्दपुष्पस्य निषेधेऽपि माघे निषेधाभावः ।
शतपत्रैस्तथा चैत्रे यः कुर्याच्छिवपूजनम् ।
स लभेत्सर्वयज्ञाना सर्वदानफलं तथा ॥

सदेति वाक्यात् मासं व्याप्य पूजा कार्या ।

इति मासाविशेषेण फलमुक्त्वा ऋतुविशेषेण पुष्पपूजाफल-
मुच्यते—

धत्तुरैश्चैव कङ्कारैर्नीलोत्पलसुजातकैः ।
शरत्काले महादेवे पूजिते सत्रमाप्नुयात् ॥
सत्रं सत्रफलम् ।

हेमन्ते तु ऋतौ प्राप्ते करवीरैः सुजातकैः ।
नीलोत्पलैर्विशेषेण पूजिते पार्वतीपतौ ॥ १ ॥
शतक्रतुफलं प्राप्य शिवलोके महीयते ।

शिशिरे च ऋतौ प्राप्ते कर्णिकारैर्मनोहरैः ॥
पूजिते तु विरूपाक्षे सर्वक्रतुफलं लभेत् ।
वसन्ते तु ऋतौ प्राप्ते सर्वपुष्पैर्मनोरमैः ॥

पूजिते तु महादेवे ह्यश्वमेधफलं लभेत् ।
घर्मतौ तु ऋतौ प्राप्ते पुष्पैस्तु पाटलोद्भवैः ।

पूजनात् शङ्करस्याशु सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥
घनतौ तु समायाते बिल्वीपत्रैः कदम्बकैः ।
योऽर्चयेत् पार्वतीशानं कैलासनिलयो भवेत् ।
ऋतावृतौ तु यः कुर्यात् दिव्यगन्धैः शिवालयम् ।
स समस्तकुलोपेतः शिवतुल्यः प्रजायते ॥

दिव्यगन्धैः पुष्पैर्वासितमिति शेषः ।

अथ निषिद्धपुष्पाणि ।

केशकीटापाविद्धानि शीर्णपर्युषितानि च ।

स्वयम्पतितपुष्पाणि त्यजेदुपहतानि च ॥

बकुलैर्नार्चयेद्देवमपकं न निवेदयेत् ।

फलं कथितविद्धं च यत्नात् पक्वमपि त्यजेत् ॥

अत्यन्तप्रतिषिद्धानि कुसुमानि शिवार्चने ।

कदम्बं फल्गुपुष्पं च केतकं च शिरीषकम् ॥

सामान्यतः कदम्बकुसुमाचर्नं यत्तत् वर्षर्तुविषयम् । अन्य-
दा तु निषेधः । तेन न पूर्वोत्तरवाक्यविरोधः ।

तिन्तिणी बकुलं कोष्ठं फपित्थं गृञ्जन तथा ।

विभीतकं च कार्पासं श्रीपर्णीपत्रकण्टकम् ॥

शाल्मलीदाडिमीवर्जं धातकी शङ्करार्चने ।

निर्गन्धान्युग्रगन्धीनि कुसुमानि विवर्जयेत् ॥

केतकी चातिमुक्तं च कुन्दो यूथी मदन्तिका ।

शिरीषसर्जवन्धूककुसुमानि विवर्जयेत् ॥

अलाभेऽपि च पुष्पाणां पत्राण्यपि निवेदयेत् ।

पत्राणामप्यलाभे तु फलान्यपि निवेदयेत् ॥

फलानामप्यलाभे तु तृणगुल्मौषधीरपि ।

औषधीनामलाभे तु भक्त्या भवति पूजितः ॥

अथ धूपाः ।

शिवपुराणे,

गुग्गुलु घृतसयुक्तं शिवे यश्च निवेदयेत् ।

रुद्रलोकमवाप्नोति गाणपत्यं च विन्दति ॥

भाविष्ये,

गुग्गुलं घृतसंयुक्तं साक्षात् गृह्णाति शङ्करः ।
 मासार्धदानमात्रेण शिवलोके महीयते ॥
 कृष्णपक्षे चतुर्दश्या यः साज्य गुग्गुलं दहेत् ।
 स याति परमं स्थानं यत्र देवः पिनाकधृक् ॥
 द्विसहस्रं पलानां तु महिषाक्षस्य गुग्गुलम् ।
 दग्ध्वा गवाज्यसंमिश्रं शिवतुल्यः प्रजायते ॥
 कृष्णागुरुमयो धूपस्तुपाग्निरिव काञ्चनम् ।
 शोधयेत्पापसंयुक्तं पुरुषं नात्र संशयः ॥
 कृष्णागुरुं सकर्पूरं धूपं दद्यान्महेश्वरे ।
 नैरन्तर्येण मासार्द्धं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ।
 भुङ्क्ते शिवपुरे भोगान् तस्यान्ते च महीपतिः ॥
 देवदारुसमेतं च सर्जश्रीवासकुन्दुरम् ।
 श्रीफलं चाज्यसंमिश्रं दग्ध्वाऽऽप्नोति परां गतिम् ॥
 सर्जः सालरसः । श्रीवासः सरलद्रुमः । कुन्दुर शल्लकी ।
 श्रीफलं बिल्वफलम् ।
 एभ्यः सौगन्धिकं धूपं षट्सहस्रगुणोत्तरम् ।
 सौगन्धिकं सोधेडेति प्रसिद्धमूलविशेषः ।
 अगुरुं दशसाहस्रं सघृतं द्विगुणं भवेत् ।
 प्रियं तु गुग्गुलं नित्यमाज्ययुक्तं विशेषतः ॥
 स्कन्दपुराणे शिववाक्यम्,
 द्वे सहस्रे पलानां तु महिषाक्षस्य यो दहेत् ।
 दिवि संवत्सरं पूर्णं स मे नन्दिसमो भवेत् ॥
 भविष्यपुराणे,
 दधित्थं घृतसंयुक्तं दग्ध्वा बिल्वमथापि वा ।

तदर्थं सलिलस्यापि वासितस्य निवेदने ॥
 मातुलुङ्गफलादीनि पक्वानि विनिवेदयेत् ।
 शिवाय तत्फलं तस्य तद्भक्ष्याणां निवेदने ॥
 द्राक्षारम्भाफलादीनि अखण्डानि निवेदयेत् ।
 खार्जूरिकान्नारिकेलं शिवे दत्त्वा शिवं लभेत् ॥

स्कन्दपुराणे,

दाक्षिणाया तु यो मूर्त्तौ पायसं सघृतं शुभम् ।
 निवेदयेद्वर्षमेकं स च नन्दिसमो भवेत् ॥
 चरवो दशसाहस्रं यावकाश्च चतुर्गुणाः ।
 शेषाश्च चरवः सर्वे यावकार्द्धेन संमिताः ॥

शिवपुराणे,

पायसं घृतसंयुक्तं महेशाय प्रयच्छति ।
 न दुर्गतिमवाप्नोति स्वर्गं लोकं च गच्छति ॥
 घृतपात्रमसङ्ख्येयमिह प्रेत्य च शाश्वतम् ।
 भ्रमङ्गुधेयमसङ्ख्यातफलम् ।

अथ ताम्बूलफलादि ।

पञ्चसौगन्धिऋषेते यस्ताम्बूलं निवेदयेत् ॥
 शिवाय गुरवे चैव तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 सुगन्धिदेहः स्वोजस्वी सर्वावयवसुन्दरः ॥
 वर्षकोटिशतं दिव्यं रुद्रलोके महीयते ।
 संवीज्य तालवृन्तेन सुगन्धिजलसंयुजा ॥
 वर्षकोटिसहस्राणि वायुलोके महीयते ॥
 शिवस्य पुरतो दद्याद्वर्षणं चारुं निर्मलम् ।
 पर्यन्तशोभितं कृत्वा दिव्यैर्माल्यैः सचन्दनैः ॥
 कल्पकोटिसहस्रं तु शिवलोके महीयते ।

शिवे देयताम्बूलच्छत्रादिफलकथनम् । २२१

भविष्यपुराणे,

पात्राणामुत्तमं पात्रं परं पात्रं महेश्वरः ।
पतन्तं त्रायते यस्मादतीव नरकार्णवात् ॥
शिवे दत्तं हुतं जप्तं बलिपूजानिवेदनम् ।
एकान्ततोऽनन्तफलं तद्भवेन्नात्र संशयः ॥
सर्वस्वमपि यो दद्यात् शिवे भक्तिविवर्जितः ।
न तेन फलभागी स्याद्भक्तिरेवात्र कारणम् ॥
श्वेत महाध्वजं दत्त्वा कृत्वा वै गैरिकेण तु ।
स याति परमं स्थानं यत्र देवः पिनाकधृक् ॥
गैरिकेण रक्तं कृत्वा ।

ध्वजमालाकुलं कुर्यात् यः प्रान्ते तु शिवालयम् ।
महाध्वजमथो वापि दिवि दिक्षु निवेदयेत् ॥
कल्पायुतशतं दिव्यं मोदते दिवि देववत् ।
स्कन्दपुराणे,

छत्रं दद्याच्च यः सोऽपि दीप्यते तेजसा दिवि ।
यस्तु गावो हिरण्यं वा मम उद्दिश्य यो ददेत् ॥
तस्य कामदुष्टां पृथ्वीं ददामि निरुपद्रवाम् ।
वृषभं सम्प्रयच्छेत्त अन्नं कृशरमेव च ॥
रथेन वृषयुक्तेन प्रयाणं तस्य सर्वदा ।

भविष्यपुराणे,

शरच्चन्द्रांशुविमलं मुक्तादामोपशोभितम् ।
मणिदण्डमयं छत्रं दद्याद्वा काञ्चनादिकम् ॥
छत्रेण सपवित्रेण धार्यमाणेन शोभने ।
विमानशतसम्भोगैश्चिर शिवपुरे वसेत् ॥
अथवा राज्यं काङ्क्षेत स देही कालपर्ययान् ।

भुङ्क्ते समुद्रपर्यन्तामेकच्छत्रां स मेदिनीम् ॥
 अथवेति फलान्तरद्योतनार्थः ।
 चामरं यः शिवे दद्यात् मणिदण्डविभूषितम् ।
 हेमदण्ड्यादि रौप्यादि तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 चामरासक्तहस्ताग्रदिव्यस्त्रीपरिवीजितः ।
 महाभोगविमानस्थश्चिरं शिवपुरे वसेत् ॥
 यो महाशृङ्खलायुक्तां महाघण्टा महास्वनाम् ।
 कांस्यलोहमयीं वापि बध्नीयाच्च शिवालये ॥
 घण्टाकर्णगणः श्रीमान् शिवस्यातीव बल्लभः ।
 स तत्तुल्यबलो भूत्वा शिवलोके महीयते ॥
 भेरीमृदङ्गमुरजदुन्दुभीपटहादिकम् ।
 वंशकांस्यादिवादित्रं यः शिवाय निवेदयेत् ॥
 युगायुतशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ।
 महास्वनं तु यो दद्यात् शङ्खयुग्मं शिवालये ॥
 युगकोटिशतं साग्रं शिवलोके महीयते ।
 वितानं सितपद्माभं मध्ये कमलभूषितम् ॥
 विचित्रमेकवर्णं वा नववस्त्रे निकल्पितम् ।
 किङ्किणीरवसंयुक्तं कम्बुकण्ठोपशोभितम् ॥
 लम्बकैः सूत्रदामैश्च घण्टाचामरभूषितम् ।
 शिवस्योपरि यः कुर्यात् पुरतो वापि कल्पयेत् ॥
 रुद्रवत्सर्वलोकेषु युगकोटि स मोदते ।
 शिवस्योपरि यः कुर्यात् सर्वरत्नोपशोभितम् ॥
 मण्डपं मौक्तिकं कुर्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 आभूतसंप्लवं यावत् वसेच्छिवपुरं सुखी ॥
 शिवस्यायतने कुर्यात् वस्त्रशोभां तु यो नरः ।

दुकूलपट्टनेत्राद्यैर्वस्त्रैर्वा वर्णकान्वितैः ॥
 वस्त्रादिपट्टतन्तूनां यावत्संख्या विधीयते ।
 तावद्युगसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥
 शिवयज्ञोपकरणमल्पं वा यदि वा बहु ।
 दत्त्वा वित्तानुसारेण शिवलोके महीयते ॥
 दद्यात्कृष्णतिलानां च प्रस्थमेकं च मागधम् ।
 अर्चयित्वा विधानेन पौर्णमास्यां विशेषतः ॥
 युगायुतसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ।
 अर्चयित्वा शिवमिति विशेषतः ।
 यो गां पयस्विनीं दद्यात् तरुणीं रूपसंयुताम् ।
 शिवाय तेन दत्तं स्याज्जगत्सर्वं चराचरम् ॥
 वृषभं परिपूर्णाङ्गमुदाराङ्गं शशिप्रभम् ।
 गोपतिं नीलवर्णं वा यथेष्टं विनिवेदयेत् ॥
 शिवाग्रस्नानकार्यार्थं सुरूपां च पयस्विनीम् ।
 कुलीनां कपिलां दत्त्वा दत्तं भवति शाश्वतम् ॥
 शिवस्य होमार्थं स्नानार्थं चेति ।
 कर्ममाध्येन ये दद्युर्मूल्येनापि शिवालये ।
 तेऽपि पापा दिवं यान्ति कर्मणा पापवर्जिताः ॥
 कूपारामप्रपाद्यैस्तु शिवायतनकर्मणि ।
 उपयुक्तानि भूतानि खननात् पाटलादिषु ॥
 कामतोऽकामतो वापि स्थावराणि चराणि च ।
 शिवं यान्ति न सन्देहः प्रसादात्परमेष्ठिनः ॥
 क्रोशमात्रं परं क्षेत्रं शिवस्य परमात्मनः ।
 देहिनां तत्र पञ्चत्वं शिवसायुज्यकारकम् ॥
 मनुजस्थापिते लिङ्गे क्षेत्रमानमिदं स्मृतम् ।

स्वयम्भूते सहस्रं स्यादार्घ्यं चैव तदर्धकम् ॥
 तस्मादावसथं कुर्याच्छिवक्षेत्रसमीपतः ।
 शिवलिङ्गसमीपस्थं यत्तोयं पुरतः स्थितम् ॥
 शिवगङ्गेति तज्ज्ञेयं तत्र स्नात्वा दिवं व्रजेत् ।
 यः कुर्याद्दीर्घिकां वापि कूपं वापि शिवालये ॥
 त्रिः सप्तकुलसंयुक्तः शिवलोके महीयते ।

स्कन्दपुराणे,

दद्यात्कृष्णतिलांश्चैव तथा सिद्धार्थकांश्च ह ।
 यो मे देवि सदा भक्त्या सोऽपि नन्दिसमो भवेत् ॥
 चकारद्वयायाद्दाने समुच्चयः ।
 काश्चनं द्रुटिमात्रं वा यो दद्याद्बहुधा मम ।
 तस्य हैमवते शृङ्गे ददामि स्थानमुत्तमम् ॥
 यो मे गां तु हिरण्यं वा दद्यादविमनाः प्रिये ।
 लोकान् ददाम्यहं तस्मै सर्वकामसमन्वितान् ॥
 रत्नावलिं तु यो दद्यात् ब्राह्मणः क्षत्रियोऽथ विद् ।
 शूद्रः स्त्री वा महासौख्यं मम लोके समश्नुते ॥
 एतेन सङ्करजातेरनधिकारः ।
 गोचर्मद्वयमात्रां वा यो मे दद्याद्वसुन्धराम् ।
 स मे पुरं समासाद्य गणैश्च सह मोदते ॥
 यो मे पुण्यफलं दद्यादात्मना पूर्वसञ्चितम् ।
 सोऽनन्तफलमाप्नोति पूज्यते च त्रिविष्टपे ॥
 अनन्तं फलं दत्तपुण्यफलस्य ।
 योऽन्नदानं चतुर्दश्यां कृष्णस्य कुरुते मम ।
 रथेन वृषयुक्तेन मम लोके स मोदते ॥
 कृष्णस्य कृष्णपक्षस्य ।

महामाल्योपहारैश्च यो मां जप्यैश्च पूजयेत् ।
 ददामि ब्रह्मलोकस्य वासं वास्तुसुपूजितम् ॥
 उपहारैर्गन्धादिभिः ।
 स्नातो यः पूर्वसन्ध्यायां सदा मामभिगच्छति ।
 स मृतो यक्षराजस्य समो भवति वीर्यवान् ॥
 ये मे भक्ताः सदा चैव साङ्ख्ययोगविशारदाः ।
 गच्छन्ति मम ते लोकं तमो भित्वाशु दुर्भेदम् ॥
 न शक्योऽस्मि तमोयुक्तैर्द्रष्टुं मुनिगणैरपि ।
 भ्यानिनो नित्ययुक्ताश्च देवि पश्यन्ति मां बुधाः ॥

अथ घृतकम्बलदानम् ।

भविष्यपुराणे,
 आलिङ्गपीठपर्यन्तं यो दद्यात् घृतकम्बलम् ।
 घृतेन रूपकं रम्यं माध्यां शम्भोर्महात्मनः ॥
 मन्वन्तरं शतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ।
 रूपकं लिङ्गवेदिकानुकारि ।
 रूपं पिष्टमयं कृत्वा त्रिनेत्रं रत्नभूषितम् ।
 यज्ञोपवीतसंयुक्तं हेमपात्रे विशेषतः ॥
 रूपं शिवप्रतिमाम् ।
 दन्तेषु मौक्तिकं न्यस्य प्रवालमधरोष्ठयोः ।
 दद्याद्भ्रं च नेत्राभ्यां वैदूर्यं चाप्यसम्भवे ॥
 हेमरूप्यं च हस्ताभ्यां ताम्रं पादतले तथा ।
 अण्डजैर्ललितैर्वस्त्रैर्विचित्रैः परिवेष्टयेत् ।
 अण्डजैः कृमिकोशोत्थैः ।
 विविधैर्भक्ष्यभोज्याद्यैर्लिङ्गपूजां प्रकल्पयेत् ।
 भोजयेच्छिवभक्तांश्च विप्रान् भक्त्या च पूजयेत् ॥

प्रीयतां मे महादेवो भक्तान् क्षमापयेद्विजान् ।
 तेनैव सार्द्धं विप्रेन्द्र तद्रूपं च शिवालये ॥
 नीत्वा समर्पयेद्वेद्यां शिवलिङ्गसमीपतः ।
 सर्वयज्ञफलं प्राप्य सर्वदानफलानि च ॥
 सुरूपो रूपदानेन शिवलोके महीयते ।

इति घृतकम्बलदानम् ।

अथ प्रतिकृतिनिवेदनम् ।

स्कन्दपुराणे,

ईश्वर उवाच ।

दद्याद्विरष्मयीं यो मे कृत्वा प्रतिकृतिं स्विकाम् ।

सर्वगन्धरसैर्युक्तां निर्यासैश्चैव संस्कृताम् ॥

भक्ष्यभोज्यैश्च विविधैः कृष्णपक्षे चतुर्दशीम् ।

पूर्वदक्षिणयोश्चास्य पश्चिमोत्तरयोस्तथा ॥

पार्श्वे च हरितालं च कृष्णागुरु मनःशिलाम् ।

चन्दनं चैव दद्याद्वै यावत्सङ्क्षेधन पूजितम् ॥

तस्य पुण्यफलं देवि शृणु यन्मत्तकाशिनि ।

सर्वव्याधिविनिर्मुक्तस्तथा निष्कल्मषश्च ह ॥

कल्पकोटिशतान्यष्टौ दिवि भुक्त्वा महासुखम् ।

इह लोके सुखी जातो मामेव प्रातिपद्यते ॥

चतुर्दशीमिति चतुर्दश्याम् । पार्श्वे सन्निधाने । सर्वगन्धः प-
 रिभाषितः ।

इति प्रतिकृतिनिवेदनम् ।

अथ महास्नानम् ।

कालिकापुराणे,

कार्तिक्यामथ वैशाख्यामयनादिषु पर्वसु ।

दत्त्वा दीपान् समुद्धोध्य लिङ्गस्याग्रे बलिं ततः ॥

भूतानां देवदेवस्य राजराजाधिपो भवेत् ।

स व्रती देवमामन्त्र्य स्वपेद्भूमौ हरं स्मरन् ॥

उपालिप्य गृहं गत्वा निराहारो निशि स्वपेत् ।

अपरेऽहनि पूर्वाह्ने गत्वा तत्रैव मन्दिरे ॥

कारयेत्तु महास्नानं हराय विधिना नृप ।

पञ्चविंशपलं लिङ्गे अभ्यङ्गे कारयेदथ ॥

घृतस्येति शेषः ।

शिवस्य सर्पिषा स्नानं प्रोक्तं पलशतेन वै ।

तावता मधुना चैव दध्ना चैव ततः पुनः ॥

तावतैव च क्षीरेण पञ्चगव्येन वा पुनः ।

भूयः सार्द्धसहस्रेण पलानामैक्षवेण च ॥

क्रमेण कारयेत्स्नानं भक्त्या चोष्णाम्बुना पुनः ।

ऐक्षवेण इक्षुरसेन ।

शीताम्बुना तथोद्वर्ष्य वस्त्रपूतेन मन्त्रवित् ।

स्नापयेद्भक्तितो भूयो गन्धमन्त्रान्वितेन वै ॥

गन्धमन्त्रान्वितेन सुराभिद्रव्यवता मन्त्राभिमन्त्रितजलेनेत्यर्थः ।

विधिना स्नाप्य तौयेन लिङ्गं रोचनया लिपेत् ।

कुष्ठकुङ्कुमकर्पूरचन्दनागुरुयुक्तया ॥

लेपयित्वा ततो लिङ्गमापीठान्तं घनं शुभम् ।

आपीठं पीठपर्यन्तम्, घनं निविडम्, शुभं मनोहरम्, क्त्वान्त-

विशेषणमेतत्पदत्रयं लिङ्गविशेषणं वा ।

नीलोत्पलसहस्रेण मालां बध्वा प्रपूजयेत् ।

अलाभे तु सहस्राणामर्धार्धेनापि पूजयेत् ॥

उत्पलानामलाभे तु पत्रैर्वा श्रीतरोर्यजेत् ।

श्रीतरोर्विल्वस्य ।
 पत्रैर्वा चम्पकैर्वापि जात्या पाटल्यापि वा ।
 पुन्नगैः कर्णिकारैश्च श्वेतमन्दारजैरपि ॥
 दमनकैर्मरुबकैः शमीशुक्लार्कनागरैः ।
 नागरं मुस्तकम् ।
 यथालाभं च पत्रैर्वा निर्ग्रन्थ्य गन्धलोडितैः ।
 प्रपूज्य कारयेद्भक्त्या सुगन्धं पुष्पमण्डपम् ॥
 गुग्गुलं चाज्यसंयुक्तमगुरुं वा सितं दहेत् ।
 सम्पूज्य गौरीभर्तारं गतिवादित्रानिःस्वनैः ॥
 ततो नीराजनं दीपैः कार्यं विंशतिसंमितैः ।
 सर्वपैर्दधिभक्तैश्च दूर्वागोरोचनाक्षतैः ॥
 गन्धपुष्पोदकं दद्याद्भूयः साञ्चिन्त्य शङ्करम् ॥
 शातकुम्भमयं पञ्चमष्टपत्रं सकर्णिकम् ।
 ध्यात्वा निवेदयेन्मूर्ध्नि लिङ्गस्य कुसुमैः सह ।
 सूक्ष्मवस्त्रयुगं पीतं श्वेतं वा पट्टसम्भवम् ॥
 चामरं दर्पणं चैव दीपवृक्षं प्रदापयेत् ।
 धूपं साधारणं चैव सघटं पूर्णमेव च ॥
 वितानकध्वजौ दद्यात् किङ्किणीरवकान्वितौ ।
 अथाष्टाभिः क्षितिं पीड्य अङ्गैर्भक्त्या तु दण्डवत् ॥
 दण्डवदष्टाङ्गप्रणामः कार्यः ।
 ततः किञ्चित् पठेत् स्तोत्रं शङ्करं भवशङ्करम् ।
 प्रदक्षिणमतो गच्छेच्छनैर्निर्माल्यवर्जकः ॥
 प्रणम्योच्चैः पुनः पश्चान्नैवेद्यं च निवेदयेत् ।
 दीनान्धकृपणांश्चैव आगतांश्च बुभुक्षितान् ॥
 तर्पयेदन्नदानेन सर्वास्तान्नक्तगोचरान् ।

नक्तगोचरान् रात्रावप्युपस्थितान् ।
 कुर्यादेतन्महास्नानं विधिनाऽनेन धर्मवित् ।
 कारयेद्यः शिवे भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 समुद्धृत्य शतं साग्रं कुलानां पापवर्जकः ।
 भवादिब्रह्मलोकान्तं भुक्त्वा लोकानशेषतः ॥
 व्रजेत् क्रीडाप्रयत्नेन विमाने चाऽमरैर्युतः ।
 भुक्त्वा यथेप्सितान् भोगान् शिवसायुज्यतां व्रजेत् ॥
 मायावितानमुत्सृज्य तदन्ते योगमाप्नुयात् ।
 केवलेनाप्यथाऽप्येन दध्ना गव्येन चैव हि ॥
 पयसा पञ्चगव्येन षधुनेक्षुरसेन च ।
 यः कारयेन्महास्नानं विधिनानेन यन्त्रितः ॥
 यन्त्रितो यमवान् ।
 सोऽपि तेनैव मार्गेण गमिष्यति परं पदम् ।
 विधिनानेन निःस्वो यः स्नानं तोयेन कारयेत् ॥
 नराणां विंशतिं यावत् सोऽपि यास्यति तत्पदम् ।
 पूर्वपूरुषाणां विंशतिमुद्धृत्येत्यर्थः ।
 अन्तरा क्षीयते वस्तु अपूर्णे नियमे तथा ॥
 सोऽपि गच्छेत्पदं तच्च शिवभक्त्याप्यतन्द्रितः ।
 एवमेवहि धर्मस्य राशिर्मन्त्रविवर्जितः ॥
 मन्त्रयुक्तोऽर्चयेद्यस्तु नातस्तुल्योऽथ धर्मवान् ।

इति महास्नानम् ।

अथ घृताभिषेकः ।

घृताभिषेकं यः कुर्यादहोरात्रं शिवस्य च ।
 सूक्ष्मधारणभाण्डेन पुण्यमासे द्विजोत्तम ॥
 गीतनृत्योपहारेण शङ्खवादित्रनिःस्वनैः ।

कुर्याज्जागरणं तत्र प्रदीपाद्युपशोभितम् ॥
 समस्तपापनिर्मुक्तः समस्तकुलवर्धनः ।
 युक्तः शिवपुरे नित्यं मोदते शिववत् सुखी ॥
 युक्तो योगवान् ।
 ग्रहणे विषुवे चैव पुण्येषु दिवसेषु च ।
 घृताभिषेकं यः कुर्यान्महापुण्यमवाप्नुयात् ॥
 इति घृताभिषेकः ।
 अथ घृतधारा ।

कालिकापुराणे,
 अथाभ्यर्च्य सुगन्धेन विन्यसेद्धेमपङ्कजम् ।
 प्रत्यहं वाहयेद्धारां यस्तु वै लिङ्गमूर्धनि ॥
 हेमपङ्कजं लिङ्गमूर्धनि विन्यस्येत्यर्थः ।
 उत्तरायणमासाद्य ज्ञात्वा सङ्क्रमणं रवेः ।
 तदन्ते विधिवत्पूज्य दत्त्वा चैव उपस्करम् ॥
 तदन्ते उत्तरायणसमयान्ते रवेः संक्रमणं दक्षिणायनरूपं
 त्वेत्यर्थः । मकरसङ्क्रमणमारभ्य मकरसक्रान्तिसमाप्तिपर्यन्त-
 ति केचित् ।

गृहं प्राप्य ततो भक्त्या ब्राह्मणान् यातिभिः सह ।
 सम्भोज्यं दक्षयित्वा च क्षमाप्य च विसर्जयेत् ॥
 दीनान्धदुःखितानां च कल्पयेच्चानिवारणम् ।
 कारुण्यादन्नदानं च अक्षयं स्वास्तितदं स्मृतम् ॥
 कीर्तिं लोकेऽतुलां प्राप्य भुक्त्वा भोगानकल्मषान् ।
 प्राप्नुयात्परमं स्थानं रुद्रसायुज्यलक्षणम् ॥
 घृताभिषेकं यः कुर्यादहोरात्रमुपोषितः ।
 विधूय सर्वपापानि शिवलोके महीयते ॥

इति घृतधारा ।

अथ शिवजागरः ।

कालिकापुराणे,

अतः परं प्रवक्ष्यामि पावनं धर्ममुत्तमम् ।

मोक्षदं च तथा क्लेशाद्भूरिभोगदमेव च ॥

आदाय कलशान् गौरान् शतमर्द्धमथापि वा ।

तस्याप्यर्द्धं तदर्द्धं वा भूयश्च धनमानतः ॥

धनमानतो वित्तानुसारतः ।

कार्त्तिक्यां सुप्रभाते तु हरं स्नाप्य घृतादिभिः ।

समालभ्य न्यसेन्मूर्द्ध्नि सौवर्णमथ पङ्कजम् ।

घृतादिभिर्महास्नानोक्तद्रव्यैः स्नापयित्वा चन्दनादिभिः

समालभ्य ।

सुगन्धिभिस्ततः पुष्पैरभ्यर्च्य गुग्गुलं दहेत् ।

नैवेद्यं च पुनर्दत्त्वा बालं बाह्ये विनिक्षिपेत् ॥

बाह्ये आयतनस्य ।

वितानं दीपमालां च वस्त्रयुग्मं तथा ध्वजम् ।

धूपोक्षेपं च घण्टां च दत्त्वा देवाय शम्भवे ॥

प्रदक्षिणं ततः कुर्याद्दण्डवत्तस्य चैव हि ।

दक्षिणे मन्दिराग्रे वा पश्चिमे वाथ सर्वतः ॥

उपलभ्य शुभे देशे सोदकांश्चार्य्य यत्नतः ।

चन्दनाक्षतपुष्पैश्च तान् घटान् स्थापयेद्बुधः ॥

चूताश्वत्थमुखान् गौरान् कृत्वा तेषु निवेदयेत् ।

चूताश्वत्थपल्लवमुखानित्यर्थः । गौरान् चूर्णादिनोपालि-

प्तान् । तेषु घटेषु ।

शरावानक्षतैः पूर्णान् सहिरण्यांश्च सर्वतः ।

दीपान् प्रज्वालयेत्तत्र विचिन्त्य हृदि शङ्करम् ॥

ततस्तत्रोपविष्टस्तु जागरं परिकामयेत् ।

भूयः सूर्योदये स्नातः स्नपनं कुसुमादिकम् ॥

निवेद्य देवदेवाय गृहं गच्छेत् हरं स्मरन् ।

स्नपनं स्नानोपकरणं घृतादिकं, कुसुमादिकं कुसुमगन्ध-

धूपादिकं निवेद्येत्यर्थः ।

गत्वा हंसं समभ्यर्च्य पञ्चगव्यं पिबेत्ततः ।

हंसं शिवं प्रकृतन्वात् ।

श्रुतिरपि,

हंसं हंसेति यो ब्रूयाद्धंसो नाम सदाशिवः । इति ।

व्रतिभिर्ब्राह्मणैः सार्द्धं तुष्टो भुञ्जीत वाग्यतः ॥

ततस्तान् दक्षयित्वा तु सर्वान् वित्तानुसारतः ।

पुण्यस्य च पुनर्भूत्वा क्षमाप्य च विसर्जयेत् ॥

विधिनानेन यश्चाब्दान् द्वादशोपवसेन्नरः ।

देवभुञ्जान् प्रभुञ्जानः परं धाम प्रयाति सः ॥

करोत्यारात्रिकं यस्तु बहुमानपुरः सरः ।

प्राप्य ज्ञानं प्रयाणान्ते गमिष्यत्यक्षयं पदम् ॥

इति शिवजागरः ।

अथ चातुर्मासीपवित्रम् ।

तत्र भविष्यपुराणे,

पौर्णमास्यामाषाढस्य शिवं सम्पूज्य यत्नतः ।

उपवीतं शिवे दद्यात् शिवभक्तांश्च पूजयेत् ॥

पुनरेव तु कार्तिक्यां पूजयित्वा क्षमापयेत् ।

यतीनां भोजनं दद्यात्तत्र वस्त्रादिकान्वितम् ॥

यः कुर्याद्विधिवद्भक्त्या चातुर्मासीपवित्रकम् ।

कल्पकोटिशतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ॥

इति चातुर्मासीपवित्रकम् ।

अथ रथयात्रादिफलम् ।

तत्र भविष्यपुराणे, विष्णुरुवाच

पौषे मासि सिते पक्षे अष्टम्यां विधिपूर्वकम् ।

पूजयित्वा महादेवं गन्धपुष्पोपचारतः ॥

विधिपूर्वकमिति पूजाविहितेतिकर्त्तव्यतया ।

महापाशुपतान् विप्रान् शैवांश्च विधिवद्विज ।

भोजयित्वा यथान्यायं देवमारोहयेद्रथम् ॥

दीनान्धकृपणान् सर्वान् ब्राह्मणानपि यन्नतः ।

भोजयेत्पूजयेद्भक्त्या नानाभक्ष्यैर्विधानतः ॥

तिलान् पलाशसमिधो जुहुयात् पावके तथा ।

कृत्वा तु सघृतं वीर देवमारोहयेद्रथम् ॥

सघृतमिति जुहुयादितिक्रियाविशेषणम् । तेन सघृतान्ति-

लान् जुहुयात् इत्यर्थः ।

कुर्यात्प्रजागरं नित्यं नानाप्रेक्षणकैर्द्विज ।

परिव्राजकवृन्दैश्च नृत्यमानैश्च सर्वतः ॥

परिव्राजकाः शिवव्रतिनः ।

एवं महोत्सवं कृत्वा यामिन्यर्द्धे वरानने ।

कृत्वाष्टम्यां ततः पौषे देवं वै भ्रामयेत्पुरम् ॥

अष्टम्यां शुक्लायाम् ।

नानाप्रेक्षणकैर्विप्र ब्रह्मघोषैश्च कृत्स्नशः ।

वृन्दैः पाशुपतानां च नृणां सङ्घैः समन्ततः ॥

रथैर्विप्र ध्वजैश्छत्रैः किङ्किणीरवकान्वितैः ।

वितानध्वजमालाभिर्घण्टाचामरदर्पणैः ॥

शङ्खभेर्यादिनिर्घोषैर्गेयवंशसमाकुलैः ।
 लेप्यदारुमयैर्यन्त्रैर्मातुरक्षोगणादिभिः ॥
 लेप्यदारुमयैरिति लेप्यमयैर्दारुमयैः ।
 उद्यानयानपानाद्यैर्महोत्सवसमन्वितम् ॥
 महाजनपदाकीर्णं यथाविभवविस्तरम् ।
 महोत्सवसमन्वितमिति पुरविशेषणम् ।
 स सर्वदानपुण्यानि सर्वतीर्थफलानि च ।
 अत्युग्रतपसां पुण्यं सर्वयज्ञफलानि च ॥
 लभते हि नरः श्रीमान् शिवयात्राप्रवर्त्तनात् ॥
 जम्बूद्वीपाधिपः श्रीमान् तस्यान्ते जायते पुनः ।
 यः कुर्यात्पर्वकाले तु महीमार्गप्रवर्त्तनम् ॥
 महीमार्गप्रवर्त्तनमिति रथमार्गपरिशोधनम् ।
 शिवस्य रथयात्रायां दिनरात्रिपरिभ्रमात् ।
 स दिव्ययानमारूढः किङ्किणीरवनादितम् ॥
 प्रयाति लोकमचलं गिरिराजस्य बल्लभः ।
 इति रथयात्रा ।

अथ कालविशेषात् पूजने फलविशेषः ।
 कालिकापुराणे,
 व्यतीपाते दिनच्छिद्रे चन्द्रसूर्यग्रहेषु च ।
 युगादौ विपुवे क्रान्तौ पुण्ययोगे च सर्वशः ॥
 यत्र यत्रार्च्यते देवो विषमाक्षो वृषध्वजः ।
 तत्र तत्राक्षयं पुण्यमिति प्राह पितामहः ॥
 अक्षयं आभूतसंप्लवस्थायि ।

अथ प्रदक्षिणविधिः ।

बृहन्नारदीये,

शिवं प्रदक्षिणीकृत्य सव्यासव्यविधानतः ।
 यत्फलं समवाप्नोति तन्मे निगदतः शृणु ॥
 राजन् प्रदक्षिणैकेन मुच्यते ब्रह्महत्याया ।
 द्वितीयेनाधिकारित्वं तृतीयेनन्द्रसम्पदम् ॥
 प्राप्नोतीति शेषः । तत्सङ्ख्या च
 एकं गणाधिपे दद्याद्दे सूर्ये त्रीणि शङ्करे ।
 चत्वारि केशवे दद्यात्सप्ताश्वत्थे प्रदक्षिणाः ॥
 तद्विधानमुक्तं तत्रैव
 पदान्तरे पदं न्यस्य करौ चलनवर्जितौ ।
 स्तुतिर्वाचि हृदि ध्यानं चतुरङ्गं प्रदक्षिणम् ॥
 स्थाने चण्डस्य सङ्कल्प्य वृषभादौ प्रदक्षिणम् ।
 सव्ये सव्यं विजानीयादपसव्येऽपसव्यकम् ॥
 वृषे चण्डे वृषे भूयः सोमसूत्रे पुनर्वृषे ।
 चण्डे च सोमसूत्रे च पुनश्चण्डे पुनर्वृषे ॥
 नवप्रदक्षिणोपेतं यः कुर्यात्तु प्रदक्षिणम् ।
 त्रिंशत्सहस्रसङ्ख्याकप्रदक्षिणफलं लभेत् ॥

अत्र चण्डस्थानमैशानी दिक् । वृषस्थाने प्रदक्षिणं गत्वा
 वृषत आरभ्य अप्रादक्षिण्येन चण्डस्थानं गच्छेत् । ततः वृषं ग-
 च्छेत् । ततः प्रादक्षिण्येन सोमसूत्रं उत्तरदिक् तत्र गच्छेत्, प्रणा-
 लावाधि । ततः अप्रादक्षिण्येन पुनर्वृषं गच्छेत् । ततस्तथैव चण्डं
 गच्छेत् । ततः प्रादक्षिण्येन सोमसूत्रं गच्छेत् । ततः पुनरप्राद-
 क्षिण्येन चण्डं गच्छेत् । पुनर्वृषं गच्छेदिति नवसु स्थानेषु प्रद-
 क्षिणकरणम् । एवं नवविधत्वं प्रदक्षिणायाः ।

शम्भोः प्रदक्षिणं कुर्वन् सोमसूत्रं न लङ्घयेत् ।

लङ्घिते त्वेकमेव स्यादनुलङ्घेऽयुतत्रयम् ॥

अपसव्यं यतिः कुर्यात्सव्यं तु ब्रह्मचारिणः ।
 सव्यापसव्यं गृहिणो नित्यं शम्भोः प्रदक्षिणम् ॥
 तृणैः काष्ठैस्तथा पर्णैः पाषाणैर्लोष्ठकादिभिः ।
 अन्तर्द्धानं पुनः कृत्वा सोमसूत्रं तु लङ्घयेत् ॥
 प्रासादविस्तारसमानसूत्रं सोमस्य सूत्रं दिशि सोमसूत्रम् ।
 सूत्राद्बहिर्लङ्घनतो न दोषः स्याद्दोष आभ्यन्तरलङ्घनेन ॥
 सोमसूत्रद्वयं यत्र यत्र वाविष्णु मन्दिरम् ।
 अपसव्यं न कुर्वीत कुर्यादेव प्रदक्षिणम् ॥
 प्रदक्षिणत्रयं कृत्वा नमस्कारैश्च पञ्चभिः ।
 पुनः प्रदक्षिणं कृत्वा शिवलोके महीयते ॥
 एकहस्तनमस्कारादेकस्माच्च प्रदक्षिणात् ।
 अन्धकारे नमस्कारादब्दपुण्यं विनश्यति ॥

अथ नमस्कारविधिः ।

बृहन्नारदीये,
 प्रणम्य दण्डवद्भूमौ नमस्कारेण योऽर्चयेत् ।
 स यां गतिमवाप्नोति न तां क्रतुशतैरपि ॥
 भविष्यपुराणे,
 जानुभ्यां चैव पाणिभ्यां शिरसा च विचक्षणः ।
 कृत्वा प्रणामं देवेशे सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥
 तीर्थकोटिसहस्राणि तीर्थकोटिशतानि च ।
 महादेवप्रणामस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 स्कन्दपुराणे,
 कृते पापेऽनुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तं तु तस्यैकं शिवसंस्मरणं परम् ॥
 तत्र मन्त्राः—

प्रणमामि जगन्नाथं प्रणतार्त्तिप्रणाशनम् ॥
 प्रणवागोचरं देवमीशानं प्रणवात्मकम् ।
 जगद्रूपमयोनिं तं सृष्टिस्थित्यन्तकारिणम् ॥
 ऊर्ध्वरूपं विरूपाक्षं विश्वरूपं नमाम्यहम् ।
 आदिमध्यान्तरहितमनन्तमजमव्ययम् ॥
 यमामनन्ति योगीन्द्रास्तं वन्दे पुष्टिवर्द्धनम् ।
 नमोऽस्तु लोकनाथाय वञ्चते परिवञ्चते ॥
 नमोऽस्तु नीलकण्ठाय पशूनां पतये नमः ॥
 नमः कल्मषनाथाय नमो मीढुष्टमाय च ।
 नमो रुद्राय देवाय क्रदुद्राय प्रचेतसे ॥
 नमः पिनाकहस्ताय शूलहस्ताय ते नमः ।
 नमश्चैतन्यरूपाय पुष्टानां पतये नमः ॥
 नमस्ते सर्वभूताय घण्टाहस्ताय ते नमः ।
 नमः पञ्चास्यदेवाय क्षेत्राणां पतये नमः ॥
 नमः कपालहस्ताय पाशमुद्गरपणये ।
 नमः समस्तपापानां मुष्णतां पतये नमः ॥
 नमो गुणाधिदेवाय निर्गुणाय गुणात्मने ।
 नमो गणाधिदेवाय गणानां पतये नमः ॥
 नमो हिरण्यगर्भाय हिरण्यपतये नमः ।
 हिरण्यरेतसे तुभ्यं विश्वरूपाय वै नमः ॥
 नमो ध्यानस्वरूपाय नमस्ते ध्यानसाक्षिणे ।
 नमस्ते ध्यानसंस्थाय अहिर्बुध्न्याय ते नमः ॥
 येनेदं विश्वमखिलं चराचरविराजितम् ।
 प्रधानपुरुषं चैवमभ्राह्मिष्ठिरिवाजनि ॥
 स्वप्रकाशं महात्मानं परं ज्योतिः सनातनम् ।

यमामनन्ति तत्त्वज्ञाः सवितारं वृचक्षसे ॥
 उमाकान्त विरूपाक्ष नीलकण्ठ सदाशिव ।
 मृत्युञ्जय महाभाग यद्भद्रं तन्न आसुव ॥
 कपर्दिने नमस्तुभ्यं नीलग्रीवाय ते नमः ।
 कृशानुरेतसे तुभ्यं शिवो नः सुमना भव ॥
 यतः समुद्राः सरितोऽद्रयश्च गन्धर्वयक्षाप्सरसिद्धसङ्घाः ।
 यतश्च चेष्टां कुरुते हि जन्तवः स नो देवः शुभमासंविशन्तु ॥
 ध्यायन्ति यं योगिजना विशुद्धं सर्वान्तरात्मानमनूपमेयम् ।
 स्वतन्त्रमेकं गुणवन्निधानं नमामि भूयः प्रणमामि भूयः ॥
 य इदं शङ्करस्तोत्रं सागरेण विनिर्मितम् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति त्रिसन्ध्यं यः पठेन्नरः ॥

इति नमस्कारविधिः ।

इति सदाशिवपूजा ।

अथ सूर्यपूजा ।

सा च पञ्चायतनादिपूजायामादौ
 तथाच कालिकापुराणे,
 शिवं भास्करमग्निं च केशवं कौशिकीमपि ।
 मनसाऽनर्चयन् याति देवलोकादधोगतिम् ॥
 वरं प्राणपरित्यागः शिरसो वाऽपि कर्तनम् ।
 न त्वसम्पूज्य भुञ्जीत कौशिकीं केशवं शिवम् ॥

अपि, मनसा योजनीयस्तेन मनसापि अनर्चयन् देवलो-
 कादधोगतिं याति । पूजासामग्यभावे मानसमपि पूजनं कार्य-
 मिति तात्पर्यम् । अत्र पाठक्रमो न विवक्षितः । वचनान्तरेण
 सूर्यपूजायाः प्राथमिकत्वाभिधानात् । अत्र केचित् अग्निशब्दे-

सूर्यपूजायाः प्राथमिकत्वं पञ्चायतनस्थाननियमश्च २३९

न गणेश इति वदन्ति तत्र मूलं मृग्यम् । वक्ष्यमाणवाक्ये
गणेशस्योक्तत्वादग्निगणेशयोर्विकल्प इति केचित् । वस्तुतस्तु ए-
तस्य वाक्यस्य पञ्चायतनपूजोपक्रमेऽनभिधानादेतासां दे-
वतानां पूज्यत्वं वरं प्राणपरित्याग इत्यास्मिन् श्लोके पठित-
देवतावत् । अत्र ब्राह्मे,

अपूज्य प्रथमं सूर्यमपरान् यः प्रपूजयेत् ।

न तद्भूतकृतं पाद्यं संप्रतीच्छन्ति देवताः ॥

पद्मपुराणेपि,

आदित्यं गणनाथं च देवीं रुद्रं यथाक्रमम् ।

दुर्गां सरस्वतीं लक्ष्मीमन्ते च कुलदेवताः ॥

तथा,

रविर्विनायकश्चण्डी ईशो विष्णुस्तु पञ्चमः ।

अनुक्रमेण पूज्यन्ते व्युक्रमेण महद्भयम् ॥

अत्र स्थाननियमप्रमाणं पठन्ति

शम्भौ मध्यगते हरीनहरभूदेव्यो हरौ शङ्करे-

भास्येनागसुता रवौ हरगणेशाजाम्बिकाः स्थापिताः ।

देव्यां विष्णुहरैकदन्तरवयो लम्बोदरेऽजेश्वरे—

नार्याः शङ्करभागतोऽतिसुखदा व्यस्तास्तु ते हानिदाः ॥

लम्बोदरेऽजेश्वरेनार्या इत्यत्र पाठान्तरं गौरीसुते शङ्करे-

नार्याविष्णव इति कुत्रचित् । गौरीसुते केशवेशार्याभानव इति वा ।

गौतमीतन्त्रे,

पञ्चात्मिकायां दीक्षायां गणेशादिक्रमाद्यजेत् ।

यदा मध्ये तु गोविन्दं नैर्ऋत्यां गणनायकम् ॥

आग्नेय्यां हंसमभ्यर्च्य ऐशान्यां शिवमर्चयेत् ।

वायव्यामर्चयेद्देवीं भोगमोक्षकुलाप्तये ॥

एवं विरोधे विकल्पो द्रष्टव्यः । एवं स्थाननियमे सत्यपि सूर्य-
पूजां कृत्वेतरदेवपूजनं च कृत्वान्ते इष्टदेवपूजनं कुलदेवतापूजनं
च कार्यम् । शम्भौ मध्यगतस्यार्थः । शम्भौ मध्यगते हरिर्नहरभूदे-
व्यः शङ्करभगवतः । मध्ये शम्भौ सति ईशानकोणे हरिः, आग्नेये
इनः सूर्यः, नैर्ऋत्ये गणेशः, वायव्ये दुर्गेति क्रमः । हरौ मध्यगते
सति ईशाने शङ्करः, आग्नेये गणेशः, नैर्ऋत्ये सूर्यः, वायव्ये
दुर्गेति क्रमः । रवौ मध्यगते सति ईशाने शङ्करः, आग्नेये
गणेशः, नैर्ऋत्ये विष्णुः, वायव्ये दुर्गेति क्रमः । देव्यां मध्यग-
तायां सत्यां ईशाने विष्णुः, आग्नेये हरः, नैर्ऋत्ये गणेशः,
वायव्ये सूर्यः । लम्बोदरे मध्यगते सति ईशाने विष्णुः, आग्नेये
हरः, नैर्ऋत्ये सूर्यः, वायव्ये दुर्गेति क्रमः । अत्रैशान्यादिकल्प-
नार्यां पूज्यपूजकान्तरालरूपा प्राची द्रष्टव्या ।

पूज्यपूजकयोर्मध्ये प्राची प्रोक्ता विचक्षणैः ।

प्राच्येव प्राची सोदिष्टा मुक्त्वा वै देवपूजनम् ॥

अथ सूर्यपूजायाः कालाः फलानि च ।

अग्निहोत्राणि वेदाश्च यज्ञाश्च बहुदक्षिणाः ।

सूर्यस्यार्चार्चनस्यैते कोऽप्यंशेनाऽपि नो समाः ।

भविष्यपुराणे,

यः सूर्यं पूजयेन्नित्यं प्रणमेद्वापि भक्तितः ।

तस्य योगं च मोक्षं च ब्रध्नस्तुष्टः प्रयच्छति ॥

योगोऽलब्धस्वर्गादिलाभः । ब्रध्नः सूर्यः ।

प्रातरुत्थाय यो भानुं भक्त्या संपूजयेन्नरः ।

कपिलानां शते दत्ते यत्पुण्यं तदवाप्नुयात् ॥

ब्रह्मचारी शुचिर्भूत्वा त्रिसन्ध्यमर्चयेद्भविम् ।

साप्तपौरुषमुद्धृत्य कुलं सूर्यगृहं नयेत् ॥

तथा,

यः कुर्यादर्चनं मासमेकाहारो जितेन्द्रियः ।
 स यत्फलमवाप्नोति न तत्सर्वैर्महामखैः ॥
 नैरन्तर्येणेत्यत्रानुषज्यते ।
 मासार्द्धमपि योऽर्कं वै नैरन्तर्येण पूजयेत् ।
 पुरुषो न स विज्ञेयो नैरन्तर्यं हि दुष्करम् ॥
 यः सूर्यमर्द्धरात्रे तु शुचिर्भूत्वा प्रपूजयेत् ।
 सम्यगिष्टफलं तेन क्रतूनां लब्धमादिशेत् ॥
 एकरात्रं द्विरात्रं च त्रिरात्रमथवा हरे ।
 उपवासी चापि यस्तु भक्त्या ध्यायति मानवः ॥
 तन्नामजापी तत्कर्मरतिस्तद्गतमानसः ।
 निष्कामः पूजयेद्देवं परं ब्रह्माधिगच्छति ॥
 यं च काममभिध्यायन् भास्करान्वितमानसः ।
 उपोष्य तमवाप्नोति प्रसन्ने कमलध्वजे ॥

तथा,

यजेदेकं सहस्रांशुं मोक्षकामो न संशयः ।
 मेरुमन्दरमात्रोऽपि राशिः पापस्य कर्मणः ॥
 आसाद्य भास्करं मर्त्यस्तन्नाशयति तत्क्षणात् ।
 यः कुर्यादर्शनं मासमनाहारो जितेन्द्रियः ॥
 स यत्फलमवाप्नोति न तत्सर्वैर्महामखैः ।
 व्रतोपवासनियमैः पूजाजागरभोजनैः ॥
 महास्नानादिविधिना सूर्यं पर्वसु पूजयेत् ।
 यावत्पर्वाणि विधिवत् सङ्ख्यया पूजयेद्रविम् ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ।
 पर्वाणि तु विष्णुपुराणोक्तानि—

चतुर्दश्यष्टमी चैव अमावास्याऽथ पूर्णिमा ।
 पर्वाण्येतानि राजेन्द्र रविसङ्क्रान्तिरेव च ॥ इति ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गथाविभवविरतरैः ।
 पूजनीयो रविर्नित्यं महापुण्यजिगीषया ॥
 नैरन्तर्येण यो मासं विधिना पूजयेद्रविम् ।
 पुण्यं तदेव सकलं लभेद्विपुलदर्चनात् ॥
 एवमेव च विज्ञेयं ग्रहणे चोत्तराप्रणे ।
 एवमेव पूर्वोक्तफलम् ।
 सङ्क्रान्तिदिनच्छिद्रेषु पडशीतिषुखेषु च ।
 यद्यद्बहु भवेत्पुण्यं विधिना पूजिते स्वगे ॥
 तत्कार्तिक्यां भवेत्पुण्यं रागाराध्य तु भास्करम् ।
 सङ्क्रान्तिपदं पडशीत्यातिरिक्तसङ्क्रान्तिपरम् । पडशी-
 तिपदेन मिथुनकन्याधनुर्मीनसङ्क्रान्तयः ।
 पुण्यमेव च फाल्गुन्यामाषाढयासेवमेव च ।
 चातुर्मास्यार्चने हेतुर्नमोऽपुण्यफलमदम् ॥
 माघमासे सदोद्युक्तस्त्रिंशद्ध्यमर्चयेद्रविम् ।
 लभेत्षाण्मासिकं पुण्यं मासेनैव न संशयः ॥
 षाण्मासिकं पुण्यं पण्मासरविपूजाजन्यफलमफलम् ।
 यथा माघे तथाऽऽषाढे मासमेकं च कार्तिके ।
 त्रिषु पुण्यं समं ज्ञेयं मासश्रेष्ठेषु यत्कृतम् ॥
 चातुर्मास्यकृतं पुण्यं पुण्यमासार्चनाल्लभेत् ।
 चैत्रफाल्गुनयोः पुण्यं द्विमासजनितं लभेत् ॥
 पुण्यमासः पौषः । द्विमासजनितं मासद्वयार्चनजनितम् ।
 चैत्रफाल्गुनयोः, चैत्रे फाल्गुने चेति ज्ञेयम् ।
 चतुर्दश्याममावारयां लभेद्भैषाक्षिकं फलम् ।

पुण्यमष्टगुणं प्रोक्तं सप्तम्यां योऽर्चयेद्रविम् ॥

पाक्षिकं फलं पक्षार्चनफलसमं फलम् । अष्टगुणत्वं पूर्वो-
क्तपाक्षिकपूजाफलापेक्षया ।

सप्तम्यामथवा षष्ठ्यामष्टम्यां देवसत्तमम् ।

स्नापयित्वाऽम्भसा भानुं रवियत्नफलं लभेत् ॥

कृष्णपक्षे तु षष्ठ्यां वै उपोष्य परमेश्वरम् ।

प्रातर्मध्याह्नयोः पूजां सप्तम्यां तु समाचरेत् ॥

पञ्चपूतात्मकं पीत्वा भुक्त्वा हव्यं च वाग्यतः ।

दशानां वाजिमेधानां फलं विन्दति पानवः ॥

पञ्चपूतात्मकं पञ्चगव्यम् । हव्यं हविष्यं यवादि ।

उपोष्य कृष्णषष्ठ्यां तु अर्चयित्वा तु भास्करम् ।

प्राप्नोति परमं स्थानं यत्र देवो दिवाकरः ॥

पूर्वदिने कृतोपवासः षष्ठ्यां पूजयेदित्यर्थः । उपवासपूज-
योराधिकरणं षष्ठ्येवेति केचित् ।

एकाहारो नरो भूत्वा षष्ठ्यां योऽर्चयते रविम् ।

सप्तम्यां च महाबाहो सूर्यलोकं स गच्छति ॥

तथा,

अहोरात्रोपवासी च पूजयेद्यस्तु भास्करम् ।

सप्तम्यामथवा षष्ठ्यां स गच्छेत्परमां गतिम् ॥

अत्रोपवासपूजयोरुभयोरप्यधिकरणं सप्तमी षष्ठी च कर्तृ-
विशेषणत्वेन प्रयोगाङ्गत्वात्, अतीतत्वेनोपवासस्याश्रुतत्वाच्च ।

तथा,

कृष्णपक्षस्य सप्तम्यां सोपवासो जितेन्द्रियः ।

सर्वरक्तोपहारेण पूजयेद्यस्तु भास्करम् ॥

पङ्कजैः करवीरैश्च कुसुम्भोदकसंयुतैः ।

मोदकैश्च द्विजश्रेष्ठ सूर्यलोकं स गच्छति ॥

पूजारत्नाकरे सर्वरत्नोपहारेणेति पाठः ।

शुक्रपक्षस्य सप्तम्यामुपवासपरः सदा ।

सर्वशुक्रोपहारेण पूजयेद्यस्तु भास्करम् ॥

जातीकुरबकैश्चैव श्वेतोत्पलकदम्बकैः ।

पायसं च तथा देयं सुवर्णेनार्चयेद्रविम् ॥

सर्वपापविनिर्मुक्तो विधुकान्त्या समप्रभः ।

हंसयुक्तेन यानेन हंसलोकमवाप्नुयात् ॥

हंसः सूर्यः ।

ब्रह्मपुराणे,

एकाहारो नरो भूत्वा षष्ठ्यां योऽर्चयते रविम् ।

नियमव्रतचारी च रवेर्भक्तिसमन्वितः ॥

सप्तम्यां वा महाभागाः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।

अहोरात्रोपवासेन पूजयेद्यस्तु भास्करम् ॥

सप्तम्यामथवा षष्ठ्यां स याति परमां गतिम् ।

तथा,

चित्रभानुं विचित्रैस्तु कुसुमैस्तु सुगन्धिभिः ।

पूजयेत्सोपवासो यः स कामानीप्सितांल्लभेत् ॥

चित्रभानुः सूर्यः ।

तथा,

अयने तूत्तरे सूर्यमथवा दक्षिणायने ।

पूजयित्वा विशेषेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

विषुवेषूपरागेषु षडशीतिमुखेषु च ।

पूजयित्वा विशेषेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

एवं वेलासु सर्वासु अवैलासु च मानवः ।

सूर्यस्य मन्दिरसंमार्जनपञ्चगव्यादिस्नानफलानि। २४५

भक्त्या पूजयते योऽर्कं सूर्यलोके महीयते ॥

इति सूर्यपूजायाः फलानि कालाश्च ।

अथ संमार्जनादिफलानि ।

भविष्यपुराणे,

पश्यन् परिहरन् जन्तून् मार्जन्या मृदुसूक्ष्मया ।

शनैः संमार्जनं कृत्वा चान्द्रायणफलं लभेत् ॥

यावत्यः पांशुकणिका मार्ज्यन्ते भास्करालये ।

दिनानि दिवि तावन्ति स तिष्ठत्यमलो नरः ॥

अहन्यहनि यत्पापं कुरुते गणनायक ।

गोचर्ममात्रं संमार्ज्यं हन्ति तद्भास्करालये ॥

नात्यर्थं देहजीर्णाया वन्ध्यायास्तु विशेषतः ।

रोगार्तनवसूताया न गोर्गोमियमाहरेत् ॥

गृहीत्वा गोमयं स्वस्थं स्थाने वा पतितं शुभे ।

उपर्यधश्च सन्त्यज्य प्रत्यग्रं जन्तुवर्जितम् ॥

प्रत्यग्रं नवम् ।

वस्त्रपूतगोयेन यः कुर्यादुपलेपनम् ।

पश्यन् परिहरन् जन्तून् चान्द्रायणफलं लभेत् ॥

मृदा धातुविकारैर्वा वर्णकैर्गोमयेन वा ।

उपलेपनकृद्याति तत्पुरं यानमाश्रितः ॥

उदकात्प्रोक्षणं भानोर्यः करोति तथा गृहे ।

सोऽपि गच्छति यत्रास्ते भगवान् यादसांपतिः ॥

यादसांपतिर्वरुणः ।

यः कुर्यात् कुट्टिमां भूमिं दर्पणोदरसन्निभाम् ।

नानावर्णविचित्रां च विचित्रकुसुमोज्ज्वलाम् ॥

क्वचित् कलशविन्यस्तां पङ्कजरूपशोभिताम् ।

रम्यां मनोरमां सौम्यामर्कायतनमन्दिरे ॥

यावदण्डा भवेद्भूमिः समन्ताद्धस्तसङ्ख्यया ।

तावद्युगसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ॥

कलशविन्यस्तां विन्यस्तकलशाम् । मन्दिरं गर्भगृहम् । तद्बहि-
रायतनम् ।

भविष्ये,

यस्त्वेकमपि वर्षं वै ब्रह्मस्नानं प्रयच्छति ।

स मुक्तः सर्वपापैस्तु सूर्यलोके महीयते ॥

कपिलापञ्चगव्येन कुशवारिद्युतेन च ।

स्नापयेद्ब्रह्मपूतेन ब्रह्मस्नानं हि तत् स्मृतम् ॥

तथा,

कपिलापञ्चगव्येन दधिक्षीरद्युतेन च ।

स्नानं दशगुणं प्रोक्तमितरेभ्यो न संशयः ॥

पञ्चगव्यं याज्ञवल्क्योक्तम्—

गायत्र्यामृज्य गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ।

आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णऋचा दधि ॥

तेजोसीति घृतं ग्राह्यं देवस्य त्वा कुशोदकम् । इति ।

आह्लादं निर्दृतिं स्वास्थ्यमारोग्यं चारुरूपताम् ।

सप्तजन्मान्यवाप्नोति क्षीरस्नानपरो रवेः ॥

सकृदाढकेन पयसा भानुं संस्नापयेन्नरः ।

राजतेन विमानेन सूर्यलोके महीयते ॥

आढकश्चतुःषष्टिपलानि ।

सप्तम्यामथवा षष्ठ्यां गव्येन पयसा रवेः ।

स्नपनं भरतश्रेष्ठ महापातकनाशनम् ॥

स्नाप्य दध्ना सकृद्भानुं विष्णुलोके महीयते ।

वर्षकोटिसहस्रेण यत्पापं समुपार्जितम् ।
 घृताभ्यङ्गेन सूर्यस्य दहेत्सर्वं न संशयः ॥
 वर्षकोटिसहस्रेण यत्पापं समुपार्जितम् ।
 घृतस्नानेन तत्सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥
 सप्तम्यां तु घृतस्नानं कृत्वा सूर्ये सकृन्नरः ।
 कुलान्युद्धृत्य सप्तेह सूर्यलोके महीयते ॥
 प्रतिमामसिताष्टम्यां घृतेन जगतीपतेः ।
 स्नापयित्वा समस्तानां पापानां कृष्ण मुच्यते ॥
 कृष्णेति सम्बोधनम् । तृतीयार्थे षष्ठी ।
 दशापराधास्तोयेन क्षीरेण तु शतं क्षमेत् ।
 सहस्रं क्षमते दध्ना घृतेनाप्ययुतं क्षमेत् ॥
 अपराधोऽयं सौरदीक्षादीक्षितानाम् ।
 नैरन्तर्येण यो मासं घृतस्नानं समाचरेत् ।
 एकादशकुलानीह नयेत्सूर्यस्य मन्दिरम् ॥
 ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि यत्पापं कुरुते नरः ।
 तत् क्षालयति सन्ध्यायां घृतेन स्नपनं रवेः ॥
 घृतेन स्नपनं कृत्वा एकाहमुदये रवेः ।
 गवां शतसहस्रस्य दत्तस्य फलमश्नुते ॥
 उदये, मण्डलस्य किञ्चिद्दर्शनयोग्यकालादारभ्य सम्पूर्णम-
 ण्डलदर्शनयोग्ये काले ।

घृताभिषेकं यः कुर्यादहोरात्रं च भास्करे ।
 कुम्भैर्नानाविधैर्द्रव्यैः पुण्यमासं समुद्यतः ॥
 गीतनृत्योपहारेण शङ्खवादित्रनिःस्वनैः ।
 कुर्याज्जागरणं देवे प्रदीपोद्योतशोभितः ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः समस्तकुलसंयुतः ।

समस्तकालसम्पूर्णः समस्तगुणसंयुतः ।
 ज्वलद्भिः सुमहायानैरसङ्ख्येयैरनौपमैः ॥
 वृतः सूर्यपुरे नित्यं मोदते सूर्यवत्सुखी ।
 ग्रहणे विषुवे चैव पुण्येषु दिवसेषु च ॥
 घृताभिषेकं यः कुर्यान्महापुण्यमवाप्नुयात् ।

तथा,

घृताभिषेकं यः कुर्यादासमाप्तेरुपोषितः ।
 विधूय सर्वपापानि सूर्यलोकं स गच्छति ॥
 स्नाप्य मध्वा सकृद्भानुं सप्तम्यां समुपोषितः ।
 स कुलान्येकविंशतिमुत्तार्य दिवमाव्रजेत् ॥
 मध्वा मधुनेत्यर्थः ।

श्रीखण्डवारिणा स्नाप्य सकृद्भानुं नराधिप ।
 विकाशनिर्मले श्रीमान् वसेदात्रेयमण्डले ॥
 आत्रेयश्चन्द्रः ।

वस्त्रपूतेन तोयेन यस्त्वर्कं स्नापयेत् सकृत् ।
 स सर्वकामतृप्तात्मा कान्त्याधिकपुरं व्रजेत् ॥
 कान्त्याधिकश्चन्द्रः ।

आपोहिष्ठेतिजप्तेन शङ्खतोयेन भारत ।
 गैरिकेण विमानेन ब्रह्मलोके महीयते ॥
 सूर्यं स्नापयित्वेति सम्बध्यते । अत्र न शूद्रोऽधिकारी ।
 कर्पूरागुरुतोयेन योऽर्कं स्नापयते सकृत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सूर्यलोके महीयते ॥

मन्त्राष्टशतजप्तेन विमलेनाम्भसा रविम् ।
 स्नापयित्वा सकृद्भक्त्या सूर्यलोके महीयते ॥

मन्त्रोऽत्र आपोहिष्ठेति । सौर इति कश्चित् । अष्टशतं अष्टो-

त्तरशतम् ।

सप्तम्यामथवा षष्ठ्यामष्टम्यां देवसत्तमम् ।
स्नापायित्वाऽम्भसा भानुं सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
पुण्यैस्तीर्थोदकैर्गन्धैर्मधुना सर्पिषा तथा ।
क्षीरेण स्नापयेद्भानुं ग्रहेशं गोपतिं खगम् ॥
दधिक्षीरहृदान् याति स्वर्गलोकान् मधुच्युतान् ।
प्रयास्यति यदुश्रेष्ठ निर्वृतिं वापि शाश्वतीम् ॥

तथा,

पितृनुद्दिश्य यो भानुं स्नापयेच्छीतवारिणा ।
तृप्ताः स्वर्गं प्रयान्त्याशु पितरौ नरकादपि ॥

स्नापनत्रयफलमाह—

भानुं शीताम्बुना स्नाप्य धारोष्णपयसा ततः ।
स्नाप्य पश्चाद्घृतेनैवमाग्निलोके महीयते ॥
एतत् स्नानत्रयं कृत्वा पूजयित्वा च भास्करम् ।
अश्वमेधसहस्रस्य फलं विन्दति मानवः ॥

तथा,

रसेन स्नपनं कृत्वा अश्वमेधफलं लभेत् ।
रसेन इक्षुरसेन ।
स्नाप्यमानं रविं भक्त्या ये पश्यन्ति वृषध्वज ।
लभन्ते ते फलं शिष्टं राजसूयाश्वमेधयोः ॥
शिष्टं विध्युक्तम् ।

यथा न लङ्घयेत्काश्चित् स्नपनं भास्करस्य तु ।
तथा कार्यं प्रयत्नेन लङ्घितं चाशुभावहम् ॥
तामिस्रं नरकं गन्ता लङ्घयेद्यः स रौरवम् ।

तथा,

मृत्कुम्भात्ताम्रजैः कुम्भैः स्नानं दशगुणोत्तरम् ।

रौप्यैर्लक्षोत्तरं पुण्यं हैमैः कोटिगुणोत्तरम् ॥

मृत्कुम्भात् मृत्कुम्भजन्यस्नपनपुण्यात् ।

अन्यच्च,

सूर्यस्य दर्शनं पुण्यं दर्शनात् स्पर्शनं वरम् ।

स्पर्शनादर्चनं श्रेष्ठं घृतस्नानमतः परम् ॥

तथा,

भास्करस्य महाराज भानोरमिततेजसः ।

स्नानकाले प्रकुर्वीत गीतवादित्रमङ्गलम् ॥

पद्मस्वास्तिकशङ्खं तु श्रीवत्सं ध्वजमुत्तमम् ।

हेमरूप्यादिपात्रेषु कल्पितैर्गोमयादिभिः ॥

नानावर्णकसंयुक्तैरक्षतैस्तिलतण्डुलैः ।

सिक्तैश्च दधिसंमिश्रैर्यथाशोभं प्रपूरितैः ॥

कल्पितैः कृतैः । अक्षतैः सम्पूर्णैर्यवैर्वा । सिक्तैरोदनैः ।

प्रपूरितैः पात्रैः ।

भक्त्या पिष्टप्रदीपाद्यैश्चूताश्वत्थादिपल्लवैः ।

ओषधीभिश्च मेध्याभिः सर्ववीजैर्यवादिभिः ॥

सप्तम्यादिषु सर्वेषु दिवसेषूत्सवेषु च ।

पर्वकालेषु सर्वेषु सप्तम्यां च विशेषतः ॥

कुर्यान्नीराजनं चार्कं शङ्खवाद्यादिमङ्गलैः ।

यावन्नीराजनं कुर्यात्पर्वाणि विधिवद्रवेः ॥

तावद्युगसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ।

यावत् पर्वाणि यावन्ति पर्वाणीति योज्यम् । ओषधीभिः

विष्णुपुराणपठिताभिः ।

व्रीहयः सयवा माषा गोधूमा अणवस्तिलाः ।

प्रियङ्गुसप्तमा ह्येते अष्टमास्तु कुलित्थकाः ॥
तथा वेणुयवाः प्रोक्तास्तथा मर्कटका मुने ।
ग्राम्यारण्याः स्मृता ह्येते ओषध्यश्च चतुर्दश ॥
सर्वबीजैर्वायुपुराणोक्तधान्यैः । तानि—

यथा,

त्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमा अणवस्तिलाः ।
प्रियङ्गुकोविदाराश्च कोरदूषाः सचीनकाः ॥
माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः सकुलित्थकाः ।
आढक्यश्चणकाश्चैव शाणः सप्तदश स्मृताः ॥
सर्वबीजपदेन यवप्राप्तेः पुनरूपादानमत्यन्तप्राशस्त्यार्थम् ।
ध्वजमुत्तममित्यन्तं कुर्वीतेत्यनेनान्वेति।पद्मादीनि हेमरूप्यादिपा-
त्रेषु निधाय तस्मिन्तैश्चन्दनादिभिर्नीराजना कार्येत्यन्ये ।

अन्यच्च,

स्नानकाले त्रिसन्ध्यं तु यः कुर्याद्भीतवादनम् ।
इतिहासपुराणाभ्यां तथा श्रवणमुत्तमम् ॥
यावादिनं प्रकुरुते पुण्यपुस्तकवाचनम् ।
तावद्युगसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ॥

अथार्घः ।

भविष्ये,

अर्घं पुष्पजलोपेतं यस्त्वकार्यं निवेदयेत् ।
स पूज्यः सर्वलोकेषु अर्कवन्मोदते दिवि ॥
गन्धतोयेन संमिश्रमौदकाद्धि विशिष्यते ।
औदकात् केवलौदककृतादर्घात् ।
पञ्चगव्यसमायुक्तमर्घं दशगुणं स्मृतम् ॥
चन्दनोदकमिश्रैस्तु दत्त्वार्घं कुसुमं रवेः ।

सपुत्रपौत्रपत्नीकः स्वर्गलोके महीयते ॥
 सहिरण्येन चार्घ्येण रत्नोदकयुतेन च ।
 कोटिं शतं च वर्षाणां स्वर्गलोके महीयते ॥
 योऽष्टाङ्गमर्घमापूर्य भानोर्मूर्द्धनि निवेदयेत् ।
 दशवर्षसहस्राणि वसेदर्कस्य मन्दिरे ॥
 आपः क्षीरं कुशाग्राणि घृतं दधि तथा मधु ।
 रत्नानि करवीराणि तथा वै रक्तचन्दनम् ॥
 अष्टाङ्ग अर्घ एषो वै ब्रह्मणा परिकीर्तितः ।
 सततं प्रीतिजननो भास्करस्य नराधिप ॥
 दारवेणार्घपात्रेण दत्त्वाऽर्घं यत्फलं लभेत् ।
 तस्माच्छतगुणं प्रोक्तं मृतपात्रेण नराधिप ॥
 ताम्रपात्रार्घदानेन पुण्यं दशगुणं स्मृतम् ।
 पलाशपद्मपत्राभ्यां ताम्रपात्रसमं भवेत् ॥
 रौप्यपात्रेण विज्ञेयं लक्षार्घ्यं नात्र संशयः ।
 सुवर्णपात्रविन्यस्तमर्घं कोटिगुणोत्तरम् ॥
 एवं स्नानेऽथ नैवेद्ये बलिधूपादिषु क्रमात् ।
 पात्रान्तरविशेषेण तत्फलं तूत्तरोत्तरम् ॥
 तुल्यमेव फलं प्रोक्तं सर्वेणाढ्यदरिद्रयोः ।

सर्वेण पात्रेण । आढ्यदरिद्रयोः, आढ्यस्य सुवर्णादिमयेन पा-
 त्रेण यत्फलं तद्दरिद्रस्य निकृष्टेन मृन्मयादिपात्रेण फलमित्यर्थः ।

विभवे सति यो मोहान्न कुर्याद्विधिविस्तरम् ।
 नैव तत्फलमाप्नोति प्रलोभाक्रान्तमानसः ॥

तथा,

रक्तचन्दनसंमिश्रै रत्नपुष्पैः शुचिर्नरः ।

उदयेऽर्घं सदा दत्त्वा सिद्धिं संवत्सराल्लभेत् ॥

उदयात्परिवृत्तश्च यावदस्तमये स्थितः ।
 जपन्नाभिमुखः किञ्चिन्मन्त्रं स्तोत्रमथापि वा ॥
 आदित्यव्रतमेतच्च महापातकनाशनम् ।
 अर्घेण सहितां चैव सवत्सां गां प्रदापयेत् ॥
 उदये श्रद्धया युक्तः सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 सुवर्णधेन्वनद्वाहं वसुधावस्त्रसंयुतम् ॥
 अर्घप्रदाता लभते सप्तजन्मानुकीर्त्तनम् ।
 अनुकीर्त्तनं ख्यातिः । ख्यातिमान् भवतीत्यर्थः । यद्वा गुरो-
 रनुकीर्त्तनमुच्चारणं यस्य स वेदः तं लभते वेदवेत्ता भवतीत्यर्थः ।
 अग्नौ तोयेऽन्तरिक्षे च शुचौ भूम्यां तथैव च ।
 प्रतिमायां तथा पिण्ड्यां देयश्चार्घः प्रयत्नतः ॥
 नापसव्यं न सव्यं च दद्यादभिमुखं सदा ।
 पद्मपुराणे,
 आचम्य विधिवत्सम्यक् विलिखेत् पद्ममग्रतः ।
 अक्षताद्भिः सुपुष्पाभिः सातिलारुणचन्दनैः ॥
 अर्घं पात्रेण ध्यानेन सूर्यनामानुकीर्त्तनम् ।
 नमस्ते विष्णुरूपाय नमस्ते ब्रह्मरूपिणे ॥
 सहस्ररश्मये नित्यं नमस्ते सर्वरूपिणे ।
 नमस्ते रुद्रवपुषे नमस्ते भक्तिवत्सल ॥
 पद्मनाभ नमस्तेऽस्तु कुण्डलाङ्गदभूषण ।
 नमस्ते सर्वलोकेश सप्तानामपि बुध्यसे ॥
 सुकृतं दुष्कृतं चैव सर्वं पश्यसि सर्वदा ।
 सर्वदेव नमस्तेऽस्तु प्रसीद मम भास्कर ॥
 दिवाकर नमस्तेऽस्तु प्रभाकर नमोऽस्तु ते ।
 एवं सूर्यं नमस्कृत्य त्रिः कृत्वा तु प्रदक्षिणम् ॥

द्विजं गां काञ्चनं दत्त्वा ततो निजगृहं व्रजेत् ।
 आशयस्थं ततः पूज्य प्रतिमां चापि पूजयेत् ॥
 अक्षताश्चात्र तण्डुलाः । अर्घान्तरे तथा दर्शनात् । अर्घं पात्रेण,
 देयमिति शेषः । आशयस्थं जलस्थम् । इदमर्घान्तरम् ।

अथ गन्धाः

भविष्यपुराणे,

चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमोशीरपद्मकैः ।

अनुलिप्तो नरैर्भक्त्या ददाति मनसेप्सितम् ॥

पद्मकं पद्मकाष्ठम् । अनुलिप्तः सूर्यः, प्रकरणात् ।

तथा,

कालेयकं तुरुष्कं च रक्तचन्दनमेव च ।

यान्यात्मनः सदेष्टानि तानि शस्तान्युपाकुरु ॥

कालेयकं कृष्णागुरुः । तुरुष्कं सिद्धकम् ।

सूर्यानुलेपनं कृत्वा दिव्यैर्गन्धैः सुगन्धिभिः ।

वर्षकोटिशतं दिव्यं सूर्यलोके महीयते ॥

चन्दनाच्चागुरोर्ज्ञेयं पुण्यमष्टगुणं नृप ।

कृष्णागुरोर्विशेषेण द्विगुणं फलमाप्नुयात् ॥

तस्माच्छतगुणं पुण्यं कुङ्कुमस्य विधीयते ।

यः समालभते सूर्यं चन्दनागुरुकुङ्कुमैः ॥

कर्पूरव्यतिमिश्रैस्तु तथा कस्तूरिकान्वितैः ।

स्वमेकानां कोटिशतं विहृत्य त्रिदिवालये ॥

पुनः सञ्जायते भूमौ राजराजो न संशयः ।

स्वमेकानां वर्षाणाम् ।

चन्दनागुरुकर्पूरैः सूक्ष्मपिष्टैः सकुङ्कुमैः ।

भानोरर्चां समालभ्य कल्पकोटिं वसेद्विवि ॥

अर्चा प्रतिमाम् ।

संवीज्य तालवृन्तेन शुभगन्धैः प्रलेपितम् ।

दशवर्षसहस्राणि वीर मित्रपुरे वसेत् ॥

मित्रः सूर्यः ।

ब्रह्मपुराणे,

यः समालभते नित्यं चन्दनागुरुकुङ्कुमैः ।

स पृज्यते नरः प्रेत्य धनेन यशसा श्रिया ॥

इति गन्धाः ।

अथ पुष्पाणि ।

भविष्यपुराणे,

पुष्पैररण्यसम्भूतैः पत्रैर्वा गिरिसम्भवैः ।

अपर्युषितनिच्छिद्रैः प्रोक्षितैर्जन्तुवर्जितैः ॥

आत्मारामोद्भवैर्वापि भक्त्या सम्पूजयेद्रविम् ।

पुष्पजातिविशेषेण लभेत्पुण्यं ततोऽधिकम् ॥

अत्र विकल्पग्रहणेऽपि फलविशेषार्थितया समुच्चयोऽपि द्रष्टव्यः । पुष्पैरिति बहुत्वश्रवणात् । पूजास्वरूपं एकपत्रपुष्पजात्यापि सिद्ध्यति तथापि तत्तद्रचनकल्पिततत्तत्फलार्थितया समुच्चयो न विरुद्धः । अत्र बहुवचनस्य कापिञ्जलाधिकरणन्यायेन त्रित्वपरत्वेऽप्यधिकफलार्थितया अधिकदानमप्यविरुद्धम् ।

करवीरे नृपैकास्मिन्नर्काय विनिवेदिते ।

दत्त्वा दशसुवर्णस्य निष्कस्य लभते फलम् ॥

भक्त्या पूजयते योऽर्कमर्कपुष्पैः सितासितैः ।

तेजसा सोऽर्कसङ्काशो ह्यर्कलोके महीयते ॥

जपापुष्पसहस्रेभ्यः करवीरं विशिष्यते ।

करवीरसहस्रेभ्यः बिल्वपत्रं विशिष्यते ॥

विल्वपत्रसहस्रेभ्यः पद्ममेकं विशिष्यते ।

पद्मं श्वेतेतरपद्मम् । अग्रे सितपद्मस्य करवीरसमत्वप्रति-
पादनात् ।

वीर पद्मसहस्रेभ्यो बकपुष्पं विशिष्यते ।

वीरेति राजसम्बोधनम् ।

बकपुष्पसहस्रेभ्यः कुशपुष्पं विशिष्यते ॥

कुशपुष्पसहस्रेभ्यः शमीपुष्पं विशिष्यते ।

शमीपुष्पसहस्रेभ्यो नृप नीलोत्परं वरम् ॥

सर्वासां पुष्पजातीनां प्रवरं नीलगुत्पलम् ।

रक्तोत्पलसहस्रेण नीलोत्पलशतेन च ॥

रक्तैश्च करवीरैश्च यस्तु पूजयते रविम् ।

कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ॥

वसेदर्कपुरे श्रीमान् सूर्यतुल्यपराक्रमः ।

चकारात् समुच्चयः । रक्तमत्र कुङ्कुमपुष्पम् ।

शमीपुष्पं बृहत्याश्च कुसुमं तुल्यमुच्यते ।

करवीरसमा ज्ञेया जातीवकुलपाटलाः ।

श्वेतमन्दारकुसुमं सितपद्मं च तत्समम् ॥

नागचम्पकपुन्नागमुकुराश्च समाः स्मृताः ।

नागो नागकेसरः ।

‘प्रहरं तिष्ठते जाती करवीरमहर्निशम्’ ।

इति अवचयोत्तरं जातीपुष्पं प्रहरपर्यन्तं पूजार्हम् । एवमुत्त-
रत्रापि । यद्वा तिष्ठते न निर्माल्यतां यातीत्यर्थः ।

कीटकेशापविद्धानि शीर्णपर्युषितानि च ॥

स्वयम्पतितपुष्पाणि त्यजेदुपहतानि च ।

उपहतानि उक्तेतराशुचिसंसर्गेण । अयं निषेधः पत्रादिष्वपि ।

मुकुलैर्नार्चयेद्भानुमपक्वं न निवेदयेत् ।
 फलं च कृमिविद्धं यत्प्रयत्नात्तद्विवर्जयेत् ॥
 यन्नपक्वमपि ग्राह्यं कदलीफलमुत्तमम् ।
 अलाभेन तु पुष्पाणां पत्राण्यपि निवेदयेत् ॥
 पत्राणामप्यलाभे तु फलान्यपि निवेदयेत् ।
 फलानामप्यलाभे तु तृणगुल्मौषधीरपि ॥
 औषधीनामलाभे तु भक्ष्या भवति पूजितः ।
 तृणगुल्मौषधीरित्यत्र पूर्वालाभे उत्तरोत्तरविधिः । अत-
 एवाग्रे औषधीनामलाभे त्विति दर्शिवान् ।
 प्रत्येकमुक्तपुष्पेण दशसौवर्गिकं फलम् ।
 स्रग्भिश्च नृपशार्दूल तदेव द्विगुणं भवेत् ॥
 मुकुराणि कदम्बानि रात्रौ देयानि भानवे ।
 दिवा शेषाणि पुष्पाणि दिवारात्रौ च मल्लिका ॥
 गन्धवन्त्यपवित्राणि कुसुमानि विवर्जयेत् ।
 गन्धहीनमपि ग्राह्यं पवित्रं यत्कुशादिकम् ॥
 मल्लिका मालती चैव दूर्वा काशोऽतिमुक्तकः ।
 पाटला करवीरश्च जया यावन्बिरेव च ॥
 अतिमुक्तो माधवीलता ।
 कुब्जकस्तगरश्चैव कर्णिकारः कुरण्टकः ।
 चम्पको रोलकः कुन्दो बाणो बर्बरमल्लिकाः ॥
 अशोकस्तिलको लोध्रस्तथा चैवाटरूपकम् ।
 शतपत्राणि चान्यानि वकाहं च विशेषतः ॥
 अगस्तिकिशुकौ तद्वत्पूजायां भास्करस्य च ।
 बिल्वपत्रं शमीपत्रं पत्रं भृङ्गरजस्य च ॥
 तमालपत्रं च हरे सदैव तपनाप्रियम् ।

तुलसी कालतुलसी तथा रक्तं च चन्दनम् ॥
 केतकी पद्मपत्रं च सद्यस्तुष्टिकरं रवेः ।
 कृष्णलोन्मत्तकं काञ्ची तथा च गिरिकार्णिका ॥
 न कण्टकारिपुष्पं च तथाऽन्यद्गन्धवर्जितम् ।
 कृष्णलं करञ्जनी । गुञ्जेति कश्चित् ।
 शिवे विवर्जयेत्कुन्दमुन्मत्तं च हरेस्तथा ॥
 देवीनामकर्मन्दारौ सूर्यस्य तगरं तथा ।
 न चाभ्रातकजैः पुष्पैरर्चनीयो दिवाकरः ॥
 येषां न प्रतिषेधोऽस्ति गन्धवर्णान्वितानि च ।
 तानि पुष्पाणि देयानि भानवे लोकभानवे ॥
 सूर्यस्योपरि यः कुर्याच्छोभितं पुष्पमण्डलम् ।
 शोभितैः पुष्पस्रग्दामैरापीठान्तप्रलम्बितम् ॥
 सर्वेषामुपरिष्ठात्स वसेदर्कपुरे सुखी ।
 स्वयमुत्पाद्य पुष्पाणि यः सूर्यं पूजयेत्स्वयम् ।
 तानि साक्षाच्च गृह्णाति तद्भक्त्या सततं रविः ॥
 त्रुटिमात्रं तु यो दद्यादाग्नेयकृतपङ्कजम् ।
 भास्करस्योत्तमाङ्गे तु तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 आग्नेयं सुवर्णम् ।
 इन्द्रस्यार्द्धासने तिष्ठेद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ।
 एवं वित्तानुसारेण फलं ज्ञेयं समासतः ॥
 अन्यारामोद्भवानि निषिद्धानि । तदुक्तम्—
 नारदीये राक्षसीशपथे,
 पारक्यारामजातैस्तु कुसुमैरर्चयेत्सुरान् ।
 तेन पापेन लिप्येऽहं यदेतदनृतं भवेत् ॥
 तथा,

देहोपरि धृतं यच्च वामहस्ते च यद्धृतम् ।
 अधोवस्त्रे धृतं यच्च जलान्तःक्षालितं च यत् ॥
 तद्वर्ज्यमिति शेषः । देहोपरिधृतं मस्तकोपरि धृतम् ।
 विष्णुधर्मोत्तरे,
 धर्माजितधनक्रीतैर्यः कुर्याद्देवतार्चनम् ।
 उद्धरिष्यत्यसन्देहस्सप्त पूर्वास्तथाऽपरान् ॥
 एवंसति नित्यपूजापि क्रीतिपुष्पादिना कार्या ।
 अथ धूपाः ।

भविष्यपुराणे,
 गन्धाश्चापि शुभा ये च धूपा ये विजयादयः ।
 दिवाकरस्य धर्मज्ञैर्निवेद्याः सर्वथाऽच्युत ॥
 तथा,
 कर्पूरागुरुधूपेन राजसूयफलं लभेत् ।
 पक्षं तु गुग्गुलुं दग्ध्वा मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥
 गुग्गुलुं सघृतम् । पक्षं, पक्षं व्याप्येत्यर्थः ।
 तस्यार्द्धपक्षदानेन सूर्यलोके महीयते ।
 तस्य गुग्गुलोः ।
 संवत्सरेण लभते सोऽश्वमेधफलं नृप ॥
 तिग्मांशौ कृष्णसप्तम्यां यः साज्यं गुग्गुलुं दहेत् ।
 स वसेत्सूर्यमासाद्य वर्षाणां दशतीर्दश ॥
 तिग्मांशौ सूर्यमुद्दिश्य । दशतीर्दश सहस्रमित्यर्थः ।
 द्वे सहस्रे पलानां तु माहिषाक्षस्य गुग्गुलोः ।
 दग्ध्वाऽऽज्येन विमिश्रेण सूर्यतुल्यः प्रजायते ॥
 सौरः सूर्यगृहं गन्धैः सुगन्धैश्च प्रधूपयेत् ।
 सौरः सूर्यभक्तिमान् ।

कपाटद्वारकुड्यादि तिर्यगूर्ध्व समन्ततः ।
तस्य पुण्यफलं भुङ्क्ते सूर्यसन्नि कृत्स्नशः ॥
सूर्यसन्नि सूर्यलोके ।

ब्रह्मपुराणे,
सघृतं गुग्गुलं वापि दहेद्भक्तिसमन्वितः ।
तत्क्षणात्सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥
श्रीवासं तु तुरुष्कं तु देवदारुं तथैव च ।
कर्पूरागुरुधूपानि दग्ध्वा वै स्वर्गगामिनः ॥
तुरुष्कः सिंहकः ।

इति धूपाः ।

अथ दीपाः ।

तत्र—

भविष्यपुराणे ब्रह्मवाक्यं शिवविष्णू प्रति,
घृतेन दीपं प्रज्वालय तिलतैलेन वा पुनः ।
प्रयाति सूर्यलोकं स दीपकोटिशतैर्दृतः ॥
दीपवृक्षं समुद्बोध्य भास्करस्यालये तथा ।
सर्वलोकमये वीरौ वीरलोके महीयते ।
वीरलोके सूर्यलोके ।

शिरसा धारयेद्दीपं भास्करस्याग्रतो निशि ।
आप्रभातं तु यो वीर श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ॥
ललाटे चैव हस्ताभ्यां संप्रयुक्तं तथोरासि ।
भास्करायुतसङ्काशो विमानैर्कसन्निभैः ॥
कल्पायुतशतं देवौ सूर्यलोके महीयते ।
देवाविति सम्बोधनम् ।

यः कुर्यात् कार्तिके मासि शोभनां दीपमालिकाम् ।

सप्तम्यामथवा षष्ठ्याममावास्यामथापि वा ॥
भास्करायुतसङ्काशस्तेजसा भासयन् दिशः ।
दिव्याभरणसम्पन्नः कुलमुद्धृत्य कृत्स्नशः ॥
यावत्प्रदीपसङ्ख्यान् घृतेनापूर्य बोधितम् ।
तावद्वर्षसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ॥

तथा,

दिने दिने जपन्नाम भास्करस्य समाहितः ।
ददाति कार्तिके यस्तु सूर्यायतनदीपकम् ॥
जातिस्मरत्वं प्रज्ञां च प्राकाशं सर्ववस्तुषु ।
अव्याहतेन्द्रियत्वं च स प्राप्नोति न संशयः ॥
षष्ठीं वा सप्तमीं वापि प्रतिपक्षं च यो नरः ।
दीपं ददाति देवाय फलं तस्य निबोध मे ॥
कार्पूरं मणिमुक्ताढ्यं मनोज्ञमतिशोभनम् ।
दीपमालाज्वलदिव्यं विमानमधिरोहति ॥
कार्पूरं सौवर्णम् ।
दीपान् दत्त्वा न हिंसेत न च तैलविवर्जितान् ।
कुर्वीत दीपहर्त्ता च मूषिकोऽन्धश्च जायते ॥

ब्रह्मपुराणे,

घृतेन दीपं प्रज्वालय तिलतैलेन वा पुनः ।
शतायुषा समायुक्तश्चक्षुषा च न हीयते ॥
दीपदानपरो नित्यं ज्ञानवद्दीप्यते सदा ।

तथा,

हविर्भिः प्रथमः कल्पो द्वितीयस्त्वौषधीरसैः ।
वसामेदोस्थिनिर्यासैर्न तु देयः कथञ्चन ॥

अथ नैवेद्यम् ।

भविष्ये,

शालितण्डुलप्रस्थस्य कुर्यादन्नं सुसंस्कृतम् ।

सूर्याय चरुकं दद्यात् सप्तम्यां च विशेषतः ॥

प्रस्थः षोडशपलानि । सुसंस्कृतं प्रसाधितम् । चरुकमिति

प्रशंसायां कन् ।

तथा,

संयावकृशरापूपपायसं यावकं तथा ।

दध्योदनं रसालां च मोदकान् गुडपूपकान् ॥

रसाला शिखरिणी । सा च यथा,

अर्द्धाढकं कथितपर्युषितस्य दध्नः

खण्डस्य षोडशपलानि शशिप्रभस्य ।

सर्पिः पलं मधु पलं मरिचं द्विकर्प

शुण्ठ्याः पलार्द्धमपि वार्द्धपलं चतुर्णाम् ॥

सूक्ष्मे पटे ललनया मृदुपाणिघृष्टा

कर्पूरधूलिधवलीकृतभाण्डसंस्था ।

एषा वृकोदरकृता सरसा रसाला

आस्वादिता भगवता पुरुषोत्तमेन ॥ इति ।

यावन्तस्तण्डुलास्तस्मिन्नैवेद्ये परिसङ्ख्यया ।

तावद्वर्षसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ॥

गुडखण्डकृतानां च भक्ष्याणां च निवेदने ।

घृतेन पाचितानां च दत्त्वा शतगुणं भवेत् ॥

शतगुणमनन्तं फलं भवतीत्यर्थः । अथवा घृतापेक्षया ।

रसानां पानकादीनां भक्ष्याणां फलमिष्यते ।

तदर्थं सलिलस्यापि वासितस्य निवेदने ॥

घृतपूपं घृतं सिक्तं पुण्यं दशगुणोत्तरम् ।

घृतपूपं घृतसाधितमपूपम् । सिक्तं ओदनम् । दत्त्वेत्यनुषज्यते ।
उपदंश्यादिनैवेद्ये विज्ञेयमयुतोत्तरम् । (?) *

मुगन्धिशालिः कर्पूरधूलिप्रभृतिः ।

रक्तशालिषु नैवेद्ये फलं स्यात्त्र्ययुताधिकम् ।

तथा कलमशाल्यग्रे दशलक्षाधिकं फलम् ॥

एवं शालिविशेषाणां फलं स्यादुत्तरोत्तरम् ।

क्षीरभक्तेन नैवेद्यं दशकोटिगुणोत्तरम् ॥

दधिशर्करया युक्ते तत्पुण्यं स्याद्विंशतिगुणम् ।

रसालां सघनां स्वेतां कर्बुरां सुरभीकृताम् ॥

निवेद्य पुण्यमाप्नोति दशकोटिगुणोत्तरम् ।

सघनां सकर्पूराम् । कर्बुरां नानावर्णाम् ।

पानानां तु मुगन्धीनां तुल्यं फलं रसालया ॥

मांसप्रकारैर्विविधैर्मधुरैर्घृतपाचितैः ।

कोटिकोटिगुणं प्रोक्तं सूर्याग्निगुरुतर्पणैः ॥

घृतभक्तेन विज्ञेयं मांसतुल्यं फलं बुधैः ।

शर्कराखण्डयुक्तेन मांसादप्यधिकं फलम् ॥

यथा यथा हि स्वादूनि स्निग्धानि मधुराणि च ।

भक्ष्यान्नपानमांसानि तत्फलानि तथा तथा ॥

मातुलङ्गफलान्येवं सुपक्वानि निवेदयेत् ।

तथाऽन्यदपि यच्छ्रेष्ठं भक्ष्याणि विविधानि च ॥

निवेद्यार्काय परमं स्थानमाप्नोति पूजितम् ।

मधुमांसासवैश्चापि प्रीयतेऽतीव भास्करः ॥

घृतेन तर्पणं कृत्वा सदा स्निग्धो भवेन्नरः ।

यस्त्वपूपं रवेर्भक्त्या सर्वरत्नसमन्वितम् ॥

* अत्र किञ्चित् शुद्धितमिति भाति ।

निवेदयति मन्त्रेण स यात्यमरलोकताम् ॥

मन्त्रेण सूर्यमन्त्रेण ।

अर्कपत्रपुटं पूर्णं मधुपर्कसमन्वितम् ।

यो निवेदयतेऽर्काय सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥

ब्रह्मपुराणे,

कृशरैः पायसैः पूपैः फलमूलघृतौदनैः ।

वलिं तु दत्त्वा सूर्याय सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥

क्षीरेण तर्पणं कृत्वा मनस्तापैर्न युज्यते ।

दध्ना तु तर्पणं कृत्वा कार्यसिद्धिं लभेन्नरः ॥

अथ देयद्रव्याणि ।

भविष्यपुराणे,

वासोभिः पूजयेद्भानुं यान्येवात्मप्रियाणि च ।

तथान्यैश्च शुभैर्द्रव्यैरर्चयेद्भनमालिनम् ॥

आत्मप्रियाणि वासांस्येव । तथाऽन्यैरिति प्रयोगान्तरम् ।

उभयत्र विश्वजिन्न्यायेन स्वर्गः फलम् । वनमालिनं वनमाला-
युक्तमादित्यमेव ।

वासांसि सुविचित्राणि सारवन्ति मृदूनि च ।

धूपितानि रवौ दद्याद्विकेशानि नवानि च ॥

यावद्धि वस्त्रतन्तूनां परिमाणं प्रचक्षते ।

तावद्दर्षसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ॥

त्रिवृच्छुक्लं सुपीतं वा पट्सूत्रादिनिर्मितम् ।

दत्त्वोपवीतं सूर्याय भवेद्देदाङ्गपारगः ॥

श्वेतं महाध्वजं देवौ कृत्वा वा पञ्चरङ्गिकम् ।

किङ्किणीजालनिर्घोषं मायूरच्छत्रभूषितम् ॥

यस्त्वेकार्यं नरो दद्याच्छुद्धया परयाऽन्वितः ।

मन्वन्तरशतं देवौ मोदते दिवि देववत् ॥
 ध्वजमालाकुलं कृत्वा यो भक्त्या भास्कुरालयम् ।
 महाघण्टाष्टकं वापि दिक्षु दिक्षु निवेदयेत् ॥
 कल्पायुतशतं चापि मोदते दिवि देववत् ।
 शरच्चन्द्रांशुविमलं मुक्तादामोपशोभितम् ॥
 मणिदण्डमयं छत्रं दद्याद्वा काञ्चनादिकम् ।
 मोदते सूर्यलोके तु विमानवरमण्डितः ॥
 मणिदण्डमयं रत्नघटितदण्डवत् । सुवर्णघटितं छत्रम् ।
 यः शृङ्खलासमायुक्तां महाघण्टां महास्वनाम् ।
 कांस्यलोहमयीं वापि बध्नीयाच्च सुरालये ॥
 कांस्यमयीं लोहमयीं वेति विकल्पः । सुरालये सूर्यमन्दिरे,

प्रकृतत्वात् ।

सोऽरुणानुगतः श्रीमान् ब्रध्नस्यातीववल्लभः ।
 सूर्यच्छत्रतले भूत्वा सूर्यलोके महीयते ॥
 महामहास्वनं दत्त्वा शङ्खं ब्रध्नालये शुभे ।
 युगकोटिशतं दिव्यं ब्रह्मलोके महीयते ॥

तथा,

वितानं बहुवर्णाभं मध्ये पङ्कजशोभितम् ।
 विचित्रमेकवर्णं वा नववस्त्रसुशोभितम् ॥
 किङ्किणीजालसम्पन्नं वर्णकैरुपशोभितम् ।
 स्रग्दामाभिः प्रलम्बाभिर्घण्टाचामरभूषितम् ॥
 ब्रध्नस्योपरि यो दद्यात् सर्वरत्नोपशोभितम् ।
 दुकूलपट्टदेवाङ्गैर्वस्त्रैर्वा वर्णकान्वितैः ।
 पट्टादिवस्त्रतन्तूनां परिसङ्ख्या तु या भवेत् ॥
 तावद्युगसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ।

भाजनं घृतसम्पूर्णं मधुना च समन्वितम् ॥
दद्यात् कृष्णतिलानां च प्रस्थमेकं च मागधम् ।
मागधं मगधदेशभवम् ।

तथा च गोपथब्राह्मणम्,
पञ्चकृष्णलको माषस्तैश्चतुःषष्टिभिः पलम् ।
द्वात्रिंशद्भिः पलैः प्रस्थो मगधेषु प्रकीर्तितः ॥,
त्रिगुणं च तिलानां च पृथक् प्रस्थं प्रकल्पयेत् ।
त्रिगुणं पूर्वतिलप्रस्थापेक्षया ।

गन्धैः पुष्पैस्तथा धूपैर्नानावाद्यैर्विशेषतः ।
सर्वभक्ष्यान्नपानैश्च बालिं सूर्याय योजयेत् ॥
अनेन विधिना पूज्य रविं षष्ठ्यां विशेषतः ।
एवं सम्पूजयेत्सूर्यं नानावाद्यसमन्वितम् ॥
पूजयेच्च ततो व्योम बलिं दिक्षु प्रपूजयेत् ।
व्योम्नि देवगृहं चैव सर्वभूतानि योजयेत् ॥
एवं यः कुरुते षष्ठ्यां सन्ध्याकाले बलिं रवेः ।
स सूर्यलोकमासाद्य मोदते शाश्वतीः समाः ॥
सूर्यमाल्यापनयनं पूजान्ते च प्रमार्जनम् ।

एकैकं स्यात्सदा तुल्यं चान्द्रायणफलेन तु ॥
सूर्यमण्डलकं कृत्वा हस्तमात्रं विधानतः ।
अवकीर्याक्षतैः पुष्पैः पत्रैश्च विविधैः फलैः ॥
सुरूपः सुभगः श्रीमान् तेजस्वी देववत् सुखी ।
एवं स्वस्तिकपद्माद्यैः सुशोभां सूर्यमन्दिरे ॥
कृत्वा वर्णकपिष्टाद्यैर्लभेच्छतगुणं फलम् ।

तथा,

सूर्ययज्ञोपकरणं स्वल्पं वा यदिवा बहु ।

दत्त्वा वित्तानुसारेण सूर्यलोके महीयते ॥
 भास्करायतनाभ्यासे सूर्यक्षेत्रं समन्ततः ।
 देहिनां तत्र पञ्चत्वं सूर्यसायुज्यकारणम् ॥
 मनुजैः स्थापिते सूर्ये क्षेत्रमानमिदं स्मृतम् ।
 क्रोशार्द्धं कल्पयेद्राजन् तदर्द्धार्द्धमथापि वा ॥
 तस्मादावसथं कुर्यात् सूर्यक्षेत्रे समाश्रितम् ।
 भानोरायतनाभ्यासे यत्तोयं पुरतः स्थितम् ॥
 सूर्यगङ्गेति तत्तोयं तत्र स्नात्वा दिवं व्रजेत् ।
 यः कुर्याद्दीर्घिकां वापि तडागं भास्करालये ॥
 स तारयेत्कुलशतं सूर्यलोके महीयते ।

भास्करालये इति सामीप्ये सप्तमी । तेन भास्करालयसमी-
 पे इत्यर्थः ।

भूमिदानस्य यत्पुण्यं कन्यादानैश्च यत्फलम् ।
 तत्सर्वं प्राप्यते पुण्यमम्बुजस्य प्रवादनात् ॥
 अम्बुजस्य शङ्खस्य ।
 तदेव पुण्यं गीतस्य नृत्यस्य च विशेषतः ।
 जयशब्दस्य चाप्युक्तं हस्ततालस्य चैव हि ॥
 विनीतामथवा दासीं भृतकं च निवेदयेत् ।
 नरमेधस्य यज्ञस्य फलं विन्दति मानवः ॥
 कृत्वा प्रेक्षणकं भानोर्दिव्यमायतने शुभे ।
 अक्षयं सर्वकामीयं राजसूयफलं लभेत् ॥
 प्रेक्षणकं गीतनृत्यादि ।
 वेश्याकदम्बकं यस्तु दद्यात्सूर्याय भक्तितः ।
 स गच्छति परं स्थानं यत्र तिष्ठति भानुमान् ॥
 भेर्यादीनि तु वाद्यानि शङ्खवेण्वादिकानि च ।

ये प्रयच्छन्ति सूर्याय यान्ति ते हंसमन्दिरम् ॥

हंसः सूर्यः । वाद्यानि वाद्यभाण्डानि ।

गावो वा महिषीर्वापि गजानन्वांश्च शोभनान् ।

गावो गाः ।

यः प्रयच्छति सूर्याय तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

अक्षयं सर्वकामीयमश्वमेधफलं लभेत् ।

गौरीं सूर्याय यो दद्यात् तरुणीं च पयस्विनीम् ॥

तेन दत्तं भवेत्सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् ।

गौरीं गाम् ।

स्नानार्थमर्कमुद्दिश्य मुरुषां च पयस्विनीम् ।

कुलीनां कापिलां दद्यादत्तं भवति गोशतम् ॥

कुलीनां उत्तमबहुदुग्धवतीजाताम् । षण्डपरिणीतवत्सतयां

तस्मादेव षण्डात् वृषाज्जाता कुलीनेत्यन्ये ।

गोवृषं परिपूर्णाङ्गमुदाराङ्गं बृहच्छतम् । (?)

गोपतिं वत्सकं वापि यथेष्टं विनिवेदयेत् ॥

गोवृषं महावृषम् । गोपतिं तरुणम् । वत्सकं प्रशस्तम् ।

यावन्ति देहरोमाणि तत्प्रमूतिकुलेषु वै ।

तावद्युगसहस्रेषु सूर्यलोके महीयते ॥

यो दद्यादुभयमुखीं सौरभेयीं दिवाकरे ।

सप्तद्वीपां धरां दत्त्वा यत्फलं तदवाप्नुयात् ॥

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।

त्रिःसप्तकुलजैः सार्द्धं शृणु यत्फलमाप्नुयात् ॥

मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ।

१ षण्डो गर्भाधानसमर्थः स्वेच्छाचारी वृषः । आर्षभ्यः षण्ड-
तायोग्यः षण्डो गोपतिरिदं चरः । इत्यमरकोशात् ।

अश्वमेधफलं तस्य सहस्रं यः प्रयच्छति ॥

सहस्रं गोसहस्रम् ।

गोयुक्तमश्वयुक्तं वा यो ददाति रथं रवेः ।

काञ्चनं वापि रौप्यं वा मणिरत्नार्चितं शुभम् ॥

स्वर्गलोकमितो गत्वा क्रीडते च भगाङ्गणे ।

भगः सूर्यः ।

यस्तु दारुमयं कुर्याद्रवे रथमनुत्तमम् ।

स याति सूर्यवर्णेन विमानेनार्कमण्डलम् ॥

निवेदयति यो भक्त्या गजं घण्टाविभूषितम् ।

सूर्याय पर्वदिवसे तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

पर्वाणि पूर्वोक्तानि ।

युगकोटिसहस्राणि युगकोटिशतानि च ।

सूर्यलोकगतश्चान्ते भवेदिन्द्रः सुराधिपः ॥

यः सूर्याय जलोपेतां सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।

महीं महीपतिर्दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

भुवः पांसूनि यावन्ति भूतले भान्ति सत्तम ।

तावद्युगसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ॥

एवं सर्वत्र विज्ञेयं फलं भूरेणुमानतः ।

ग्रामखेटपुरक्षेत्रविषयादिनिवेदनात् ॥

यस्त्वारामं रवेः कुर्यादाम्रविल्वादिशोभितम् ।

जातीजम्बीरनारङ्गकरवीरैः सकुब्जकैः ॥

पुन्नागनागबकुलतिलकाशोकचम्पकैः ।

अगस्तिकदलीखण्डैस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

यावद्धि पत्रं कुसुमं वीर भूरिफलानि च ।

तावद्वर्षसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ॥

भानोरायतने यस्तु प्रपां कुर्याद्विष्णाधिप ।
 स याति परमं स्थानं दिव्यं भौमं न संशयः ॥
 शीतकालेन्धनं दत्त्वा नराणां शीतनाशनम् ।
 भानोरायतने चैवमश्वमेधफलं लभेत् ॥
 इकारलोप आर्षः ।
 घृतं मधु पयः स्नानं तथेश्वरसमुत्तमम् ।
 स्नापनार्थं तु देवस्य ये यच्छन्ति हि मानवाः ॥
 सर्वान् कामानवाप्येह ते यान्ति परमां गतिम् ।
 स्नानं स्नानयोग्यम् ।
 तिलतैलप्रदानेन न याति नरकं नरः ।
 दीपतैलतिलाश्चैव महापातकनाशनाः ॥
 दयितं भूषणं चैव रक्ते चैव तु वाससी ।
 प्रयच्छ तानि देवेन्द्र भवेथाश्चैव तन्मनाः ॥
 धनं धान्यं हिरण्यं वै वासांसि विविधानि च ।
 ये प्रयच्छन्ति सूर्याय ते यान्ति परमां गतिम् ॥
 पुस्तकं भानवे दत्त्वा भारतस्य गणाधिप ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥
 रामायणस्य दत्त्वा तु पुस्तकं त्रिपुरान्तक ।
 वाजपेयफलं प्राप्य गोपतेः पुरमाव्रजेत् ॥
 गोपतेः सूर्यस्य ।
 भविष्यच्छास्त्रसंज्ञं तु दत्त्वा सूर्याय पुस्तकम् ।
 राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं प्राप्नोति मानवः ॥
 इतिहासपुराणाभ्यां पुण्यपुस्तकवाचनम् ।
 यस्तु कारयते देव भानोरायतने नरः ॥
 सर्वान् कामानवाप्येह याति सूर्यसलोकताम् ।

शृण्वन्ति तानि ये नित्यं भक्त्या श्रद्धासमन्विताः ॥
 दत्त्वा तु वाचके वृत्तिं गच्छन्ति परमां गतिम् ।
 सुवर्णमणिमुक्तादि रजतं च तथोत्तमम् ॥
 वज्राणि विविधानीह यच्चान्यदपि बल्लभम् ।
 तत्तद्देवाधिदेवाय भास्कराय निवेदयेत् ॥
 पुष्पाणि करवीराणि प्रियं रक्तं च चन्दनम् ।
 गुग्गुलं चापि धूपानां नैवेद्ये मोदकाः प्रियाः ॥
 पूजाकरो भोजकश्च घृतदीपस्तथा प्रियः ।
 दानं प्रियं खगश्रेष्ठ वाचके यत्प्रदीयते ॥
 ये त्वक्कामा नराः सम्यक् गेयं कुर्वन्ति शोभनम् ।
 तेषां ददाति विश्वेशो भगवान् भाक्तिमीश्वरः ॥
 पौर्णमास्याममायां च दर्शनं पुण्यदं स्मृतम् ।
 सप्तम्यामथवा षष्ठ्यां दिवसेऽथ रवेः सदा ॥
 यात्रां कुर्वन्ति ये भानोर्नराः संवत्सरादपि ।
 षण्मासाद्वा गणश्रेष्ठ तेषां धर्मफलं शृणु ॥
 ध्यानिनो योगिनश्चैव प्राप्नुवन्ति हि यां गतिम् ।
 तामेव प्रतिपद्यन्ते न पुनर्मरिगामिनः ॥
 मरणं मारस्तं न प्राप्नुवन्ति, अपुनर्भवा इत्यर्थः ।
 तथा,
 अयं विनैव मन्त्रेण पुण्यराशिः प्रवर्त्तते ।
 स्यादयं मन्त्रयुक्तश्चेत्पुण्यं शतगुणोत्तरम् ॥
 तस्मान्मन्त्रेण सूर्याय स्नानं गन्धफलादिकम् ।
 गावश्च बहुरूपाणि हेमाद्यं च निवेदयेत् ॥
 खंखोल्कायेति विज्ञेयो मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ।
 सर्वत्रैवाधिकश्चायं प्रणवद्वयमध्यगः ॥

ॐखखोल्काय शान्ताय कारणत्रयहेतवे ।
 निवेदयामि चात्मानं नमस्ते ज्ञानरूपिणे ॥
 खखोल्काय नमस्कृत्य सर्वैः पापैः प्रमुच्यते ।
 सर्वार्थसाधकं मन्त्रं सूर्यमन्त्रं षडक्षरम् ॥
 कीर्तितं मे पुरा देवौ पशुपाशविमोचनम् ।
 तस्मादनेन मन्त्रेण प्रकुर्वीतार्चनं रवेः ॥
 पशुपाशः संसारबन्धस्तस्य विमोचनम् । सूर्यपूजाप्रकारमाह-
 यमः,

समे प्रदेशे भूमिं तु गोमयेनोपलेपयेत् ।
 गोमयेनोपलिप्तां तु मृदा भूयोऽपि लेपयेत् ॥
 तत्राष्टपत्रं कमलं वर्णकैः कारयेच्छुभम् ।
 आदित्यमण्डलं तस्य कार्णिकायां तु कारयेत् ॥
 गन्धमाल्योपहारेण तत्रादित्यं समर्चयेत् ।
 धूपदीपाग्निपूजाभिर्ब्राह्मणानां च तर्पणैः ॥
 तेन तुष्यति धर्मात्मा धर्मराजो न संशयः ।
 अग्निपूजा होमः ।

भविष्यपुराणे,
 अथार्चनविधिं वक्ष्ये धर्मकेतोरनुत्तमम् ।
 सर्वकामप्रदं पुण्यं विघ्नघ्नं दुरितापहम् ॥
 सूर्यमन्त्रैः पुरा स्नात्वा यजेत्तेनैव भास्करम् ।
 ततस्तत्र प्रवक्ष्यामि स्नानमादौ समासतः ॥
 आचान्तस्तनुमालभ्य मृदा च सुविशुद्धया ।
 कृत्वा नीराजनं पुत्र संशोध्य च जलं ततः ॥
 स्नात्वा हृदयपूतेन वारिणा मत्कुलोद्भव ।
 हृदयं हृदयमन्त्रः खं स्वाहेति ।

उत्थायाऽऽचम्य तेनैव वाससी परिधाय च ॥
 द्विराचम्याथ सम्प्रोक्ष्य तनुं सप्ताक्षरेण तु ।
 सप्ताक्षरः ॐ खखोलकाय नमः ।
 उपस्थानं च तेनैव रवेः कृत्वार्घमेव च ॥
 दत्त्वा तेनैव जप्त्वाऽथ मन्त्रं ध्यात्वाऽर्कवद् हृदि ।
 गत्वाऽप्यायतनं शुद्धमार्कमर्कतनुं यजेत् ॥
 पूरकं कुम्भकं कृत्वा रेचकं च समाहितः ।
 कृत्वोङ्कारेण दोषांस्तु हन्यात्कायादिसम्भवान् ॥
 आदिपदेन वाङ्मनसयोरुपादानम् ।
 वायव्याग्नेयमाहेन्द्रवारुणीभिर्यथाक्रमम् ।
 किल्विषं धारणाभिश्च हन्याद् बुद्ध्यनुसारतः ॥
 शोषणे दहने स्तम्भे प्लावने च यथाक्रमम् ।
 वायवग्नीन्द्रजलाख्याभिर्धारणाभिः कृते सति ॥
 ध्यायेद्विशुद्धमात्मानं प्रणवेनार्कवत् स्थितम् ।
 देहं तेनैव सञ्चिन्त्य पञ्चभूतमयं परम् ॥
 तेनैव प्रणवेनैव । सञ्चित्य सम्पाद्य ।
 स्थूलं सूक्ष्मं तथाऽङ्गानि स्वस्वस्थाने प्रकल्प्य च ।
 विन्यस्याङ्गानि खादीनि हृदाद्यानि हृदादिषु ॥
 खं स्वाहा हृदयं भानोः खो नमश्च शिरः परम् ।
 ल्का स्वाहा शिखाऽर्कस्य य हूं कवचमेव च ॥
 फडहूं च दिशां भाग आदितः प्रणवः स्मृतः ।
 सपूर्वप्रणवस्यास्य मन्त्रकर्मप्रसिद्धये ॥
 प्रथमोङ्कारसाहितस्य ।
 एभिर्जलं त्रिधा जप्त्वा स्थानं द्रव्याणि तेन च ।
 सम्प्रोक्ष्य पूजयेत्सूर्यं पुष्पगन्धादिभिः शुभैः ॥

दिवा मूर्तिषु सर्वासु रात्रावग्निं प्रपूजयेत् ।
 मूर्तिषु सूर्यप्रतिमादिषु । अग्निं सूर्यरूपतया ।
 प्राक्पश्चिमोदगास्यश्च दिवासन्ध्यानिशासु च ।
 कृत्वाऽक्षरेण षट्पत्रं ध्यात्वा पद्मं सकर्णिकम् ॥
 आदित्यं मण्डलान्तःस्थं तत्र देवं प्रकल्पयेत् ।
 खादिपङ्क्षरवद्धमोङ्कारकर्णिकं पद्मं कृत्वा ध्यात्वा च तत्र
 पद्मे देवं भावयेदित्यर्थः ।

प्रभामण्डलमध्यस्थं देवं ध्यात्वा यथा पुरा ।
 सर्वलक्षणसम्पूर्णं सहस्रकिरणोज्ज्वलम् ॥
 रक्तैर्गन्धैश्च पुष्पैश्च चरुभिर्वलिभिस्तथा ।
 रक्तचन्दनमिश्रैश्च वस्त्रैराभरणैः शुभैः ॥
 आवाहनादिकर्माणि रक्षां तु हृदयेन च ।
 आदिशब्देन सन्निधापनतत्सन्निवेदनाभिमुखीकरणप्रसाद-
 नानि । हृदयेन मनसा ।

तच्चित्तेन सदा कुर्याज्ज्ञातकर्मक्रमं बुधः ।
 कृत्वा चावाहनं पाणौ देहस्य स्थापनं तथा ॥
 यावद्यागावसानं तु सान्निध्यं परिकल्प्य च ।
 दत्त्वा पाद्यादिकां पूजां शक्त्या चान्नं निवेदयेत् ॥
 जप्त्वा च विधिवद्भ्यात्वा ततो देवं विसर्जयेत् ।
 एष कर्मक्रमः प्रोक्तः सर्वेषां यजनक्रमे ॥
 अथावरणपूजा ।

प्रवक्ष्यामि यथास्थानं पद्मे सावरणे तथा ।
 आदित्यं कर्णिकास्थं तु दलेष्वङ्गानि सर्वशः ॥
 सोमादीन् केतुपर्यन्तान् ग्रहान्धैवोदगादितः ॥
 उदगादितः उत्तरादिवायव्यान्तम् ।

भाक्तिमान् लोकपालांश्च क्रमादावरणेष्वथ ।
 तदस्त्राणि च रक्षार्थं स्वमन्त्रैः पूजयेत् क्रमात् ॥
 प्रणवैः स्वाभिधानैश्च चतुर्थ्यन्तैर्नियोजिताः ।
 सर्वेषां कथिता मन्त्रा मुद्राश्च कथयाम्यबः ॥
 प्रणवैरिति । यथा, ॐ सोमाय नमः ॐ इन्द्राय नम इत्यादि ।
 व्योममुद्रा नतिः पद्मा महाश्वेताऽस्त्रमेव च ।
 पञ्च मुद्राः समाख्याताः सर्वकर्मप्रसिद्धये ॥
 उत्तानौ तु करौ कृत्वा अङ्गुल्यो ग्रन्थिताः क्रमात् ।
 उत्तानमेव जानुस्थौ समेनाधोमुखौ स्थितौ ॥
 तर्जन्यौ मध्यमस्थे तु ज्येष्ठाग्रवाऽनुजोपरि ।
 मुद्रेयं सर्वमुद्राणां व्योममुद्रेति कीर्तिता ॥
 सर्वकर्मसु योज्येयं यथास्थानं प्रकल्पयेत् ।
 यथार्थं च प्रयोक्तव्या यज्ञयोगजपादिषु ॥
 संयोज्योर्ध्वमुखौ हस्तौ नमस्कुर्वान्निरन्तरम् ।
 अनया पूजितं सर्वं जप्यं ध्येयं च यत्स्मृतम् ॥
 मणिबन्धौ समौ युक्तौ कृत्वाऽङ्गुल्यः शुभावहाः ।
 सारिताः ।
 अङ्गुष्ठौ मध्यमस्थौ तु पद्मा पद्मासने स्थिता ।
 पद्मावत्प्रसृताः सर्वाः महाश्वेता रवेः स्मृता ॥
 अत्र सन्निहितो नित्यमादित्यो वरदः स्मृतः ।
 हस्तावूर्ध्वमुखौ कृत्वा अनामाङ्गुष्ठयोजने ॥
 अङ्गुल्यः प्रसृताः सर्वा अस्त्रमुद्रेति कीर्तिता ।
 द्रव्याणां शोधने योज्या रक्षार्थं च विशेषतः ॥
 अनया बद्धया सर्वं रक्षितं शोधितं भवेत् ।
 अर्थं दत्त्वा प्रयोक्तव्या पूजान्तेषु विशेषतः ॥

जपे ध्यानावसाने च यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः ।
 अनेन विधिना योऽब्दं यजेद्भानुमतन्द्रितः ॥
 स लभेदीप्सितान् कामानिहामुत्र न संशयः ।
 रोगार्त्तो मुच्यते रोगाद्धनहीनो धनं लभेत् ॥
 राज्यभ्रष्टो लभेद्राज्यमपुत्रः पुत्रमाप्नुयात् ।
 प्रज्ञां मेधां समृद्धिं च चिरं जीवति मानवः ॥
 मूर्खपां लभते कन्यां कुलीनां पुरुषो ध्रुवम् ।
 सौभाग्यं स्त्री कुरुपापि कन्या च पतिमुत्तमम् ॥
 अविद्यो लभते विद्यामित्युक्तं भामुना पुरा ।
 नित्ययागः स्मृतो ह्येष धर्माध्यक्षः सुखावहः ॥
 प्रजापद्युविष्टादिस्तु निष्कामस्यापि जायते ।
 नित्ययागयुक्तत्वान्नित्येयं पूजा ।

अथ चक्रपूजा ।

भाविष्यपुराणे, साम्ब उवाच ।

किंप्रमाणं लिखेच्चक्रं तत्र पद्मं कियद्भवेत् ।
 नेमिपत्रारनाभीनां विभागः क्रियते कथम् ॥
 श्रीवासुदेव उवाच ।

चतुःषष्ट्यङ्गुलं श्रेष्ठं कृत्वा वृत्तं प्रमाणतः ।

अष्टाङ्गुला भवेन्नेमिर्विस्तारोभयतः सदा ॥

नाभिक्षेत्रं तथैव स्यात्पद्मं तत्त्रिगुणं भवेत् ।

तथैव अष्टाङ्गुलम् । त्रिगुणमष्टाङ्गुलत्रिगुणं चतुर्विंशत्यङ्गुल-

मित्यर्थः ।

आरक्षेत्रं च पद्मस्थकर्णिकाकेसराणि च ।

क्षेत्रस्य पादपादेन शेषपत्राणि कारयेत् ॥

क्षेत्रस्य नाभिक्षेत्रस्य । पादपादोऽङ्गुलचतुष्कम् ।

पत्रसन्धिश्च पादाङ्गं क्रमाच्चत्रापि भिद्यते ।
 उन्नतं कमलं तत्तु कुर्यान्नाभ्यन्तरेणयम् ॥
 अहीनाः सुविभक्ताश्च कर्त्तव्याश्च यथाक्रमात् ।
 अङ्गुलं द्वारमूलं स्यादग्रतस्त्रिगुणं ततः ॥
 भूमिः पीता बहिर्ज्ञेया कर्णिका केसराणि च ।
 सितं नाभिस्थलं तत्र द्वाराणि परिकल्पयेत् ॥
 पूर्वाङ्गे चापराङ्गे च वरुणं चार्चयेत्सदा ॥
 द्वाराण्येतानि संवृत्य यथोक्तविधिना यजेत् ॥
 यथोक्तदेवताः सर्वाः स्वमन्त्रैरेव भक्तितः ।
 चक्रमेवं समुद्दिष्टं यजनार्थं मया तव ॥
 यज्ञेनानेन सम्बन्धो दीक्षितस्यार्कमण्डले ।
 इत्थं तु भानुना पूर्वमिदमुक्तं वरानन ॥
 साम्ब उवाच ।
 के मन्त्राश्चक्रयज्ञेऽस्मिन् देवतानां प्रकीर्तिताः ।
 यज्ञक्रमश्च कः प्रोक्तो रूपं किञ्च पृथक् पृथक् ॥
 श्रीवासुदेव उवाच ।
 खखोल्कहृदयं वत्स पूर्वोक्तकमले यजेत् ।
 कर्णिकायां दलेष्वेवमङ्गान्युपहृदा सह ॥
 नाममन्त्राश्चतुर्थ्यन्तास्तेषां पूर्वोक्तकोटयः ।
 नमस्कारावसानाश्च एष एव विधिः स्मृतः ॥
 तेनैवं ॐ सूर्याय नमः इत्यादि ।
 स्वाहान्ता होमकाले च कर्मस्वन्येषु ते पुनः ।
 यथावर्णावसानाश्च प्रयोक्तव्याः समासतः ॥
 ॐ खखोल्काय विद्महे दिवाकराय धीमहि ।
 तन्नः सूर्यः प्रचोदयात् ।

सावित्रीयं महाबाहो चतुर्विंशाक्षरा मता ।
 सर्वतत्त्वमयी पुण्या ब्रह्मगोत्रार्कवल्लभा ॥
 एवं मन्त्राः प्रयोक्तव्याः स्वकर्मस्थैरतन्द्रितैः ।
 अन्यथा विफलं कर्म भवेदिह परत्र च ॥
 एतत्सर्वं प्रयत्नेन ज्ञात्वा मन्त्रान् विधिं तथा ।
 यथावत् कर्म तत् कृत्वा साधयेदीप्सितं फलम् ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि यथा पूज्यो दिवाकरः ।
 स्थण्डिले यदुशार्दूल निश्चितैकाग्रमानसैः ॥
 स्थानैरेवाष्टभिः कार्यं चक्रं कालात्मकं शुभम् ।
 मध्ये पद्माकृतिं चक्रमारैर्द्वादशभिर्युतम् ॥
 तन्मध्ये कमलं प्रोक्तं पत्राष्टकसमन्वितम् ।
 अरुणं पूजयेत्प्राज्ञः सदा देवाग्रगं शुभम् ॥
 दक्षिणे पूजयेद्देवीं तुषितां भास्करस्य तु ।
 रेवन्तं पश्चिमे पार्श्वे उत्तरे पिङ्गलं सदा ॥
 सम्पूज्य यदुशार्दूल श्रेयसे सततं बुधः ।
 आग्नेय्यां लेखकं वीर नैर्ऋत्यामाश्विनौ तथा ॥
 लेखकं चित्रगुप्तम् ।
 वायव्यां पूजयेद्देवं मनुं वैवस्वतं विशुम् ।
 ऐशान्यां पूजयेद्देवीं यमुनां लोकपावनीम् ॥
 द्वितीयावरणे वीर पूर्वतः पूजयेद्यमम् ।
 दक्षिणे तपतीं देवीं पश्चिमे गरुडं तथा ॥
 उत्तरे नागराजं च पुण्यमैरावतं तथा ।
 आग्नेय्यां पूजयेद्धेलिं प्रहेलिं नैर्ऋते तथा ॥
 वायव्यामुर्वशीं देवीमीशाने विनतां तथा ।
 तृतीयावरणे पूर्वे पूजयेद् गुरुमादरात् ॥

पश्चिमे त्वर्कपुत्रं तु उत्तरे धिषणं तथा ।
 ईशाने शिवपुत्रं तु सोममाग्नेयमण्डले ॥
 पूजयेद्दक्षिणे कोणे नैऋते राहुमादरात् ।
 वायव्यां विकचं वीर पूजयेत्सततं बुधः ॥
 चतुर्थावरणे देवं पूजयेत्खेखमादरात् ।
 आग्नेये शाण्डिलीपुत्रं दक्षिणे दक्षिणाधिपम् ॥
 विरूपाक्षं नैऋतके जलेशं पश्चिमे तथा ।
 वायुदेवं च वायव्ये सततं पूजयेन्नरः ॥
 ईशाने देवमीशानं पूजयेत्सततं बुधः ।
 उत्तरे यक्षराजं च कुबेरं पूजयेद् बुधः ॥
 पञ्चमे पूजयेद्दीर सदा चावरणे बुधः ।
 पूर्वतः परमां देवीं महाश्वेतां महाशचीम् ॥
 श्रियं बुद्धिं विभूतिं च सन्नतिं चोन्नतिं तथा ।
 पृथिवीं यदुशार्दूल महाकीर्त्तिं तथैव च ॥
 इन्द्रं विष्णुं तथा सूर्यं भगमर्यमणं तथा ।
 विवस्वन्तं तथार्कं च त्वष्टारं किरणोज्ज्वलम् ॥
 पूज्या आवरणे षष्ठे एवमेते दिवाकराः ॥
 शिरो नेत्रे तथा वर्म अस्त्रं च यदुनन्दन ।
 पत्रस्थं यदुशार्दूल सप्तमे पूजयेत्सदा ॥
 अथान्यद्यदुशार्दूल सप्तमावरणे बुधः ।
 यक्षरक्षांसि गन्धर्वान् मासान् पक्षानहानि च ॥
 संवत्सरं तथा पुत्र एतान् सम्पूजयेत्परे ।
 ॐ स्वस्वोल्काय नमः ।
 मूलमन्त्राक्षराणीह चाङ्गानि परिचक्षते ।
 अनेन विधिना यस्तु पूजयेत्सततं रविम् ॥

नित्यदोभयसप्तम्यां स गच्छेत्परमां गतिम् ।

इति चक्रपूजा ।

अथ वैदिकी स्थण्डिलपूजा ।

भीष्म उवाच ।

वेदोक्तविधिमन्त्रैश्च यथा सम्पूज्यते रविः ।

तथा मे सकलं ब्रूहि वैदिकं विधिमुत्तमम् ॥

ब्रह्मोवाच ।

खखोल्कं विमलं पुण्यं पूजयित्वा विभावसुम् ।

सप्तावरणसंयुक्तमष्टपत्रं सकर्णिकम् ॥

केसरालं त्रिदैवत्यं पञ्चवर्णं महाद्भुतम् ।

परीक्ष्य विधिवद् भूमिं परीक्षाविधिना कृताम् ॥

दीप्तादि पूर्वोदारभ्य यावदीशानगोचरम् ।

न्यसेच्छतषष्टकं मन्त्री मध्यतः सर्वतोमुखीम् ॥

दीप्ता सूक्ष्मा जया भद्रा विभूतिर्विमला तथा ।

अमोघा विद्युता चैव नवमी सर्वतोमुखी ॥

ततस्त्वावाहयेद्भानुं स्थापयेत्कर्णिकोपरि ।

उपस्थानं तु वै कृत्वा मन्त्रेणानेन सुव्रत ॥

उदृत्यं जातवेदसमिति मन्त्रः प्रकीर्तितः ।

अग्निन्दूतं पुर इति मन्त्रेणावाह्य सुव्रत ॥

आकृष्णेन रजसेति मन्त्रेणानेन चार्चयेत् ।

अपस्तेतायवो देवीं दीप्तां तेन प्रपूजयेत् ॥

आशुः शिशान एतेन सूक्ष्मां देवीं सदार्चयेत् ।

तरणिर्विश्वदर्शतो अनेन सततं जयाम् ॥

प्रत्यङ् देवानां विशेति भद्रां देवीं समर्चयेत् ।

विभूतिमर्चयेन्नित्यं येनापावकचक्षसा ॥

विद्यामेषिरजः पृथु अनेन विमलां सदा ।
 अमोघां पूजयेन्नित्यं मन्त्रेणानेन भृधरम् ॥
 सप्तत्वा हरितोरथ सिद्धिदां सर्वकर्मसु ।
 विद्युतां वार्चयेद्देवमयुक्तसप्तशुन्ध्युवः ॥
 नवमीं पूजयेद्देवीं सततं सर्वतोमुखीम् ।
 मन्त्रेणानेन वै कृष्ण उद्वयन्त मसेति च ॥
 उद्यन्नद्यमित्रमह प्रथमं चक्षुषं यजेत् ।
 द्वितीयं पूजयेत्कृष्ण शुक्रेषु हरिमेति च ॥
 उदगादयमादित्यो अनेनापि तृतीयकम् ।
 तत्सवितुर्वरेण्यमिति चतुर्थं परिकीर्तितम् ॥
 स हिमहिता इति च पञ्चमं परिकीर्तितम् ।
 हिरण्यगर्भः समवर्त्ततेति षष्ठं बीजं प्रकीर्तितम् ॥
 सविता पश्चात्तादिति सप्तमं देवसत्तमम् ।
 एवं बीजानि विन्यस्य आदित्यं स्थापयेद्विभो ॥
 बीजानि ॐस्वखोल्काय नमः इतिमन्त्रसप्ताक्षराणि ।
 आदित्यं स्थापयित्वा तु पश्चादङ्गानि विन्यसेत् ।
 आग्नेय्यां हृदयं न्यस्य ऐशान्यां शिर ईरितम् ॥
 नैर्ऋत्यां तु शिखा चेति कवचं वायुगोचरे ।
 अस्त्रं दिक्षु च विन्यस्य पूर्वस्याश्चोत्तरानुगम् ॥
 नेत्रपश्चिमतो न्यस्य बीजेन स्वेन कर्णिकाम् ।
 अस्त्रं पूर्वत आरभ्य चतुर्दिक्षु विन्यसेदित्यर्थः । बीजेन
 मन्त्राक्षरबीजेन । कर्णिकां कर्णिकायाम् ।
 आत्मासि प्रणेत्येति अनेन हृदयं यजेत् ।
 शिरस्तु पूजयेत्कृष्ण आयुष्यं वर्चसेति वै ॥
 गायत्र्या तु शिखा पूज्या नैर्ऋत्यां तु व्यवस्थिता ।

जीमूतस्येव भवति प्रतीकं कवचं यजेत् ।
 धन्वनागा धन्वनेति तस्यां चास्त्रं प्रपूजयेत् ॥
 नेत्रं तु पूजयेद्विप्रः अश्मनस्तेजोसीति वै ।
 बाह्यतः पूर्वतः सोमं दक्षिणेन बुधं तथा ॥
 पश्चिमेन गुरुं न्यस्य उत्तरेण तु भार्गवम् ।
 आग्नेय्यां मङ्गलं न्यस्य नैर्ऋत्यां तु शनैश्चरम् ॥
 वायव्यां तु न्यसेद्राहुं केतुमीशानगोचरे ।
 उद्बुध्यस्व महाबाहो केतुमेवं सदा यजेत् ॥
 बृहस्पते अति मन्त्रेण पूजयेत्सततं गुरुम् ।
 शुक्रः शुशुक्नानिति भार्गवं कृष्णं पूजयेत् ॥
 अग्निर्मूर्द्धेति मन्त्रेण सदा मङ्गलमर्चयेत् ।
 शमग्निरग्निरित्येव पूजयेद्भास्करात्मजम् ॥
 कयानश्चित्र मन्त्रेण कृष्णं राहुं समर्चयेत् ।
 केतुं कृष्णवक्त्रकेतवेदिति तं पूजयेद् बुधः ॥
 बाह्यतः पूर्वतः शक्रं दक्षिणेन यमं तथा ।
 वरुणं पश्चिमे भागे उत्तरे धनदं तथा ॥
 ईशाने ईश्वरं पूज्य आग्नेय्यामग्निरर्च्यते ।
 नैर्ऋते तु विरूपाक्षं पवनं वायुगोचरे ॥
 महां इन्द्र इत्यनेन मन्त्रेणेन्द्रं समर्चयेत् ।
 उदीरतामवरेति सदा वैवस्वतं यजेत् ॥
 वरुणस्योत्तम्भनेति वरुणं कृष्णं पूजयेत् ।
 इन्द्रं सामेति मन्त्रेण अनेन धनदं यजेत् ॥
 येनेदं भूतमिति च अनेनेशं सदाऽर्चयेत् ।
 पावकं पूजयेत्कृष्णं अग्निमीळे पुरोहितम् ॥
 रक्षोहणं वाजिनेति विरूपाक्षं सदा यजेत् ।

यथाक्रमं चायुधानि सर्वेषां पूजयेद् बुधः ॥

बाह्यतो देवशार्दूल इन्द्रादीनां समन्ततः ।

अथ सूर्यध्यानम् ।

रक्तवर्णं तथा तेजःसितपद्मोपरिस्थितम् ।

सर्वलक्षणसम्पन्नं सर्वाभरणभूषितम् ॥

द्विभुजं त्वेकवस्त्रं च सौम्यं सपङ्कजं करे ।

वर्तुले तेजसो बिम्बे मध्यस्थं रक्तवाससम् ॥

आदित्यस्य इदं रूपं सर्वलोकेषु पूजितम् ।

ध्यात्वा सम्पूजयेन्नित्यं स्थण्डिले मण्डलाश्रयम् ॥

इति स्थण्डिलपूजा ।

अथ वैदिकविधानेन रवेर्मूर्तिपूजा ।

ब्रह्मोवाच ।

शृणुष्वैकमनाः सूर्यो मूर्तिस्थो येन पूज्यते ।

इषेत्वा इति मन्त्रेण उत्तमाङ्गं सदाऽर्चयेत् ॥

अग्निमीळेति मन्त्रेण पूजयेदक्षिणं करम् ।

अग्नआयाहि मन्त्रेण करं वाममथार्चयेत् ॥

शन्नो देवीति मन्त्रेण पादौ देवस्य पूजयेत् ।

आजिघ्र इति मन्त्रेण क्षालयेद्विधिवद्रविम् ॥

सिनीवालीति मन्त्रेण स्नापयेच्छङ्खवारिणा ।

यज्ञायज्ञेति मन्त्रेण कषायैश्च विरूक्षयेत् ॥

स्नापयेत्पयसा कृष्ण आप्यायस्वेति मन्त्रतः ।

दधिक्राव्ण इति दध्ना स्नापयेद्विधिवद्रविम् ॥

तेजोऽसि शुक्रमित्येतत् घृतेन स्नपनं चरेत् ।

याओषधीति मन्त्रेण स्नानमोषधिभिः स्मृतम् ॥

उद्वर्त्तयेत्ततो भानुं द्रुपदेति सुराधिप ।

मानस्तोकेति मन्त्रेण युगपत् स्नपनं चरेत् ॥
 युगपत् स्नानीयद्रव्याणां संवलनेन ।
 विष्णोरराट्मन्त्रेण स्नापयेद्बन्धवारिणा ।
 जातवेदसमुच्चार्य वस्त्रपूतेन वारिणा ॥
 सौवर्णेन तु पात्रेण आदौ पाद्यं निवेदयेत् ।
 इदंविष्णुर्विचक्रमे मन्त्रेणार्घ्यं प्रदापयेत् ॥
 धूरसीति मन्त्रेण धूपं दद्यात्सगुग्गुलम् ।
 समिद्धोअञ्जनमन्त्रेण अञ्जनं तु प्रदापयेत् ॥
 आरार्तिकं वै दद्याच्चदीर्घागुष्टाय वर्चसे ।
 सहस्रशीर्षापुरुषो रविं शिरसि पूजयेत् ।
 इति वैदिकी मूर्त्तिपूजा ।

अथ व्योमपूजा ।

भविष्यपुराणे,

ब्रह्मोवाच ।

एवं विश्वमयं व्योम सर्वग्रहमयं तथा ।
 तस्माद्योऽर्चयते व्योम तेन सर्वेऽर्चिताः सुराः ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शुभार्थी व्योम अर्चयेत् ।
 यस्त्वेवमर्चयेत् सदा व्योम भक्त्या श्रद्धासमन्वितः ॥
 वृषध्वजसदो राजन् स गच्छेन्नात्र संशयः ।

तथा,

यः कृत्वा पार्थिवं व्योम अर्चयेत् शुभवेदिकम् ।
 इहैव बलवान् श्रीमान् सोऽन्ते अर्कत्वमाप्नुयात् ॥
 त्रिसन्ध्यं योऽर्चयेद्योम कृत्वा बिम्बं तु पार्थिवम् ।
 समैकादशकं यावत्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 अनेनैव स देहेन भानुः संस्तिष्ठते भुवि ।

पापहा सर्वमर्त्यानां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥
 उद्धृत्य दिवि संस्थाप्य कुलानामेकविंशतिम् ।
 गीर्वाणैः सहितो नित्यं मोदते दिवि सूर्यवत् ॥
 योऽपि पिष्टमयं व्योम सर्वगन्धोपशोभितम् ।
 कुसुमैस्तु सुगन्धैश्च फलैश्च विविधैर्नृप ॥
 भक्ष्यभोज्यरसैश्चैव घृतदीपैरलङ्कृतम् ।
 नानावर्णसमायुक्तं नानागन्धसमन्वितम् ॥
 तस्य दक्षिणपार्श्वे तु विन्यसेदगुरुं विभो ।
 दद्याद्वै पश्चिमे भागे श्रीखण्डं चन्दनं शुभम् ॥
 उत्तरे चन्दनं दद्यात् रक्तं दद्याच्च पूर्वतः ।
 रक्तं कुङ्कुमम् ।
 एवं वित्तानुसारेण कृत्वा विभवविस्तरम् ।
 कृष्णपक्षे तु सप्तम्यां भास्कराय निवेदयेत् ॥
 सकृदेव तु यः कुर्याद्व्योम भरतसत्तम ।
 यत्फलं तु भवेत्तस्य तन्मे निगदतः शृणु ॥
 सर्वपापाविनिर्मुक्तः सर्वदुःखविवर्जितः ।
 निष्कलः सर्वगो भूत्वा प्रविशेत् परमं पदम् ॥
 तेजसा हरिसङ्काशः प्रभयाऽर्कसमप्रभः ।
 हेलया क्रीडमानोऽपि यः कुर्याद्व्योमपूजनम् ॥
 स राजा जायते राजन् पर्वतेषु समन्ततः ।
 सितचन्दनतोयेन व्योम कृत्वा विलिप्य च ॥
 सितचन्दनतोयेन विलिप्येत्यर्थः ।
 श्वेतैर्विकसितैः पद्मैः सम्पूज्य प्राणिपत्य च ।
 पङ्कजे विमले सौम्ये निश्छिद्रे पुष्पिते सति ॥
 मध्ये केसरजालस्य व्योम स्थाप्यं सुशोभनम् ।

अङ्गुष्ठपर्वमात्रं तु सर्वगन्धसमन्वितम् ॥
 अग्रे च स्थापयेत्तत्र भास्करस्य नरोत्तम ।
 पूजयेत्करवीरैश्च तथा रक्तैश्च चन्दनैः ॥
 सघृतं गुग्गुलं दग्ध्वा प्रणम्य शिरसा तथा ।
 कुङ्कुमं पूर्वपार्श्वे तु दद्याद्ध्योम्नः समाहितः ॥
 दक्षिणे चागुरुं दग्ध्वा पश्चिमे चन्दनं सितम् ।
 चतुःसमं चोत्तरेण दद्याद्ध्योम्नि विचक्षणः ॥
 दद्यान्मध्ये तु सम्पूर्णे रक्तचन्दनमादरात् ।
 पूजयेद्विविधैः पुष्पैस्तथा चागुरुचन्दनैः ॥
 धूपं कृष्णागरुभवं सघृतं चाथ गुग्गुलम् ।
 वासांसि च सुपुष्पाणि विकेशानि निवेदयेत् ॥
 पायसं घृतसंयुक्तं घृतदीपांश्च दापयेत् ।
 सर्वं निवेद्य मन्त्रेण सूर्यायामिततेजसे ॥
 एवं योऽर्चयते व्योम स्वस्वगन्धमयं कृतम् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् ॥
 इति व्योमपूजा ।

अथ रूपदानम् ।

भविष्यपुराणे,
 रूपं पिष्टमयं कृत्वा बहुरत्रविभूषितम् ।
 युक्तोपवीतसंयुक्तमव्यङ्गं नरसत्तम ॥
 रूपं रवेरेव ।
 मुक्ताफलानि दन्तेषु विद्रुमौ चौष्ठयोर्न्यसेत् ।
 वज्रद्वयं तु नेत्राभ्यां वैदूर्यं चाथ सम्भवे ॥
 हेमरूप्यं च हस्ताभ्यां ताम्रं पादेषु कल्पयेत् ।

अण्डजानण्डजैर्वस्त्रैः पवित्रैर्वेष्टयेद्रविम् ॥
 अण्डजानण्डजैरिति कौशेयकार्पासजैः ।
 शुभगन्धान्वितैर्गन्धैः सुपुष्पैश्चापि भूषयेत् ।
 भक्ष्यैः पेयैश्च विविधैर्बलिं तत्रोपकल्पयेत् ॥
 भोजयेत् सूर्यभक्तांश्च विप्रान् भक्त्या च दक्षयेत् ।
 दक्षयेत् तोषयेत् ।
 प्रीयतां मे रविर्नित्यमित्युक्त्वा स्थापयेद्विजान् ।
 कृष्णपक्षे तु सप्तम्यां भास्कराय निवेदयेत् ॥ इति ।
 अत्र रविप्रीतिः फलम् ।
 मूर्त्तिजप्योपहारेण पूजया च विवस्वतः ।
 उपवासेन षष्ठ्यां वै सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 प्रणिधाय शिरो भूम्यां नमस्कारं करोति यः ।
 तत्क्षणात् सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥
 भक्तियुक्तो नरो योऽसौ रवेः कुर्यात्प्रदक्षिणम् ।
 प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥
 सूर्यं मनसि यः कृत्वा कुर्यात् व्योमप्रदक्षिणम् ।
 प्रदक्षिणीकृतास्तेन सर्वे देवा भवन्ति वै ॥
 अग्निहोत्राश्च वेदाश्च यज्ञाश्च बहुदक्षिणाः ।
 भानोर्भक्तिनमस्कारकलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 तीर्थानां च परं तीर्थं मङ्गलानां च मङ्गलम् ।
 पवित्राणां पवित्रं च प्रपद्यध्वं दिवाकरम् ॥
 शक्राद्यैः संस्तुतं देवैर्ये नमस्यन्ति भास्करम् ।
 सर्वकिल्बिषनिर्मुक्ताः सूर्यलोकं व्रजन्ति ते ॥
 भविष्यपुराणे,
 कृत्वा प्रदक्षिणं यस्तु नमस्कारं प्रयोजयेत् ।

राजसूयाश्वमेधानां सकलं विन्दते फलम् ॥
 त्रिवृत्प्रदक्षिणं कृत्वा यो नमस्कुरुते रविम् ।
 भूमौ गतेन शिरसा स याति परमां गतिम् ॥
 प्रणम्य दण्डवद्भूमौ नमस्कारेण योऽर्चयेत् ।
 स यां गतिमवाप्नोति न तां क्रतुशतैरपि ॥
 सूर्यगत्या जगत्सर्वं दृश्यते सचराचरम् ।
 अग्नेरात्मा ब्रध्न एव न त्वस्यात्मा च पावकः ॥
 यस्त्वग्निकार्यं विधिवत् कुर्याद्ब्रध्नस्य चालये ।
 ब्रध्नमुद्दिश्य देवेन्द्र स याति परमां गतिम् ॥
 सौरं सन्ध्याबलिं कृत्वा दिनान्ते सततं शुभम् ।
 वर्षाद्युत्तमं पुण्ये सूर्यलोके महीयते ॥
 दध्योदनमयं व्योम गैरिकं पात्रमाश्रितम् ।
 पुष्पधूपार्चितं देवौ वितानोपरिशोभितम् ॥
 शिरसा धारयेत्पात्रीं शनैर्गच्छेत् प्रदक्षिणम् ।
 सूर्यायतनपर्यन्तं शङ्खभेर्यादिनिस्वनैः ॥
 दर्पणध्वजमालाभिर्गेयनृत्योपशोभितम् ।
 छत्रचामरधूपार्चैर्यष्टिधूपादिभिस्तथा ॥
 यच्छेषं दधिभक्तस्य भोजकः पुरतः स्थितम् ।
 पुष्पाक्षतविमिश्रं तत्सर्वं दिक्षु बलिं हरेत् ॥
 भोजको बलिं हरेदित्यन्वयः ।

मन्त्रस्तु,

महाश्वेता मातरश्च सृष्टिर्देवो भवस्तथा ।
 अनन्तश्च विरूपाक्षो वरुणो धनदस्तथा ॥
 रेवन्तो गरुडश्चैव सर्वदेवगणास्तथा ।
 शान्तिं यच्छन्तु सुप्रीताः सौरेण बलिनाऽमुना ॥

प्रयच्छन्तु सदा लोके सौख्यं शुभमनुत्तमम् ।

अथ सौरस्नानम् ।

भविष्यपुराणे,

भीष्म उवाच ।

सौरस्नानविधिं ब्रूहि ममाहृत्य महामुने ।

येन स्नातोऽर्हतां याति नरः पूजयितुं रविम् ॥

व्यास उवाच ।

शुभे मनोहरे स्थाने संगृह्यास्त्रेण मृत्तिकाम् ।

सविसर्गो विकारस्तु हरेफास्त्रसमन्वितः ॥

अनेनास्त्रेण सम्पूज्य ततः स्नानं समाचरेत् ।

मलस्नानं तदर्द्धेन कृत्वा चास्त्रेण मन्त्रवित् ॥

विधिस्नानं ततः पश्चात् शेषार्द्धेन तु कारयेत् ।

भागत्रयं सुशुद्धं तु तृणपाषाणवर्जितम् ॥

भागत्रयं शेषमृत्तिकार्द्धस्य । सुशुद्धं केशादिरहितम् ।

एकमस्त्रेण चालभ्य तथाऽन्यं भास्करेण तु ।

अङ्गैश्चैव तृतीयं तु अभिमन्त्र्य सकृत् सकृत् ॥

एकं भागम् । अस्त्रेण अस्त्रमन्त्रेण । अन्यं द्वितीयभागम् । भा-
स्करेण सौरमन्त्रेण । तृतीयम् अङ्गमन्त्रैः । आलभ्य स्पृष्ट्वेत्यर्थः ।

जप्त्वाऽस्त्रेण क्षिपेद्दिक्षु निर्विघ्नं तु जले भवेत् ।

सूर्यतीर्थं द्वितीयेन तृतीयेन सकृत् सकृत् ॥

शोधयित्वा ततः स्नात्वा रवितीर्थेन मानवः ।

तूर्यशङ्खनिनादेन ध्यात्वा देवं दिवाकरम् ॥

स्नात्वा राजोपचारेण पुनराचम्य यत्रतः ।

स्नानं कृत्वा ततो भीष्ममन्त्रराजेन सुव्रतः ॥

हरेफो बिन्दुकर्णश्च तथाऽन्यो दीर्घया सह ।

मात्रया रेफसंयुक्तो हकारो बिन्दुना सहा ॥
 सकारः सविसर्गश्च मन्त्रराजोऽयमुच्यते ।
 अत्रोद्धारः । हुं ह्रीं सः ।
 ततस्तु तर्पयेन्मन्त्रान् सर्वास्तांश्च कराग्रजैः ।
 कराग्रजैः कराङ्गुल्यग्रपर्वभिः ।
 तुलनादूर्ध्वतो देवान् सव्येन मुनयस्तथा ॥
 पितरश्चापसव्येन हृद्बीजेन तु तर्पयेत् ।
 तुलनादूर्ध्वत इति ऊर्ध्वं क्षिप्वेत्यर्थः । मुनयः पितरश्चेति
 द्वितीयार्थे प्रथमा । हृद्बीजेन हीमित्यनेन । बीजलक्षणमप्याह,
 यद् हीति प्रवरं लोके अक्षराणां मनीषिभिः ।
 तद्विन्दुसहितं प्रोक्तं हृद्बीजं नात्र संशयः ॥
 कृत्वैवापो वामकरे हस्तमात्रेण मार्जनम् ।
 व्यापिनीं तु परां ज्योत्स्नां ध्यात्वा प्राज्ञो विधानवित् ॥
 एवं ध्यात्वा विधानेन संध्यां वन्देद्विधानतः ।
 ततो विद्वान् क्षिपेत्पश्चात् भास्करायोदकाञ्जलिम् ॥
 जपेच्च त्र्यक्षरं मन्त्रं षण्मुखं वा यदृच्छया ।
 मन्त्रराजेति यः पूर्वं तवाख्यातो मया नृप ॥
 षण्मुखं खखोलकम् ।
 पश्चात्तीर्थेषु मन्त्रांस्तु संहृत्य हृदये न्यसेत् ।
 मन्त्रैरात्मसहैकत्वं कृत्वा चार्घ्यं प्रकल्पयेत् ॥
 आत्मना सह देवताया ऐक्यं कृत्वा मन्त्रैरर्घ्यं प्रकल्पये-
 दित्यन्वयः ।
 रक्तचन्दनगन्धैस्तु शुचिः स्नातो महीतले ।
 कृत्वा मण्डलकं वृत्तमेकचित्तो व्यवस्थितः ॥
 गृहीत्वा करवीराणि स्थापयेत्तान्नभाजने ।

तिलतण्डुलसंयुक्तं कुशगन्धोदकेन च ॥
 रक्तचन्दनधूपेन युक्तमर्घोदशोभितम् ।
 कृत्वा शिरसि तत्पात्रं जानुभ्यां धरणीं गतः ॥
 अर्घोदशोभितम् अर्घजलसहितम् ।
 मूलमन्त्रेण संयुक्तमर्घं दत्त्वा तु भानवे ।
 मुच्यते सर्वपापैस्तु यो ह्येवं विनिवेदयेत् ॥
 गवां शतसहस्रेण यत्फलं ज्येष्ठपुष्करे ।
 दत्ते कुरुकुलश्रेष्ठ तदर्घ्ये तु फलं लभेत् ॥
 नासौ सम्भवते भूमौ स लयं याति भास्करे ।
 एष स्नानविधिः प्रोक्तः सौरः सङ्क्षेपतस्तव ॥ इति ।
 व्यास उवाच ।

हन्त तेऽहं प्रवक्ष्यामि विधिना नित्यपूजनम् ।
 विविक्तो विजने स्थाने सुप्रसन्ने सुशोभने ॥
 पूजयेद्भास्करं मन्त्रैः सरलीकृतविग्रहः ।
 भद्रासनसमारूढः प्राङ्मुखः साधयेत्करौ ॥
 अस्त्रबीजेन मन्त्रज्ञः पश्चादङ्गानि विन्यसेत् ।
 अङ्गुष्ठमादितः कृत्वा कनीयस्यौ च पश्चिमे ॥
 हृदयादि तथाऽस्त्रान्तं विन्यसेत् क्रमशस्तथा ।
 नेत्रं पाणितले न्यस्य वीर सव्यादिमन्त्रवित् ॥
 नेत्रं नेत्रबीजं बुं इति ।
 पवर्गादिचतुर्थं तु कर्णबिन्दुसमन्वितम् ।
 नेत्रबीजमिति प्रोक्तं ज्योतीरूपं न संशयः ॥
 पश्चात्तु व्यक्षरं सूर्यं करयोर्विन्यसेत् बुधः ।
 कथितं तन्मया वीर मन्त्रराजेति पृष्ठतः ॥
 प्राणायामं ततः कुर्यात् प्रथमम्बीजमुच्चरन् ।

शेषं क्रमेण तूच्चार्य द्वे बीजे भीष्मशक्तितः ॥
 त्रिभिरेव तथोच्चारैरात्मशुद्धिः कृता भवेत् ।
 इति संशोध्य चात्मानं सूर्यं साङ्गं करे न्यसेत् ॥
 कं समारभ्य मेधावी ततो ह्यङ्गानि विन्यसेत् ।
 कं शिरः ।
 हृदयं हृदये न्यस्य शिरः शिरसि विन्यसेत् ॥
 एकोनविंशमात्राया अक्षरं यत् प्रकीर्तितम् ।
 हृद्बीजमिति विख्यातं ब्रह्मस्थानमनौपमम् ॥
 शिखायां तु शिखां न्यस्य शरीरे कवचं न्यसेत् ।
 विन्यसेन्नेत्रेयोर्नेत्रं करयोरस्रमेव च ॥
 महाव्याहृतयो राजन् तथोर्ध्वा ध्वजिनी शिखा ।
 इकारश्च वकारश्च जकारो बिन्दुना सह ॥
 एतेषां समवायेन कवचं परिकथ्यते ।
 एवमेतानि विन्यस्य न स शोकेन बाध्यते ॥
 आत्मानं भास्करं ध्यात्वा यथोक्तं तत्त्वदर्शनात् ।
 ततस्तु पूजयेद्भानुं स्थण्डिले विधिवत् पुनः ॥
 कृत्वा तु दक्षिणे पार्श्वे दिव्यं पुष्पकरण्डकम् ।
 कृत्वा वर्धनिकां वामे तां श्रीपूर्णां तु वारिणा ॥
 अस्त्रेण क्षालितां पूर्णां शेषमन्त्रैर्जलं तथा ।
 अभिमन्याथ संस्थाप्य कवचेनावगुण्ठयेत् ॥
 स्थण्डिले चैव द्रव्याणि पूजार्थं कथितानि तु ।
 सर्वाणि प्रोक्षयेद्विद्वान् अर्घपात्रजलेन तु ॥
 तथाऽऽदित्यं यजेत्पश्चादेकचित्तस्तु मन्त्रवित्
 इति सौरस्नानम् ।
 अथ रथयात्रा ।

भविष्यपुराणे,

ब्रह्मोवाच ।

देवस्य रथयात्रैषा भास्करस्य महात्मनः ।

इन्द्रोत्सवस्तथा रुद्रमहो ह्येतौ समाहितौ ॥

मर्त्यलोके शान्तिहेतू लोकानां लोकपूजितौ ।

प्रवर्त्तते इमौ ह्यस्मिन् लोके देवमहोत्सवौ ॥

न तत्रोपद्रवाः सन्ति राजतस्करसम्भवाः ।

तस्मात्कार्याविमौ भक्त्या दुर्भिक्षस्य च शान्तये ॥

शुक्लपक्षे तु सप्तम्यां मासि मार्गे महेश्वर ।

घृतेनाभ्यञ्जयेद्देवं पञ्चभूताङ्गजेन वै ॥

पञ्च भूतानि जातानि गोमूत्रादीनि यस्याः सा पञ्चभूता

गौः तदङ्गजेन तत्सम्भवेन घृतेनेत्यर्थः ।

अभ्यञ्जयेद्ब्रह्मेशं यः सर्पिषा श्रद्धयान्वितः ।

दिने दिने जगन्नाथं प्रविष्टं वर्णके रविम् ॥

स गच्छेद्यानमारूढो गैरिकं किङ्किणीवृतम् ।

वैश्वानरपुरं दिव्यं गन्धर्वाप्सरसान्वितम् ॥

वर्णके नानावर्णचित्रितगृहे । दिने दिने इति मार्गशीर्षस-

प्तमीमारभ्य पौषशुक्लसप्तमीपर्यन्तम् ।

शाल्योदनं खण्डमिश्रं बहुवर्णसमन्वितम् ।

वर्णभक्तं प्रयच्छेद्यो भास्कराय दिनेदिने ॥

आरूढः स विमानं तु ध्वजमालाकुलं शुभम् ।

स गच्छेन्मत्पुरं देव स्तूयमानो महर्षिभिः ॥

घृतपूर्णाः खण्डवेष्ट्याः कासारान्मोदकास्तथा ।

दध्योदनं पायसं च संयावगुडपूपकान् ॥

ये प्रयच्छन्ति देवस्य भास्करस्येह वर्णके ।

ते गच्छन्ति न सन्देहो नरा वै मम मन्दिरम् ॥
 अहन्यहानि यो भक्त्या भास्कराय प्रयच्छति ।
 अभ्यङ्गाय घृतं देव स याति परमां गतिम् ॥
 चूर्णमुद्वर्तनायैव यः प्रयच्छेच्छुभं रवेः ।
 स याति परमं स्थानं यत्र देवो दिवाकरः ॥
 ततस्तं स्नापयेद्देवं पौषे मासि विधानतः ।
 सप्तम्यां शुक्लपक्षस्य शृणुष्वैकमना यथा ॥
 तीर्थोदकमुपानीय अन्यद्वाऽथ शुभं जलम् ।
 वेदोक्तेन विधानेन प्रतिमां स्थापयेद्बुधः ॥
 जपेद्भि तीर्थनामानि मनसा संस्मरन् बुधः ।
 प्रयागं पुष्करं चैव कुरुक्षेत्रं सनैमिषम् ॥
 पृथूदकं भद्रवटीशानगोकर्णमेव च ।
 ब्रह्मावर्त्तं कुशावर्त्तं बिल्वकं नीलपर्वतम् ॥
 गङ्गाद्वारं तथा पुण्यं गङ्गासागरमेव च ।
 कालप्रियं मित्रपदं शुण्डीरं स्वामिनं तथा ॥
 चक्रतीर्थं महापुण्यं रामतीर्थं महाशिवम् ।
 गङ्गा सरस्वती सिन्धुश्चन्द्रभागा च नर्मदा ॥
 विपाशा यमुना तापी शिवा वेत्रवती तथा ।
 गोदावरी पयोष्णी च कृष्णा वेणा तथा नदी ॥
 शतद्रूः पुष्करिणी च कौशिकी सरयूस्तथा ।
 तथाऽन्ये सागराश्चैव साङ्गिध्यं कल्पयन्त्वह ॥
 तथाऽऽश्रमाः पुण्यतमा दिव्यान्यायतनानि च ।
 एवं स्नानविधिं कृत्वा अर्चयित्वा प्रणम्य च ॥
 धूपमर्घ्यं च दत्त्वाऽथ प्रतिमामधिवासयेत् ।
 त्रिरात्रं सप्तरात्रं वा मासार्द्धं मासमेव च ॥

स्थितं स्नानगृहे देवं पूजयेद्भक्तिमान्नरः ।
 ततस्त्वारोपयेद्देदिं चतुरस्रां सुवेष्टिताम् ॥
 चतुर्दिशं श्वेतकुम्भैर्विमानवरशोभिताम् ।
 कृष्णपक्षे तु माघस्य सप्तम्यां त्रिपुरान्तक ॥
 कृत्वाऽग्निकार्यं विधिवत् कृत्वा ब्राह्मणभोजनम् ।
 शङ्खभेरीनिनादैस्तु ब्रह्मघोषैस्तु पुष्कलैः ॥
 ततोऽस्य कारयेद्यात्रां शान्तिहेतोर्जनस्य च ।
 रथेन दर्शनीयेन किङ्किणीजालमालिना ॥
 शुक्लपक्षे तु माघस्य रथमारोपयेद्रविम् ।
 कृत्वाऽग्निकार्यं विधिवत् तथा ब्राह्मणभोजनम् ॥
 अयाचितं च पञ्चम्यां नक्तं षष्ठ्यां प्रकीर्तितम् ।
 सप्तम्यामुपवासं तु अष्टम्यां रोपयेद्रविम् ॥
 अग्निकार्यं च वै कृत्वा रथस्य पुरतः स्थितः ।
 षष्ठ्यां तु रात्रौ भूतेश रथस्येहाधिवासनम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयित्वेह दिव्यान् भौमान् सवाचकान् ।
 रथमारोपयेदेवं सप्तम्यां भूतभावनम् ॥
 सितायां माघमासस्य देव देवालयग्रतः ।
 ततस्तस्यैव देवस्य कुर्याद्रात्रौ प्रजागरम् ॥
 अत्र सप्तम्यष्टम्योरारोपणे विकल्पः ।
 नानाविधैः प्रेक्षणकैर्दीपवृक्षोपशोभितैः ।
 शङ्खतूर्यनिनादैश्च ब्रह्मघोषैश्च पुष्कलैः ॥
 कुर्यात्प्रजागरं भक्त्या देवस्य पुरतो निश्चि ॥
 ततोऽष्टम्यामायतनाद्देवं रथगतं नयेत् ॥
 नगरस्योत्तरं द्वारं शङ्खभेरीनिनादितम् ।
 ततः पूर्वं दक्षिणं च द्वारं चापि ततः परम् ॥

एवं हि क्रियमाणायां यात्रायां वत्सरावधौ ।
 मानवाः सुखमेधन्ते राजा जयति चाहितान् ॥
 नीरुजश्च जनाः सर्वे गवां शान्तिर्भवेत्ततः ।
 कर्त्तारश्चापि यात्रायाः स्वर्गभाजो भवन्ति हि ॥
 वोढारश्च तथा रुद्र स्वर्गलोकं व्रजन्ति ते ।
 पूर्वमेव सहस्रांशोर्यानार्थं च महात्मनः ॥
 संवत्सरस्यावयवैः कल्पितोऽस्य रथो मया ।
 अतश्च रथयानेन चलनं विहितं रवेः ॥
 तस्मान्न चालने दोषः सवितुश्चल एव सः ।
 अन्येषां चालनं नष्टं देवानां पार्वतीप्रिय ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवादीनां स्थापितानां विधानतः ।
 प्रयोगान्तरमाह ।
 काञ्चनोवाऽथ रौप्यो वा बृहदारुमयोऽपि वा ।
 द्वादश एकचक्रश्च रथः कार्यः सुयन्त्रितः ॥
 अस्मिन् रथवरे रम्ये कल्पिते सुमनोहरे ।
 आरोप्य प्रतिमां यन्ता योजयेद्वाजिनः शुभान् ॥
 हरीन् लक्षणसंयुक्तान् सुमुखान् वशवर्त्तिनः ।
 कुङ्कुमेन समालम्बान् चामरस्रग्निभूषितान् ॥
 हरीन् हरितवर्णान् वाजिनः । लक्षणसंयुक्तान् शालिहोत्रो-
 क्तावर्त्तादिसम्पन्नान् । सुमुखान् ।
 सदृशान् योजयित्वाऽथ रथस्यार्थं प्रकल्पयेत् ।
 विधिवत् पूजयित्वा तु गन्धमाल्यानुलेपनैः ॥
 आहारैर्विविधैश्चापि भोजयित्वा द्विजोत्तमान् ।
 दीनान्धकृपणांश्चैव सर्वान् सन्तर्प्य भक्तितः ॥
 न काञ्चिद्विमुखान् कुर्यादुत्तमाधममध्यमान् ।

सूर्यक्रतौ तु वितते एवमाहुर्मनीषिणः ॥
 यच्चिन्तयति भग्नशः क्षुधाऽतीव प्रपीडितः ।
 कर्तुर्मातृपितृंश्चैव स्वर्गस्थानपि पातयेत् ॥
 यज्ञश्च दक्षिणाहीनः सवितुर्न प्रशस्यते ।
 तस्मान्नानाविधैर्भक्त्या लेह्यपेयसमन्वितैः ॥
 प्रीणयित्वा जनं सर्वमिममुच्चारयेद्विधिम् ।
 बलिं गृह्णन्तु ये देवा आदित्या वसवस्तथा ॥
 मरुतोऽश्विनौ च रुद्राश्च सुपर्णाः पन्नगा ग्रहाः ।
 असुरा यातुधानाश्च रथस्था याश्च देवताः ॥
 दिक्पाला लोकपालाश्च ये च विघ्नविनायकाः ।
 जगतः स्वास्ति कुर्वन्तु ये च वैद्या महर्षयः ॥
 मा विघ्नो मा च मे पापं मा च मे परिपान्थिनः ।
 सौम्या भवन्तु तृप्ताश्च देवतानां गणास्तथा ॥
 वामदेव्यैः पवित्रैश्च मानस्तोकै रथन्तरैः ।
 आकृष्णेन रजसा ऋचमेतामुदीरयेत् ॥
 साहित्ये तृतीया ।
 ततः पुण्याहशब्देन कृतवादित्रनिःस्वनैः ।
 रथस्य क्रमणं कृत्वा धर्मेणानुगमेन तु ॥
 पुरुषैश्चापि वोढव्यः सूर्यभक्तिसमन्वितैः ।
 सुकृतैः स्वगृहैर्दार्घैर्वलीवदैरथापि वा ॥
 अत्र वाजितृषभपुरुषाणां विकल्पः ।
 यथा पर्यसनं न स्यात् विषमे पथि गच्छतः ।
 पर्यसनं रथाङ्गभङ्गाद्रविविपर्यसनम् ।
 उपवासस्थितैर्विप्रैर्दिव्यैर्भौमैश्च सुव्रतैः ॥
 वितस्त्या षोडशभिर्वापि प्रतिमां भास्करस्य तु ।

स्थानात् प्रचाल्य तां रुद्र रथमारोपयेच्छनैः ॥

वितस्तिमितां षोडशाङ्गुलपरिमितां वा सूर्यस्य प्रतिमां स्व-
स्थानतः चालयित्वा तां प्रतिमां रथमारोपयेत् । रुद्रेति सम्बो-
धनम् ।

राज्ञी च निक्षुभा चैव भार्ये तस्य महात्मनः ।

शनैरारोपयेत्तत्र उभयोः पार्श्वयो रवेः ॥

निक्षुभां दक्षिणे चैव राज्ञीं चाप्युत्तरे तथा ।

द्वावेव ब्राह्मणौ तस्मिन् दिव्यौ भौमौ च पार्श्वयोः ॥

ब्रह्मकल्पस्तथा भौमः कूबरस्योत्तरो रवेः ।

कूबरो युगन्धरः ।

अग्रतः पृष्ठतश्चास्य बहुमानं प्रकल्पयेत् ।

आतपत्रं तथा श्वेतं स्वर्णदण्डं मनोहरम् ॥

सुवर्णविन्दुभिश्चित्रं मणिमुक्ताफलोज्ज्वलम् ।

ततस्त्विन्द्रधनुः प्रख्यं स्वर्णदण्डं तथाऽपरम् ॥

ध्वजं प्रकल्पयेत्तस्य पताकाभिरलङ्कितम् ।

नानाविन्दुविचित्राभिः समाभिः कमलासनम् ॥

ध्वजोपरि वरं व्योम अरुणाधिष्ठितं भवेत् ।

रथतुण्डगतो विप्रो नयेद्रथवरं रवेः ॥

सारथ्यं रुद्र कार्यं वै श्रेयोऽर्थे आत्मनः सदा ।

न चारोहेद्रथं शूद्रो य इच्छेच्छ्रेय आत्मनः ॥

रथभारहृततस्तस्य क्षयं गच्छति सन्ततिः ।

स रथो देवदेवस्य वोढव्यो ब्राह्मणैः सदा ॥

क्षत्रियैश्चैव वैश्यैश्च न तु शूद्रैः कथञ्चन ।

ये त्वन्यदेवताभक्ता ये च मद्यप्रवर्त्तकाः ॥

न तैः शूद्रैश्च वोढव्य इतरैश्च सदोद्यतैः ।

इतरैश्चातुवर्ण्यैतरैः ।

उपवासव्रतोपेतैर्वोढव्यः पार्वतीप्रियः ।

स्वस्थानाच्चालितो रुद्र पूर्वद्वारं व्रजेत्तु वै ॥

दिनमेकं वसेत्तत्र पूज्यमानो नृपेण तु ।

नानाविधैः प्रेक्षणकैः पुराणश्रवणेन तु ॥

नानाविधैर्भक्ष्यभोज्यैर्ब्राह्मणानां च तर्पणैः ।

स्थित्वा तु अष्टमीं तत्र नवम्यां चालयेत्पुनः ॥

व्रजेत्स दक्षिणद्वारं नगरस्य त्रिलोचन ।

तत्रापि दिनमेकं तु तिष्ठेतान्धकमूदन ॥

क्षेत्रेतरैः पूज्यमानो यथा राजा तथैव ते ।

तस्मादपि चलेद्दुद्र द्वारं पश्चात् तथोत्तरम् ॥

तत्रापि पूज्यः शूद्रैस्तु विधिना प्रियदर्शन ।

तस्मादपि चलेद्दुद्र व्रजेन्मध्यं पुरस्य तु ॥

तत्र तं पूजयन्ति स्म ब्राह्मणाः श्रद्धयाऽन्विताः ।

शङ्खवादित्रनिर्घोषैस्तथा प्रेक्षणकैर्वरैः ॥

ब्रह्मघोषैश्च विविधैः समन्ताद्दीपवृक्षकैः ।

नानाविधैर्वित्तदानैर्ब्राह्मणानां च तर्पणैः ॥

दीनान्धकृपणानां च तर्पणैस्त्रिपुरान्तक ।

पुरमध्याद्वै चलितस्तिष्ठेत्प्राप्य स्वमन्दिरम् ॥

इत्थं प्रापय्य तं देवं पुरतो मन्दिरस्य तु ।

तत्र स्थितः पूजनीयो भवेत् पौर्येण कृत्स्नशः ॥

पूज्यमानस्त्वहोरात्रं रथारूढस्तु तिष्ठति ।

परे दिने व्रजेत्स्थानं तच्चिरन्तनमादरात् ॥

त्रयोदश्यामतीतायां चतुर्दश्यां त्रिलोचन ।

सदैवं भ्रामयेद्देवं ग्रहेशं दुरितापहम् ॥

परिवारवृत्तं रुद्र सानुगं परमेश्वरम् ।

रुद्र उवाच ।

कथं प्रचालयेद् ब्रह्मन् रथस्थं तमनाशनम् ।

तमनाशनं तमोनाशनं सूर्यम् ।

अनुगाश्च कथं चास्य केच तेऽप्यनुगाः क्रमात् ॥

ब्रह्मोवाच ।

प्रतीहाररथं पूर्वं नयेन्मार्गविशुद्धये ।

तस्मादनन्तरं रुद्र दण्डनायकमादरात् ॥

पिङ्गलं च ततस्तस्य पृष्ठं चादरान्नयेत् ।

रक्षकद्वारकौ तस्माद्रथारूढौ तु तिष्ठतः ॥

रथारूढस्तथा दण्डी देवस्य पुरतः स्थितः ।

तस्मादपि तथा रुद्र लेखको भास्करप्रियः ॥

शनैः शनैर्नयेद् रुद्र रथं देवस्य यत्नतः ।

युगाक्षरथभङ्गो वा यथा न स्यात्त्रिलोचन ॥

ईशाभङ्गे द्विजभयं भयेऽक्षे क्षत्रियक्षयः ।

तुलाभङ्गे तु वैश्यानां शय्या शूद्रभयं भवेत् ॥

शय्या शय्याभङ्गे ।

ध्वजभङ्गे त्वनावृष्टिः पीठभङ्गे प्रजाक्षयः ।

परचक्रागमं विद्याच्चक्रभङ्गे रथस्य तु ॥

ध्वजस्य पतने रुद्र नृपभीतिं विनिर्दिशेत् ।

प्रतिमायां व्यङ्गितायां राज्ञो मरणमादिशेत् ॥

छत्रभङ्गाद्भयं रुद्र युवराजस्य निर्दिशेत् ।

उत्पन्नेष्वेवमाद्येषु उत्पातेष्वशुभेषु च ॥

बलिकर्म पुनः कुर्याच्छान्तिं होमं तथैव च ।

ब्राह्मणान् वरयेद् रुद्र दद्याद्दानानि चैव हि ॥

पूर्वोत्तरे च दिग्भागे रथस्याग्निं प्रकल्पयेत् ।
 सामिद्भिः सुधृताक्ताभिर्होमयेज्जातवेदसम् ॥
 स्वाहाकारं वदेत्सम्यक् देवताभ्य अनुक्रमात् ।
 ग्रहेभ्यश्च प्रजाभ्यश्च नामान्युद्दिश्य होमयेत् ॥
 प्रथमं चाग्नये स्वाहा स्वाहा सोमाय चैव हि ।
 स्यात्प्रजापतये चैव दद्यादाहुतयः क्रमात् ॥
 स्वस्त्यस्तिवह द्विजातिभ्यः स्वस्ति राज्ञे तथैव च ।
 गोभ्यः स्वस्ति प्रजाभ्यश्च जगतः शान्तिरस्तु वै ॥
 शन्नोऽस्तु द्विपदे नित्यं शान्तिरस्तु चतुष्पदे ।
 शं प्रजाभ्यस्तथैवास्तु शं सदात्मनि चास्तु वै ॥
 भूः शान्तिरस्तु देवेश भुवः शान्तिस्तथाऽस्तु वै ।
 स्वथैवास्तु तथा शान्तिः सर्वत्रास्तु तथा रवे ॥
 त्वं देव जगतः स्रष्टा गोप्ता चान्तस्त्वमेव हि ।
 प्रजापालग्रहेशानां शान्तिं कुरु दिवस्पते ॥
 इदमन्यत् प्रवक्ष्यामि शान्तेः परमकारणम् ।
 यात्रा कारणभूतस्य पुरुषस्य स्वजन्मनः ॥
 दुष्टान् ग्रहान् परिज्ञाय ग्रहशान्तिं समाचरेत् ।
 यथा पूज्या ग्रहाः सर्वे उत्पातेषु त्रिलोचन ॥
 रथदेवास्तथा पूज्या ये देवा रथमाश्रिताः ।
 क्षीरं यवागूं संयावं परमान्नं महेश्वर ॥
 फलानि कार्तिकेयस्य दद्याद् भूतेशतुष्टये ।
 विवस्वते मधुमांसे तथा मध्वं च सुव्रत ॥
 पुरुहूताय भक्ष्याणि सानुगाय निवेदयेत् ।
 हविष्यमग्रये दद्याद्यवान्नं विष्णवे सदा ॥
 राक्षसेभ्यः समैरेयं दद्यान्मांसौदनं हर ।

मैरेयं मद्यम् ।

संस्कृतं पिशितान्नं तु रेवन्ताय निवेदयेत् ।

तिलान्नं पितृराजाय दद्यात्त्रिपुरसूदन ॥

अश्विभ्यां च तथाऽपूपान् वसुभ्यो मांसमोदनम् ।

पितृभ्यः पायसं दद्यात् घृताक्तं मधुना सह ॥

कात्यायन्यै यवागूं च श्रिये दद्यात् तथा दाधि ।

सरस्वत्यै त्रिमधुरं वरुणाय रसौदनम् ॥

रसौदनम् इक्षुरसौदनम् ।

षाडवान्नं धनपतौ तव मित्रे त्रिलोचन ।

तव मित्रे इति धनपतिविशेषणम् । धनपतिः कुबेरः ।

सस्नेहेन तु तन्नेन मरुद्भ्यस्तर्पणं स्मृतम् ।

माषान् भक्तासवापूपान् मातृभ्यो विनिवेदयेत् ॥

जल्लोपिकाश्च भूतेभ्यो जलं सूर्यायवै हर ।

दद्याद्गणपतौ दिव्यान् मोदकांस्त्रिपुरान्तक ॥

शङ्कुली नैर्ऋतेन्द्राय देया स्याद्गणनायक ।

सर्वभक्ष्याणि विश्वेभ्यो दातव्यानि समन्ततः ॥

क्षीरौदनमृषिभ्यश्च क्षीरं नागेभ्य एव च ।

सूर्यरथाय च बालिं दद्याद्द्वै सार्वभौतिकम् ॥

तत्तन्मांसं च समुरं तद्वाहेभ्यश्च शङ्कर ।

पृष्णे सर्जरसं दद्यात्तथा रुद्र तिलानपि ॥

स्वाहासुताय लाजाश्च दातव्यास्त्रिपुरान्तक ।

भास्कराय सदा दद्यात्तथा रुद्र तिलौदनम् ॥

वृक्षराजं सुरेन्द्राय हविष्यं पावकाय च ।

चाक्रिणे सप्तधान्यं च गरुडे मत्स्यजूपणम् ॥

जूपणं पाकोत्तरस्थितजलम् ।

यक्षेभ्यो विविधान् गन्धान् निर्यासं रेतसोभुजे ।
 वैकङ्कत्यः स्रजो रुद्र यमाय परिकीर्तिताः ॥
 देयः स्यात्कार्णिकावर्णं अश्विभ्यां वृषभध्वज ।
 श्रिये पद्मानि देयानि चण्डिकायै तु चन्दनम् ॥
 नवनीतं सरस्वत्यै विनतायै तथाऽऽमिषम् ।
 पुष्पाण्यप्सरसे रुद्र मालतीसम्भवानि च ॥
 वरुणायाग्न्यमण्डं तु फलमूलं च निर्ऋतेः ।
 बिम्बं दद्यात् कुबेराय कपित्थं मरुतां तथा ॥
 गन्धर्वेभ्यः सारसन्धिं प्रदद्यात् त्रिपुरान्तक ।
 वसुभ्यश्चापि कर्पूरमगुरुं च गणाधिपे ॥
 पितृभ्यः पिण्डमूलानि भूतेभ्यश्च बिभीतकम् ।
 गोभ्यो दद्याद्यवान्नं वै मातृभ्यश्चाक्षतान् हर ॥
 गुग्गुलं विघ्नपतये विश्वेभ्यो देयमोदनम् ।
 ऋषिभ्यो ब्रह्मवृक्षं तु नागेभ्यो विषमुत्तमम् ॥
 भास्करस्येह देयानि कन्दूरूणि गणाधिप ।
 मधु सर्पिस्तथाऽक्तानि गैरिकाणि त्रिलोचन ॥
 न्यग्रोधं च तथा व्रायोर्भक्ष्यं रुद्र निवेदयेत् ।
 सायं प्रातश्च मध्याह्ने सदैवोग्रमनोहर ॥
 सर्वेषां शक्तितो भक्त्या दहेद् धूपं विचक्षणः ।
 मन्त्रतो देवशार्दूल ये यस्येह प्रकीर्तिताः ॥
 शान्त्यर्थं ब्राह्मणेभ्यस्तु तिलान् दद्यात् विचक्षणः ।
 जुहुयाच्च यवान् वद्वौ घृतेन मतिमान्नरः ॥
 इत्थं देवान् ग्रहांश्चैव पूजयित्वा प्रयत्नतः ।
 अवतार्य रथाच्चैनं स्थापनं मण्डपे बुधः ॥
 कृत्वा चारार्तिकं यत्रात् दीपतोयैस्तथाऽक्षतैः ।

कार्पासबीजलवणतुषैर्दृष्टप्रशान्तये ॥
 वेदीमारोपयेत्पश्चात् पत्नीभ्यां सह सुव्रत ।
 तत्रस्थं पूजयेद्देवं चतुर्थेऽङ्घ्रि कृतेन वै ॥
 चतुर्थेऽङ्घ्रि कर्त्तव्यं कृत्वा विश्रमणं रवेः ।
 अभ्यङ्गभोजनाद्यैश्च पूजासंस्कारभोजनैः ॥
 अनेन विधिना पूज्य दशाहानि दिवाकरम् ।
 ततो नयेत्परं स्थानं यत्र पूज्यमनाचलम् ॥
 ब्रह्मोवाच ।
 अनेन विधिना यस्तु कुर्याद्वा कारयेत्तथा ।
 यात्रां भगवतो भक्त्या भास्करस्यामितौजसः ॥
 स परार्द्धं च वर्षाणां सूर्यलोके महीयते ।
 कुले न जायते तस्य दरिद्रो व्याधितोऽथवा ॥
 तीर्थोदकं च यो दद्याद्भ्राज्याश्च तथोदकम् ।
 स्नानार्थमानयेद्यस्तु भास्करस्य त्रिलोचन ॥
 सम्प्राप्येहाखिलान् कामान् प्राप्नुयाद्गुरुणालयम् ।
 भक्तं वर्षासु यो दद्याद्दविष्यान्नं गुडौदनम् ॥
 स गच्छेत्प्रवरं रुद्र यत्र देवः प्रजापतिः ।
 तर्पयेद्यस्तु वै भक्त्या भास्करं पूजयेत्तथा ॥
 स गच्छेत्प्रीतिमान् रुद्र सूर्यलोकं न संशयः ।
 रथमारोपयेद्यस्तु रथमार्गं प्रमार्जति ॥
 प्रयाति वायुसालोक्यं वायुतुल्यपराक्रमः ।
 रथस्यागच्छतो यस्तु मार्गे कुर्यात्तु मण्डपम् ॥
 मल्लोकं प्राप्नुयात्सर्वं मारुतानां न संशयः ।
 सूर्यस्यागच्छतो भक्त्या यः कुर्यान्मार्गमादरात् ॥
 पुष्पप्रकरशोभाढ्यं शोभातोरणमण्डितम् ।

शङ्खतूर्यनिनादाढ्यं तथा प्रेक्षणकार्चितम् ॥
 स याति परमं स्थानं यत्र देवो दिवाकरः ।
 देवेन सहितो यस्तु नृत्यन् गायंस्तथाऽर्चयन् ॥
 कुर्यान्महोत्सवं भक्त्या स याति परमं पदम् ॥
 प्रजागरं तु यः कुर्याद्देवे रथगते स्वौ ।
 स सुखी पुत्रवान्नित्यं मोदते शाश्वतीः समाः ॥
 भक्तं दशाहिकासंज्ञं यो ददाति रवेर्नरः ।
 स प्राप्येहाखिलान् कामान् सूर्यलोकमवाप्नुयात् ॥
 रथारूढस्य सूर्यस्य दर्शनं भ्रमतो हर ।
 दुर्लभं देवशार्दूल विशेषादुत्तरां व्रजन् ॥
 उत्तराभिमुखं यान्तं तथा वै दक्षिणामुखम् ।
 धन्याः पश्यन्ति देवेशं भास्करं भक्तवत्सलम् ॥
 अथ संवत्सरे प्राप्ते भानोर्यत्र दिने दिने ।
 रथप्रक्रमणं तत्र न च किञ्चिद्भयं भवेत् ॥
 ततस्तु द्वादशे वर्षे कर्त्तव्यं भूतिमिच्छता ।
 इन्द्रध्वजस्य वाप्येवं यदि नोन्नमनं कृतम् ॥
 ततो द्वादशके वर्षे कर्त्तव्यं नान्तरा पुनः ॥
 यात्रायाश्चैव ये भङ्गं कुर्वन्ति वृषभध्वज ।
 मन्देहा नाम ते ज्ञेया राक्षसा नात्र संशयः ॥
 ये कुर्वन्ति तथा यात्रां नरा धर्मध्वजस्य च ।
 इन्द्रादिदेवास्ते ज्ञेया गताश्च परमं पदम् ॥
 पुनर्यात्राविधिं चेमं समासात्कथयामि ते ।
 यं श्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥
 वर्त्तमाने चैत्ररथे देवदेवगणाश्रिते ।
 स तस्मिन् देवमनसा स्थापनीयो रथोऽपरः ॥

सद्यौर्मही च मूर्तिस्थे यथा पूर्वं प्रतिष्ठिते ।
 तथैव राज्ञी द्यौर्ज्ञेया निक्षुभा पृथिवी स्मृता ॥
 एताभ्यामपि देवीभ्यां यथैव सवितुस्तथा ।
 दिव्यादिमङ्गलादीनां पृथक्कार्यो रथक्रमः ॥
 मनसा चिन्तयेदन्या यथास्थानेषु देवताः ।
 दिक्पालान् लोकपालांश्च कल्पयेन्मनसैव तु ॥
 देवो देवमयश्चायं सर्वदेवमयस्तथा ।
 मण्डले धारयेच्चैव छन्दांस्यश्वाः प्रकीर्तिताः ॥
 गायत्री चैव त्रिष्टुप् च जगत्पुण्ड्रौ तथा ।
 पंक्तिश्च बृहती चैव उष्णिगेव च सप्तमी ॥
 ततो देवमयत्वाच्च तरणिलोकपूजितः ।
 ततो धूपोपहारैश्च पूजयेत्प्रथमं रविम् ॥
 दिग्देवानुचरांश्चैव पूजयेत्पूजितः श्रिया ।
 अपूज्य प्रथमं सूर्यमपरान् यस्तु पूजयेत् ॥
 न तद्भूतकृतं पाद्यं सम्प्रतीच्छन्ति देवताः ।
 यात्राकाले च सम्प्राप्ते सवितुर्दोक्षितां तनुम् ॥
 ये द्रक्ष्यन्ति नरा भक्त्या ते भविष्यन्त्यकल्मषाः ।
 पूर्णिमायाममावास्यां दर्शनं पुण्यदं स्मृतम् ॥
 सप्तम्यां च तथा षष्ठ्यां दिवसेऽथ रवेस्तथा ।
 आषाढी कार्तिकी माघी तिथयः पुण्यदाः स्मृताः ॥
 महाभाग्यं महापुण्यं यथा शास्त्रेषु गीयते ।
 कार्तिक्यां तु विशेषेण महाकीर्त्तिप्रदाः स्मृताः ॥
 एवं कालसमायोगाद्यात्राकाले विशिष्यते ।
 दर्शनात्सुमहत्पुण्यं सर्वपापहरं भवेत् ॥
 उपवासपरो यस्तु तस्मिन् काले यतव्रतः ।

पूजयेत्तु रविं भक्त्या स गच्छेत्परमां गतिम् ॥
 देवोऽयं यज्ञपुरुषो लोकानुग्रहकाङ्क्षया ।
 प्रतिमासु स्थितो भूत्वा पूजां गृह्णात्यनुग्रहात् ॥
 स्नानादानाज्जपात् होमात् संयोगाच्चैव कर्मणः ।
 कचानां वपनाच्चैव दीक्षितः पुरुषो भवेत् ॥
 कचानां वपनं कार्यं सूर्यभक्तैः सदा नरैः ।
 सूर्यक्रतौ ततस्त्वेवं दीक्षितः पुरुषो भवेत् ॥
 चतुर्णामिह वर्णानां भक्त्या सूर्यस्य नित्यदा ।
 एवं यत्नात् करिष्यन्ति ते नरा नित्यदीक्षिताः ॥
 चीर्णव्रता महात्मानस्ते यान्ति परमां गतिम् ।

इति रथयात्रा समाप्ता ।

अथ सौरधर्माः ।

तत्र भविष्यपुराणे, सुमन्तुरुवाच ।
 सूर्यधर्मो बुधैः सेव्यः सर्वपापभयापहः ।
 सर्वेषामेव वर्णानां सूर्यधर्मो विशिष्यते ॥
 त्रिसन्ध्यमर्चयेद्भानुमग्निकार्यं स्वशक्तितः ।
 कुर्याद्यागमहाहोमं सुखमावृत्य यत्नतः ॥
 त्रिसन्ध्यमेककालं वा पूजयेच्छ्रद्धया रविम् ।
 असम्पूज्य रविं मोहान्न भुञ्जीत कदाचन ॥
 सूर्यार्चाग्निपरो नित्यं तद्भक्त्याऽतिथिपूजकः ।
 पर्वमैथुनवर्ज्जी स्यात् श्रीमान् सूर्यगृहाश्रमी ॥
 अहस्तृतीयभागे तु न कुर्यादर्चनं रवेः ।
 धनार्जनं तदर्द्धेन यतोऽनित्यं हि जीवितम् ॥
 तदर्द्धेन दिनार्द्धेन ।
 ब्रध्नार्थे ब्रह्मचारी यः सूर्यपूजाग्नितत्परः ।

भवेज्जितेन्द्रियः शान्तो नैष्ठिको भौतिकोऽपि वा ॥

ब्रध्नार्थे सूर्यार्थे । नैष्ठिको यावज्जीवं ब्रह्मचर्यवान् । भौतिकः
भूत्यै प्रजायै प्रवर्तते स भौतिकः सन्तानकामः ।

सर्वबन्धविनिर्मुक्तः कन्दमूलफलाशनः ।

सौरवैखानसो ज्ञेयः सूर्यपूजाग्नितत्परः ॥

निवृत्य सर्वसङ्गेभ्यः सूर्यध्यानरतः सदा ।

ज्ञेयः सौरयतीन्द्रोऽयं पूजानिष्ठो जितेन्द्रियः ॥

कालिकापुराणे,

सूर्य उवाच ।

मद्भक्तो न हि भुञ्जीत भाजने परिमण्डले ।

परिगतं मण्डलं गोमयादिना कृतम् ।

उष्णीषं वर्जयेच्छत्रं शाकं सौवर्चलं तथा ।

रक्तमाल्यं न सेवेत् तथा रक्तविलेपनम् ॥

गोमयं मूपकोत्कृष्टं तथा कृष्टाश्च मृत्तिकाः ।

कृष्टाः फालकृष्टाः ।

वर्जयेदनुलेपार्थं धूपो देयो न पाणिना ॥

प्रलिप्तं मण्डलं कृत्वा नमस्येन्न तु लङ्घयेत् ।

अदृष्ट्वा मां न भुञ्जीत विष्णूत्रं नैव दर्शयेत् ॥

अहोरात्रोपितो भूत्वा सप्तम्यामर्चयेन्नरः ।

केशांश्चावापयेद्भक्त्या रक्तं मुञ्चेन्न मेऽग्रतः ॥

मन्नाम्ना पर्यटन्तं च मद्भक्तं समुपस्थितम् ।

मगं भोजकमन्यं वा सर्वं यत्नेन भोजयेत् ॥

मच्छास्त्रं लिखितं किञ्चित् भित्तौ रम्ये शिवस्थले ।

सम्यग्ज्ञानोक्तमन्यद्वा न मार्जेत कदाचन ॥

मदर्चाधृतनिर्माल्यं शरीरे न तु धारयेत् ।

दशनानां विशुद्ध्यर्थमर्ककाष्ठं न भक्षयेत् ॥
 हिरण्यशुक्लास्याकर्षदावृश्वत्थार्कशिष्टाभिः ।
 प्रतिग्रहं पादपीठं पादुके न तु धारयेत् ॥
 हिरण्यं सुवर्णम् । शुक्लं रजतम् । आकर्ष्य ताम्रम् । दारु
 देवदारु । शिशुः शोभाञ्जनः ।
 उदयास्तमये चैव माद्विम्बं प्रणमेत्सदा ।
 बिम्बं मण्डलम् ।
 ईदृग्विधानां भक्तानां तुष्याम्येव न संशयः ।
 इति सूर्यपूजनं समाप्तम् ।

अथ दुर्गापूजा ।

तत्र भविष्यपुराणे,
 अग्निहोत्रादिकर्माणि वेदयज्ञाः सदाक्षिणाः ।
 चण्डिकार्चनस्यैते लक्षांशेनापि नो समाः ॥
 स दाता स मुनिर्यष्टा स तपस्वी स तीर्थगः ।
 यः सदा पूजयेत् दुर्गां नानापुष्पोपलेपनैः ॥
 यः सदा पूजयेद्देवीं प्रणमेद्वापि भक्तितः ।
 स योगी सद्धिमांश्चैव तस्य मुक्तिः करे स्थिता ॥

अथ गृहसंमार्जनादिफलानि ।

देव्या गृहं तु यः शक्र संमार्जयति नित्यशः ।
 स भवेद्धनवान् सौख्यसर्वसम्पत्समन्वितः ॥
 देव्या गृहं तु यः शक्र गोमयेनोपलेपयेत् ।
 स्त्री पुमान् वा यथाशक्ति षण्मासांस्तु निरन्तरम् ॥
 स लभेदीप्सितान् कामान् देवीलोके महीयते ।
 भविष्यपुराणे,

स्नानकाले महाराज नानावादित्रमङ्गलैः ।
 जयशब्दैस्तु ये दुर्गा स्नाप्यमानां जलादिभिः ॥
 पूजयन्ति सदा भक्त्या गन्धपुष्पादिभिस्तथा ।
 क्रीडन्ति ते दिवं गत्वा गन्धर्वाप्सरसां गणैः ॥
 वक्त्रैरासकशास्त्रैश्च क्षीरवृक्षसमुद्भवैः ।
 हेमजैश्चापि कलशैर्जलक्षीरघृतान्वितैः ॥
 अनेकवस्त्रसंयुक्तरक्षतैस्तिलतण्डुलैः ।
 यः करोति नरो भक्त्या चन्द्राकारं तु मण्डलम् ॥
 चण्डिकायाः पुरो राजन् चण्डिकायाश्च मन्दिरे ।
 स दिव्यं यानमारूढो रमते वैष्णवे पुरे ॥
 पद्माकृतिं तु यः कुर्यात् मण्डलं चण्डिकापुरे ।
 स ब्रह्मणः पुरं गत्वा मोदते ब्रह्मणा सह ॥
 शङ्खतूर्यं तु यः कुर्यान्मण्डलं विधिवन्नुपः ।
 स दिव्यं यानमारूढो वाराहलोकमाप्नुयात् ॥
 नानात्रिशूलसम्पूर्णं कृत्वा मण्डलमुत्तमम् ।
 गलेन्माहेश्वरं लोकं मोदते शाश्वतीः समाः ॥
 वज्राकृतिं वज्रपूर्णं यः कुर्यान्मण्डलं विभो ।
 ऐरावतसमारूढ इन्द्राणीलोकमाप्नुयात् ॥
 यः करोति नरो भक्त्या मण्डलं स्वस्तिकान्वितम् ।
 स भवेतामरैः सार्द्धं यावदाभूतसंप्लवम् ॥
 भक्त्या पिष्टप्रदीपाद्यैश्चूताश्वत्थादिपल्लवैः ।
 ओषधीभिश्च मेध्याभिः सर्वबीजैर्यवादिभिः ॥
 नवम्यां पर्वकाले तु यात्राकाले विशेषतः ।
 यः कुर्याच्छ्रद्धया वीर देव्यै नीराजनं नरः ॥
 शङ्खभेर्यादिनिर्घोषैर्जयशब्दैश्च पुष्कलैः ।

यावतो दिवसान् वीर देव्यै नीराजनं कृतम् ॥

तावद्वर्षसहस्राणि दुर्गालोके महीयते ।

यस्तु कुर्यात्प्रदीपेन सूर्यलोकं स गच्छति ॥

लवणेनाक्षतैः कृत्वा विष्णुलोके महीयते ।

नीराजनमिति शेषः ।

त्रिकालं यो नरः कुर्यात् दुर्गायाः पुरतो नृप ।

नृत्यं गीतं च वादित्रं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

यावन्त्यहानि कुरुते नृत्यं गीतं च वादितम् ।

तावद्वर्षसहस्राणि ब्रह्मलोके महीयते ॥

अथ स्नपनम् ।

पञ्चगव्येन यो दुर्गां तथा च कुशवारिणा ।

स्नापयेद्विधिवन्मन्त्रैर्ब्रह्मस्नानं हि तत्स्मृतम् ॥

तथाच कुशवारिणा, कुशवारियुक्तेन पञ्चगव्येन । मन्त्रैर्दुर्गा-

प्रकाशकैः ।

एकाहमपि यो भक्त्या पञ्चगव्येन चण्डिकाम् ।

स्नापयेन्नृपशार्दूल गच्छेत्सारस्वतं पुरम् ॥

एतेन ब्रह्मस्नान एव फलकथनम् ।

कपिलापञ्चगव्येन दाक्षीरयुतेन च ।

स्नानं शतगुणं प्रोक्तमितरेभ्यो नराधिप ॥

वर्षपद्मसहस्रैस्तु यत्पापं समुपार्जितम् ।

सत्सर्वं विलयं याति तोयेन लवणं यथा ॥

घृताभ्यङ्गेन देव्यास्तु कृतेन विधिवन्नृप ।

नवम्यां शुक्लपक्षे तु विधिवच्चण्डिकां नृप ॥

घृतेन स्नापयेद्यस्तु तस्य पुण्यफलं शृणु ।

दश पूर्वान् दश परानात्मानं च विशेषतः ॥

भवार्णवात्समुद्धृत्य दुर्गालोके महीयते ।
 स्नापयेद्विधिवद्वीर दध्ना दुर्गा महीयते ॥
 राजतेन विमानेन शिवलोके महीयते ।
 चण्डिकां स्नापयेद्यस्तु नरश्चक्षुरसेन च ॥
 गौरिकेण विमानेन विष्णुना सह मोदते ।
 स्नापयित्वा नरो दुर्गा गन्धचन्दनवारिणा ॥
 चन्द्रांशुनिर्मलः श्रीमांश्चन्द्रलोके महीयते ।
 सुगन्धिपुष्पतोयेन स्नापयित्वा नरः शिवाम् ॥
 नाकलोकं समासाद्य क्रीडते पन्नगैः सह ॥
 स्नापयित्वा नरो दुर्गा श्रद्धया हेमवारिणा ॥
 सौवर्णयानमारूढो वसुभिः सह मोदते ।
 रत्नोदकेन विधिवत् स्नापयेद्यस्तु मानवः ॥
 स दिव्यं यानमारूढो रमते हरिणा सह ।
 द्रोणपुष्पं विल्वपत्रं करवीरोत्पलानि च ॥
 स्नानकाले प्रयोज्यानि देव्यै प्रीतिकराणि हि ।
 एषामेकतमं स्नानं कृत्वा वै श्रद्धयान्वितः ॥
 भगवत्यै नरो भक्त्या विष्णुलोके महीयते ।
 स्नापयेद्यस्तु वै देवीं नरः कर्पूरवारिणा ॥
 स गच्छति परं स्थानं यत्र सा चण्डिका स्थिता ।
 चण्डिकां स्नापयित्वा तु श्रद्धयाऽगुरुवारिणा ॥
 इन्द्रलोकं समासाद्य क्रीडते किन्नरैः सह ।
 पितृनुद्दिश्य यो दुर्गा मधुना पयसैव च ॥
 स्नापयेद्विविद्धक्त्वा तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 वृक्षा भवन्ति पितरस्तस्य वर्षशतद्वयम् ॥
 एवं यः स्नापयेन्नित्यं स्नानद्रव्यैर्नराधिप ।

युगपद्विधिवद्वीर तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च ।

फलं प्राप्य महाबाहो विष्णुलोके महीयते ॥

युगपदिति अत्र पूर्वोक्तस्नपनद्रव्यैर्मिलितैः स्नपनम् ।

अन्ये तु युगपदेकस्मिन् दिने पृथगेव तत्तद्द्रव्यैः स्नपनामि-
त्याहुः ।

पौर्णमास्यां नवम्यां वा अष्टम्यां वा नराधिप ।

स्नापयित्वा शुभां भद्रां वाजपेयफलं लभेत् ॥

मृत्पात्रैः स्नापयेद्यस्तु दुर्गां देवीं नराधिप ।

अग्निष्टोमस्य यागस्य स फलं विन्दते नरः ॥

पात्रपदं कलशपरम् । अग्रे कलशप्रदर्शनात् ।

स्नापयित्वा नरस्ताम्रैर्वाजपेयफलं लभेत् ।

स्नापयित्वा नरो रौप्यै राजसूयफलं लभेत् ॥

सौवर्णैः स्नापयित्वा तु चण्डिकां कलशैर्नृप ।

अश्वमेधफलं प्राप्य ब्रह्मलोके महीयते ॥

घृतस्नातां घृताभ्यक्तां दुर्गां यत्नात् विरूक्षयेत् ।

यवगोधूमजैश्चूर्णैर्घर्षयेद्रत्नकलेन च ॥

घृतेन पयसा दध्ना स्नापयेच्चण्डिकां नृप ।

बिल्वपत्रैश्च गन्धाढ्यैर्घर्षयेद्यत्नतस्ततः ॥

गोसहस्रशते दत्ते यत्फलं पुष्करे स्मृतम् ।

तत्फलं लभते वीर देव्या उद्वर्त्तने कृते ॥

उद्वर्त्तने फलसम्बन्धदर्शनात् उद्वर्त्तनमेव प्रधानं, स्नानम-

त्राङ्गम् । गन्धाढ्यैः सुरभिद्रव्ययुतैः ।

दत्त्वाऽर्घं विधिवद्भक्त्या दुर्गायै पुष्पवारिणा ।

संपूज्यमानो गन्धर्वै रमते दिवि देववत् ॥

दत्त्वा गन्धोदकेनेह गन्धर्वसदने वसेत् ।

पञ्चगव्येन दत्त्वा तु पञ्चचूडालयं व्रजेत् ॥

अर्घमित्यनुपज्यते । पञ्चचूडा अप्सरोविशेषः । पञ्चचूडः

शिव इति रत्नाकरः ।

आपः क्षीरं कुशाग्राणि अक्षता दधितण्डुलाः ।

सहसिद्धार्थका दूर्वा कुङ्कुमं रोचना मधु ॥

अर्घ्योऽयं कुरुशार्दूल द्वादशाङ्ग उदाहृतः ।

अक्षता यवाः । सहः सहदेवौषधिः ।

द्वादशाङ्गेन योऽर्घ्येण चण्डिकां पूजयेन्नरः ।

दशपद्मसहस्राणि वर्षाणां मोदते दिवि ॥

अनेन पूजयेद्यस्तु स याति परमं पदम् ।

दारवेणार्घपात्रेण दत्त्वाऽर्घ्यं विधिवन्तुष ॥

देव्यै सदा महाराज अग्निष्टोमफलं लभेत् ।

ताम्रपात्रार्घदानेन पुण्डरीकफलं लभेत् ॥

पलाशपद्मपात्राभ्यां गोसहस्रफलं लभेत् ।

रौप्यपात्रेण दत्त्वा वै विष्णुयागफलं लभेत् ॥

दत्त्वा सौवर्णपात्रेण लभेद्बहुसुवर्णकम् ।

बहुसुवर्णको यज्ञविशेषः ।

एवमुक्तार्घदानेन बलिपूजादिभिः क्रमात् ।

पात्रान्तरविशेषेण फलं स्यादुत्तरोत्तरम् ॥

पात्रादिष्वर्घ्यं दत्त्वेत्यनुयुज्यते ।

अथ पञ्चोपचाराः ।

तत्र गन्धो भविष्यपुराणे,

चन्दनागरुकर्पूरैर्यस्तु दुर्गां प्रपूजयेत् ।

स स्वमेकशतं दिव्यं शक्रलोके महीयते ॥

स्वमेको वर्षम् । दिव्यं दैवम् ।
 गन्धानुलेपनं कृत्वा ज्योतिष्टोमफलं लभेत् ।
 कुङ्कुमेन विलिप्यार्या गोसहस्रफलं लभेत् ॥
 चन्दनागुरुकपूरैः श्लक्ष्णापिष्टेन कुङ्कुमैः ।
 दुर्गामालेप्य विधिवत्कल्पकोटिं वसेदिवि ॥
 विलिप्तां पूजयेद्दुर्गां दिव्यपुष्पादिवासिताम् ।
 तालवृन्तेन संवीज्य महासत्रफलं लभेत् ॥
 अत्र विलेपनानन्तरं संबीजनम् ।

अथ पुष्पाणि ।

देवीपुराणे, ब्रह्मोवाच ।

शृणु शक्र प्रवक्ष्यामि पुष्पाध्यायं समासतः ।
 ऋतुकालोद्भवैः पुष्पैर्मल्लिकार्जुनैः कुब्जकैः ॥
 सितरक्तैस्तथा पद्मैर्नलपद्मैश्च पाण्डुरैः ।
 पाण्डुरैः पद्मैः ।
 किंशुकैश्च कुटारैश्च किङ्किरातैः सकुब्जकैः ॥
 बकुलैश्चैव मन्दारैः कुन्दपुष्पैस्तिरीटकैः ।
 किङ्किरातो बाणः । तिरीटको लोध्रः ।
 करवीरार्कपुष्पैश्च शांशपैश्चापराजितैः ।
 सितपीतैस्तथा रक्तैः कृष्णैश्चैव चतुर्विधैः ॥
 अर्कपुष्पविधानं तु विहितालाभे द्रष्टव्यम् । देवीनामर्क-
 मन्दाराविति निषेधात् । दुर्गातिरिक्तदेवीविषयो निषेध इत्यन्ये ।
 अपरांजितैरित्यस्य विशेषणं सितरक्तैरित्यादि ।
 धत्तूरकातिरिक्तैश्च बन्धूकागस्तिसम्भवैः ।
 मदनैः सिन्दुवारैश्च सुरभीभिर्बकैस्तथा ॥
 लताभिर्ब्रह्मवृक्षस्य दूर्वाङ्कुरैः सकोमलैः ।

मञ्जरीभिः कुशानां च बिल्वपत्रैः सुशोभनैः ॥
 सुरभी शल्लकीलताभिर्माधवीप्रभृतिभिः।ब्रह्मवृक्षः पलाशः।
 उक्तानुक्तैस्तथा सर्वैर्जलजैः स्थलसम्भवैः ।
 पत्रैः पुष्पैर्यथालाभं सर्वोपधिसमन्वितैः ॥
 धान्यानां सर्वपत्रैश्च पुष्पैश्चैव प्रपूजयेत् ।
 शुभं वाप्यशुभं वापि फलं पुष्पं निवेदयेत् ॥
 भक्त्या निवेदयेत्सर्वं नाशुभं किञ्चिदाप्नुयात् ।
 धान्यानां सर्वपत्रैस्सर्वधान्यपत्रैः, पुष्पैर्वा धान्यानामेव ।
 तथा,
 पुष्पैररण्यसम्भूतैः पत्रैर्वा गिरिसम्भवैः ।
 अपर्युषितनिश्छिद्रैः प्रोक्षितैर्जन्तुवर्जितैः ॥
 अपर्युषितं न राज्यन्तरितम् ।
 आत्मारामोद्भवैर्वापि पुष्पैः सम्पूजयेच्छिवाम् ।
 पुष्पजातिविशेषेण भवेत् पुण्यं विशेषतः ॥
 तपःशीलगुणोपेते पात्रे वेदस्य पारगे ।
 दश दत्त्वा सुवर्णानि यत् फलं कुसुमेषु तत् ॥
 मातृणां च सकृदत्त्वा लभते नृपसत्तम ।
 तस्मात्पुष्पाणि वक्ष्यामि पत्राणि सुरभीणि च ॥
 केतकी चातिमुक्तं च बन्धूकं बहुलान्यपि ।
 कार्णिकारः कदम्बश्च सिन्दुवारः समृद्धये ॥
 पुन्नागश्चम्पकश्चैव यूथिका बकमल्लिकाः ।
 तगरार्जुनमल्ली च बृहती शतपत्रिका ॥
 सुरसा बर्बरी भद्रा सुरभी कणमल्लिका ।
 कदम्बैरर्चयेद्रात्रौ मल्लिका उभयोः शुभा ॥
 दिवा शेषाणि पुष्पाणि यथालाभेन पूजयेत् ॥

उभयोः रात्रौ दिवा च ।

केशकीटापविद्धानि शीर्णपर्युषितानि च ।

स्वयम्पतितपुष्पाणि त्यजेदुपहतानि च ॥

शीर्णं म्लानम् ।

मुकुलैर्नार्चयेद्देवीमपक्वं न निवेदयेत् ।

फलं कथितविद्धं च कालापक्वमपि त्यजेत् ॥

मुकुलः कलिका । कथितं स्विन्नम् । कालापक्वमसमयपक्वम् ।

भविष्यपुराणे,

अग्निहोत्रपरे विप्रे वेदवेदाङ्गपारगे ।

सुवर्णानां सुवर्णस्य शते दत्ते तु यत्फलम् ॥

तत्फलं लभते राजन् पूजयित्वा तु चण्डिकाम् ।

सुवर्णानां तोलकानाम् । सुवर्णस्य हिरण्यस्य ।

मालया बिल्वपत्राणां नवम्यां गुग्गुलेन च ।

मालाद्वयेन सम्पूज्य दुर्गां देवीं नराधिप ॥

बिल्ववृक्षस्य पत्राणां राजसूयफलं लभेत् ।

गुग्गुलुसहितबिल्वपत्रमालया पूजयित्वेत्यन्वयः । गुग्गुलु-
रत्र धूपार्थ इति केचित् । मालाद्वयेन बिल्ववृक्षस्य पत्राणामि-
त्यन्वयः । पूर्वपूजायामेव मालाद्वयस्य गुणाविधिः फलार्थं, लाघ-
वात् प्रत्यभिज्ञानाच्च ।

करवीरस्रजोभिस्तु पूजयेद्यस्तु चण्डिकाम् ।

सोऽग्निष्टोमफलं प्राप्य सूर्यलोके महीयते ॥

द्रोणपुष्पस्रजोभिस्तु पूजयेद्यस्तु चण्डिकाम् ।

राजसूयफलं प्राप्य इन्द्रलोके महीर्यते ॥

.....पूजयेन्नरः ।

१ अतः परं किञ्चित् शुद्धितमस्ति ।

सोऽश्वमेधफलं प्राप्य दुर्गालोके महीयते ।
 तैलदीपप्रदानेन पूजयित्वा तु चण्डिकाम् ।
 राजसूयफलं प्राप्य मोदते सह किन्नरैः ॥
 तैलं तिलस्यैव ।
 आत्मदेहवसादीपं चण्डिकापुरतो नृप ।
 प्रज्वालय विधिवद्वीर मोदते चण्डिकालये ॥
 यः कुर्यात्कार्तिके मासि शोभनां दीपमालिकाम् ।
 चण्डिकायतने भक्त्या स सूर्यालयमाव्रजेत् ॥
 घृतेन कुरुशार्दूल अमावास्यां स्वशक्तितः ।
 विशेषतो नवम्यां तु भक्त्या श्रद्धासमन्वितः ॥
 यावन्तं दीपसङ्घातं घृतेनापूर्य बोधितम् ।
 तावद्वर्षसहस्राणि दुर्गालोके महीयते ॥
 दीपसङ्घथया वर्षसहस्राणामवच्छेदः ।
 अश्मसारमयं कृत्वा नानादीपसमन्वितम् ।
 दीपवृक्षं समुद्बोध्य दुर्गायाः पुरतः स्थितः ॥
 दत्त्वा कल्पशतं साग्रं दुर्गालोके महीयते ।
 अश्मसारमयं लोहघटितम् ।
 चन्द्रांशुनिर्मलं स्वच्छं दर्पणं मणिभूषितम् ।
 पर्यन्तशोभितं कृत्वा नानामाल्योपलेपनैः ॥
 दुर्गायाः पुरतो दत्त्वा श्रद्धया परयान्वितः ।
 राजसूयफलं प्राप्य हंसलोके महीयते ॥
 हंसलोके सूर्यलोके ।

अथ नैवेद्यम् ।

भविष्यपुराणे,
 गुडखण्डाज्यसंमिश्रमन्नं दत्त्वा नराधिप ।

वैष्णवस्य फलं प्राप्य सूर्यलोके महीयते ॥
 वैष्णवस्य विष्णुदेवताकयागस्य । विष्णुभक्तस्येति केचित् ।
 गुडखण्डकृतानां च तथा शर्करया नृप ।
 घृतेन परिपक्वानां प्रदानाद्ब्रह्मणः पदम् ॥
 प्राप्नोतीति शेषः ।
 शाल्योदनं रसालां च पानं बदरजं तथा ।
 यः प्रयच्छति दुर्गायै स गच्छति शिवालये ॥
 दुर्गामुद्दिश्य पानीयं केतकीशशिवासितम् ।
 यः प्रयच्छति राजेन्द्र स गणाधिपतिर्भवेत् ॥
 शशिवासितं कर्पूरवासितम् ।
 आम्रं च नारिकेलं च खर्जूरं बीजपूरकम् ।
 यः प्रयच्छति दुर्गायै स गच्छति परं पदम् ॥

अथ दानानि ।

भविष्यपुराणे,
 मयूरपत्रव्यजनं नानावर्णविचित्रितम् ।
 भगवत्यै नरो दत्त्वा लभेद्बहुसुवर्णकम् ॥
 तालवृन्तं महाबाहो चित्रकर्मोपशोभितम् ।
 वायुलोकं समासाद्य क्रीडते वायुना सह ॥
 ताम्रदण्डं विचित्रं यो दुर्गायै सम्प्रयच्छति ।
 स गच्छति परं स्थानं मातृणां लोकपूजितम् ॥
 ताम्रदण्डं चामरम्, आग्नेयीन्यायेन सन्निधानात् ।
 सौवर्णेन तु दण्डेन दत्त्वा चामरमुत्तमम् ।
 दुर्गादेव्यै नरश्रेष्ठ ब्रह्मलोके महीयते ॥
 आर्यायाश्चामरं दत्त्वा मणिदण्डविभूषितम् ।
 सौवर्णरौप्यचित्रं तु दुर्गालोके महीयते ॥

ध्वजमालाकुलं यस्तु कुर्याद्वै चण्डिकालयम् ।
 महाध्वजाष्टकं वापि दिशासु विदिशासु च ॥
 कल्पानां तु शतं साग्रं दुर्गालोके महीयते ।
 शङ्खकुन्देदुसङ्काशं प्रवालमणिभूषितम् ॥
 हेमदण्डभवं छत्रं दुर्गायै यः प्रयच्छति ।
 स छत्रेण विचित्रेण किङ्किणीजालशोभिना ॥
 धार्यमाणेन शिरसि हरलोके महीयते ।
 चण्डिकायतने मर्त्यो घण्टानां च कदम्बकम् ॥
 कुर्याद्वै शृङ्खलायुक्तं नानानागगणान्वितम् ।
 मयूरपत्रसंवर्त्तं स गच्छति सुरालयम् ॥
 मयूरपत्रसंवर्त्तं मयूरपत्रवेष्टितम् ।
 भेरीमृदङ्गमुरजडिण्डिमापटहादिकम् ।
 वीणावंशशलाकादि देव्यै तूर्यं प्रयच्छति ॥
 स गच्छति महाबाहो देवी यत्र व्यवस्थिता ।
 डिण्डिमा वाद्यभेदः । आदिपदेन ढक्कादीनां ग्रहणम् ।
 तथा,
 ताम्रपात्रप्रदानेन यत्फलं वेदपारगे ।
 तस्माच्छतगुणं पुण्यं दत्त्वा मृन्मयमादरात् ॥
 दुर्गायै प्राप्नुयाद्वीर स्यात्तथा नात्र संशयः ।
 हेमपात्राणि यद्वत्त्वा पुण्यं वा वेदपारगे ॥
 ताम्रपात्रप्रदानेन देव्यै शतगुणं भवेत् ।
 निष्ककोटिं सुवर्णस्य यो दद्याद्वेदपारगे ॥
 दुर्गायाः फलमेवं तु राजतस्य ततोऽधिकम् ।
 राजतस्य पात्रस्य ।
 गैरिकस्य तु पात्राणि दुर्गायै यः प्रयच्छति ।

तस्य पुण्यफलं युक्तं तारागणपदं दिवि ॥
 तुल्यमेवफलं प्रोक्तं दुर्गायाऽदरिद्रयोः ।
 ततस्त्वभ्याधिकं तस्य यस्य शक्तिरनङ्कुशा ॥
 गौरिकं सुवर्णम् । दुर्गायाऽदरिद्रयोरिति सन्धिश्छान्दसः ।
 तुल्यमिति आढ्यस्योत्कृष्टपात्रप्रदानात् यत्फलं तदरिद्रस्यानु-
 त्कृष्टपात्रप्रदानेन फलं भवतीत्यर्थः ।

यो गां पपस्विनीं दद्यात्तरुणीं शीलमण्डिताम् ।
 भगवत्यै महाबाहो सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥
 स्नपनार्थं तु दुर्गाया यः प्रयच्छति भारत ।
 कपिलां गुणसम्पन्नां स प्रयच्छति गोशतम् ॥
 भगवत्यै एककपिलादानेन गोशतदानफलं लभत इत्यर्थः ।
 वृषभं परिपूर्णाङ्गमुदासीनं शशिप्रभम् ।
 यस्तु दद्यान्नरो भक्त्या भगवत्यै सकृन्नरः ॥
 यावन्ति नृप रोमाणि वृषदेहस्थितानि च ।
 तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥
 उदासीनं अहिंस्रम् । शशिप्रभं श्वेतवर्णम् ।
 सुविनीतां स्त्रियं दासीं भृतकं वा नराधिप ।
 यः प्रयच्छति दुर्गायै एतत्पुण्यफलं शृणु ॥
 स हस्तियानमारूढो नानागजगणैर्वृतः ।
 क्रीडते गणगन्धर्वैरिन्द्रलोके महीयते ॥
 यस्तु दद्याद्रथं भक्त्या ध्वजच्छत्रसमन्वितम् ।
 किङ्किणीजालसम्पन्नं घण्टाचामरभूषितम् ॥
 दुर्गायाः कुरुशार्दूल स याति परमां गतिम् ।
 यो दुर्गायै जलोपेतां सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ॥
 महीं महीपतिः कुर्यात्स याति परमं पदम् ।

महीपतिः राजा ।

तावत्कल्पसहस्राणि दुर्गालोके महीयते ॥

सकाष्ठतृणपर्यन्तं ससीमं सपरिग्रहम् ।

नानाकुट्टसुसम्बद्धं नगराभ्यासवर्तिनम् ॥

यः प्रयच्छति दुर्गायै लिखित्वा ग्राममुत्तमम् ।

सोऽश्वमेधफलं प्राप्य शक्रलोके महीयते ।

लिखित्वा पट्टादौ । सपरिग्रहं सपरीवारम् ।

विपण्यापणसम्पन्नं नानाजलसमाकुलम् ।

पुरं प्रयच्छते यस्तु महर्लोके महीयते ॥

दृढप्राकारपरिखं देवतायतनान्वितम् ।

वीथ्यापणगणाकीर्णं परितो जनसङ्कुलम् ॥

नगरं यच्छते यस्तु भगवत्यै नराधिप ।

सोऽश्वमेधफलं प्राप्य इन्द्रलोके महीयते ॥

लोकान् प्रयच्छते यस्तु श्रद्धया विधिवन्नृप ।

स गत्वा तु तपोलोकं रमेद्वै मुनिभिः सह ॥

नारिकेलान्नवृक्षैश्च मातुलुङ्गनगावृतम् ।

बहुलाशोकजातीभिः करवीरैः सकुब्जकैः ॥

कदलीकदम्बवृक्षैश्च मुकुरैरावृतं तथा ।

मुकुरो विचिकिलः ।

यस्त्वेवं तु विधिं कृत्वा आरामं पुष्पशोभितम् ।

प्रयच्छति नरो भक्त्या दुर्गायै भरतर्षभ ॥

तस्य पुण्यफलं वच्मि सङ्क्षेपान्न तु विस्तरात् ।

यावन्ति पत्रकुसुमफलानि विविधानि च ॥

तावद्वर्षसहस्राणि दुर्गायानुचरो भवेत् ।

चण्डिकायतनं यस्तु श्रद्धया परयान्वितः ॥

वापीकूपतडागं तु दीर्घिकां यश्च कारयेत् ।
स कुलानां शतं साग्रं तारयित्वा भवार्णवात् ॥
चण्डिकापुरमासाद्य मोदते चण्डिकानुगः ।

तथा,

वस्त्राणि सुविचित्राणि सूक्ष्माणि च मृदूनि च ।
यः प्रयच्छति दुर्गायै स गच्छेच्च शिवालयम् ॥
शिवा दुर्गा ।

यावन्तस्तन्तवो वीर तेषु वस्त्रेषु कीर्तिताः ।
तावद्वर्षसहस्राणि मोदते चण्डिकालये ॥
सुवर्णतिलकं यस्तु भगवत्यै प्रयच्छति ।
स गच्छति परं स्थानं यत्र सा परमा कला ॥
परमा कला दुर्गा ।

सौवर्णे आक्षिणी यस्तु चण्डिकायै प्रयच्छति ।
गोसहस्रफलं प्राप्य सूर्यलोके महीते ॥
एवं वित्तानुसारेण फलं ज्ञेयं समासतः ॥
सर्वेषां हेमपत्राणां निष्कादीनां समासतः ।
भक्ष्यभोज्यैरनेकैश्च मद्यमांसैस्समान्वितम् ॥
सन्ध्याकाले नवम्यां यो बलिं कुर्यान्नराधिप ।
चण्डिकायतने भक्त्या महिषाद्यानिपातनैः ॥
स गच्छति परं स्थानं यत्र सा चण्डिका स्थिता

अथ मूर्त्तिपूजा ।

देवी पुराणे, ब्रह्मोवाच ।

शम्भुः पूजयते देवीं मन्त्रशक्तिमयीं शुभाम् ।

अक्षमालाकरो नित्यं तेनासौ विभवोत्तमः ॥

मन्त्रशक्तिमयीं मन्त्रे यः शक्तिर्भागस्तद्वर्णात्मिकाम् । मन्त्र-

मयीं शक्तिमयीं चेति कश्चित् । अक्षमालाकरत्वं दृष्टार्थत्वाय
जपस्य चात्र विनियोगः । अत्र सर्वोत्कृष्टविभवत्वमेव फलम् ।
एवमुत्तरत्रापि शैलप्रकृतिदेवीपूजाया ब्रह्मत्वादिरूपफलबोधने
तात्पर्यम् ।

अहं शैलमयीं देवीं पूजयामि सुरोत्तम ।
तेन ब्रह्मत्वमेवेदं मया प्राप्तं सुदुर्लभम् ॥
इन्द्रनीलमयीं देवीं विष्णुर्चयते सदा ।
विष्णुत्वं प्राप्तवांस्तेन अद्भुतैकसनातनम् ॥
देवीं हेममयीं कान्तां धनदोऽर्चयते सदा ।
तेनासौ धनदो देवो धनदत्वमवाप्तवान् ॥
विश्वेदेवा महात्मानो रौप्यदेवीं मनोरमाम् ।
यजन्ते विधिवद्भक्त्या तेन विश्वत्वमागताः ॥
वायुः पूजयते भक्त्या देवीं पित्तलसम्भवाम् ।
वायुत्वं तेन तत्प्राप्तमनौपम्यं गुणावहम् ॥
वसवः कांस्यकीं देवीं पूजयन्ति विधानतः ।
प्राप्तवन्तो महात्मानो वसुत्वं सुमहोदयाः ॥
कांस्यकीं कांस्यमयीम् ।
अश्विनौ पार्थिवीं देवीं पूजयन्तौ विधानतः ।
तेन तावश्विनौ देवौ दिव्यं देहमुपागतौ ॥
देवशरीरं गतावित्यर्थः ।
स्फाटिकीं शोभनां देवीं वरुणोऽर्चयते सदा ।
वारुणत्वं हि सम्प्राप्तं तेन दृढ्या समन्वितम् ॥
देवीं रत्नमयीं पुण्यामग्निर्यजति भावितः ।
अग्नित्वं प्राप्तवांस्तेन तेजोरूपसमन्वितम् ॥
ताम्रीं देवीं सदाकालं भक्त्या देवो दिवाकरः ।

अर्चते तेन सम्प्राप्तं सूर्यत्वं शुभमुत्तमम् ॥
 मुक्ताफलमयीं देवीं सोमः पूजयते सदा ।
 तेन सोमोऽपि सम्प्राप्तः सोमत्वं सततोज्ज्वलम् ॥
 सदेति पदोपादानात् यावज्जीवकर्तव्यता ।
 प्रवालकमयीं देवीं पूजयन्ति विधानतः ।
 तेन ते ग्रहतां प्राप्ता ग्रहाः सूर्यादयो नृप ॥
 रीतिजां शोभनां देवीं पूजयन्त्यसुरोत्तमाः ।
 राक्षसाश्च महात्मानस्तेन तेऽमितविक्रमाः ॥
 रीतिः पित्तलकम् ।
 त्रपुसीसमयीं देवीं पिशाचाः पूजयन्ति ताम् ।
 तेन सिद्धबलोपेताः प्रयान्ति परमं पदम् ॥
 अत्र त्रपुसीसमयोः साहित्यम् । त्रपुमयीं सीसमयीमिति
 कश्चित् ।

त्रैलोहिकीं सदा देवीं यजन्ते गुह्यकादयः ।
 तेन तेऽतिबलोपेताः प्रयान्तीश्वरमन्दिरम् ॥
 त्रैलोहिकीं कनकताम्रलोहमयीम् ।
 वज्रलोहमयीं देवीं यजन्ते मातरः सदा ।
 मातृत्वं तास्ततः प्राप्ताः प्रयान्ति परमं पदम् ॥
 तथा त्वमपि देवेन्द्र यदीच्छसि परं पदम् ।
 शिवां मणिमयीं पूज्य लप्स्यसे मनसेप्सितम् ॥
 अथ शूलपूजा ।

भविष्यपुराणे,
 सर्वदेवमयीं देवीं साक्षाच्छूले व्यवस्थिताम् ।
 अनुग्रहाय लोकानां तस्मात्तां नित्यमर्चयेत् ॥
 यस्तु पूजयते नित्यं चण्डिकां शूलरूपिणीम् ।

धर्मार्थकाममोक्षाणां स नरो भाजनं भवेत् ॥
आलयः सर्वभूतानां त्रिशूलं देवपूजितम् ।
तस्मात्तां पूजयेद्वीर ज्येष्ठे मासि विशेषतः ॥

सुमन्तुरुवाच ।

हन्त ते वाच्मि परमं रहस्यं पापनाशनम् ।
धर्म्यं यशस्यमायुष्यं सर्वदेवैरनुष्ठितम् ॥
काष्ठं वा काञ्चनं वापि त्रिशूलं चण्डिकात्मजम् ।
स्नापयित्वा तु तं भक्त्या कुङ्कुमेन विलिप्य च ॥
श्वेतैर्विकसितैः पुष्पैः पूजयित्वा प्रणम्य च ।
गजे रथे हये वापि वृषभे वा नराधिप ॥
आरोप्य तं महाबाहो मणिकाञ्चनभूषितम् ।
नानावादित्रनिर्घोषैर्ब्रह्मघोषैश्च पुष्कलैः ॥
नयेदायतने देव्याः कृतशोभं समन्ततः ।
दुर्गायाः पुरतः स्थाप्य बिल्वपत्रैश्च पूजयेत् ॥
प्रणम्य शिरसा देवीं स्तुत्वा चैव क्षमापयेत् ।
अनेन विधिना देवीं पूजयित्वा तु चण्डिकाम् ॥
ब्रह्मेन्द्रविष्णुरुद्राद्यैः प्राप्तं तु परमं पदम् ।
य एवं पूजयेद्देवीं त्रिशूलाकृतिमादरात् ॥
मुच्यते स नरः पापैर्ब्रह्मलोकं च गच्छति ।
एतद्ब्रतं महापुण्यं शूलपूजाख्यमुत्तमम् ॥
भक्तस्य ते मयाख्यातं महापातकनाशनम् ।

तथा,

कृत्वा हेममयं शूलं हेमपात्रादिषु स्थितम् ।
पुष्पमालापारिक्षिप्तं वितानपरिशोभितम् ॥
कृत्वा तु तद्ब्रजेद्वीर चण्डिकायतनं परम् ।

धारयेच्छिरसा पात्रं नानावादित्रिभिर्युतम् ॥
 कुर्यात्प्रदक्षिणं वापि प्रणम्य शिरसा शिवाम् ।
 विन्यसेद्विधिवद्दीरं त्रिशूलं पुरतो नृप ॥
 स गच्छति परं स्थानं यत्र देवश्चतुर्भुजः ।

अथ कुमारीपूजा ।

देवीपुराणे, ब्रह्मोवाच ।
 न तथा तुष्यते शक्र होमदानजपेन तु ।
 कुमारीभोजनेनात्र यथा देवी प्रसीदति ॥
 पितरो वसवो रुद्रा आदित्या गणनायकाः ।
 सर्वे ते पूजितास्तेन कुमार्यो येन पूजिताः ॥
 शुक्लाष्टमीचतुर्दश्योर्नवम्यां च विशेषतः ।
 कृष्णपक्षे विशेषेण भोजयेत्तु कुमारिकाः ॥
 प्रक्षाल्य पादौ सर्वासां कुमारीणां तु वासव ।
 सुलिप्ते भूतले रम्ये तत्र स्थाप्यासने स्थिताः ॥
 पूजयेद्बन्धपुष्पाद्यैः स्रग्भिश्चापि मनोरमैः ।
 पूजयित्वा विधानेन भोजनं तासु दापयेत् ॥
 खण्डलङ्कुगुडं सर्पिर्दधि क्षीरं समाक्षिकम् ।
 तासां देयं कुमारीणां शनैः सम्भोजयेत्ततः ॥
 पानीयं याचितं देयमन्नं वा याचितं शुभम् ।
 तास्तृप्तास्तु यदा सर्वास्तदा आचमनं ददेत् ॥
 आचम्य चाक्षतान् दत्त्वा त्वया क्षन्तव्यमित्युत ।
 आचम्येति यजमानस्यैवेदमाचमनम् ।
 दातुः शिरसि देयास्तु कन्यकाभिरथाक्षताः ॥
 तेनापि प्रणिपातास्तु कर्तव्या भक्तिपूर्वकाः ।
 अनेन विधिना शक्र देवी क्षिप्रं प्रसीदति ॥

ददाति विविधान् कामान् मनोऽभीष्टान् सुराधिप ।

राज्यं कृत्वा ततः पश्चात् देवीलोकं स गच्छति ॥

तथा,

म्यायतो यान्युपात्तानि शाकान्यपि नृपोत्तम ।

तानि देव्यै प्रदेयानि कन्याभ्यो योषितासु च ॥

तद्भक्तेषु च विप्रेषु अपरेष्वपि नित्यशः ।

यः पुनर्विधिना वत्स देवीमुद्दिश्य प्रावृषि ॥

विप्रेषु विप्रकन्यासु तिलादीन् सम्प्रयच्छति ।

तस्य सन्तुष्यते देवी अचिरेणैव विदूषते ॥

एतच्च वाक्यत्रयं दानबोधकमपि मूलग्रन्थानुरोधादत्र लि-
खितम् ।

अथ मातृपूजा ।

देवीपुराणे,

मातृणां तु सदा चक्रं हेमराजतताम्रजम् ।

पूजितं विधिना शक्र संवत्सरतमोऽपहम् ॥

मातृणां चक्रं मेलकम् । अत्र हेमराजतताम्राणां प्रत्येकम-
न्वयः । तमः पापम् ।

अन्येऽपि ये मुनिश्रेष्ठ द्विजा भूपा विशोऽथवा ।

शूद्रा वा भक्तिमास्थाय पूजयिष्यन्ति मातरः ॥

मातरः मातृः, विभक्तिविपरिणामात् । मातरमिति काम-
धेनौ पाठः ।

न तेषां विप्र राष्ट्रेषु भयं किञ्चिद्भविष्यति ।

गावश्च भूरिष्वसो द्विजा यज्ञसम्पुल्लाः ॥

निवृत्तवैरा भूपाला भविष्यन्ति न संशयः ।

सुभिक्षं क्षेममारोग्यं पर्जन्यः कामवृष्टिदः ॥

भवेत्सस्यस्य निष्पत्तिर्मातृणां पूजनात्सदा ।
सदेति फलेन सम्बध्यते । प्रत्यब्दं पूजनेऽब्दस्यापि फलम् ।

चिरन्तनाश्च या देव्यो गिरिदुर्गेषु संस्थिताः ।

ताः पूजयेत् द्विजश्रेष्ठ नृपराष्ट्रविद्वद्धिदाः ॥

प्रयोगान्तरम् ।

अन्यथा मलिना दीना बहिर्माल्याविवर्जिताः ।

ताः सकृत्पूजिता वीर सर्वकामफलप्रदाः ॥

एकाहमपि ये भक्त्या कन्यासंस्थे दिवाकरे ।

पूजयित्वा शिवाचक्रं दीपान् सम्बोधयन्ति च ॥

सम्बोधनमुत्तेजनम् ।

ते लभन्ते भुवो लोकानायुरारोग्यसम्पदः ।

सन्ध्याकाले तु सम्प्राप्ते पूजयित्वा तु मातरः ॥

ये ददन्ति घृतैर्दीपानुत्करं पललान्वितम् ।

उत्करं मापमिश्रभक्तम् । पललं मांसम् ।

न तेषां दुरितं किञ्चित् विद्यते मुनिसत्तम ।

रुद्रो ब्रह्मा तथा विष्णुरीशः स्कन्दस्तथा हरिः ॥

हरिः इन्द्रः ।

परे च विघ्नसहिताः स्त्रीरूपाः सप्त संस्थिताः ।

विघ्नो विघ्ननायकः । एते सप्त विघ्नसहिताः । परे सूर्यादयः

स्त्रीरूपाः ।

मातृणां पूजनाद्विप्र सर्वदेवाश्च पूजिताः ।

निष्कलं सकलं वाथ एकं पञ्चकमेव वा ॥

पूजयेत् तत्र कन्यास्थे क्षणं पूजां न लङ्घयेत् ।

निष्कलं अमावास्यायाम् । सकलं पूर्णिमायाम् । एकं यत् किञ्चिद्दिनपञ्चकम् । कन्यास्थे, रवाविति शेषः । क्षणं पूजां न

लङ्घयेदिति क्षणं विलङ्घ्य विसर्जयेदित्यर्थः ।

मृन्मयीं प्रतिमां कृत्वा बिल्वे वा यस्तु पूजयेत् ।

बिल्वे बिल्वशाखायाम् ।

आमे विज्ञानसारेण लभेद्वै मौलिकं फलम् ॥

मौलिकं साक्षाद्भगवतीपूजाजन्यम् ।

एकं वा यदि वा देवीं देवं वा बल्लकीकरम् ।

बल्लकी वीणा । एकं ब्रह्मविष्णुरुद्रान्यतमं देवम् ।

गजाननवद्यतांपूजा सर्वकामफलप्रदाम् । (?)

ब्रह्माणीं वैष्णवीं चैव कौमारीं शक्रवह्निजाम् ॥

पूजयेद्यः स आप्नोति यद्यन्मनसि संस्थितम् ।

शक्रजामैन्द्रीम् । वह्निजामाग्नेयीम् ।

वृषारूढां महादेवीं त्रिनेत्रां शूलधारिणीम् ।

पूजयेद्यः स आप्नोति यद्यन्मनसि संस्थितम् ॥

अथ देवीपूजा ।

देवीपुराणे,

ब्रह्मोवाच ।

देवीरूपो हरो वत्स विष्णुर्देवीमयस्तथा ।

सर्वरूपा महाभागा भूयश्च रिपुनाशिनी ॥

नागरादूरुपिणी देवी गौर्युमा चर्चिका स्मृता ।

मातरो भगवत्यश्च तथा नारायणी मता ॥

महाश्वेता महादेवी त्रिवेदी त्रिपदा मता ।

त्रिकाला त्रिगुणा गौरी त्रिशूला शूलरूपिणी ।

व्यक्ताव्यक्ताकृतिं कृत्वा हेमरूप्यमयीं शिवाम् ॥

त्रिशूले पूजयेद्वत्स स्नाप्य काषोतवारिणा ।

काषोतवारिणा तीर्थजलेन ।

चन्दनागरुगन्धाढ्यां स्रग्धूपैस्तु सुधूपिताम् ।
 सकृदिष्ट्वाऽशुभं हन्यात्सप्तजन्मकृतं मुने ॥
 तत्तत्तीर्थभेदात् फलान्तरमाह—
 पूर्वोक्तानि च तीर्थानि तेषामन्यतमेऽपि वा ॥
 मायापुर्यां तथा काश्यां यस्तु मार्गेऽथ नैमिषे ।
 निवसन् पूजयेद्देवीं सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥
 तिलाज्याहुतिदानेन देवीकुण्डे शुभानि तु ।
 कृत्वाहुतिं पयो वत्स सततं लभते फलम् ॥
 पोतं नावि शुभं ख्यातं पापं कर्म तु कं यतः ।
 यस्मात् कात्तारयेल्लोकान् कपोतं तेन कीर्तितम् ॥

अथ सर्वमङ्गलापूजाविधिर्लिख्यते ।

मङ्गला नन्दिनी भद्रा लक्ष्मीः कीर्तिर्यशस्विनी ।
 पुष्टिर्मेधा शिवा साध्वी यशा शोभा जया धृतिः ॥
 आनन्दा च मुनन्दा च देव्यः षोडश कीर्तिताः ।
 एकैकेन तु रूपेण देव्या मन्त्रांश्च दर्शयेत् ॥
 ईशान्यादीनि देयानि आयुधानि यथाविधि ।

योनिमुद्रा लिङ्गमुद्रा व्यापिनी छत्रगदाघण्टा दण्डः खेटकं
 शूलं चक्रं पाशं खट्वाङ्गं धनुर्बाणपद्मशङ्खमुद्राः षोडश । अतो मन्त्र-
 पदानि । ॐकालि वज्रेश्वरि लोहदण्डायै इति मूलमन्त्रः । २००
 जपः । ॐकालि हृदयम् । ॐकालि वज्रिणि शिरः । ॐकालि
 कालेश्वरि शिखा । ॐकालि वज्रेश्वरि कवचम् । ॐकालि लो-
 हदण्डायै नेत्रम् । मूलमन्त्रोऽस्त्रम् । अनेन न्यायेन पञ्च ब्रह्मा-
 णीमङ्गलामङ्गलेति स्थापयेत् । (?)

अथ स्थानपूजा ।

१ अस्मिन् प्रकरणे ग्रन्थस्य ब्रूटिर्भाति ।

देवीपुराणे, ब्रह्मोवाच ।

हिमाद्रौ नन्दिनी ज्वाला ज्वालास्या च जलन्धरे ।

पञ्च माणवके देव्यः कन्यसे राजपर्वते ॥

कन्यसे कनीयसि ।

दक्षिणाद्या महाभोगा गौरी मेधा महाफला ।

विन्ध्यवासा तथा देवी ज्वालाऽऽस्या च तथा परा ॥

एताः पञ्च महाभाग सर्वकामप्रदा नृणाम् ।

एताः पञ्च गौर्यादयः ।

सिंहराशिगतैः क्रूरग्रहैः संपूजितास्तथा ।

क्रूरग्रहैः पापग्रहैः ।

मन्दे सिंहगते शक्र मीनमेषगते रवौ ।

देव्यो वै रोचनैः पूज्या गौर्याद्या हवनैर्जपैः ॥

देव्यो गौर्यादयः । रोचनैः कुङ्कुमैः ।

सिंहे मन्दो यदा किञ्चिद्देवान्मीने बृहस्पतिः ।

जन्मगश्चाष्टमो मृत्युं कुर्याद्ब्रव्यक्षयं त्रिगः ॥

जन्मगोऽष्टमगश्च बृहस्पतिरेव त्रिगश्च । एतच्च स्वराश्यपे-

क्षयैव ।

तदा गौरीं यजेद्देवीं विन्ध्यवासीं विशेषतः ।

बलिमाल्योपहारैश्च जपं होमं च कारयेत् ॥

वर्णैः षोडशभिर्विद्यानवाभिर्वा सदाऽऽहिता ।

वर्णैः षोडशभिरिति अङ्कालि कालि इत्यादिभिः । इयमेव

च विद्यानवाभिः क्षमामित्यादिभिः । सदा आहिता व्यवस्था-

पिता एभिः पूज्येत्यर्थः । सदा हिता सदा हितहेतुः ।

महालक्ष्मीगिरौ पूज्या कुर्याद्यात्रां भ्रमादिकाम् ।

अपमृत्युविनाशाय तव सर्वमुदाहृतम् ॥

दर्शनादर्घदानाच्च प्रमोदे जलमध्यगाः ।

दर्शनाद्देवीनाम् ।

वैदिशे भद्रकाल्याद्या उज्जयिन्यां महाफलाः ॥

वैदिशे विदिशासम्बन्धिनि देशे ।

देवीकोट्टे च या देवी पूजिता चर्चिका शुभा ।

कोलापुर्या महालक्ष्मीं पूर्णावर्णे शिवां सुखी ॥

पूर्णावर्णे देशविशेषे ।

कोशले भद्रनामेति काम्या च गिरिकन्दरे ।

किष्किन्धे कान्यकुब्जे च सिद्धिदा सर्वशर्वरी ॥

कालञ्जरे महापुण्ये यजेत्पर्वसु चण्डिकाम् ।

महानवम्यां वैशाख्यां कार्तिक्यां श्रावणीषु च ॥

जपो होमश्च कर्त्तव्यः क्षीराहारैरसङ्गिभिः ।

असङ्गिभिः नियतैः ।

मयूखैर्दधिपात्रेण बलिर्देयो विधानतः । (१)

मयूखैरायुधं धारयाद्भिरेव ।

समया पदमालाभिः षोडशर्णैर्महाफलैः ।

महाभ्युदयकालेन कार्यो होमो जपस्तथा ॥

समया समीपे बलिर्देयः ।

येन संयम्यते घोरं पातकं चोपपातकम् ।

कालाख्यहोमगन्धेन अपमृत्युं व्यपोहति ॥

कालाख्यः कृष्णागुरुः ।

ग्रहदौस्थ्यं महाघोरं शमयेत्स्वपुरेषु च ।

कुङ्कुमागुरुहोमेन सितचन्दनयोगिना ॥

हेमरौप्यैस्तथा रत्नैः पात्रैरर्घघृतादिकम् ।

गृहीत्वा सर्वकार्येषु कुर्याच्छान्तिकपौष्टिकम् ॥

रिपुराजभयं घोरं गृहजं देहजं तथा ।

शमयेत्पूजिता क्षेमा अभिषेकार्चनादिभिः ॥

क्षेमा दुर्गा ।

अभिषेकः प्रदातव्य एकान्ते लक्षणान्विते ।

अभिषेकः प्रदातव्यो यस्य शान्तिर्विधीयते ॥

एकान्ते विजने देशे । लक्षणान्विते.... ।

योषाभिर्दिव्यरूपाभिः साधनेन सहैव तु ।

विद्याभिमन्त्रितैः कुम्भैर्हेमगर्भैः सिताम्बरैः ॥

विद्याभिमन्त्रितैरिति पूर्वकाथितविद्यामन्त्राभिमन्त्रितैरित्यर्थः ।

पुष्पदानसमायुक्तैः स्नानं कुर्यात् प्रयत्नतः ।

यश्चानेन विधानेन स भवेद्विगतामयः ॥

महापातकदोषार्थैर्मुच्यते वा विचारणात् ।

पितृमातृवधात् घोरात् मित्रद्रोहात्सुहृद्वधात् ॥

अभिषेकेन मुच्येत देवीभिः स्नापितो नरः ।

देवीभिः देवीरूपाभिर्योषिद्भिरित्यर्थः ।

राजाऽनेन विधानेन राजपुत्रोऽधिकारवान् ।

अधिकारवान् पातित्यादिरहितः ।

स्नापितः सर्वकामांस्तु लभते वाञ्छितान् भुवि ।

बन्ध्या पुत्रमवाप्नोति सौभाग्यमतुलं लभेत् ॥

गिरिपृष्ठे यजेन्मन्त्री मातरो विश्वमातरः ।

कौलिकेन विधानेन राज्यायुः सुखदायिकाः ॥

कौलिकेन विधानेन पशुघातादिना ।

इति स्थानपूजाविधिः ।

अथ मासक्रमेण पूजा ।

देवीपुराणे, ब्रह्मोवाच ।

सर्वकामप्रसिद्ध्यर्थं पूजनीया सदा शिवा ।
 तथा ते कथयिष्यामि शृणु वत्स समासतः ॥
 चैत्रादौ या समाख्याता पूजा सर्वार्थसाधिनी ।
 तस्या भेदान् प्रवक्ष्यामि इष्टापूर्तिप्रसिद्ध्ये ॥
 चैत्रे चित्रर्क्षणां पूजां कृत्वा राष्ट्रपदं लभेत् ।
 तृतीयायां तु वैशाखे रौहिण्यर्क्षेण पूजयेत् ॥
 उदकुम्भप्रदानेन ब्रह्मलोके महीयते ।

उदकुम्भप्रदानं ब्राह्मणाय । देव्या एव दानमित्यन्ये ।
 इन्द्राग्निदैवते ऋक्षे पौर्णमास्यां तथैव च ।
 पूजां कृत्वा भवेद्ब्रह्मन् विगताघो नरोत्तमः ॥
 पौर्णमास्यां वैशाखस्यैव । इन्द्राग्निदैवते विशाखायाम् ।
 अग्नेः परिग्रहः कार्यो दानं देयं द्विजातिषु ।
 त्रयाणामेकमार्गाय अग्निदेवीं प्रपूजयेत् ॥
इत्यर्थः ।

मूलर्क्षे पशुघातेन ज्येष्ठे मासि नराधिप ।
 सर्वकामानवाप्नोति भावशुद्धेन कर्मणा ॥
 आषाढे मासि यो देवीमाषाढे तु प्रपूजयेत् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति देवीलोकं स गच्छति ॥
 आषाढे पूर्वोत्तराषाढयोः । अत्रापि पौर्णमास्याममावास्या-
 यामपि ।

श्रावणे पूजयेद्देवीं प्रतिपदादितः क्रमात् ।
 शुरुप्रतिपदादितः ।
 ब्रह्ममूर्तिगतामृक्षे पुष्ये भौजङ्गमेऽपि वा ॥
 ब्रह्ममूर्तिगतां ब्रह्माणीम् । भौजङ्गमे अश्लेषानक्षत्रे ।
 अथ वा स्वविधानेन पवित्रारोपणं भवेत् ।

ब्रह्माग्न्युमागणेशानां नागस्कन्दतनुस्थिता ॥

रविमातररूपा तु मङ्गलाय सदा भवेत् ।

वृषविष्णुसमाकारा कामरुद्रसमाकृतिः ।

शक्ररूपा प्रयष्टव्या देवी गन्धस्रगादिभिः ॥

ब्रह्माग्न्युमेत्यादि, ब्रह्मरूपा अग्निरूपा गणेशनागस्कन्दरवि-
मातरूपा । वृषो धर्मः तदाकारा, कामाकारा, रुद्राकारा, शक्र-
रूपा च यष्टव्येत्यर्थः ।

प्रथमे चाश्रमे पूजां गृह्यकर्मव्रतादि च ।

कृत्वा कामानवाप्नोति विगताघोऽवनीश्वरः ॥

प्रथमे चाश्रमे ब्रह्मचर्याश्रमे ।

प्रौष्ठपूर्णासु कर्त्तव्या सुपूजा शरणे निशि ।

महोत्सवाविधानेन सौत्रामणिकलं लभेत् ॥

प्रौष्ठपूर्णासु भाद्रपौर्णमासीषु । पञ्चमीदशमीपूर्णिमासु वेति
कथितम् ।

अष्टम्यां रोहिणीऋक्षे सोपवासस्तु पूजयेत् ।

विष्णुलोकमवाप्नोति सर्वकामसमृद्धिदाम् ॥

तत्रैव कारयेद्देवीं पितृरूपां महोदयाम् ।

कन्यास्थे च रवौ वत्स पूजनीया यथाविधि ॥

भौजङ्गी तिथिमाश्रित्य यावच्चन्द्रार्कसङ्क्रमः ।

भौजङ्गी तिथिः पञ्चमी, तामारभ्य चन्द्रार्कसङ्क्रमो दर्शस्तदवाधि ।

तत्रापि महती पूजा कर्त्तव्या पितृदैवते ।

ऋक्षे पिण्डप्रदानं तु ज्येष्ठपुत्री विवर्जयेत् ॥

पितृदैवते मघायाम् ।

आहवेषु विपन्नानां जलाग्निभृगुपातिनाम् ।

चतुर्दश्यां भवेत्पूजा अमावास्यां तु कामिकी ॥

देवीरूपतैव पितृणां पूजा 'तत्रैव कारयेद्देवीं पितृरूपा'मिति क्रमात् ।

कन्यास्थे तु रवाविषे शुक्लाष्टम्यां प्रपूजयेत् ।

इषे आश्विने ।

सोपवासो निशाद्धे तु यथाविभवविस्तरैः ॥

पूजां समारभेद्देव्या नक्षत्रे वारुणेऽपि वा ।

वारुणे शतभिषायाम् ।

पशुघातः प्रकर्त्तव्यो गवलाजवधस्तथा ॥

गवलो महिषः ।

बलिक्षेपं सुराशनानां कृत्वा सर्वां निशां नयेत् ।

रथयात्रा प्रकर्त्तव्या या पुरा सम्प्रकीर्तिता ॥

शक्रोत्सवे महापुण्ये तस्मिन् देवीं प्रपूजयेत् ।

तुलास्थे दीपदानेन पूजा कायो महाफला ॥

दीपवृक्षः प्रकर्त्तव्यो दीपचक्रमथापरम् ।

दीपयात्रा प्रकर्त्तव्या चतुर्दश्यां कुहूषु च ॥

कुहूः प्रतिपद्युताऽयावास्या ।

सिनीवाली तथा वत्स कार्या सा तु महाफला ।

सिनीवाली चतुर्दशीयुताऽया ।

सर्वमेवं प्रकर्त्तव्यं बलिपूजामहोत्सवे ।

देवतानां समुत्थानं कुर्यात्पौष्णे तु बुद्धिमान् ॥

नीराजनं प्रकर्त्तव्यं नृनागतुरगादिषु ।

कार्तिक्यां कारयेत्पूजायोगं देवीप्रियं सदा ॥

ब्रह्मविष्णुशिवादीनां तत्र पूजा महाफला ।

गवोत्सवः प्रकर्त्तव्यो नीलं वा वृषमुत्सजेत् ॥

सर्वयज्ञफलं ब्रह्मन् प्राप्नुयादविचारयन् ।

अस्त्राणां पूजनं तत्र कर्त्तव्यं सर्वसिद्धये ॥
 मार्गे पूजा प्रकर्त्तव्या अहिर्बुध्न्यर्क्षगा शुभा ॥
 अहिर्बुध्न्यं उत्तराभाद्रपदा ।
 सोमायाः कारयेत्पूजां सर्वकामफलप्रदाम् ।
 पुष्ये पुष्पाभिषेकस्तु कर्त्तव्यः पूजयेच्च माम् ॥
 सोमायाः सोमरूपधरायाः । पुष्ये पौषमासे ।
 माघ्यां पूजा प्रकर्त्तव्या देवीं वै मङ्गलां यजेत् ।
 फाल्गुने पूजयेद्देवीं चण्डिकेति च या मता ॥
 आतुराणां विशेषेण पूजा तत्र विधीयते ॥
 एवं सर्वगता देवी सर्वदेवतनुस्थिता ।
 पूजिता विधिना वत्स सर्वकामफलप्रदा ॥

इति मासक्रमपूजा ।

अथ प्रणामादिफलम् ।

छित्त्वा भित्त्वा च भूतानि हत्वा सर्वमिदं जगत् ।
 प्रणम्य शिरसा देवीं स पापैस्तु न लिप्यते ॥
 सर्वावस्थां गतो वापि युक्तो वा सर्वपातकैः ।
 दुर्गां यद्वा नरः सोऽपि प्रयाति परमां गतिम् ॥
 स्वपंस्तिष्ठन् व्रजन् धावन् प्रलपन् भोजने च यः ।
 स्मरते सततं दुर्गां स च मुच्येत बन्धनात् ॥
 तथा,
 सर्वतीर्थोपवासेषु सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ।
 तत्फलं लभते वीर प्रणम्य शिरसा शिवाम् ॥
 सम्प्रसारितदेहो यो दण्डवत्पतते भुवि ।
 चण्डिकापुरतो वीर स याति परमां गतिम् ॥
 दुर्गापूजोपकरणं स्वल्पं वा यदि वा बहु ।

कृत्वा वित्तानुसारेण रुद्रलोके महीयते ॥
 चण्डिकां पूजयेत्तत्र प्रकृष्टेनान्तरात्मना ।
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा इदं स्तोत्रमुदीरयेत् ॥
 दुर्गां शिवां शान्तिकरीं ब्रह्मार्णीं ब्रह्मणः प्रियाम् ।
 सर्वलोकप्रणेत्रीं च प्रणमामि सदा शिवाम् ॥
 मङ्गलां शोभनां शुद्धां निष्कलां परमां कलाम् ।
 विश्वेश्वरीं विश्वमातां चण्डिकां प्रणमाम्यहम् ॥
 सर्वदेवमयीं देवीं सर्वरोगभयापहाम् ।
 ब्रह्मेशविष्णुनमितां प्रणमामि सदा उमाम् ॥
 विन्ध्यस्थां विन्ध्यनिलयां दिव्यस्थाननिवासिनीम् ।
 योगिनीं योगमातां च चण्डिकां प्रणमाम्यहम् ॥
 ईशानमातरं देवीमीश्वरीमीश्वरप्रियाम् ।
 प्रणतोऽस्मि सदा दुर्गां संसारार्णवतारिणीम् ॥
 इदं यः पठते स्तोत्रं शृणुयाद्वापि यो नरः ।
 स मुक्तः सर्वपापेभ्यो मोदते दुर्गया सह ॥
 तथा,
 तस्य देशे न दुर्भिक्षं न च द्वेष्यं प्रवर्त्तते ।
 न काश्चिन्म्रियतेऽकाले पूज्यते यत्र चण्डिका ॥
 यो दुर्गां पूजयेन्नित्यं चपलोऽप्यजितेन्द्रियः ।
 भावेन च सदा युक्तः सोऽपि याति परां गतिम् ॥
 पूजयित्वा तु तां देवीं श्रद्धया सर्वमङ्गलाम् ।
 घृताभिषेकं यः कुर्यादहोरात्रं नराधिप ॥
 श्लक्ष्णधारेण भगवत्याश्चण्डिकाया विचक्षणः ।
 मासि चाश्वयुजे वीर नवम्यां श्रद्धयाऽन्वितः ॥
 नृत्यगीतनिनादैश्च शङ्खवादित्रनिःस्वनैः ।

गौर्या जागरणं कार्यं नानापुष्पोपपूजया ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विश्वतेजोमयस्तथा ।
 मोदते दुर्गया सार्द्धं दुर्गालोके महीयते ॥
 नवम्यां शुक्लपक्षे तु उपवासपरो नृप ।
 स्नाययित्वा घृतेनार्यां सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

अथ पवित्रारोपणम् ।

देवीपुराणे, ब्रह्मोवाच ।
 पवित्रारोपणं वत्स सर्वशास्त्रेषु गीयते ।
 अग्नेस्तथाऽश्विपार्वत्योर्गजास्यभुजगस्य च ॥
 स्कन्दस् भानोर्मूर्तिर्गुणां दुर्गाधर्मस्य गोपतेः ।
 विष्णोः कामस्य देवस्य ब्रह्मणस्तु तथा पुनः ॥
 पूजनीया सदा देवी चण्डिका पापनाशिनी ।
 सर्वकालं दिवारारात्रं नामभिः स्वैः पुरन्दर ॥

अग्न्याद्युपलक्षितप्रतिपदादिपञ्चदश्यन्ततिथिषु तत्तद्देवतानां-
 पवित्रारोपणं सर्वशास्त्रेषु गीयते इत्यन्वयः । सर्वकालं सर्वमास-
 तिथिषु । दिवारारात्रं दिवा च रात्रौ च । एतेन पञ्चदशाहोरात्रसा-
 मान्यः पूजारूप एकः प्रयोगो दर्शितः ।

अथ वाऽऽषाढमासे तु श्रावणे वापि कारयेत् ।
 सप्तम्यां वा त्रयोदश्यामधिमासे नराधिप ॥
 सर्वोपहारसम्पन्नो नन्दायां भक्तिमास्थितः ।
 नन्दा दुर्गा ।

सूक्ष्मवर्णमयं कार्यं पवित्रं बहुतन्तुभिः ।
 ग्रन्थिभिः सुविचित्राभिराचितं मौक्तिकैरपि ॥
 सुधौतं चर्चितं तत्तु रोचनाशशिकुङ्कुमैः ।
 तथा सर्वाणि द्रव्याणि गन्धपुष्पफलानि च ॥

चर्चितमनुलेपितम् ।

निवेद्यानि विचित्राणि वस्त्राण्याभरणानि च ।

सुस्नातो मन्त्रविधिना अग्निकार्यं समाचरेत् ॥

तथा सम्पूजयेद्देवीमर्चायां स्थण्डिलेऽपि वा ।

पादुके वाथ खड्गे वा छुरिकाकार्मुकेऽपि वा ॥

दन्तधावनपूर्वं तु पञ्चगव्ये च सङ्क्षिपेत् ।

दत्त्वा दिशां बलिं वत्स कार्यं चैवाधिवासनम् ॥

सदशैः पत्रवस्त्रैर्वा छादयेत्तु पवित्रकम् ।

सदशैर्वस्त्रपत्रैः सदशैर्वस्त्रैः पत्रैर्वेत्यन्वयः ।

शताभिमन्त्रितं कृत्वा ततो देव्यै निवेदयेत् ॥

शताभिमन्त्रितं शतवारजप्तदुर्गामन्त्राभिमन्त्रितम् ।

रात्रौ तु जागरं कुर्यात्सर्वशोभासमन्वितम् ।

नटनर्त्तकवेश्यानां सङ्घानि विविधानि च ॥

प्रभातसमये रम्ये प्राप्ते दद्यात्पुनर्बलिम् ।

प्रत्युषे विधिवत्स्नात्वा तथा देवीं हुताशनम् ॥

इष्ट्वाऽऽहूयाथ काम्याश्च स्त्रियो भोज्या द्विजास्तथा ।

पवित्रारोपणाद्यन्ते दक्षिणाद्युपपादयेत् ॥

यथाशक्त्या भवेच्छक्र नियमः कार्यकारणम् ।

राज्ञा नानाविधा शक्ती रज्जुक्रीडा मृगाविधिः ॥

द्विजाचार्यैश्च स्वाध्यायो न कार्यः कर्षणं कुपैः ।

कृषैः कर्षकैः ।

वणिग्भिर्नच आत्मीयं दिनानि दश पञ्च च ।

आत्मीयं कार्यमिति शेषः ।

अथवा त्रीणि एकं वा दिनं यामार्द्धमेवच ।

देव्या व्यापार आसक्तिः कर्त्तव्या सततं हरे ॥

दुर्गापूजायाः कालविशेषेण फलविशेषः । ३४३

तथा सम्पूर्णं कर्तव्ये पुनः कुर्यात्पवित्रकम् ।
एवं यः कारयेद्भक्तस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
सर्वयज्ञफलं दानं सर्वतीर्थाभिषेचनम् ।
प्राप्नुयान्नात्र सन्देहो यस्मात्सर्वगता शिवा ॥
नाथो न च दुःखानि न पीडा व्याधयो न च ।
न भयं शत्रुजं तस्य न ग्रहैः पीड्यते क्वचित् ॥
सिद्ध्यन्ति सर्वकार्याणि अपि यानि महान्त्यपि ।
नातः परतरं वत्स अन्यत्पुण्यविवृद्धये ॥
नराणां च नृपाणां च स्त्रीणां चापि विशेषतः ।
सौभाग्यजननं वत्स तव स्नेहात्प्रकाशितम् ॥

अथ कालविशेषात्फलविशेषः ।

भविष्यपुराणे,
पक्षमेकं तु यो दुर्गां पूजयेद्विजितेन्द्रियः ।
एकाहारो महाबाहो सोऽग्निष्टोमफलं लभेत् ॥
पौर्णमास्यां नवम्यां तु अष्टम्यां वा नराधिप ।
स्नापयित्वा शुभां दुर्गां वाजपेयफलं लभेत् ॥
शुक्लपक्षे नवम्यां तु अष्टम्यां परमेश्वरीम् ।
त्रिकालं पूजयेद्यस्तु चतुर्दश्यां नराधिप ॥
स गच्छति परं स्थानं यत्र देवी व्यवस्थिता ।
क्रीडयित्वा चिरं काले राजा भवति भूतले ॥
नवम्यां सोपवासस्तु पूजयेद्यस्तु चण्डिकाम् ।
दशानामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः ॥
जितेन्द्रियो ब्रह्मचारी शुचिर्भूत्वा तु यो नरः ।
चण्डिकां पूजयेद्भक्त्या स याति परमां गतिम् ॥
स्नानोपवासनियमैः पूजाजागरमार्जनैः ।

पर्वकालेषु सर्वेषु चण्डिकां यः प्रपूजयेत् ॥
 विमानवरमारुह्य ध्वजमालाकुलं नृप ।
 ब्रह्मलोकं नरो गत्वा मोदते शाश्वतीः समाः ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन यथाविभवविस्तरैः ।
 पूजयेत्सततं दुर्गा महापुण्यफलेच्छया ॥
 अयने विषुवे चैव षडशीतिमुखे तथा ।
 मासैश्चतुर्भिर्यत्पुण्यं विधिना पूज्य चण्डिकाम् ॥
 तत्फलं लभते वीर नवम्यां कार्तिकस्य तु ।
 मासि चाश्वयुजे वीर शुक्लपक्षे त्रिशूलिनीम् ॥
 नवम्यां पूजयेद्यस्तु तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 अश्वमेधसहस्रस्य राजसूयशतस्य च ॥
 तत्फलं लभते वीर दिवि देवगणैर्दृतः ।
 माघे मासि नरो भक्त्या पूजयेद्यस्तु चण्डिकाम् ॥
 लभेत्पाप्मासिकं पुण्यं नवम्यां तु न संशयः ।
 मेरुमन्दरतुल्योऽपि राशिः पापस्य कर्मणः ॥
 चण्डिकां वै समासाद्य नश्यते दुष्टरोगवत् ।
 दुर्गार्चने रतो नित्यं महापातकसम्भवैः ॥
 दोषैर्न लिप्यते तात पद्मपत्रमिवाम्भसा ।
 कार्तिके पौर्णमास्यां यः सोपवासोऽर्चयेदुमाम् ॥
 सोऽग्निष्टोमफलं विन्देत्सोमलोकं च गच्छति ।
 पौर्णमास्यामाषाढस्य योऽर्चयेदम्बिकं नरः ॥
 कृत्वोपवासं विधिवत्स भोगी पुत्रवान् भवेत् ।
 उत्तरे त्वयने यस्तु सोपवासोऽर्चयेदुमाम् ॥
 बहुपुत्रो बहुधनः स नरः कीर्तिमाप्नुयात् ।
 कृत्वोपवासं विधिवत् विषुवे योऽर्चयेच्छिवाम् ॥

शक्तिमान् बहुपुत्रश्च स भवेद्वलवान्नरः ।
योऽर्चयेद्विधिवत् दुर्गां ग्रहणे चन्द्रमूर्ययोः ॥
कृतोपवासो विधिवत् स भवेत्पुत्रवान्नरः ।
शान्तिकामो नरो यस्तु राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥
अर्चयेद्विधिवत् देवीं स गच्छेत्परमं पदम् ।
इत्येते कथिता वीर पूजाकाला मनीषिभिः ॥
दुर्गायाः कुरुशार्दूल येषु पूज्य दिवं व्रजेत् ।
दुर्गाया दर्शनं पुण्यं दर्शनादभिवन्दनम् ॥
वन्दनात्स्पर्शनं श्रेयः स्पर्शनादभिपूजनम् ।
पूजनात्स्नपनं श्रेष्ठं स्नपनात्तर्पणं स्मृतम् ॥
तर्पणान्मांसदानं च महिषाजनिपातनम् ।
अहन्यहनि यो दुर्गां पूजयेद्दुधिरादिभिः ॥
कुलानां शतमुद्धृत्य ब्रह्मलोके महीयते ।

अथ युगदेवीपूजाविधिः ।

देवीपुराणे, मनुस्वाच ।
संवत्सरप्रमाणेन देव्यः कृत्वा पुरोधसा ।
यष्टव्या विधिना तत्र सर्वकामसमृद्धिदाः ॥
महाभयविनाशाय महासिद्धिफलाय च ।
पूजयेत्परमां देवीं सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥
रिपुनागकृतां पीडां यक्षरक्षोगणोज्झवाम् ।
संवत्सरमहादोषजन्मर्क्षस्यापमर्दनम् ॥
जन्मर्क्षमर्दनं पापग्रहस्थोल्कादिभिः । तथा,
केतुत्थशशिराहूत्थां भौमार्किसितभानुजाम् ॥
शमयेद्यजमानस्य देवी होमरतस्य च ।
शमयोदित्यत्र पीडामित्यनुषज्यते ।

मण्डलादिविधानेन महास्तानाभिषेचनैः ।
 मङ्गला मङ्गलत्वं च विधिना पूजिताऽऽहरेत् ॥
 उत्पातक्षोभनिर्घातविकृतीनां शमाय च ।
 कथयिष्ये महाप्राज्ञ शृणुष्वैकमनाधुना ॥
 मङ्गला विजया भद्रा शिवा शान्ता धृतिः क्षमा ।
 ऋद्धिर्दृढद्युम्नती सिद्धिस्तुष्टिः पुष्टिश्च श्रीरुमा ॥
 दीप्तिः कान्तिर्जया लक्ष्मीरीश्वरीति प्रकीर्तिताः ।
 विंशतिश्चोत्तमा देव्यः सत्त्वभावव्यवस्थिताः ॥
 प्रथमा संस्थिता वत्स सर्वसिद्धिप्रदायिनी ।
 ब्राह्मी प्रजावती शाक्री अजिता चापराजिता ॥
 जयन्ती मानसी माया दितिः श्वेता च मोहिनी ।
 शरण्या कौशिकी गौरी विमला रतिलालसे ॥
 अरुन्धती क्रिया दुर्गा राजस्य इति चापराः ।
 राजस्यो रजोगुणप्रधानाः ।
 मध्यभागे स्थिता देव्यो युगा नाम शुभावहाः ।
 काली रौद्री कपालिनी घण्टाकर्णा मयूरिका ॥
 बहुरूपा सुरूपा च त्रिनेत्रा रिपुहाऽम्बिका ।
 माहेश्वरी कुमारी च वैष्णवी सुरपूजिता ।
 वैवस्वती तथा घोरा कराली विकटाऽदितिः ॥
 चार्चिका चेति चान्तस्था देव्यस्त्रैलोक्यविश्रुताः ।
 पूजितव्या मुनिश्रेष्ठ सर्वकामप्रसाधिकाः ॥
 नवसप्तार्कभेदेन देवेन्द्रहरतुम्बुरैः ।
 ब्रह्मणा कश्यपेनाथ विष्णुना प्रभविष्णुना ॥
 मातरो भावभेदेन सद्भिराद्यैः प्रपूजिताः ।
 देवैर्दिव्युपकाराय गते मन्त्राः प्रकीर्तिताः ॥

प्रभवादिसंवत्सरभेदेन देवीपूजाविधिः । ३४७

ग्रहभेदेन ता देव्यो नवसङ्ख्याः प्रकीर्तिताः ।
खखोल्कं सोमं भौमं वा शाशाङ्कि इति कीर्तिताः ॥
मन्त्रा ग्रहाणां यजने सर्वे ओङ्कारपूर्वकाः ।
नमः स्वाहान्तसंयुक्ताः पूजाहोमेषु सर्वदा ॥
लोकपालाः प्रकर्त्तव्या दशधा भागभेदतः ।
नागाश्च नव भेदेन अनन्ताद्याः प्रकीर्तिताः ॥
सूर्या द्वादशभेदस्था रुद्रा एकोनभास्कराः ।
एवं सर्वगता देव्यः पञ्चभूततनुस्थिताः ॥
पञ्चधा तु समाख्याता द्वादशादिगुणाः शिवाः ।
एताश्चानेकभेदेन सर्वमङ्गलया समाः ॥
प्रभवादिप्रभेदेन कथयामि शृणुष्वतः ।
सिंहासनगता देवी जटामुकुटधारिणी ॥
शूलाक्षसूत्रधारी च वरदाभयचापधृक् ।
दर्पण शरखेटं च खड्गचर्मधरा शिवा ॥
सुरूपा लक्षणोपेता स्तम्भिनी चारुभाषिणी ।
सर्वाभरणसम्पन्ना सर्वशोभासमन्विता ॥
नेत्रत्रयकृतोद्योता सोमसूर्यहुताशनैः ।
एवंविधां महादेवीं गृहे सप्ताङ्गुलाधराम् ॥
नवद्वादशमानां वा षण्मासं तां तु पूजयेत् ।
प्रासादे करमाना सा यावत्पञ्चदशाः कराः ॥
कनिष्ठां मध्यमां विद्धि द्विगुणा त्रिगुणा वरा ।
हैमराजतताम्री सा महार्हमणिचर्चिता ॥
हेमोत्था वरदा कार्या सर्वकामप्रसाधिका ।
राजती त्वायुरारोग्यं ताम्री सौभाग्यवर्द्धिनी ॥
चित्रे विरचिता देवी गणगन्धर्वपूजिता ।

समस्तरत्नप्रचिता सर्वशोभासमुज्ज्वला ॥
 भावकामानुरूपेण प्रभवे स्थापयेत्सदा ।
 एवं कृत्वा शुभां देवीं प्रतिष्ठां कारयेत्ततः ॥
 मण्डपं चार्द्रशाखाभिः क्षीरितृक्षसमुद्भवैः ।
 दश द्वादश आरभ्य यावद्धस्तशतं भवेत् ॥
 अष्टोत्कृष्टा मुनिश्रेष्ठ वेदी हस्तचतुष्टया ।
 तस्य मध्यगता कार्या सप्तहस्तगताऽपि वा ॥
 ईशाने पूर्वभागे च सिध्यर्थं मनसा प्रिये ।
 देवीगृहं प्रकर्त्तव्यं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥
 एकादशकरं कार्यं यावद्धस्तशतं च वा ।
 विवृद्ध्या क्रमशो वत्स अष्टोत्कृष्टं विधीयते ॥
 सर्वतोभद्रविन्यासं सारस्तम्भमथापि वा ।
 विजयाख्यं जयाख्यं वा वासवाष्टकभूषितम् ॥
 वासवाष्टकेति, इन्द्राद्यष्टलोकपालप्रतिमाभिः सुशोभितम् ।
 वेद्याः शोभाकपाटाढ्यं मत्तवारणशोभितम् ।
 अनेकचित्रपत्राढ्यं पद्मस्वस्तिकमण्डितम् ॥
 शङ्खोत्पलकृतापीडं हंसबर्हिणचर्चितम् ।
 एवंविधं महासौधं देव्यर्थे कारयेद्बुधः ॥
 तस्मिन् प्रतिष्ठयेद्देवीं वेदीस्तम्भैः समैः कृतैः ।
 पञ्चोच्छ्रये कराः कार्याः सपादः क्षितिगः करः ॥
 पादोन्मेषोच्छ्रयायः पूर्वद्वारसमोऽपि वा ।
 निष्पादिता यदा देवी स्तम्भतोरणभूषिता ॥
 तदा मण्डपविन्यासे तोरणं परिकल्पयेत् ।
 सर्वकामसमृद्ध्यर्थमिषो मासः प्रकीर्तितः ॥
 चालनं स्थापनं वापि पुनः संस्कारमेव वा ।

प्रभवादिसंवत्सरभेदेन देवीपूजाविधिः । ३४९

तस्मिन् देव्याः प्रकर्त्तव्यं महार्हफलकाङ्क्षिभिः ॥
स्वल्पबीजं महालाभं स्वल्पे काले ह्यवाप्नुयात् ।
अथातः सम्प्रवक्ष्यामि शुभतोरणलक्षणम् ॥
सर्वासां येन देवीनां यजनाय भविष्यति ।
ऋजुव्रणैश्च निष्णातैर्वेदीस्तम्भैः शुभैः समैः ॥
कर्त्तव्यं तत्र देवीनां तोरणं विस्तरो भवेत् ।
हस्तो भूमिगतः कार्यो दृश्यं हस्तचतुष्टयम् ॥
एतेन पञ्चहस्तमुक्तम् ।
न्यग्रोधोदुम्बराऽऽश्वत्थप्रुक्षाः पूर्वादिषु क्रमात् ॥
सर्वेषां शिरसि स्थाप्यं त्रिशूलं लाञ्छनं शुभम् ।
दर्भचीवरवस्त्राढ्यं स्रञ्जालागन्धचर्चितम् ॥
विजयेति पदोच्चारात् तोरणं सन्निधापयेत् ।
हरिचन्दनसङ्काशान् सुवस्त्रोज्ज्वलदर्शितान् ॥
धूम्रशुक्लशिरीषाभान् पीतवस्त्रविचित्रितान् ।
बहुरूपसुरूपान्श्च देवाङ्गानुच्छ्रयेत् ध्वजान् ॥
इन्द्रादिलोकपालानां मध्ये छत्रं सुशोभनम् ।
संवृतं प्रवरं श्वेतं वृषस्वस्तिकालाञ्छितम् ॥
चतुर्हस्तप्रमाणास्ताः पताका हस्तविस्तराः ।
ऋजुनिर्व्रणवंशैश्च उच्छ्रयेद्विजयेति च ॥
पदं देव्याः समुच्चार्य यत्तद्वै सर्वकामितम् ।
गजसिंहकृतैः सर्वैः कलशैर्बाहुसंस्थितैः ॥
पञ्चवलकैः समैश्छन्नैः पञ्चरङ्गप्रकारकैः ।
छन्नैश्च कटकैः शुभ्रैश्चित्रवर्हिशुकादिभिः ॥
वस्त्ररत्नविशेषैश्च भूषयेद्देविवेदिकाम् ।
तीर्थतोयसमुत्थाभिः सिकताभिः सुसंस्कृताम् ॥

तथा शाल्यादिचूर्णोत्थैर्मुक्तादिरजसा लिखेत् ।
 पद्मरागविधानोत्थमण्डले याज्यसंमते ॥
 अनेकावतिशोभां च दर्शयेद्देविमण्डले ।
 ऐन्द्रादिकुण्डं स्तुकादिपात्रमर्घादि याज्ञिकम् ॥
 फलानि पुष्पगन्धानि पत्राणि समिधोऽपि च ।
 मृदुवल्कानि रत्नानि उदकानि समाहरेत् ॥
 अधिवासनपूर्वं तु होमं कृत्वा दिशां बलिम् ।
 दत्त्वा स्नानं पुरा कृत्वा प्रतिष्ठाविधिहोमिने ॥
 गोत्रक्रमेण या देव्यः संस्थिता नृपसत्तम ।
 ताः पूज्या मूलमन्त्रेण स्वनामपदपूर्विकाः ॥
 प्रतिष्ठा तासु कर्त्तव्या विद्यामन्त्रैश्च षष्टिभिः ।
 ऊनाधिका न कर्त्तव्या प्रमाणेन कदाचन ॥
 एकाङ्गुलात् समारभ्य यावद्वादश चाङ्गुलम् ।
 गृहे तु शोभना अर्चा धर्मकामार्थमोक्षदा ॥
 सर्वमङ्गलमन्त्रैश्च आद्यानां स्थापनं भवेत् ।
 पदमालेति मध्यानामन्त्यानां चर्चिकापदैः ॥
 दानं गोभूहिरण्यादि येन वा प्रीयते शिवा ।
 आचार्याय प्रदातव्यं द्विजातेः कन्यकासु च ॥
 तत्र देयं सदा वत्स नृपबन्धुजनस्य च ।
 प्रभवं वत्सरं कार्यं पीतवर्णं सुशोभनम् ॥
 चन्दनेन पटे लेख्यं मधुसूदनरूपिणम् ।
 तस्य पूजा प्रकर्त्तव्या यथाविभवविस्तरैः ॥
 रुद्रादित्यवसून् देवान् विद्याः पितृन्मातरस्तथा ।
 नागान् यज्ञान् मनुष्यांश्च ग्रहांश्च विविधान् क्षणान् ॥
 मुहूर्तोत्थीनृतूनब्दान् वासराणि पलानि च ।

प्रभवादिसंवत्सरभेदेन देवीपूजाविधिः । ३५१

एवंकृत्वा महायागं प्रतिष्ठापूर्वचोदितम् ॥
देवी पीठगता वत्स पूजनीया दिनेदिने ।
मन्त्रजप्यक्रियाहोमाः कर्त्तव्याः सर्वसिद्धये ॥
एकभक्तेन नक्तेन अयाचितैरुपोषणैः ।
क्षीराहारैर्घृताहारैः कन्दमूलफलाशनैः ॥
यवषष्ठिकगोधूमहविष्यान्नस्य भोजनैः ।
कर्त्तव्यं यजनं देव्याः सर्वकालं जितेन्द्रियैः ॥
अनेनैव विधानेन सर्वपापक्षयो भवेत् ॥
महापापविनाशाय इन्द्रेण कृतमादरात् ।
द्विजं वृत्रासुरं हत्वा पितृन् हत्वा समाधिना ॥
ये पुनर्भक्तिमास्थाय सर्वकालं यजन्ति हि ।
तेषामायुः श्रियं ब्राह्मं स्वर्गे स्थानं च शाश्वतम् ॥
यावद्भूचन्द्रमादित्यास्तावत् क्रीडन्ति ते सुखम् ।
स्वर्गे विष्णुपुरे रम्ये चन्द्रार्कग्रहभूषिते ॥
आगत्य इह जायन्ते नृपा वेदार्थपारगाः ।
देवीभक्ताः सदाचाराः सुखिनो विगताधयः ॥
देहान्ते शिवसायुज्यं प्राप्नुवन्ति परां गतिम् ।
विभवे विजयां देवीं शूलपद्माक्षधारिणीम् ॥
वरदोद्यतसिंहस्थां सर्वकामप्रसाधनीम् ।
कृत्वा होमादिलाभेन पूजयेद्यस्तु भावितः ॥
सर्वपीतोपचारेण सुगन्धिकुसुमादिभिः ।
होमं क्षीरघृते कुर्यात् लक्षमेकं तु तन्मनाः ॥
सर्वदा सर्वकामान् स पूर्वोक्तान् लभते मुने ।
भद्रां शुक्ले समे कुर्यात् भद्रासनमवस्थिताम् ।
नीलोत्पलसहस्राढ्यां शूलसूत्राक्षधारिणीम् ॥

पुष्परागवर्ती सौम्यां पूर्वोत्तराविधानतः ।
 क्षीराशी पूजयेद्यस्तु षडङ्गेन सुभाविता ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति मुच्यते ब्रह्महत्याया ।
 राष्ट्राणां सन्तृपाणां च जायते वृद्धिरुत्तमा ॥
 शिवा वृषासना कार्या त्रिनेत्रा वरपाशिनी ।
 वृषो धर्मः ।
 डमरूरगधारी च सत्रिशूलवरान्विता ॥
 जटामुकुटस्वण्डेन्दुर्वासुकीकृतकङ्कणा ।
 प्रमोदे स्थाप्य विधिना शिवाङ्गे पूजिता मुने ॥
 पद्मबिल्वदाधिसर्पिस्तिलहोमैर्वरप्रदा ।
 जयाय यजमानस्य देशस्य च नृपस्य च ॥
 शान्ता प्रजापतौ कार्या पद्मासनसमन्विता ।
 अक्षसूत्रधरा देवी वरोद्यतकरा शुभा ॥
 पूजिता सितगन्धार्चैः क्षीराहाररतैर्मुने ।
 आशु कामप्रदा देवी जायते नृप शान्तिदा ॥
 धृतिरङ्गिरसि कार्या पद्मासनसमन्विता ।
 अङ्गिरसि वर्षे ।
 पद्मदर्पणधारी च सर्वाभरणभूषिता ।
 स्थापिता पूर्वविधिना कामदेवाङ्गपूजिता ॥
 मधुक्षीराज्यहोमेन सर्वकामफलप्रदा ।
 क्षमा तु श्रीमुखे कार्या योगपट्टा तुरीयगा ॥
 पद्मासनकृताधारा वरदोद्यतपाणिनी ।
 शूलमेखलसंयुक्ता प्रशान्ता योगसंस्थिता ॥
 सितपद्मोपचारेण सर्वकामफलप्रदा ।
 भावारूये कारयेद्वादि पर्यङ्कासनसंस्थिताम् ॥

प्रभवादिसंवत्सरभेदेन देवीपूजाविधिः । ३५३

दर्पणालोकमुमनां तिलकालकभूषिताम् ।
रत्नमालाधरां देवीं वेषुवीणासदाप्रियाम् ॥
सर्वरक्तोपचारेण सर्वकामफलप्रदाम् ।
वृद्धिं युवाह्वये कुर्यात् पट्टस्योपरिसंस्थिताम् ॥
रत्नमालाधरां देवीं बीजपूरवरप्रदाम् ।
महाविभवसारेण गन्धपुष्पपावित्रकैः ॥
पूजिता संस्कृता वत्स सर्वकामफलप्रदा ।
धात्राख्ये तूष्णीं कुर्यात्सर्वलक्षणलक्षिताम् ॥
वीणावादनशीलां च सर्वाभरणभूषिताम् ।
कुङ्कुमागुरुकर्पूरगन्धपुष्पैश्च पूजिताम् ॥
सितकुङ्कुमहोमेन आयुरारोग्यपुष्टिदा ।
सिद्धिरीश्वरे कर्त्तव्या सिद्धार्थकवरप्रदा ॥
ईश्वरे वर्षे ।
सितचन्दनगन्धाढ्या सितपङ्कजभूषिता ।
दण्डासनस्थिता देवी प्रतीहार्योपशोभिता ॥
क्षीराज्यखण्डहोमेन आयुरारोग्यवृद्धिदा ।
बहुधान्ये समे तुष्टिः कलशोपरिसंस्थिता ॥
योगपट्टोत्तरासङ्गा मृगचर्मसमावृता ।
पाशाङ्कुशकरा देवी पद्मस्वास्तिकधारिणी ॥
मदिरौदनगन्धाढ्या महार्हमणिभूषिता ।
सर्वपीतोपहारेण घृतहोमेन सिद्धिदा ॥
प्रमाथिनि समे पुष्टिर्नवयौवनदर्पिता ।
खड्गहस्ता महारूपा दण्डमुद्गरधारिणी ॥
अश्वारूढा महादेवी काश्मीरागुरुचर्चिता ।
बलिमाल्योपहारेण मधुहोमेन सिद्धिदा ॥

श्रीश्चापि विक्रमे कार्या पद्मासनसमास्थिता ।
 पद्मश्रीफलधारी च करिभिः कलशान्वितैः ॥
 स्नाप्यमाना महादेवी सर्वाभरणभूषिता ।
 कुङ्कुमागुरुहोमेन सर्वभोगवरप्रदा ॥
 वृषे तृप्ता प्रकर्त्तव्या पद्मस्योपरिसंस्थिता ।
 योगपटोत्तरासङ्गा मृगचर्मसमन्विता ॥
 ध्यानधारणसन्ताननिरुद्धनियमस्थिता ।
 कमण्डलुसमूत्राक्षवरदोद्यतपाणिनी ॥
 कमण्डल्विति कमण्डलुपाणिः सूत्राक्षपाणिः उद्यतपाणिरु-
 भयत इत्यर्थः ।

ग्रहमालाविराजन्ती जयाद्यैः परिवारिता ॥
 यन्त्रकुण्डलधारी च शिवार्चनरतासदा ।
 गन्धमाल्योपहारेण चन्दनागुरुधूपिता ॥
 कर्पूरागुरुहोमेन सर्वकामफलप्रदा ।
 चित्रभानौ समे दीप्तिश्चन्द्रासनमवस्थिता ॥
 किरणोज्ज्वलधारी च सिंहचर्मसमन्विता ।
 रक्तगन्धोपहारेण सर्वभावप्रपूजिता ॥
 रक्तचन्दनहोमेन घृतमिश्रेण सिद्धिदा ।
 सुभानौ कारयेत्कान्तिं नीलोत्पलमवस्थिताम् ॥
 सर्वाभरणभूषाङ्गी कपालोत्पलधारिणीम् ।
 जातीमाल्यधरां देवीं मदकर्पूरचर्चिताम् ॥
 पूजिता भावयोगेन जातीहोमाद्वरप्रदा ।
 जाती जातीपुष्पम् ।
 जया तारणनाम्नि स्याच्छङ्खपुस्तकधारिणी ।
 पर्यङ्कोदरसंस्था तु पीतवर्णा सुरार्चिता ॥

प्रभवादिसंवत्सरभेदेन देवीपूजाविधिः । ३५६

पारिजातकपुष्पाढ्या यक्षगन्धानुलेपना ।
नागकेसरहोमेन यथेष्टफलदायिनी ॥
पार्थिवे कारयेल्लक्ष्मीं पद्मगर्भव्यवस्थिताम् ।
पद्मपूरकहस्तां च महार्हमणिभूषिताम् ॥
श्यामाङ्गीं गन्धधूपाढ्यां कस्तूर्यादिभिरर्चिताम् ।
पूजितामुपहारेण घृतहोमाद्वस्त्रदाम् ॥
व्ययेश्वरीं प्रकर्त्तव्यां वृषयुग्मव्यवस्थिता ।
जटामुकुटभारेन्दुत्रिशूलोरगभूषणा ॥
मणिमौक्तिकशोभाढ्या स्रितचन्दनचर्चिता ।
पूजिता कुसुमैर्गन्धैः सर्वकामप्रदायिका ॥
एताश्चोत्तमभागस्थाः पूजिताः संस्तुताः शिवाः ।
सर्वकामप्रदा देव्यो नृपराष्ट्रविवर्द्धनाः ।
उत्तमभागस्थाः शिरसिस्थाः ।
सर्वासां पायसं दद्यादुपहारानुलेपनम् ॥
चन्दनागुरुकर्पूरबिल्वपत्रादिपूजनम् ।
होमः क्षीरघृतैः शस्तस्तिलक्षौद्रसमन्वितैः ॥
जितद्वन्द्वेन कर्त्तव्यः क्षीरपायसभोजिना ।
सर्वलोकोपकाराय आत्मनश्च शुभाय च ॥
सर्वपापविशुद्ध्यर्थं सर्वाभ्युदयहेतुकम् ।
देवीनां पूजनं शस्तं संवत्सरभयापहम् ॥
ब्राह्मी हंसासना कार्या मुञ्जमेखलभूषिताः ।
चतुर्वक्त्रा सकूर्चला दण्डकाष्ठकमण्डलुः ॥
अक्षसूत्रधरा देवी स्तुवहस्ताक्षधारिणी ।
योगपट्टकहस्ताङ्गी वेदोद्गीते च मानसा ॥
कृत्वा प्रतिष्ठयेद्यस्तु सर्वजिद्वत्सरे शुभे ।

पूर्वोक्तेन विधानेन सर्वमङ्गलमङ्गला ॥
 स्थापने यो विधिः प्रोक्तः सोऽप्यत्रैव प्रकीर्तितः ।
 होमजप्यबलिं गन्धशालिषष्टिकमोदनम् ॥
 पायसं दधिभक्तं च लङ्कुकान् पूषकांस्तथा ।
 ध्वजमालोपहारं च कुङ्कुमागुरुलेपनम् ॥
 मणिमौक्तिकदानानि दत्त्वा देवीं निवेशयेत् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 अश्वमेधसमं पुष्पं लभते नात्र संशयः ।
 क्षेमरोग्यं सुभिक्षं च तस्मिन् देशे प्रजायते ॥
 यत्रेयं क्रियते पूजा ब्राह्मीमुद्दिश्य मानवैः ।
 त्वाष्ट्रं युगं प्रकर्त्तव्यं सूर्यरूपं सुतेजसम् ॥
 गोब्राह्मणनृपाणां च यजमानसुखावहम् ।
 प्रजावती प्रकर्त्तव्या सर्वधारिणि वत्सरे ॥
 शूलशृङ्गधरा देवी सर्वाभरणभूषिता ।
 रक्तगन्धानुलिप्ताङ्गी सर्वशत्रुनिबर्हिणी ॥
 यस्तु पूजयते भक्त्या स लभेदीप्सितं फलम् ।
 शाक्री विरोधिवर्षे स्यात् वज्रहस्ता गजे स्थिता ॥
 सुरूपाऽङ्कुशहस्ता च हारकेयूरभूषिता ।
 सर्वगन्धर्वसंयुक्ता सिद्धचारणसेविता ॥
 महाविभवसारेण पूजनीया नृपोत्तमैः ।
 वस्त्रालङ्कारगन्धादिपुष्पदीपपवित्रकान् ॥
 दद्याद्रक्तोपहारं तु सर्वक्षत्रविद्वद्धये ।
 गजाह्वं गुग्गुलं होमं क्षीरसर्पिःपरिप्लुतम् ॥
 लक्षकं हूयमानस्य सर्वान् कामान् प्रयच्छति ।
 आयुरारोग्यमैश्वर्यं ददाति त्रिदशेश्वरी ॥

प्रभवादिसंवत्सरभेदेन देवीपूजाविधिः । ३५७

अजिता विकृतौ कार्या मकरासनसंस्थिता ।
पाशाङ्कुशधरा देवी रूपवैभवविस्तरा ॥
जातिकाशोकपुष्पैश्च पूजनीया शुभावहैः ।
होम एलात्वचं कुष्ठं पयो दाधि च सिद्धिदम् ॥
खरेऽपराजिता देवी सिंहचारुमहासना ।
पिनाकेषुकरा कार्या खड्गखेटकधारिणी ॥
त्रिनेत्रा जूटभालेन्दुर्वासुकीकृतकङ्कणा ।
कृत्वा सर्वोपहारं तु प्रतिष्ठाविधिचोदितम् ॥
स्थापनं कारयेत्तात ततः पूजा पुरातनी ।
महाविभवसारेण होमश्चन्दनकुङ्कुमैः ॥
दाधि भक्तं घृतं क्षीरं नैवेद्यं द्विजतर्पणम् ।
कन्याभोजनपूजा च सर्वकामफलप्रदा ॥
जयन्ती नन्दने कार्या कुन्तशूलासिधारिणी ।
खेटकव्यग्रहस्ता च पूजनीया सुभावितैः ॥
एलाकुङ्कुमकर्पूरगन्धलङ्घुकपूपकैः ।
प्रयच्छति शुभान् कामान् तगरोशीरदानतः ॥
विजये मानसी कार्या स्यन्दने या व्यवस्थिता ।
घण्टामुकुरधारी च वज्राङ्कुशकरोद्यता ॥
सर्वाभरणभूषाङ्गी सर्वदेवनमस्कृता ।
चम्पकोशीरपुन्नागपूजनात्सर्वकामदा ॥
माया जये तु कर्त्तव्या बहुरूपा सुशोभना ।
पाशाङ्कुशधरा देवी मालाचामरधारिणी ॥
श्यामवर्णा सुरूपाढ्या पीतवस्त्रपरिच्छदा ।
सहकारकृतापीडा मदकुङ्कुमचर्चिता ॥
हेमरत्नमणीवज्रैः पूजिता विधिना मुने ।

क्षीरपायसदानेन तद्वद्धोमाच्च सिद्धिदा ॥
 दिर्तिं दैत्यनुतां देवीं मन्मथे पूजयेन्मुने ।
 दण्डासनस्थितां भद्रां सर्वाभरणभूषिताम् ॥
 फलनीलोत्पलधरामुत्सङ्गे शिशुभूषिताम् ।
 फलगन्धोपहारेण हवनाच्च शुभावहाम् ॥
 श्वेतां दुर्मुखसंज्ञाऽब्दे श्वेतपङ्कजभूषिताम् ।
 दण्डाक्षसूत्रधारीं च प्रेतस्थां योगप्रसंस्थिताम् ॥
 जपहोमार्चने दाने गन्धक्षीरफलप्रियाम् ।
 रसनिर्यासहोमेन दध्यन्नशुभदायिकाम् ॥
 विमोहिनीं हेमलम्बे पीतवर्णां मृगासना ।
 ध्वजमालाक्षधारी च वेणुहस्ता ध्वनिप्रिया ॥
 सुरूपा यौवनोन्मत्ता हारकेयूरभूषिता ।
 मधुपायसहोमेन पूजया च शुभावहा ॥
 बिलम्बे कारयेद्देवीं शरण्यां वरदाभयाम् ।
 सिंहासनसमासीनामातपत्रविभूषिताम् ॥
 सुवासचन्दनोशीरचर्चितां शुभवाससम् ।
 कुङ्कुमागुरुहोमेन चिन्तितार्थप्रसाधिनीम् ॥
 कौशिकीं कौशिकारूढां कृष्णवर्णां कपालिनीम् ।
 कौशिकारूढां उलूकस्थाम् ।
 कर्त्तिकामुण्डहस्तां च त्रिशूलकरभास्वराम् ।
 वलिमांसौदनाहारां कृष्णगन्धस्रजः प्रियाम् ॥
 तुरुष्कागुरुहोमेन विकारिभयनाशिनीम् ।
 गौरीं शङ्खेन्दुवर्णाभां शार्वरीवत्सरे शुभाम् ॥
 वृषपद्मासनासीनां साक्षसूत्रकमण्डलुम् ।
 वरदोद्यतरूपाढ्यां सर्वमाल्यफलप्रियाम् ॥

प्रभवादिसंवत्सरभेदेन देवीपूजाविधिः । ३५९

तगरागुरुहोमेन वरराष्ट्रविवर्धिनीम् ।
पुवाख्ये विमला कार्या शुद्धहारेन्दुवर्चसा ॥
मुक्ताक्षसूत्रधारी च कमण्डलुकरा वरा ।
गजासनसमारूढा श्वेतमाल्याम्बराप्रिया ॥
दाधिक्षीरौदनाहारा कर्पूरमदचर्चिता ।
सितपङ्कजहोमेन राष्ट्रायुर्धनवर्धिनी ॥
शुभकृद्वत्सरे कार्या रतिरुज्ज्वलभूषणा ।
मृगासना शुभा देवी समस्ताभरणैर्युता ॥
वीणावादनहस्ता च मदकर्पूरचर्चिता ।
अशोकस्रजहोमेन सर्वकामफलप्रदा ॥
शुभकृलालसा कार्या करिणीपृष्ठसंस्थिता ।
स्रजोदर्पणहस्ता च सितचन्दनचर्चिता ॥
हारकेयूरशोभाढ्या मुरक्तवसनोज्ज्वला ।
पर्णटौदनपूजायां जपहोमेन सिद्धिदा ॥
क्रोधे अरुन्धती देवी सितवासा वृत्तस्थिता ।
पद्मपुष्पोदककरा चन्दनेन समन्विता ॥
होमाध्ययनशीला च फलकन्दरसप्रिया ।
उशीरागुरुहोमेन संवत्सरभयापहा ॥
विश्वावसौ क्रिया कार्या यज्ञाङ्गकृतभूषणा ।
यज्ञाङ्गं सुवादि ।
सुवमेखलधारी च शुक्लवस्त्रा सितोत्पला ।
पटोपरि समासीनां पूजयेद्यस्तु भावितः ॥
चम्पकोशीरपुष्पागैः स लभेतेप्सितं फलम् ।
दुर्गा दिग्गजमत्तारिपृष्ठगाऽसुरसूदनी ।
चापासिन्धरपीनाकधारिणी महिषापहा ॥

आत्मनोऽग्रे महाकायैस्तद्भूतैः परिवारिता ।
 रक्तं स्रवद्भिर्नेत्रैश्च तर्जिता सुमहाबलैः ॥
 वेष्टिता नागपाशेन केचिच्छिन्ना गतासवः ।
 देवीशूलगताः कार्या सर्वे ते संमुखाननाः ॥
 पादः पद्मासने चैक एको हरिनिवेशितः ।
 एवं विधेन रूपेण पराभवसमे कृताम् ॥
 पूजयेत्सततं यस्तु गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 हेमराजतपत्रैश्च क्षीरपायसभोजनैः ॥
 स लभेदीप्सितं कार्यं त्रिगुणा जीवते समाः ।
 अनुक्तानां तु देवीनां होमं क्षीरघृतं स्मृतम् ॥
 आयुधं खड्गशूलं च नैवेद्यं घृतपायसम् ।
 काली पुवङ्गनामाख्ये दण्डपाशोद्यता भवेत् ॥
 कृष्णगन्धोपहारेण पूजिता शुभदायिका ।
 रौद्री तु कीलके कार्या कर्त्तिकागुण्डधारिणी ॥
 रक्तपूजोपहारेण पूजिताऽभयदायिका ।
 सौम्ये कपालिनी कार्या खड्गखट्वाङ्गधारिणी ॥
 पीतरक्तोपहारेण होमेन च वरप्रदा ।
 साधारणे सघण्टा च घण्टाकर्णा त्रिशूलिनी ॥
 रक्तपुष्पोपहारेण सर्वान् कामान् प्रयच्छति ।
 विरोधकृन्मयूरिका मयूरासनसंस्थिता ॥
 पादावाक्तिकरा देवी त्रिनेत्रा अलकोज्ज्वला ।
 गन्धपुष्पोपहारेण चन्दनागुरुचर्चिता ।
 पूजिता हविर्होमेन सर्वान् कामान् प्रयच्छति ॥
 परिधावी यजेद्देवीं बहुरूपां वरामनाम् ।
 स्वङ्गशूलधरा वत्स सर्वाभरणभूषिता ॥

प्रभवादिसंवत्सरभेदेन देवीपूजाविधिः । ३६१

शुक्लरक्तासितैर्वस्त्रैर्गन्धपुष्पपवित्रकैः ।
पूजिता सितहोमेन बलिदानेन वृद्धिदा ॥
प्रमादिनि सुरूपा च हारकेयूरभूषिता ।
दण्डासनसमारूढा पद्मस्वास्तिकधारिणी ॥
गन्धमालास्रजापीता सर्वगन्धोपचर्चिता ।
बलिमाल्योपहारेण हवनेन शुभप्रदा ॥
आनन्दाख्ये त्रिनेत्रां तु शूलपाट्टिशधारिणीम् ।
जटोरगशरच्चन्द्रभूषितां शिवरूपिणीम् ।
गन्धमाल्योपहारेण पूजिता सितपङ्कजैः ॥
प्रयच्छति शुभान् कामान् जपहोमेन शाश्वतान् ।
रिपुहा राक्षसे कार्या वज्रचक्रधनुर्धरा ॥
पूजिता गन्धमाल्यैश्च बलिहोमेन सिद्धिदा ।
अनले अम्बिकादेवीं शूलसूत्राक्षधारणीम् ॥
रक्तबल्युपहारेण पूजयेच्चन्दनैः शुभाम् ।
माहेश्वरी वृषारूढा त्रिनेत्रा शूलधारिणी ॥
वीणावादनशीला च हारकेयूरभूषणा ।
चन्दनागुरुदिग्धाङ्गी जातीचम्पकपूजिता ॥
बलिसोमालकाहारा हवनात् पिङ्गले शुभा ।
कालयुक्ते कुमारी तु मयूरासनशक्तिभृत् ॥
त्रिदण्डी बालरूपा च रक्तमालया सकुक्कुटा ।
रक्तवासनगन्धा च क्षौद्रमासासवप्रिया ॥
पूजिता विधिवत् देवी हवनाच्च नृणा शुभा ।
सिद्धार्थे वैष्णवी कार्या शङ्खचक्रगरुत्मगा ॥
वनमालाकृतापीडा पीतवस्त्रा सुशोभना ।
पूजिता गन्धपुष्पाद्यैर्जातीचम्पकचन्दनैः ॥

बलिलङ्घुकदानेन सर्पिणा हवने शुभा ।
 रौद्रे सुरवराध्यक्षा गजराजोपरिस्थिता ॥
 वज्राङ्कुशधरा देवी हारकेयूरभूषिता ।
 पीतगन्धोपहारेण बलिमाल्यनिवेदनैः ॥
 कुङ्कुमागुरुकर्पूरैर्हवनेन वरप्रदा ।
 धैवस्वती प्रकर्त्तव्या दुर्मतौ महिषोपरि ॥
 शूकरास्या कपालेन पिबन्ती दण्डधारिणी ।
 रक्तमाल्यकृतापीडा गन्धासवसुपूजिता ॥
 बलिहोमाज्यदानेन सर्वकामफलप्रदा ।
 हुन्दुभ्याख्ये अघोरा च करालवदनोज्ज्वला ॥
 सिंहचर्मधरा देवी रुरुचर्मपरिच्छदा ।
 मुण्डमालाकपालाढ्या शूलहस्ता बलिप्रिया ॥
 सर्वगन्धोपहारेण यवहोमेन सिद्धिदा ।
 कराली रुधिरोग्गारे ऊर्ध्वकेशी भयानका ॥
 मुण्डमालाधरा देवी कर्त्तिकापिशिताशना ।
 सर्वकृष्णोपहारेण मांसासवसुपूजिता ॥
 बिल्वागुरुघृतक्षौद्रहवनाच्छुभदायिका ।
 रक्ताक्षे विकटा कार्या उग्रारूढा महाभुजा ॥
 पाशदण्डकरालास्या सर्वसत्त्वभयङ्करा ।
 कृष्णगन्धानुलिप्ताङ्गी वृश्चिकैः शलभैर्युता ॥
 रसोनासवमत्स्यादा जपाकुसुमचर्चिता ।
 तैलाभ्यक्ता महाकर्णा मत्स्यमांसबलिप्रिया ॥
 जपहोमार्चनाद्देवी सर्वाशुभनिवारिणी ।
 क्रोधने त्वदितिः कार्या देवमाता बहुप्रजा ॥
 भद्रासनसमारूढा मालुभिर्बालकैर्वृता ।

फलपुष्पोपहस्ता च शिशुलालनकोपना ॥
 चतुर्वर्णधरा देवी क्षीराहारस्य सिद्धिदा ।
 पूजिता पङ्कजोशीरैश्चन्दनागुरुचर्चिता ॥
 कङ्कोलफलहोमाच्च घृतक्षीराशना शुभा ।
 क्षये तु चर्चिका कार्या प्रेतारूढा महाभुजा ॥
 ऊर्ध्वकेशोत्कटाक्षी च निर्मासस्त्रायुबन्धना ।
 नागाभरणभूषाङ्गी करालवदनोज्ज्वला ॥
 खड्गखट्वाङ्गधारी च कर्त्तिकासुण्डधारिणी ।
 मातृणां प्रवरा देवी सर्वदेवनमस्कृता ॥
 हेमजा रत्नजा वार्क्षी शैलजा चित्रजाऽपिवा ।
 स्थाप्या पूर्वविधानेन सर्वकामप्रसाधिनी ॥
 मातृचक्राश्रितः कार्यो वीणाहस्तः सुरेश्वरः ।
 तुम्बुरुभैरवो वाथ अन्ते विघ्नेश्वरो भवेत् ॥
 गजवक्रो बृहत्कायो लम्बघोणो महोदरः ।
 परशुं मोदकं वामे करे याम्येऽक्षसूत्रकम् ॥
 वरदं च समालम्ब्य वामार्धे पुवर्ती तथा ।
 सुरूपां शोभनाकारां रतिनाम्नीं गजानने ॥
 सर्वाभरणशोभादि उभयोरपि कारयेत् ।
 विघ्नेशे विघ्नमातां तु उपवीतं महोरगम् ॥
 यथा देवी सुसंवीता मणिकङ्कणचर्चिता ।
 हारकेयूरशोभाभिस्तिलकालकभूषिता ॥
 कृत्वा तृतीयवर्णेन मण्डलेन गणेश्वरम् ।
 वह्निमावाहयेद्देवीमोङ्कारादिनमोऽन्तिकाम् ॥
 एतान् वर्णान् जपे होमे प्रतिष्ठाहोमकर्माणि ।
 मन्त्रा देवाय देव्याश्च स्वाहान्ते होमयेन्मुने ॥

यासां वाहनहोमाज्यबलिवायनकल्पना ।
 कथिता वत्स देवीनां तासां शृणु यथा विधिः ॥
 वृषासना प्रकर्त्तव्या त्रिशूलाम्बरधारिणी ।
 सचन्दनं तु कर्त्तव्यं बलिगन्धमितस्ततः ॥
 होमे क्षीरघृतं क्षौद्रं तिला यवफलानि च ।
 सामान्यानि समस्तानां विद्यापदकं समुद्रकम् ॥
 ऋतुपदकं प्रकर्त्तव्यं वसन्तादि यथाविधि ।
 विद्यापदकं पङ्क्तानि । समुद्रं मुद्रापदकसहितम् ।
 वाला युवा तथा मध्या कृष्णानवरतोज्ज्वला ।
 गौरी वृद्धा शिशुश्चेति स्त्रीयुग्मा ऋतवो मताः ॥
 एकादश प्रकर्त्तव्याः सर्वे रुद्रास्त्रिशूलिनः ।
 जटाभारेन्दुचर्माङ्गा वासुकीकृतकङ्कणाः ॥
 त्रिनेत्राः सितवर्णाभाः सर्वदेयनमस्कृताः ।
 पूजिताः संस्तुताश्चापि सर्वकामफलप्रदाः ॥
 महालक्ष्मीः प्रकर्त्तव्या नृत्यमाना कपालिनी ।
 कर्तिकासुण्डखट्वाङ्गी नृमालाम्बुजधारिणी ॥
 कूष्माण्डयाना प्रेतस्था दन्तुरा चर्व्वरा शिवा ।
 पूजिता च नभोमासे सर्वकामप्रदायिका ॥
 विष्णुः सूर्यो भवेन्मेपे युगं विष्णुः प्रकीर्तितः ।
 सर्वाभरणशोभाढ्यं रक्तमाल्याम्बरप्रियम् ॥
 यद्वा सम्पूजयेद्देवं कालयुक्तेन भावितः ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति युगपीडां व्यपोहति ॥
 दानं होमाज्यगोभूमिं दत्त्वा गोमेधमाप्नुयात् ।
 वृषे शक्रो भवेत्सूर्यः सुरेज्यो युग लब्धते ॥
 यष्ट्यो मणिवैदूर्यगन्धपुष्पपवित्रकैः ।

सवृषाऽत्र तु गौर्देया दक्षिणा कनकं तथा ॥
 अश्वत्थसमिधा होमाद्युगपीडां व्यपोहति ।
 अर्यमा मिथुने कार्यः शुक्रश्चेति युग यजेत् ॥
 रक्तपीतोपहारेण हेमवस्त्रफलासनैः ।
 यष्टा गावः प्रदातव्या युगपीडानिवारणाः ॥
 होमो बिल्वतिलाज्यैश्च आशु सम्पत्प्रदायकः ।
 धाता कर्कटे यष्टव्यो युग वह्निं प्रपूजयेत् ॥
 सितरक्तोपचारेण गन्धपुष्पपवित्रकैः ।
 विज्जुमोत्पलवैदूर्यहेमचारुकृतासनैः ॥
 युगसूर्यौ प्रकर्त्तव्यौ सर्वकामफलप्रदौ ।
 कुङ्कुमागुरुकर्पूररक्तपुष्पोपशोभितौ ॥
 आद्यन्तवर्णमन्त्रेण युगपीडाप्रतीहरौ ।
 सिंहे मित्रोऽपि यष्टव्यो युगं त्वाष्ट्रं प्रपूजयेत् ॥
 हेमेन्द्रनीलजौ कार्यौ युगसूर्यौ सुशोभनौ ।
 मालतीबकुलाशोककुरण्टकुसुमाक्षतैः ॥
 तौ पद्मस्वास्तिककरौ पूजितौ सुफलप्रदौ ।
 यष्टव्यो वरुणः कन्ये अहिर्बुध्न्यं युगं तथा ।
 पुष्परागमयं सूर्य युगं मौक्तिकजं कुरु ॥
 शतपत्रिकायाः पुष्पैः कर्पूरागुरुचर्चितौ ।
 दत्त्वा मौक्तिकदानं च युगपीडां व्यपोहति ॥
 भवतो युगसूर्यौ तु आयुरारोग्यवृद्धिदौ ।
 विवस्वान् सप्तमे कार्यः पितृ चेति युगं तथा ॥
 सप्तमे तुलायाम् ।
 शङ्खस्फटिकजौ देवौ राजतौ परिकल्पितौ ॥
 गन्धपुष्पोपहारेण वस्त्राभरणभूषितौ ।

जपहोमौ प्रकर्त्तव्यौ सवर्णेन सितेन च ॥
सर्वान् कामानवाप्नोति युगपीडा निवारयेत् ।
दृष्टिके साविता कार्यो विश्वेति युगमुच्यते ॥
तौ वज्रनीलसम्भूतौ हेमधारासुसञ्चितौ ।
रक्तपीतारुणश्वेतवस्त्रसंवीतचर्चितौ ॥
कृत्वा कुङ्कुमगन्धाढ्यौ पङ्कजोत्पलधारिणौ ।
होमं देवदलं क्षीरं तिलाग्नेन विमिश्रितम् ॥
होमान्ते दक्षिणा देया गावो वस्त्रं मणिं ध्रुवम् ।
युगसूर्येश्वरौ पूज्यौ पञ्चमग्निचतुर्थकैः ॥
सर्वान् कामानवाप्नोति युगपीडा विनश्यति ।
पूषा धनुषि यष्टव्यो युगं सौम्यं विधीयते ॥
महानीलभवः सूर्यः श्रुक्तिकायास्तथा युगम् ।
युगसूर्यौ तु हेमस्थौ सितकुङ्कुमचर्चितौ ॥
वस्त्रपुष्पाक्षततोयधूपनैवेद्यपूजितौ ।
द्विराज्यं प्रथमेऽन्ते च सर्वकामफलप्रदम् ॥
युगपीडाविनाशाय यष्टव्यौ बालिसंयुतौ ।
यष्टव्यो मकरे त्वष्टा इन्द्राग्नियुगसंयुतः ॥
कुसविन्द्रेन्द्रनीलोत्थौ पट्टोपरि सुसंस्थितौ ।
चन्दनागुरुकर्पूररोचनामदचर्चितौ ॥
मदः कस्तूरिका ।
रक्तवस्त्रसुपुष्पाढ्यौ महार्हमणिभूषितौ ।
दत्त्वा क्षीरोदनं धूपं तथा निर्याससम्भवम् ॥
होमं कृत्वा मधुसर्पिः समिधारक्तचन्दनैः ।
ततः क्षमापयेदेतौ युगरश्मिविवाकरौ ॥
मण्डलान्तेन मन्त्रेण व्योममुद्रायुतेन च ।

द्विजानां दक्षिणां दत्त्वा सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
 युगपीडा न जायेत तस्मिन् देशे महामुने ।
 यत्राऽयं विधिमाश्रित्य युगे संपूज्यते रविः ॥
 कुम्भेऽश्विनौ च यष्ट्यौ युगमाश्विनमेव च ।
 हेमपट्टकृतौ दिव्यौ युगसूर्यौ सराजतौ ॥
 अशपट्टपरिच्छन्नौ कर्पूरमदचर्चितौ ।
 कुब्जकुन्दकुरुण्डानां पुष्पाणां बहुधालयौ ॥
 दत्त्वा देवदल धूपं सत्तुरुष्क रसान्वितम् ।
 पश्चान्तेन तु मन्त्रेण होमं कृत्वा क्षमापयेत् ॥
 द्विजानां दक्षिणां दत्त्वा वाजपेयफलं लभेत् ।
 ब्रह्महत्यां व्यपोहेत युगपूजनतो नरः ॥
 इन्द्राय कथितं चेदं वृत्राख्यस्योपशान्तये ।
 मीने भगोऽतितेजाथो युगश्चापि भगं तथा ।
 यष्ट्यौ युगसूर्यौ तु पद्मेन्द्रमणिनिर्मितौ ॥
 हेमराजतपात्रस्थौ जातीपुष्पार्चितौ सदा ।
 करवीरकृतापीडौ कर्णिकारस्रगन्वितौ ॥
 रक्तवस्त्रपरिच्छन्नौ धूपागुरुसुगन्धिनौ ॥
 दधिदध्योदनक्षीरबलिपायसभोजनौ ।
 हुत्वा चादित्यदेवेन युगानां हृदयेन तु ।
 दत्त्वा दानं द्विजातीनां हैमं तु सितवाससी ॥
 ततः क्षमापयेदेतावन्मेषफलं लभेत् ।
 ब्रह्महत्यासुरापानपितृहत्याविशोधनौ ॥
 तौ युगाकौ प्रयष्ट्यौ मूर्तिसंस्थौ सुशोभनौ ।
 युगपीडाविनाशाय सर्वकामफलप्रदौ ।
 माघादिमूर्त्यविष्णुं च नारायणयुगान्वितम् ॥

यद्वा ब्रह्मोक्तन्यायेन प्रतिमामण्डलेऽपि वा ।
 मण्डलं पूज्यते यत्र मुच्यते कर्मणोऽशुभात् ।
 संवत्सरभयाद्धोरान्मण्डलाद्वाथ मण्डलम् ॥
 अलं पर्याप्तिभूपायां मण्डले नैव विद्यते ।
 मरणाभावनाल्लिखरञ्जनाद्वा रजो मतम् ॥
 समसूत्रकृते क्षेत्रे प्रागुदक्प्रवणे भुवि ।
 मण्डलं लक्षणोपेतं कार्यं तत्र महामुने ॥
 प्रागुत्तरे च मध्ये वा यथालाभमनाविले ।
 सूत्रेण रेखा शुद्धेतान्यस्यां वा दिशि निर्गतम् ॥
 हस्तमानप्रमाणेन तत्रस्थं सुपरीक्षितम् ।
 वर्णश्वेतादिरूपेण कुट्टिमे समदर्पणे ॥
 तस्मिन्मानविभागे वै शुद्धं भागत्रयं कुरु ।
 कर्णिकाकेसरान् भागे सर्वपञ्चाणि लेखयेत् ॥
 दलाग्राण्यवरे भागे पञ्चवर्णं ध्वजे तथा ।
 त्रिवर्णमेकवर्णं वा द्वारं पद्मसमं भवेत् ॥
 चतुरेककरा प्राच्यां वीथी यत्र विहङ्गमैः ।
 नवनाभौ वसेत्पद्मं नीलोत्पलदलोपमैः ॥
 शक्रादिमथ वज्रादि लिखेद्बिन्दुगताऽपि वा ।
 मुक्ताफलप्रवालोत्था पद्मरागकृतोरगा ॥
 सितकुङ्कुमरागैर्वा नीलैर्भरकतैरपि ।
 शालिपिष्टकचूर्णैर्वा यवगोधूमजाऽथ वा ॥
 कौसुम्भरजनीभृङ्गपत्रचूर्णकृता शुभा ।
 यवाङ्गुलोच्छ्रया रेखा समा पुञ्जविवर्जिता ॥
 सर्वशोभासमायुक्ता मण्डले परिकल्पयेत् ।
 शूलाङ्कुशकरं कुर्याच्छङ्कराङ्गे शिवं यजेत् ॥

पद्मस्वस्तिकनाराचखट्वाङ्के तु शिवं यजेत् ।
 शक्तिवर्हिणसूत्राङ्के स्कन्दं पार्श्वायुधे गणम् ॥
 झुवदण्डाक्षमालाङ्के कमण्डलुकरमजम् ।
 रुद्रोऽक्षमालाशूलाङ्के देव्यः स्वस्वायुधाङ्किते ॥
 वसवो दण्डभृङ्गारैश्चक्रशङ्खाङ्किते हरिः ।
 शूलव्योमासिचक्राङ्के शिवसूर्याम्बिका हरिः ॥
 यष्टव्याः सर्वकामेन योगभोगप्रदा मुने ।
 रिपुहा सिद्धिदा वत्स स्वाङ्गपञ्चकभूषिता ॥
 मूलमन्त्रैः स्वकैर्वापि प्रकारेणाभिपूजिता ।
 चन्दनागुरुकर्पूररोचनामदकुङ्कुमैः ॥
 गन्धपुष्पादिनिर्यासतुरुष्कनखसम्भवैः ।
 चम्पकोत्पलपद्मानि जातीकुब्जकमल्लिकाः ॥
 विल्वपत्राणि पुष्पाणि मरुपत्रादिपत्रिकाः ।
 नैवेद्यं घृतभक्तादि घृतपूर्णदिलहड्डुकाः ॥
 बलिः शाल्योदनं क्षीरं दधिक्षौद्रविमिश्रितम् ।
 पद्मेन्द्रनीलवज्रादिरत्नानि बहुवाससी ॥
 अण्डजोदजभेदानि विचित्राण्याहतानि च ।
 ध्वजमालावितानानि चारुरूपाणि कारयेत् ॥
 किङ्किणीशब्दबहुलं द्वारशोभासमन्वितम् ।
 कर्त्तव्यं देवतागारं विचित्रेन्दुसमप्रभम् ॥
 तथा,
 दत्त्वाऽर्घ्यं पूजनं कुर्यादैवज्ञो लोकपालिकाम् ।
 गणमातृग्रहाणां च कालादिशरदो युगान् ॥
 मुद्रादिदर्शनं कार्यमर्घ्यं दत्त्वा जपादिकम् ।
 कृत्वा देवाय तद्वत्त्वा बलिदानं ग्रहादिषु ॥

बलिभूतपिशाचेषु देवा रक्षोगणेषु च ।
 शिवादिजम्भकान्तानां नागानां धृतपायसम् ॥
 कृसरं पितृदेवानां हरेर्यक्षेषु चासवम् ।
 दैत्यानां मत्स्यमांसानि देवीनां पललीदनम् ॥
 बलिपूजाप्रदानान्ते ततो होमं समाचरेत् ।
 हस्तादिलक्षिते कुण्डे समखाते समीकृते ॥
 मध्यमे चाङ्गुलं कार्यं नाभी द्वादशधा मता ।
 हस्तविस्तरसामान्या राजपञ्चसमोपमा ॥
 चतुरङ्गुलमानेन प्रथमा मेखला भवेत् ।
 एकोना द्वित्रिरूपा तु एवं कुण्डं शुभावहम् ॥
 चतुरस्रं तु पूर्वादि अश्वत्थदलसन्निभम् ।
 अर्द्धेन्दुमुकुटाकारं वृत्तपञ्चकमष्टधा ॥
 पद्माकारं प्रकर्त्तव्यं कुण्डादीशानगोचरम् ।
 सालाश्वत्थाम्रश्रीपर्णाश्रुतवैकङ्कतोद्भवम् ॥
 खादिरं सह बिल्वाद्यैः स्तुवं हस्तादिदीर्घतः ।
 अङ्गुष्ठपरिणाहाढ्यं दण्डकुम्भकभूपितम् ॥
 पुष्करापुष्करौ द्वौ तु मध्यरेखोच्छ्रिताङ्कितम् ।
 स्तुवं सार्द्धकरं कुयोदण्डवृत्तं सुशोभनम् ॥
 पङ्कजुलपरीणाहं भ्रमियन्त्रविनिर्मितम् ।
 अङ्गुलं मूलदेशे तु ग्रन्थिः पुष्करमूलजा ॥
 गण्डिका तच्च जानीयात् त्रिभागेन तु पुष्करम् ।
 वेदी सप्ताङ्गुला कार्या पञ्चवृत्तं प्रकल्पयेत् ॥
 त्रीणि खार्त्तं सम कार्यं मध्यं कार्यं पङ्कजुलम् ।
 गोकर्णाकृतिशोभाढ्यं कल्प्य साङ्गुलरन्ध्रकम् ॥
 धृतनिष्क्रमणं कार्यं यवत्रयसुरेखितम् ।

देव्याः स्तुवस्तुवादिनिर्माणहवनादिविधिः । ३७१

एवं स्तुवस्तुचौ कार्यौ ताभ्यां होमः शुभावहः ॥
शमीगर्भाऽरणिः कार्या दैर्घ्याद्धस्तप्रमाणतः ।
वितस्तिपरिणाहाढ्या आयामे षोडशाङ्गुला ॥
वृत्तं करद्वयोपेतं दशाङ्गुलसुविस्तृतम् ।
आपीडं तत्समं कार्यं मध्ये आयामवन्धनम् ॥
आटिकां कुरु योगाढ्यं मणिवज्रायुतं समम् ।
मन्दुरामूर्द्ध्नि मन्त्रेण पूजयित्वा तु पातयेत् ॥ ?
अभावे सूर्यकान्ते च तदभावेऽम्बरीषजम् ।
सामान्यायतनागारादानयेत्ताम्रभाजने ॥
शरावे मृन्मये पात्रे कुण्डे पूजान्विते न्यसेत् ।
अग्निचक्रविधानेन सर्वकर्माणि कारयेत् ॥
हैमराजतताम्राणि काष्ठमृच्छैलजानि च ।
स्तुवादीनि च पात्राणि शुभभेदाङ्कितानि च ॥
अर्घनैवेद्यपूजार्थं बलिदाने च कल्पयेत् ॥
इष्ट्वा देवान् विधानेन होमं कृत्वा यथाविधि ।
मण्डलं दर्शयेद्वत्स शुचौ देशे उपोषिते ॥
मन्त्रपूतेन हस्तेन दत्त्वा तु शिरसि स्रजम् ।
पुष्पाणि करयोर्दत्त्वा मण्डलान्ते विनिःक्षिपेत् ॥
पतितं यत्र देवोर्द्धं तदनन्तं विदुर्मुने ।
एवं दृष्टोत्थितं वत्स गत्वा बहिं समापयेत् ॥
पूर्णाहुतिप्रदानं वा दृष्ट्वा पापात्प्रमुच्यते ।
सर्वान् कामानवाप्नोति विगताधिर्नरोत्तमः ॥
स्नातो मन्त्रार्घकुम्भाद्भिः सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
गोहिरण्यादिवस्त्राणि रत्नवाजिमजाजकम् ॥
आचार्याय प्रदातव्यं मातृणां तु निवेदयेत् ।

द्विजाय दक्षिणा देया कन्यानां च विशेषतः ॥
 लोकपूजा प्रकर्तव्या यथार्हक्रमपूर्विका ।
 दीनान्धकृपणानां च सर्वदा दानमिष्यते ॥
 कृमिकीटपतङ्गेषु भूमौ दध्योदनं क्षिपेत् ।
 सर्वदा सर्वभूतानां सुखं देयं सुखार्थिना ॥
 स्थावरं जङ्गमं वापि चतुर्दात्मनि चिन्तयेत् ।
 एवं युगादिभिर्देव्यो बहुभेदाः सभास्कराः ॥
 यस्तु मण्डलकुण्डस्थां कृत्वा चित्रेऽथवा यजेत् ।
 न स व्याध्यादिकादीनि दुःखानि कचिदाप्नुयात् ॥
 आधिव्याधिकृता पीडा तस्मिन् देशेऽपि नो भवेत् ।
 सुभिक्षं क्षेममारोग्यं गजवाजिसदोज्ज्वलम् ॥
 हेमरत्नाकराकीर्णं राष्ट्रं तस्य प्रजायते ।
 पर्जन्यः कालवर्षी स्यात् सस्याख्या च वसुन्धरा ॥
 यज्ञकर्मकरा विप्रा गावो भूरिपयोऽन्विताः ।
 सर्वाः पतिव्रता नार्यो भृत्याः स्वामिपरायणाः ॥
 नोपसर्गोऽपमृत्युर्वा तत्र देशे भवेत्कचित् ।
 यत्रेयं सततं पूजा देवीनां क्रियते मुने ॥
 इति देव्याः संवत्सरमण्डलबलिहरणादिविधानम् ।

इति दुर्गापूजा ॥

अथ ब्रह्मणः पूजा ।

भविष्यपुराणे,

पिता यः सर्वदेवानां भूतानां च पितामहः ।
 तस्मादेष सुसम्पूज्यो यतो लोकगुरुः परः ॥
 सर्वे ब्रह्मसमा लोकाः सर्वे ब्रह्मणि संस्थिताः ।
 तस्मात्समर्चयेद्ब्रह्म य इच्छेच्छेय आत्मनः ॥

यो न पूजयते भक्त्या सुरश्रेष्ठं सुरोत्तमम् ।
 न स नाकस्य राज्यस्य न स मोक्षस्य भाजनम् ॥
 यस्तु पूजयते भक्त्या विरिञ्चि कमलासनम् ।
 स नाकराज्यमोक्षाणां क्षिप्रं भवति भाजनम् ॥
 तस्मात्सौम्यमना भूत्वा यावज्जीवं प्रतिज्ञया ।
 अर्चयेत् सदा देवमापन्नोऽपि नरो नृप ॥
 वरं देहपरित्यागो वरं नरकसम्भवः ।
 न चैवापूज्य भुञ्जीत देवं वै पन्नसम्भवम् ॥
 सदा पूजयते यस्तु वीर भक्त्या पितामहम् ।
 मनुष्यचर्मणा नद्धः स वेधा नात्र संशयः ॥
 नहि वेधोऽर्चनादन्यत् पुण्यमस्त्याधिकं क्वचित् ।
 इति विज्ञाय यत्नेन पूजनीयः स्वयम्भवः ॥
 ब्रह्माणं द्वेष्टि यो मोहात्सर्वदेवनमस्कृतम् ।
 नरो नरकगामी स्यात्तस्य सम्भाषणादपि ॥

अथागारसमूहनादि ।

पश्यन् परिहरन् जन्तून् मृदुपूर्वं महीपते ।
 शनैः संमार्जनं कृत्वा चान्द्रायणफलं लभेत् ॥
 वस्त्रपूतेन तोयेन यः कुर्यादुपलेपनम् ।
 पश्यन् परिहरन् जन्तून्प्रिष्टोमफलं लभेत् ॥
 नैरन्तर्येण यः कुर्यात् पक्षं संमार्जनार्चनम् ।
 युगं कौटिशतं साग्रं ब्रह्मलोके महीयते ॥
 तस्यान्ते च चतुर्वेदः सुरुपः प्रियदर्शनः ।
 आढ्यः सर्वगुणोपेतो राजा भवति धार्मिकः ॥
 कपटेनापि यः कुर्याद् ब्रह्मशालासु मानद ।
 सम्मार्जनादि वै कर्म सोऽपि प्राप्नोति तत्पदम् ॥

प्रातिपदादिसर्वेषु दिवसेषूत्सवेषु च ।
 सर्वकालेषु पुण्येषु पौर्णमास्यां विशेषतः ॥
 शङ्खभेर्यादिनिर्घोषैर्महद्भिर्गेयसंयुतैः ।
 कुर्यान्नीराजनं देवे सुरज्येष्ठे चतुर्मुखे ॥
 यावत्पूर्वाणि विधिना कुर्यान्नीराजनं शृप ।
 तावद्गुगसहस्राणि ब्रह्मलोके महीयते ॥
 अत्र सर्वपदं विहितकालोपलक्षकम् ।
 स्नानकाले त्रिसन्ध्यं तु यः कुर्यान्नृत्यवादनम् ।
 गीतं वा मुखवाद्यं वा तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 यावन्त्यहानि कुरुते गेयनृत्यादिवादितम् ।
 तावद्गुगसहस्राणि ब्रह्मलोके महीयते ॥
 अथ स्नपनादिविधिः ।
 कपिलापञ्चगव्येन कुशवारियुतेन च ।
 स्नापयेन्मन्त्रपूतेन ब्रह्मस्नानं हि तत्स्मृतम् ॥
 अत्र—

स्नपनं सर्वदेवानां गोप्रदानसमं फलम् ।
 इति सामान्यपरिभाषोक्तेर्गोप्रदानसमं फलम् । स्वर्गः फल-
 मिति केचित् ।

कपिलापञ्चगव्येन दधिक्षीरयुतेन च ।
 स्नानं शतगुणं ज्ञेयमितरेभ्यो नराधिप ॥
 वर्षकोटिसहस्रैस्तु यत्पार्पं समुपार्जितम् ।
 पितामहघृताभ्यङ्गावहेत्सर्वं न संशयः ॥
 कल्पकोटिसहस्रैस्तु यत्पार्पं समुपार्जितम् ।
 पितामहघृतस्नानं दहेदभिरिवेन्धनम् ॥
 शुक्लप्रातिपदि स्नानं सकृत् कृत्वा तु कञ्जजे ।

कुलैकविशमुत्तार्य ब्रह्मलोके महीयते ॥

कञ्जो ब्रह्मा । अत्र स्नाने घृतमेव द्रव्यम् ।

अयुतं यो गवां दद्याद्भक्त्या वै वेदपारगे ।

वस्त्रहेमादियुक्तानां क्षीरस्नानेन तत्फलम् ॥

तत्फलं अयुतगोदानफलम् । वस्त्रहेमादियुक्तानां गवामित्यन्वयः ।

सकृदाज्येन पयसा विरिञ्चि स्नापयेत्तु यः ।

गाङ्गेयेन स यानेन याति ब्रह्मसलोकताम् ॥

गाङ्गेयेन हेममयेन ।

स्नाप्य कृद्धा सकृद्वीर कञ्जं विष्णुलोकभाक् ।

मधुना स्नापयित्वा तु वीरलोके महीयते ॥

स्नानमिक्षुरसेनेह यो विरिञ्चेः समाचरेत् ।

याति लोकं ग्रहपतेस्तेजसा भासयन्नभः ॥

जन्मपतेः कचित्पाठः । तत्र जन्मपतिर्ब्रह्मा ।

फलोदकेन यो भक्त्या स्नापयेत्पद्मसम्भवम् ।

उत्सृज्य पापकलिलं स यात्यर्कसलोकताम् ॥

वस्त्रपूतेन तोयेन स्नापयेद्यो जगत्पतिम् ।

स सर्वकामतृप्तात्मा लोकमार्यममाप्नुयात् ॥

सर्वौषधीभिर्यो मर्त्यः स्नापयेत् पद्मसम्भवम् ।

कामिकेन विमानेन ब्रह्मलोके महीयते ॥

कामिकेन इच्छाविशेषेण ।

गन्धचन्दनतोयेन स्नापयेद्योऽबुजोद्भवम् ।

रुद्रलोकमवाप्नोति तेजसा हेलिसन्निभः ॥

हेलिः सूर्यः ।

पाटलोत्पलपद्मानि करवीराणि सर्वदा ।

स्नानेऽमलानि योज्यानि स्थिराणि सुरभीणि च ॥

स्थिराणि अल्पकालेनैव यानि म्लानतां न यान्ति ।
 एषामेकतमैः स्नानं भक्त्या कृत्वा च वेधसि ।
 विधूय पापकलिलं विभुलोकमवाप्नुयात् ॥
 विभुर्ब्रह्मा ।
 कस्तूर्यगुरुतोयेन स्नापयेद्योऽम्बुजोद्भवम् ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा ब्रह्मलोके महीयते ॥
 गायत्रीशतजप्तेन विधूतेनाम्भसा विभुम् ।
 स्नापयित्वा सकृद्भक्त्या ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥
 विभुं शीताम्बुना स्नाप्य धारोष्णपयसा ततः ।
 स्नाप्य पश्चाद्घृतस्नानं कृत्वा पापेः प्रमुच्यते ॥
 कृत्वा कारयित्वेत्यर्थः ।
 एतत्स्नानत्रयं कृत्वा पूजयित्वा तु भक्तिः ।
 अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥
 मृत्कुम्भात्ताम्रजैः कुम्भैः स्नानं शतगुणं भवेत् ।
 रौप्यैर्लक्षोत्तरं ज्ञेयं हैमैः कोटिगुणं भवेत् ॥
 ब्रह्मणो दर्शनं पुण्यं दर्शनास्पर्शनं वरम् ।
 स्पर्शनादर्चनं श्रेष्ठं घृतस्नानमतः परम् ॥
 वाचिकं मानसं पापं घृतस्नानेन देहिनाम् ।
 क्षिणोति पद्मजो यस्मात्तस्मात्स्नानं समाचरेत् ॥
 स्नापयित्वाऽर्चयेद्भक्त्या यथा तच्छृणु तत्त्वतः ।
 शुचिवस्त्रधरः स्नातः कृतन्यासश्च भारत ॥
 चतुर्हस्तं न्यसेत्पद्मं चतुर्भागविभाजितम् ।
 मध्ये तस्य लिखेच्चक्रं दलैर्द्वादशभिर्युतम् ॥
 आरकाणि ततो न्यस्य वराकाराणि चैव हि ।
 अक्षरं विहितं चान्यत्पत्रभागे प्रकीर्तितम् ॥

नानावर्णकसंयोगाल्लिखेच्चैवानुपूर्वशः ।

कृष्णोत्कटं तु मध्यं स्यात्पीतरक्तं तथापरम् ॥

सितं शुभ्रं तु कर्त्तव्यमब्जभागेषु वर्जितम् ।

प्रभामण्डलबाह्ये तु वेष्टयेच्चक्रनायकम् ॥

एवमालिख्य यत्नेन मूलमन्त्रं ततो न्यसेत् ।

मूर्ध्निः पादतलं यावत्प्रणवं च न्यसेद्बुधः ॥

नादं च विन्यसेत्तावद्यावदब्जस्य शून्यता ।

तकारं विन्यसेन्मूर्ध्नि त्सकारं मुखमण्डले ॥

विकारं कण्ठदेशे तु तुकारं चाङ्गसन्धिषु ।

र्वकारं हृदि मध्ये तु रेण्यकारं तु पार्श्वयोः ॥

रेकारं दक्षिणे, ण्यकारं वामे ।

भकारं कटिनाभिस्थं गौकारं जानुवोरुषु ।

जान्वोः ऊर्वोरित्यर्थः ।

देकारं जङ्घयोर्न्यस्य वकारं पादपद्मयोः ।

स्यकारमङ्गुष्ठयोर्न्यस्य धीकारं चोरसि न्यसेत् ॥

मकारं जानुदेशे तु हिकारं गुह्यमादिशेत् ।

धिकारं हृदये न्यस्य योकारौ चोष्ठयोर्न्यसेत् ॥

नकारं नासिकाग्रे तु प्रकारं नेत्रयोस्तथा ।

चोकारं च भ्रुवोर्मध्ये दकारं घ्राणमाश्रितम् ॥

याकारं विन्यसेन्मूर्ध्नि तकारं केशमाश्रितम् ।

न्यासं कृत्वाऽऽत्मनो देहे देवे कुर्यात्तथा नृप ॥

देवे कुर्यात्तथेति पूर्वोक्तप्रकारेण देवाङ्गेऽपि मन्त्राक्षरन्यासं

कुर्वीतेत्यर्थः ।

सर्वोपहारसम्पत्तिं कृत्वा सम्यक् परीक्षयेत् ।

कुङ्कुमागुरुकर्पूरचन्दनेन विमिश्रितम् ॥

गन्धतोयमुपस्कृत्य गायत्र्या प्रणवेन तु ।
 उपस्कृत्य अभिमन्त्र्य ।
 प्रोक्षयेत्सर्वद्रव्याणि पश्चादर्चनमाचरेत् ॥
 भूयश्च तं समुच्चार्य प्रणवं सर्वतोमुखम् ।
 विन्यसेत्पद्मध्ये तु पीठनिष्पत्तिहेतवे ॥
 तमित्यादि, तं प्लुतं त्रिमात्रं प्रणवमुच्चार्य पद्ममध्ये सर्वतो-
 मुखं विन्यसेदित्यर्थः ।

आसने पृथिवी ज्ञेया सर्वसत्त्वधरा मता ।
 ह्रस्वोङ्कारे मता सा तु दीर्घोङ्कारे तु देवराद् ॥
 प्लुतस्तु व्यापयेद्भावं मोक्षदं चामृतात्मकम् ।
 यत्रस्थो न निवर्तेत योगी प्राणपरायणः ॥
 आवाहनं ततः कुर्यादक्षरेण परेण च ।
 परेणाक्षरेण प्रणवेनेत्यर्थः ।
 आवाह्य तेजोरूपं तु न्यसेन्मन्त्रवरं ततः ॥
 ततो विभावयेद्देवं पद्मस्थं चतुराननम् ।
 स्रष्टारं सर्वजगतां विष्णोर्नाभिसमुद्भवम् ॥
 सम्भाव्य विधिवद्भक्त्या पश्चात्पूजनमारभेत् ।
 सम्भाव्य ध्यात्वा ।

गन्धपुष्पादिसम्भारं क्रमात्सर्वं प्रकल्पयेत् ।
 गायत्रीमुच्चरन् मन्त्रं सर्वकर्माणि साधयेत् ॥
 पुष्पं धूपं तथा दीपं नैवेद्यं सुमनोहरम् ।
 खण्डलद्दुक्कश्रीवेष्टकासाराशोकवर्तिकाः ॥
 स्वस्तिकोल्लोपिकादुग्धतिलावेष्टतिलादिकाः ।
 फलानि चैव पक्वानि लग्नखण्डगुडानि च ॥
 अन्यानि विभिना दद्याद्भानि विविधानि च ।

एवमादीनि चान्यानि दापयेच्छक्तितो नृप ॥
 मूलमन्त्रेण देवस्य ततो देहं विभावयेत् ।
 पूजयेच्चापि विधिना येन तं ते ब्रवीम्यहम् ॥
 प्राणायामत्रयं कृत्वा देहसंशोधनाय वै ।
 आवाहयेत्ततोऽन्नन्तं धारयन्तं धरां सदा ॥
 ध्यात्वाऽन्नन्तं ततो रुद्रं पद्मकिञ्जल्कमध्यगम् ।
 ध्यायेद्विष्णुं ततो देवं स्वयमम्भोजसन्निभम् ॥
 एवं त्रिदेवतारूढं पद्ममध्येऽब्जसम्भवम् ।
 पूजयेन्मूलमन्त्रेण पद्मोदरनिभं नृप ॥
 ऋग्वेदं च यजुर्वेदं सामवेदमथर्वणम् ।
 ज्ञानं वैराग्यमैश्वर्यं धर्मं सम्पूजयेन्नृप ॥
 ऐशान्यादिक्रमाद्राजन् विदिशश्च समन्ततः ।
 दिक्पालान् दिक्षु सर्वासु भवनेष्वन्त एवहि ॥
 शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्द एव च ।
 ज्यौतिषं च महाबाहो उपवेदाश्च कृत्स्नशः ॥
 इतिहासपुराणानि यथायोग्यं यथाक्रमम् ।
 शिक्षाव्याकरणादीनि देवस्य पुरतः सदा ॥
 कल्पादयस्ततश्चान्ये दिशासु विदिशासु च ।
 महाव्याहृतयः सर्वाः प्रणवेन समन्विताः ॥
 पूर्वादिक्रमयोगेन पूजयेद्विधिना नृप ।
 शक्तयो ब्रह्मणश्चैव लोके शक्राद्यवस्थिताः ॥
 ग्रहादीनां च रूपेण तत्स्वरूपस्थिताः स्वयम् ।
 अनेकानन्तसङ्काशं देवदेवं समर्चयेत् ॥
 नक्षत्राणि ग्रहाश्चैव राशयश्च विशेषतः ।
 पूज्याः सर्वे यथान्यायं प्राकाराग्रेषु संस्थिताः ॥

नागाश्च क्रमशश्चैव पूजनीयास्तथाऽग्रतः ।
 देवता ऋषयश्चैव सरितः सागरास्तथा ॥
 तत्तेजोनिलयाः सर्वे पूजनीयाः प्रयत्नतः ।
 आचम्य विधिवत् पूर्वं मन्त्रपूतेन वारिणा ॥
 हृदयादीनि चाङ्गानि हृदयं च तथा शिरः ।
 शिखा नेत्रं तथा वर्म अस्त्रं च भरतर्षभ ॥
 माहेन्द्रादिदिशश्चैताः पूजयेद्विधिवन्नृप ।
 हृदयं पुरतः पूज्यं शिरो देवस्य पृष्ठतः ॥
 एवं सम्पूजयेद्देवं मूलमन्त्रेण कृत्स्नशः ।
 विसर्जयेद्दर्शयित्वा मुद्रां तु भरतर्षभ ॥
 माहेन्द्रादिदिशश्चैता आह्वानेऽञ्जलिमादिशेत् ।
 यस्त्वेवं पूजयेद्देवं प्रतिपन्नित्यमेव च ॥
 उपोष्य पञ्चदश्यां तु सयाति परमं पदम् ।
 आपोहिष्टेति तिसृभिर्हृदयं परिकीर्तितम् ॥
 ऋतं सत्यं शिखा प्रोक्ता उदुत्यं नेत्रमादिशेत् ।
 चित्रन्देवानामिति च अस्त्रं लोकेषु विश्रुतम् ।
 वर्मणा ते छादयामि कवचं समुदाहृतम् ॥
 भूर्भुवस्वश्चास्त्रवरं तथैव परिकीर्तितम् ॥
 गायत्रीमूलमन्त्रस्तु वेधसः सर्वकर्मणाम् ।
 गायत्र्या पूजयेद्देवमोङ्कारेणाभिमन्त्रितम् ॥
 प्रणवेनापरान् सर्वानृष्वेदादीन् प्रपूजयेत् ।
 आह्वाने पूजने वीर विसर्गे ब्रह्मणस्तथा ॥
 गायत्री परमो मन्त्रो वेदमाता विभावरी ।
 गायत्र्याक्षरतस्तत्र पूजयेद्यस्तु वेधसम् ॥
 स गच्छेत् ब्रह्मणः स्थानं यदन्येन दुरासदम् ।

पौर्णमास्युपवासं तु कृत्वा भक्त्या नराधिप ॥
अनेन विधिना यस्तु विरञ्जि पूजयेन्नरः ।
प्रतिपद्यां महाबाहो स गच्छेद्ब्रह्मणः पदम् ॥
अग्निर्विशेषतो देवो विरिञ्चिर्बास्तु दैवतम् ।

तथा,

त्रिसन्ध्यं योऽर्चयेद्ब्रह्म कृत्वाऽष्टदलपङ्कजम् ।
पौर्णमास्यां प्रतिपदि तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
अनेनैव स देहेन ब्रह्मा सन् तिष्ठते क्षितौ ।
पापहा सर्वमर्त्यानां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥
उद्धृत्य दिवि संस्थाप्य कुलानामेकविंशतिम् ।
सहायैः सहितो नित्यं मोदते गोगतो नृपः ॥
गोगतः पृथ्वीगतः ।
अप्येकवारं यो भक्त्या पूजयेत्पद्मसम्भवम् ।
पद्मस्थं मूर्तिसंस्थं वा ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥
पुण्यक्षयात् क्षितिं प्राप्य भवेत् क्षितिपतिर्महान् ॥
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो ब्राह्मणो वापि जायते ।

इति ब्रह्मपूजा ।

अथ रथयात्रा ।

भविष्यपुराणे,

कार्तिके मासि राजेन्द्र पौर्णमास्यां चतुर्मुखम् ।
मार्गेण चर्मणा सार्द्धं सावित्र्या च परन्तप ॥
मार्गेण चर्मणा कृष्णसारत्वचा ।
भ्रामयेन्नगरं सर्वं नानावाद्यैः समन्वितम् ।
नानाधान्यैरिति क्वचित्पाठः ।
स्थापयेत् भ्रामयित्वा तु सकलं नगरं नृप ॥

सामस्त्येन सामान्यतः प्रतिपाद्य विशेषतस्तमेवप्रयोगमाह-

ब्राह्मणं भोजयित्वाग्ने शाण्डिलेयं प्रपूज्य च ।

आरोपयेद्रथे देवं पुण्यवादित्रनिस्वनैः ॥

रथाग्ने शाण्डिलीपुत्रं पूजयित्वा विधानतः ।

ब्राह्मणान् वाचयित्वा तु कृत्वा पुण्याहमङ्गलम् ॥

देवमारोपायित्वा तु रथे कुर्यात्प्रजागरम् ।

नानाविधैः प्रेक्षणकैर्ब्रह्मघोषैश्च पुष्कलैः ॥

कृत्वा प्रजागरं श्वेवं प्रभाते ब्राह्मणान् नृप ।

भोजयित्वा यथाशक्त्वा भक्ष्यभोज्यैरनेकशः ॥

पूजयित्वा जनं वीर यत्नेन विधिवन् नृप ।

आज्येन च महाबाहो पयसा पायसेन च ॥

ब्राह्मणान् वाचयित्वा तु अनेन विधिना नृप ।

कृत्वा पुण्याहशब्दं च रथं तु भ्रामयेन्नृप ॥

चतुर्वेदविदैर्विभ्रैर्भ्रामयेद्ब्रह्मणो रथम् ।

बह्वृचाथर्वणैर्वीर छन्दोगाध्वर्युभिस्तथा ॥

भ्रामयेद्देवदेवस्य सुरज्येष्टस्य तं रथम् ।

प्रदक्षिणं पुरं सर्वं मार्गेण सुगमेन च ॥

नारोहोऽयं रथो वीर शूद्रेण शुभमिच्छता ।

शूद्रस्य पृथगारोहनिषेधोऽधिकानिष्टप्रदर्शनार्थः ।

नारोहयेत्तथा प्राज्ञो मुक्त्वैकं भोजकं नृप ।

ब्रह्मणो दक्षिणे पार्श्वे सावित्रीं स्थापयेन्नृप ॥

भोजको वामपार्श्वे तु पुरतः कञ्जकं न्यसेत् ।

कञ्जकं सरोजम् ।

कुर्यादेवं विधानं तु शङ्खशब्दैः सुपुष्कलैः ।

भ्रामयित्वा रथं वीर पुरं सर्वं प्रदक्षिणम् ॥

स्वस्थाने स्थापयेत्तत्र कृत्वा नीराजनं बुधः ।
य एवं कुरुते यात्रां यश्च भक्त्या प्रपश्यति ॥
रथं वा कर्षयेद्यस्तु स गच्छेद्ब्रह्मणः पदम् ।

इति ब्रह्मपूजा ॥

प्रत्याशं परिवर्द्धतेऽर्थिजनतादन्यान्धकारापहे
श्रीमद्वीरमृगेन्द्रदानजलधिर्यद्वक्त्रचन्द्रोदये ।
राजादेशितमित्रमिश्रविदुषस्तस्योक्तिर्भिनिर्मिते
ग्रन्थेऽस्मिन् परिपूर्णतां समगमत्पूजाप्रकाशः परः ॥
इति श्रीमत्सकलसामन्तचक्रचूडामणिमरीचिमञ्जरी-
नीराजितचरणकमल—

श्रीमन्महाराजाधिराजप्रतापरुद्रतनूज—

श्रीमन्महाराजमधुकरसाहस्रनु—

श्रीमन्महाराजाधिराजचतुरुदधिवलयबसुन्धराहृदय-

पुण्डरीकविकासदिनकर—

श्रीवीरसिंहोद्योजित—

श्रीहंसपण्डितात्मज श्रीपरशुराममिश्रसूनु—

सकलविद्यापारावारपारीणधुरीणजग—

हारिष्यमहागजपारीन्द्रविद्वज्जनजीवातु—

श्रीमन्मित्रमिश्रकृते श्रीवीरमित्रोदयाभिधानिबन्धे

पूजाप्रकाशः समाप्तः ।